

300.414

179

79/80

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ

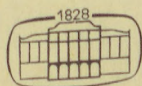
GEDAI ISTVÁN

LXXVIII—LXXIX. ÉVFOLYAM

1979—1980

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1980

g

TARTALOM

<i>Tóth I. István:</i> A Kárpátokontúli területek az ókori numizmatika tükrében	5
<i>Tóth Endre:</i> Elfelejtett római éremleletek (II. rész)	13
<i>Dr. Gegus Ernő–Dr. Óvári Ferenc:</i> Kísérő elemek szerepe Gallus és Volusianus császárok antoninianusaiban	17
<i>Fitz Jenő:</i> A római temetők éremanyaga és a pénzforgalom	23
<i>Gedai István:</i> I. András király denárának utánverete	41
<i>Kahler Frigyes:</i> A magyarországi középkori pénzhamisítás (II. rész) Károly Róberttől – I. Mátyásig	43
<i>Jensen Jorgen Steen:</i> Hungarian thalers in Danish hoards of the 17. century	51
<i>Huszár Lajos:</i> Pozsonyi Forint – Kassai Forint	59
<i>Iványosi Szabó Tibor:</i> Az aranyforint forgalma Kecskeméten 1662–1711	63
<i>Bánkúti Imre:</i> II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek gazdasági és társadalmi vonatkozásai	77
<i>Ambrus Béla:</i> Az első hazai papírszükségpénz	81
<i>Kőhegyi Mihály:</i> Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1799–1801)	87
<i>Héri Vera:</i> Fabriczy Kovács Mihály emlékérmé	93
<i>Makai Ágnes:</i> A Kossuth-emigráció arany érdemkeresztjeinek újabb példánya	95
<i>B. Nánási Éva:</i> 5 Koronás fémpénztervezet 1922-ből	99
<i>Krasznai Krisztina:</i> Az 1978. és 1979. évi jubileumi érmék gipsztervei	107
<i>Rádóczy Gyula:</i> Ambrus Béla (1909–1979)	115
<i>Bíróné Sey Katalin:</i> A Numizmatikai Közöny LII–LXXVII (1953–1978) tartalomjegyzéke	117
Irodalom	131
Társulati élet	159

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Célja a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése
A Társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 120,— Ft.

A Numizmatikai Közönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen, a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1085. Budapest, Csepregy u. 4.) küldendő.

Tagdíjfizetés és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a gazdasági ügyintéző – Lódi Józsefné – ad felvilágosítást a 131–058 telefonszámon. Befizetési csekklap a Társulatban kapható.

A Társulat könyvtára kedden 17–19, szerdán 10–16 óráig, és csütörtökön a hivatalos órák alatt, 1/2 6–1/2 8 óráig áll a tagok rendelkezésére.

A Társulat tisztségviselőit a hivatalos órák alatt kereshetik fel tagtársaink hivatalos ügyeikkel.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ

GEDAI ISTVÁN

LXXVIII—LXXIX. ÉVFOLYAM

1979—1980

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1980

INHALTSVERZEICHNIS

<i>I. István Tóth</i> : Das Transkarpatengebiet im Spiegel der antiken Numismatik	5
<i>Endre Tóth</i> : A forgotten Roman coin find (II.)	13
<i>Dr. Ernő Gegus – Dr. Ferenc Óvári</i> : Die Rolle der Begleitelemente in den Antoninianen des Gallus und Volusianus	17
<i>Jenő Fitz</i> : Das Münzmaterial der römischen Gräberfelder und der Münzverkehr	23
<i>István Gedai</i> : Imitation of a denarius of Andrew I.	41
<i>Frigyes Kahler</i> : Die mittelalterliche Geldfälschung in Ungarn (II. Teil) von Karl Robert bis Matthias I.	43
<i>Jorgen Steen Jensen</i> : Hungarian thalers in Danish hoards of the 17. century	51
<i>Lajos Huszár</i> : Pressburger Gulden – kaschauer Gulden	59
<i>Tibor Iványosi Szabó</i> : Der Verkehr der Goldgulden in Kecskemét zwischen 1662–1711	63
<i>Imre Bánkúti</i> : Die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Beziehungen der Kupfermünzen Franz II. Rákóczi's	77
<i>Béla Ambrus</i> : Das erste heimische Papiernotgeld	81
<i>Mihály Kőhegyi</i> : Geldgeschichtliche Daten in den Rundschreiben der Stadt Kecskemét (1799–1801)	87
<i>Vera Héri</i> : Mihály Fabriczy Kováts' memorial coin	93
<i>Ágnes Makai</i> : Ein neuerliches Exemplar der goldenen Verdienstkreuze der Kossuth-Emigration	95
<i>Éva B. Nánási</i> : The five crown coin plan of 1922	99
<i>Krisztina Krasznai</i> : Die Gipsentwürfe der Gedenkmünzen der Jahre 1978 und 1979	107
<i>Gyula Rádóczy</i> : Béla Ambrus (1909–1979)	115
<i>Katalin Bíró-Sey</i> : Das Inhaltsverzeichnis des Numizmatikai Közlöny LII–LXXVII (1953–1978)	117
Literatur	131
Gesellschaftliches Leben	159

TARTALOM

<i>Tóth I. István</i> : A Kárpátokontúli területek az ókori numizmatika tükrében	5
<i>Tóth Endre</i> : Elfelejtett római éremleletek (II. rész)	13
<i>Dr. Gegus Ernő – Dr. Óvári Ferenc</i> : Kísérő elemek szerepe Gallus és Volusianus császárok antoninianusaiban	17
<i>Fitz Jenő</i> : A római temetők éremanyaga és a pénzforgalom	23
<i>Gedai István</i> : I. András király denárának utánverete	41
<i>Kahler Frigyes</i> : A magyarországi középkori pénzhamisítás (II. rész) Károly Róberttől – I. Mátyásig	43
<i>Jensen Jorgen Steen</i> : Hungarian thalers in Danish hoards of the 17. century	51
<i>Huszár Lajos</i> : Pozsonyi Forint – Kassai Forint	59
<i>Iványosi Szabó Tibor</i> : Az aranyforint forgalma Kecskeméten 1662–1711	63
<i>Bánkúti Imre</i> : II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek gazdasági és társadalmi vonatkozásai	77
<i>Ambrus Béla</i> : Az első hazai papírszükségpénz	81
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1799–1801)	87
<i>Héri Vera</i> : Fabriczy Kováts Mihály emlékérmé	93
<i>Makai Ágnes</i> : A Kossuth-emigráció arany érdemkeresztjeinek újabb példánya	95
<i>B. Nánási Éva</i> : 5 Koronás fémpénztervezet 1922-ből	99
<i>Krasznai Krisztina</i> : Az 1978. és 1979. évi jubileumi érmék gipsztervei	107
<i>Rádóczy Gyula</i> : Ambrus Béla (1909–1979)	115
<i>Bíróné Sey Katalin</i> : A Numizmatikai Közlöny LII–LXXVII (1953–1978) tartalomjegyzéke	117
Irodalom	131
Társulati élet	159

A magyar középkori numizmatika kiváló kutatóját

DR. HUSZÁR LAJOS

kandidátust

75. születésnapján köszönti a
Magyar Tudományos Akadémia
és a
Magyar Numizmatikai Társulat

A Kárpátokontúli területek az ókori numizmatika tükrében

A történettudomány fejlődésének mai fokán nagy jelentőséggel bír a numizmatika, mint kiegészítő tudomány. Ez kapcsolatban van azzal, hogy éremleletek (kincsleletek) tanulmányozása a történészeknek nagy segítséget nyújt egy adott terület gazdasági és szociális fejlődésének egy-egy időszakban való alaposabb megismeréséhez.

E cikkben megvizsgáljuk a területünkön talált azon numizmatikai leleteket, melyek az i. e. I. évezred utolsó negyedéből és az i. sz. II. évezred első feléből származnak.

Az első időszak egybeesik a La Tène kultúrának Nyugat- és Közép-Európában, így a Felső-Tisza vidékén való elterjedésével. Ebben a korban jelennek meg az első pénzek a Kárpátok területén.

A Kárpátokontúli terület (Kárpátalja, Kárpát-Ukrajna) 6 járásának 16 helységében találtak eddig a fent említett időszakból pénzeket.

Beregovoi (Beregszász) járás

1. *Nagybereg* – II. Fülöp ezüstpénzének utánzatai.¹
2. *Bucu (Beregovo külvárosa)* – néhány barbár ezüstpénz.²
3. *Velikájá Garazgyivka (Nagygut)* – 1957-ben találtak itt mintegy 100 db barbár ezüstéremből álló leletet.³
4. *Déda* – illyriai görög ezüstpénzek.⁴
5. *Kvászovo (Kovácsó)* – II. Fülöp és Nagy Sándor tetradrachmák utánzata.⁵
6. *Koszino (Mezőkaszony)* – néhány szórványérem, melyek a kovászói lelethez hasonlítanak.⁶

Vinogradovói (Nagyszőlős) járás

7. *Vinogradovo (Nagyszőlős)* – II. Fülöp tetradrachmáinak utánzatai.⁷
8. *Gugya (Gödénháza)* – 1 db barbár érem.⁸
9. *Málájá Kopányá (Kiskopány)* – időszámításunk kezdete körüli időből származó település fel-tárásakor találtak 1 db cotinus típusú barbár pénzt és 1 db római köztársasági érmet – talán i. e. 217 évre datálható.

Irsavai (Ilosva) járás

10. *Ardanovo* – II. Fülöp tetradrachmáinak utánzatai.⁹

¹ Pink, K.: Die Münzprägung der Ostkeleten und ihrer Nachbarn (Würzburg 1974) 99. o.

² Adatok I. (Lehoczky, T.: Adatok hazánk archaeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére. I. Munkács 1892), 68. o. – a továbbiakban Adatok I.

³ П. Сова-Гмитров. Великогораздовский клад варварских монет. Studijne zvesti Archeologický ústav Slovenskej Akadémie Vied č. 4 (Nitra 1961), 134–137. o.

⁴ K T H M É, (Kárpátokontúli Területi Honismereti Múzeum Éremgyűjteménye) Itsz. 986–1001 sz.

⁵ Adatok I. 92. o.

⁶ Adatok I. 92. o.

⁷ Arch Ért XI (1891) 454. o.

⁸ K T H M É Itsz. 1038. sz.

⁹ Adatok I. 52. o.

Mukacsevoi (Munkács) járás

11. *Verhnye Viznyice (Felsőviznyice)* – néhány barbár pénz.¹⁰
12. *Draginya* – II. Fülöp tetradrachmáinak utánzatai.¹¹
13. *Drizino (Dercen)* – coistobok típusú barbár pénzek.¹²
14. *Mukacsevo (Munkács)* – La Tène kori település a Halis – Lovácska hegyen – II. Fülöp tetradrachmáinak utánzatai.¹³

Tacsevói (Técső) járás

15. A járás területén találtak 3 db ezüstpénzt, melyek római köztársasági veretek.¹⁴

Uzsgorodi (Ungvár) járás

16. *Uzsgorod (Ungvár)* – II. Fülöp pénzeinek ezüst utánzatai.¹⁵

Az első csoporthoz tartozó késő La Tène kori érmekhez tartozik az a 18 db görög érem, melyeket az illyriai Apollóniában és Dyrrhachiumban vertek az i. e. III–II. század fordulóján. Ezek ezüst drachmák, átmérőjük 16,8–19,2 mm, súlyuk 2,43–3,17 g. Az érmek előlapján borját szoptató tehén, hátlapján pedig az ún. Alkinoos kertje látható a pénzt kibocsátó város nevének rövidítésével.

Az érmek második csoportjához az általunk barbár pénzeknek nevezett érmek tartoznak. Ezek elterjedése II. Fülöp, illetve Nagy Sándor halála utáni időszakra jellemző, amikor a La Tène kultúrához tartozó barbár törzsek ezeket a pénzeket utánozták, verték.

Tömeges verésük főként akkor kezdődik, amikor is a római hódítás miatt a makedón városok nem vernek többé tetradrachmákat.

A korábbi utánzatokon még olvasható a ΦΙΛΙΠΠΟΥ felirat, később ez eltűnik, helyét díszítés vagy eltorzított felirat foglalja el. Találunk a leletek között teljesen eltorzított tetradrachma utánzatokat is. Ilyenek például a cotinus pénzek.¹⁶

A harmadik csoportot a római denárok képezik. A Kárpátokontúli Honismereti Múzeumban néhány példány található belőlük, de pontos lelőhelyük nem ismeretes (Técső-i járás). 1978-ban a vinogradovói járás Malaja Kopánya nevű községében régészeti feltárás során került elő egy ezüst denár. Az előlapon jobbra néző sisakos fej, a hátlapon két jobbra haladó lovas látható, alatta jól olvasható felirat: DOMINVS ROMAE: Ez a denár az i. e. II. század utolsó negyedéből származik.

A késő La Tène korból származó pénzek osztályozásánál két kronológiai szakaszt különböztetünk meg a Felső-Tisza vidékén:

I. i. e. III–II. század – a terület a görög, illetve a makedón pénzrendszer hatása alatt áll.

II. i. e. II–I. század – a barbár pénzverés, valamint a római érmek kis mennyiségű megjelenése jellemző.

A leletek elsősorban a gazdasági élet alakulásáról adnak képet, utalnak arra, hogy az itt élő kelta törzseknél már végbement a második munkamegosztás; a kézművesség elkülönült a mezőgazdaságtól, a földműveléstől.¹⁷ Elfogadhatjuk azt a nézetet, miszerint a kelták az ókor fejlett népeivel érintkezve (görögök és rómaiak) átvették tőlük pénzrendszerüket is. Társadalmukban kialakult a törzsek közötti áru-pénzkereskedelem. A philippeusok beáramlásának megszűnésével kezdetét veszi a helyi pénzverés, a barbár tetradrachmák készítése.

A késő La Tène kultúrához tartozó pénzleletek meggyőzően bizonyítják, hogy a Felső-Tisza vidékének hegyi lakói az i. e. utolsó századaiban aktívan résztvettek a kelták gazdasági életében. A törzsek közötti

¹⁰ Pink, K.: Die Münzprägung . . . I. sz. térkép.

¹¹ Eisner, J.: Mince t. zv. barbarské na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. NČČ (Numizmatický Časopis Československy) III; 1927 II.

¹² Pink, K.: i. m. I. sz. térkép.

¹³ Adatok I. 90. o.

¹⁴ Arch Ért X (1876) 294. o.

¹⁵ Arch Ért XII (1902) 188, 190. o.

¹⁶ Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei. Budapest 1910, 1915, 281. sz.

¹⁷ Engels, F.: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Marx és Engels válogatott művei. Budapest, 1975,

fejlett gazdasági kapcsolatot bizonyítják, hogy az érmék nagy részét az északkeleti Kárpátoktól távol eső helyeken készítették.

Időszámításunk kezdetén, a La Tène civilizáció felbomlása után, a Felső-Tisza vidékének lakói új formájú anyagi kultúrát hoztak létre, melynek alapját a kárpáti halomsírok kultúrája alkotta, mely az I. évezred első felének időszakát öleli fel. Ekkor történelmi horderejű események mennek végbe Európában. A Római Birodalom terjeszkedésének eredménye a Kárpátmedencében két provincia Pannónia, majd Dácia. A limesek közelében élő barbárok gazdasági kapcsolatot tartottak fenn a rómaiakkal.

Római kori leleteket területünk 8 járásában, főleg a Tisza, a Latorca és az Ung, valamint mellékfolyóik völgyében találtak, így a következő helységekben.

Beregszászi járás

1. *Velikaja Bakta (Nagybakta)* – a II. századból származó réz és ezüstérmék.¹⁸ Ez feltehetőleg a mezőgazdasági munkák során szétszóródott kincslelet. (A továbbiakban szétszóródott lelet.)

2. *Berei (Nagybereg)* – 1 db ezüstérem Domitianus korából¹⁹ és Constantius Chlorus aranyának utánzata.²⁰

3. *Beregszász* – 1887-ben Vespasianus, Traianus, Antoninus Pius és I. Constantinus idejéből származó ezüstpénzek.²¹ Feltehetőleg szétszóródott lelet.

4. *Beregszász* – szórványok: Probus aranypénzének egy példánya átlukasztva,²² 2 db denár – feltehetőleg Faustina és Commodus továbbá egy római típusú aranypénz utánzata.²³

5. *Borzsava* – mezei munkálatok során felszínre kerültek Traianus, Faustina mater és Marcus Aurelius ezüst és rézérméi.²⁴ Feltehetőleg szétszóródott lelet.

6. *Koszino (Mezőkaszony)* – Probus 1 db aranya²⁵ és 1 db bronzérem Philippus Arabs korából.²⁶

7. *Oroszijevo (Oroszi)* – 1973-ban régészeti feltárás során találtak 1 db Antoninus Pius denárt.

Nagyszőlősi járás

8. *Nagyszőlős* – 1923-ban találtak nagyobb tömegű ezüst denárt, ezek azonban elkallódtak.²⁷

9. *Bratovo (Batár)* – 1976-ban az i. sz. I. századi település feltárásakor 1 db Domitianus ezüst denár került elő.

10. *Zabolottyé (Felsőalmás)* – 1974-ben mezei munkálatok során 1 db Vespasianus denárt találtak.

11. *Malaja Kopanya (Kiskopány)* – Lucius Verus denár²⁸ és Septimius Severus denár.²⁹

12. *Tekovo (Tekéháza)* Flavius Constantius rézpénze.³⁰

13. *Csepa (Csepe)* – 2 db Traianus és 1 db Hadrianus denár.³¹

14. *Csepa (Csepe)* – az 1930-as években csatornázási munkák során az I–II. századból származó ezüstpénzekből álló leletre bukkantak, a lelet elkallódott.

15. *Salánki (Salánk)* – az 1950-es években mezei munkálatok során római aranypénzekből álló leletre bukkantak, mely elkallódott.

¹⁸ Adatok I. 31. o.

¹⁹ Eisner, J.: Soupis znalezist římských mincí na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. NČČ II (1926) 23. o.

²⁰ NK X (1911) 63. o.

²¹ Adatok I. 64–65. o.

²² NK XIII (1914) 22. o.

²³ Eisner, J.: NČČ II (1926) 23. o.

²⁴ Adatok I. 67. o.

²⁵ NK V (1906) 140. o.

²⁶ Adatok I. 103. o.

²⁷ Eisner, J.: NČČ II (1926) XVII.

²⁸ Eisner, J.: NČČ II (1926) XI.

²⁹ Adatok I. 160. o.

³⁰ Arch Ért XI (1891) 454. o.

³¹ Arch Ért XI (1891) 454. o.

Voloveci (Volóc) járás

16. *Nyizsnyije Vorota* (Alsóverecke) – Nero kori aranypénz.³²

Mukacsevoi (Munkács) járás

17. *Bresztov (Ormód)* – 1891-ben arany leletet találtak; Sabina 1 db, Marcus Aurelius 1 db átlukasztva, Diocletianus arany füllel, Maximianus Herculus 2 db aranya átlukasztva, Galerius Maximianus 1 db két lyukkal, Licinius 1 db két lyukkal, I. Constantinus 1 db átlukasztva, – letört füllel –, 1 db levágott füllel, 1 db füles, 1 db két lyukkal, Crispina 1 db letört füllel, Constantius kori 1 db füllel, 1 db fülnyommal. II. Constantinus 1 db füllel, Vetrano 1 db füllel, Magnentius 2 db füllel, Constantius Gallus 1 db füllel, Julianus 1 db, Valens 2 db és I. Valentinianus korából 2 db. Ezen kívül még a lelethez tartoztak arany láncocskák és öntvények.³³

18. *Gorond* – 1881-ben 1 db Hadrianus denár.³⁴

19. *Zsnyatino* – 1861-ben Antoninus Pius denára.³⁵

20. *Kalnyik* – 1879-ben I. Constantinus 1 db aranya.³⁶

21. *Kirovo (Munkács külvárosa)* – 1874-ben Traianus 1 db aranya.³⁷

22. *Klucsarka* – 1881-ben Traianus 1 db denára.³⁸

23. *Liszkovo* – 1886-ban találtak 1 db aranyérmét Maximinus Thrax idejéből, füllel.³⁹

24. *Munkács* – a környező mezőkön több ezüst és rézpénzt találtak, köztük 1 db aranypénz Maximinus Thrax korából.⁴⁰ Feltehetően szétszóródott a lelet.

25. *Munkács* – 1880-ban 2 db ezüstérme Marcus Aurelius korából,⁴¹ 1884-ben II. Constantinus és Constans egy-egy denára.⁴² 1889-ben Antoninus Pius 1 db denára⁴³ és Honorius aureusa.⁴⁴

26. *Szcsasztlivoje* – 1884-ben Hadrianus denára.⁴⁵

27. *Csinagyijevo* – 1889-ben Alexander Severus aranypénze (füllel) és Antoninus Pius aureusa.⁴⁶

28. *Szvaljava (Szolyva)* – 1868-ben 2 db egyforma aranyérme – Nero kori.⁴⁷

29. *Sztrojnoje* – 1868-ban Antoninus Pius ezüstpénze.⁴⁸

Tyacsevoi (Técső) járás

30. *Russzkoje Polye* – a II. századból való ezüstpénz lelet.⁴⁹

31. *Szolutvino (Szlatina)* – a régi sóbányában találták I. Constantinus és Valens egy-egy rézérmét.⁵⁰

32. *A técsői járás területén egyedi leletek:* 4 db ezüstérme az I. századból, 11 db a II. századból.⁵¹

³² Arch Ért II (1870) 45. o.

³³ Arch Ért XII (1892) 75–76, 335–338. o.

³⁴ Adatok I. 79. o.

³⁵ Adatok I. 82. o.

³⁶ Adatok I. 82. o.

³⁷ Adatok I. 77. o.

³⁸ Adatok I. 91. o.

³⁹ Adatok I. 31, 76. o.

⁴⁰ Adatok II (Lehoczky, T.: Adatok hazánk archaeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére. II. Munkács 1912), 75. o. – a továbbiakban Adatok II.

⁴¹ Adatok I. 112. o.

⁴² Adatok I. 112, 123. o.

⁴³ Adatok I. 112. o.

⁴⁴ Arch Ért II (1870) 45. o.

⁴⁵ Adatok I. 127. o.

⁴⁶ Adatok I. 126. o.

⁴⁷ Adatok I. 133–134. o.

⁴⁸ Adatok I. 102. o.

⁴⁹ К Т Н М Ё Itsz. 2375. sz.

⁵⁰ Кропоткин, В. В.: Клады римских монет на территории СССР, С А И, выпуск Г4 – 4. (Москва 1961). 57. САИ = Свод археологических источников.

Husztí járás

33. *Nankovo* – 1974-ben ezüstérmekből álló kincslet került elő: Domitianus 1 db, Nerva 1 db, Traianus 2 db, Hadrianus 39 db, Sabina 11 db, Aelius 3 db, Antoninus Pius 230 db, Faustina mater 94 db, Marcus Aurelius 256 db, Faustina jun. 104 db, Lucius Verus 64 db, Lucilla 24 db, Commodus 103 db, Crispina 10 db, Pertinax 7 db, Septimius Severus 12 db, Julia Domna 2 db, barbár utánzat 2 db⁵²

34. A *husztí járásban* találtak ezenkívül 2 db IV. századi ezüstpénzt.⁵³

Uzsgorodi (Ungvár) járás

35. *Andrejevka* – 1948-ban bronz éremleletre bukkantak. Megoszlása a következő: Clodius Albinus 1 db, Alexander Severus 2 db, Julia Mamaea 1 db, Philippus p. 1 db, Volusianus 1 db, Gallienus 1 db, Constans 1 db, III. Tiberius Constantinus (bizánci) 1 db, nagyon kopott érem 3 db.⁵⁴

36. *Gajdos* – 1950-ben ezüstérmekből álló leletet találtak. Az érmék megoszlása a következő: Sabina 1 db, Antoninus Pius 4 db, Faustina mater 2 db, Marcus Aurelius 5 db, Lucilla 1 db, Commodus 5 db, Crispina 1 db, Clodius Albinus 1 db, Caracalla 1 db és 4 db nagyon kopott érem.⁵⁵

37. *Kisdobrony* – 1887-ben 1 db Theodosius kori aranypénzt találtak.⁵⁶

38. *Kisrádóc* – régészeti feltárás során 1 db Commodus denárt találtak.

39. *Szürte* – Domitianus denár 1 db.⁵⁷

A meglévő adatok alapján a leleteket 2 csoportra oszthatjuk:

a) aránylag rövid idő alatt összegyűjtött kincs: Bakta II. század, Borzsava II. század, Gajdos II. század, Nankovo I–II. század, Russzkoje Polye II. század, Csepa II. század.

b) aránylag hosszú időn át gyűjtött kincs: Andrejevka II–IV. század, Beregszász I–IV. század, Bresztovo II–IV. század. Adatok hiányában nem tudjuk konkretizálni a nagyszőlősi, munkácsi és a salánki kincsleleteket.

A leletek ilyen formájú feltérképezése lehetővé teszi, hogy bizonyos kronológiai szakaszokra osszuk a római pénzeknek a Felső-Tisza vidékére való beáramlását:

I. I. sz. I. század – a Pannónia tartomány létrehozása a Római Birodalom határainak kiterjedése és közeledése a keleti Kárpátok vonalához lehetővé teszi a római pénzek elterjedését a Kárpátok övezetében.

II. I. sz. II. század – 106-ban Dácia a római uralom alá került, ezzel a birodalom határa a Szamos vidékéig terjedt. Ez lehetővé tette a római pénzek tömeges megjelenését területünkön.

III. I. sz. III–IV. század, a birodalomban megkezdődött a gazdasági bomlás, valamint azon események következtében, melyek a római hatalom bukását eredményezték Dáciában, csökkent a pénz beáramlása. Kelet-Európa sztyeppéinek lakóival ellentétben a Felső-Tisza vidékének lakói nem szakítják meg kapcsolataikat a birodalommal. Feltehetően az itteni őslakók Pannónián keresztül folytattak kereskedelmet.

A római pénzek jelenléte területünkön azt bizonyítja, hogy az itt lakóknak szükségük volt rá. Ez a szükséglet kereskedelmi szempontot jelentett. A kérdés csak az, hogy a külkereskedelemben használták csak, vagy a belkereskedelemben is?

E kérdés vizsgálatánál két elmélettel találkozunk a szovjet numizmatáknál: egyesek elismerik, hogy a pénz a belkereskedelemben is elfogadott volt, mások ezt tagadják és azt állítják, hogy a pénz csak mint ékszer vagy ékszerek készítésére szolgáló nyersanyag szerepelt.

Az átlukasztott és füllel ellátott érmek a második állítást látszanak igazolni. Viszont az tény, hogy a szórványleletek között mindössze 3 db volt füllel ellátva és 1 db átlukasztva. Ez a szórványleleteknek

⁵¹ Arch Ért X (1876) 294–295. o.

⁵² K T H M É I tsz. 2845–2862. sz.

⁵³ Arch Ért X (1876) 294–295. o.

⁵⁴ K T H M É I tsz. 961–985. sz.

⁵⁵ K T H M É I tsz. 1113–1130. sz.

⁵⁶ Adatok I, 74. o.

⁵⁷ Arch Ért (1869) 268. o.

csupán 1%-a. Ezenkívül a bresztovói leletben a 25 aranyérme közül 19 darabot használtak ékszerként (14 db fülezett, 5 átlukasztott). Ezek aránya az adott leletben pedig azt bizonyítja, hogy a lelet érméit főként ékszerként használták. Érdekes, hogy ékszerként főleg csak az aranypénzeket alkalmazták, pedig a talált érmék zöme ezüst.

Ha az érméket csak ékszerként használták volna, akkor gyakrabban fellelhetők lennének sírokban. De a Kárpát-kurgánok kultúrájához tartozó sírokban egyáltalán nem találtak ilyen érméket. Érdekes, hogy Kelet-Európa erdős sztyeppéinek sírjaiból is csak két esetben kerültek elő utilizált pénzek (Velikaja Olsanka, kijevi kerület és Danyilovaja Balka, kirovográdi kerület).⁵⁸

Fontos még az is, hogy nem a korai, hanem a késői érmek utilizáltak: az i. sz. II. századból 23 darabból 2 db, a többi mind a II–IV. századból származik. Ez a tény lehetőséget nyújt annak a feltételezésére, hogy a pénz először forgalmi eszközként terjedt el és csak később alkalmazták díszként.

A fentiekből megállapíthatjuk, hogy a római pénzeknek ékszerként való felhasználása tény, de többek között területünkön is nem ez volt az elterjedésük oka.

A római kori pénzelemek a Felső-Tisza vidéke őslakóinak Rómával fenntartott gazdasági kapcsolatát támasztják alá. A birodalmi pénzek aránylag nagy mennyisége arra utal, hogy a helyi törzsek termékeikért (só, állat, bőr stb.) pénzt fogadtak el. Ha figyelembe vesszük, hogy az itteni törzsek tagjai nem súlyra, hanem darabszámba fogadták el a római pénzt,⁵⁹ akkor világos, hogy vidékünkön a római pénzrendszer teljes egészében elterjedt. A római készítésű tárgyak hiánya is igazolja, hogy a helyi lakosok főleg nem cserekereskedelmet folytattak, hanem átvették Róma pénzrendszerét. Így világos, hogy a „pénzimport” egyik célja annak a belkereskedelemben való alkalmazása volt. Nehéz elképzelni, hogy az őslakosság, mely a külkereskedelemben használja a római pénzt, a belkereskedelemben lemondott erről.

Ez viszont igazolja azt, hogy a római tartományokkal fenntartott kapcsolatok megszakadása után a helyi törzsek között továbbra is fennmaradt az addig beáramlott római pénz forgalmi, fizetőeszközként. Példaként hozhatjuk fel az andrejevukai 18 db éremből álló leletet, melynek érméi a II–III–IV. és VI. századból származnak. Ha a római pénzek nem lettek volna forgalomban, aligha maradtak volna meg a VI. századig.

A felhalmozás ténye szintén a pénzforgalom meglétére utal azért, mert a leletek csak úgy jöhettek létre, hogy a forgalomból kivonták a felesleges pénzt, mely szükségtelenné vált a belkereskedelemben (kincsképzés).

A területünkön kifejlődött belső pénzforgalmat igazolja a nankovói lelet is, melyben a 963 római ezüst denár között 2 barbár utánzatot is találtak, melyek a helyi lakosság körében a római érmekkel azonos funkciót töltöttek be.

A talált barbár utánzatok nem származhattak területünk lakóitól, de olyan barbárok verték őket, akik között a római pénzek forgalomban voltak. Ezeket az utánzatokat verő barbárok, ha távol is élhettek területünkötől, mégis kapcsolatban állhattak a Kárpát-halomsírok kultúrájához tartozó Felső-Tisza vidéki lakossággal. Kevésbé elfogadhatónak tűnik, hogy a római provinciákban vagy a római kereskedők elfogadták volna ezeket az utánzatokat.

A fentiek alapján levonhatjuk a következtetést: a római pénzeket a helyi törzsek mind a bel- mind a külkereskedelemben használták.

A római pénzek lelőhelyeit figyelve a térképen kereskedelmi útvonalak rajzolódnak ki előttünk. Egy ilyen kereskedelmi út húzódott a vereckei hágón keresztül, melyet a Latorca-völgyében feltárt leletek világosan bizonyítanak (Munkács, Kolcsino, Csinagyijevó, Bresztovo, Szolyva, Sztrojnoje, Alsóverecke és a hágó túlsó oldalán a borini /lvovi/ kerület).⁶⁰ E leletek érmei az I–IV. századból származnak és ez meggyőzően mutatja, hogy a Felső-Tisza vidékének lakói állandó kereskedelmi kapcsolatot tartottak fenn az Elő-Kárpátok lakóival.

A szlatinai sóbánya lezárt vágataiban talált 2 db római érme bizonyosság arról, hogy a só fontos kereskedelmi termék volt a helyi, valamint a Kárpátmelléki, a Duna-Tisza medencéje, Dácia és Pannónia lakói körében.

⁵⁸ Крпоткин, В. В.: Римские монеты . . . , 58, 62. о.

⁵⁹ Крпоткин, В. В.: Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры. (Москва 1967) 46–47. о.

⁶⁰ Крпоткин, В. В.: Римские монеты . . . , 54. о.

Korai bizánci érmeket csak elvétve találunk területünkön. Lehetséges, hogy a helyi lakosság epizodikus jellegű kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn a Kelet Római császársággal. Azonban még nem tisztázódtak sem az úttjai, sem az időpontja a pénzek beáramlásának. Ez lehetővé teszi annak a következtetésnek a levonását, hogy a VI. században a Felső-Tisza vidékén megszűnt a pénzforgalom és akárcsak Európa más részein, Róma bukása után itt is bekövetkezett a „pénznélküli” periódus.

Tóth I. István

DAS TRANSKARPATENGEBIET IM SPIEGEL DER ANTIKEN NUMISMATIK

Es werden die numismatischen Streu- und Schatzfunde der transkarpatischen Gebiete vom letzten Viertel des 1. Jahrtausends v.d.Z. sowie aus der ersten Hälfte des 1. Jahrtausends untersucht.

Aus der obigen Zeitspanne kommen hier die Drachmen von Apollonia, Dyrrhachium, sowie die sog. „Barbaren“-Münzen – örtliche Nachahmungen der Tetradrachmen Philipp's II. und Alexanders des Grossen, sowie römische Münzen und einige ihrer Nachahmungen zu Tage.

Deren Fundorte geben wir teils aufgrund einer Sammlung aus der Literatur und teils aus dem Material der Münzensammlung des Transkarpatischen Heimatskunde Museums bekannt.

In den Schatzfunden befinden sich, hauptsächlich unter den römischen Goldmünzen viel mit Öhren versehene oder gelochte, also als Schmuck verwendete Münzen. Solche sind jedoch als Streufunde kaum zu finden. Die Meinung der Sowjetnumismatiker ist in jener Hinsicht geteilt, ob in dem Transkarpatischen Gebiet römische Münzen im Verkehr waren, oder nur als Schmuck, resp. wegen ihres Metallmaterials verwendet wurden?

Unserer Meinung nach waren die örtlichen Stämme nicht mit den Römern im Handelsverkehr, sondern verwendeten die römischen Münzen sowohl im Aussen- wie im Inlandhandel.

Elfelejtett római éremleletek (II. rész)

2. AZ OGGAUI DENÁR-LELET

Sorozatunk második részében és azt követő folytatásokban néhány, Pannóniában előkerült Augustus és Tiberius császárok vereteivel záródó éremleletet¹ ismertetünk. Ezek a leletek noha nem lényegtelenek a Közép-Duna vidék korarómai története szempontjából, eddig még nem kerültek publikálásra vagy feldolgozásra. Három ilyen éremleletről tudok: az első Oggauban (Okka, Ausztria, Burgenland), a második Zarkaházán (jelenleg Szombathely része) míg a harmadik Budapesten (Viziváros) került elő. Az oggaui denárlelet lelőköörülményeit jól ismerjük: az érmek egy részének leírását Bella Lajos hagyományozta számunkra.² Az 1857-ben előkerült zarkaházi denárleletről csak utalások szóltak, azonban a szerencsés körülmények következtében a teljes lelet ma is a rendelkezésünkre áll.³ Az 1906-ban előkerült budai lelet pedig egy említésen kívül, publikálatlan.⁴

Jelen írásunkban az időben a legkorábban földbekerült, az Augustus-verettel záródó oggaui leletet adjuk közre.

Amit a leletről és a lelőköörülményekről tudunk, azt Bella Lajosnak köszönhetjük, aki 1893-ban Okkában (Oggau, Ausztria) előkerült leletről hírt adott a Sopronmegyei Régészeti Társulat 1893. évi jelentésében, és az *Archaeológiai Értesítő*-ben.⁵ Ennek alapján megemlékezett a leletről A. Barb,⁶ míg A. Graf⁷ figyelmét elkerülte. Hiányzik a lelet az ausztriai antik éremleletek topográfiájából is.⁸

Bella Lajos elbeszélése szerint a lelet az Oggau melletti Hölzlstein nevű domb nyugati lejtőjén, kőfejtés közben került elő. E munka során egy 40 cm széles, a dombtető felé vezető, kőbevágott árkot találtak, amely az egykori – antik – kőbánya tárója volt. Az árok oldalába vájt üregben egy nagyobb méretű korszót találtak, amelyet háromsoros hullámvonal díszített; továbbá egy cserépcsészét, egy vaséket és ezüstdenárokat. „Tovább kutatva végül összesen 58 db került elő,” írta Bella L. Az egykori kőfejtést Bella L. még meg tudta figyelni; további kőfejtő szerszámok is előkerültek. A veretek kopottak voltak, és a számuk bizonytalan. Bella L. szerint 58 érem került elő, amelyből 20-at úgy említ, mint amelyeket azonosítottak és leírtak. Bellánál azonban csak 17 érem leírása szerepel, és még megjegyezte, hogy kopottságuk miatt két érmet nem lehetett meghatározni.

Bella L. meglehetősen pontos leírást adott az érmekről, ezért újrahataározásuk, amely M. H. Crawford és E. A. Sydenham munkája alapján történt, lényegében nem okozott problémát.

¹ A Tiberius-kori éremleletekhez lásd: E. Nuber, *Der frühromische Münzumlauf in Köln*, *Kölner Jb.* 14, 1974, 28.

² Bella L., *Titkári jelentés a Sopronmegyei Régészeti Társulat 1893. évi működéséről*, Sopron 1894; 1. – Ua: *Sopronmegyei leletekről*, *Arch. Ért.* 13, 1893; 263. Ezek alapján a leletet említi a burgenlandi topográfia: *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes*, Eisenstadt 1963, II: 2, 810, Oggau.

³ A zarkaházi lelet sorozatos tévedések folytán sárvári leletként került be az irodalomba. A leletet *Archiv für Kunde des österreichischen Geschichtsquellen* 29, 1863, 297, a J. C. Seidl által összeállított régészeti topográfiában, és a *Revue Numismatique*. NS 1860, 157-ben említik. Seidl már tévesen közölte a lelőhelyet, mert a lelet első közlése egy 1857-es modenai napilapban jelent meg, és az sem neki, sem korábban nekem (Tóth E., *Alba Regia* 13, 1972, 301) nem állt akkor rendelkezésemre. A leletet azonban szerencsére 1857-től együtt tartották, és ennek köszönhető, hogy a *Numizmatikai Közöny* következő számában megjelenhet a publikáció.

⁴ A lelet egy részét a MNM Éremtára őrzi. A leletről E. Nuber adott hírt R. Alföldi Mária közlése alapján: in *Köln Jb.* 14, 1974, 70.

⁵ Lásd a 3. jegyzetet.

⁶ A. A. Barb, *Frühromische Gräber von Burgenland*, *DissPann* II: 6, 177. – Ua: *Der Römerfriedhof von Rust in Burgenland*, *JhÖAI* 1960, Bbl. 110.

⁷ A. Graf, *Die Übersicht der antiken Geographie von Pannonien* *DissPann* I, 5, Bp. 1936.

⁸ G. Dembski, *Die antiken Münzschatzfunde aus Österreich*, *NumZt* 91, 1977, 3.

A lelet leírt érmei a következők:

1. L THORIVS BALBVS	Roma i. e. 105	Crawford 316,1	= RRC 598
2. MN FONTEI C F	Roma i. e. 85	Crawford 353	= RRC 723
3. C MARI – C F CAPIT	Roma i. e. 81	Crawford 378,1	= RRC 744
4. Q POMPONI MVSA	Roma i. e. 66	Crawford 410	= RRC 810–823
5. L FVRI CN F BROCCHI	Roma i. e. 63	Crawford 414,1	= RRC 902
6. LIBO	Roma i. e. 62	Crawford 416	= RRC 928
7. BRVTVS	Roma i. e. 54	Crawford 433,1	= RRC 906–907
8. Caesar AVGVS ellenjeggyel	i. e. 46	Crawford 467	= RRC 1023–1024

M. Antonius legiósdenarai:

9. CHORTIS SPECVLATOR VM	i. e. 32–31	Crawford 544,12	= RRC
10. Leg II	i. e. 32–31	Crawford 544,14	= RRC 1216
11. Leg V	i. e. 32–31	Crawford 544,18	= RRC 1221
12. Leg VI	i. e. 32–31	Crawford 544,19	= RRC 1222–23
13. Leg VIII	i. e. 32–31	Crawford 544,21	= RRC 1225
14. Leg XVI	i. e. 32–31	Crawford 544,31	= RRC 1236
15. IMP CAESAR	Keleti verde i. e. 29–27	BMC Aug. 631 vagy 632	= RIC 35

16–17. Bella L. még két, a kopottságuk miatt meg nem határozható érmet említ. Ezek is nyilván köztársaságkoriak voltak.

18–20. Végül még meg kell említeni a három „Júlia családbeli” denárt is, amelyeket meghatározni nem tudunk. Valószínűleg mégiscsak köztársaságkori veretekről lesz szó, noha Bella Lajos az Arch Ért-ben írt cikkében mint Augustus denárait említi.

Az érmek jó részét Bella L. nem tudta megszerezni, miután különböző emberekhez szóródtak szét. Így csak azokat írhatta le, amelyek a kezéhez jutottak. Az előkerült veretek, és ezáltal a lelet darabszáma bizonytalan. Bella L. a helyszíni szemle alkalmával Nagy Károly okka-i plébánosnál látta a nagy agyagkorsót, a kőfejtő vasszerszámokat és 15 db ezüstérmet (ezek a felsorolásunkban az 1., 2., 3., 7., és a 18–20. számot viselik). Ezeket az érmeteket találták meg először, a táró falába vágott üregben. A meghatározás a helyszínen történt, mert a plébánosnál összegyűjtött érmeteket Bella L. nem tudta a tulajdonosaiktól a magas vételár miatt megszerezni. Ez a tény, amihez a veretek kopottsága is hozzájárul, volt az oka annak, hogy Bella L.-nak ebből a 15 éremből csak hetet sikerült meghatároznia.

A leletek előkerülése miatt figyelmesebben dolgozhattak tovább a Hölzlsteinen, és még további 43 denár került elő. Ebből 13 db az egyik Régészeti Társulati taghoz került, és ezeket, – két erősen kopott darab kivételével – Bella L. szintén leírta. Összesen tehát 20 éremről történt részletesebb említés, amelyekből 15 darabot sikerült több-kevesebb pontossággal újrathatározni.

Miután az összes érmet nem ismerjük, a lelet összetételét nem lehet vizsgálni. Két tényre azonban érdemes figyelni.

1. Noha a leletnek mintegy egyharmada ismert számunkra, mégis feltűnő a legiós-denároknak a megszokottnál is magasabb száma: a vereteknek mintegy harmadát teszik ki.

2. Az együttes legérdekesebb darabja a 8. számú, a Crawford 467-es, bizonytalan verőhelyű, i. e. 46-os Julius Caesar denár. Az érmet E. A. Sydenham afrikai veretnek tartja.⁹ Ennek az éremnek az érdekességét a felülbélyegzés jelenti. Bella L. leírása szerint:¹⁰ „érdekes az éremnél az, hogy a régi tulajdonos az arcába belevéste az AVGVS (tus) szót”. Ezt a „belevést” másként, mint az érem előlapjára belevert ellenjegyként nem értelmezhetjük. Bella L. vésésről, és nem karcolásról beszél. Ez feljogosít bennünket annak levonására, hogy a betűk alaposan, mélyebben készítve kerültek rá a veretre. Fontos, hogy pontosan arra a helyre, ahová a több betűből álló ellenjegyet verték: a portré arc részére. Ezt gondolta A. Barb is az éremről.¹¹ az *Augus* – szót ellenjegyként értelmezte.

Sajnos az érem nem került be a Soproni Múzeumba, így a darab nem vizsgálható.

A felülbélyegzés azonban a koracsászárkori ellenjegyek¹² ismeretében problematikus. Ugyanis:

⁹ RRC Nr. 102.

¹⁰ Bella L., Jelentés . . . 5.

¹¹ A. A. Barb, o. c. DissPann II: 6, 194.

¹² Vö.: M. Grünwald, Die römische Bronze- und Kupfermünzen mit Schlagmarken im Legionslager Vindonissa (Basel 1946) rec. H. Mattingly, Num. Chron. 1946, 78–80.; M. G. Kraay, Die Münzfunde von Vindonissa, Veröff. der Gesellschaft pro Vindonissa 5. (Basel 1962).

1. Hasonló szövegű felülbélyegzést denáron nem ismerek.
2. Az a fajta ellenjegycsoport, amelyhez az érmünk AVGVS-a is sorolható lenne, Tiberius korában lép fel.
3. Noha az Augustus cognomen rövidítve (és ligálva) ellenjegyként gyakori, *Augus* ellenjegyet nem ismerek.

A felülbélyegzés post-quem-je biztos: ezt az Augustus cognomen Octavianus általi felvétele jelenti, amely i. e. 27-ben történt.¹³ Így az érmünk adja az 5. számú denár után a lelet (általunk ismert) záróveretét. Sajnos, felülbélyegzett érmünkkel kapcsolatban több a felvethető, mint a megválaszolható kérdés. Alapvető annak az eldöntése lenne, hogy az AVGVS rövidítés hivatalos ténykedés következtében került rá Caesar portréjára, vagy pedig magánúton. Noha történetileg darabunk az utóbbi esetben is érdekes emlék lenne, a felülbélyegzések, az ellenjegyek és a lelőkörülmények ismeretében az előbbi lehetőség a valószínű: tehát hivatalos ténykedés következtében létrejött ellenjegyről van szó. Felmerül a kérdés: nem lehetséges-e egy olyan megoldás, hogy a felülbélyegzés ugyan hivatalos körülmények között történt – tehát Tiberius császár korában – az officinában, azonban magániniciatívából. Ez a lehetőség legalábbis bizonytalan. Nem ismerünk ugyanis AVGVS ellenjegyet. Noha ez feloldható lenne azzal, hogy a denárba ugyan az előforduló AVGVST-ot verték bele, de a bélyeg elcsúszott. Ezért, vagy a kopás miatt a T-t Bella L. már nem tudta észlelni. Ez esetben a bronz- és rézérmek felülbélyegzése közben szándékosan, de nem hivatalosan, egy denárt is felülbélyegeztek. Egy másik körülmény azonban ezt a lehetőséget lényegében kizárja. Leletünk – a csonkasága ellenére – zárt együttes, és az összetétele alapján a római foglalás előtt, vagy annak alkalmával kerülhetett a földbe. A lelet utolsó érmének keltezése (Nr. 15, i. e. 29–27.) és a Tiberius kori AVG–AVGVST ellenjegyek között 40 év intervallum van: valószínűtlen, hogy leletünk csak ezután az időpont után került volna a földbe. A kutatás ugyan kimutatótt egy keletnoricumi-nyugatpannóniai – az alappublikációban még tévesen „Carnuntumi” csoportnak nevezett –, Tiberius-kori ellenjegycsoportot,¹⁴ ebben azonban AVG felülbélyegzés található, s így érmünk ezzel a csoporttal nem hozható kapcsolatba.

Mindezek után annyit mondhatunk csupán, hogy érmünk talán egy eddig ismeretlen Augustus-kori felülbélyegzésnek az egyetlen fennmaradt emléke.

Az oggauri lelet gyakorlatilag az i. e. 1. századot öleli fel. I. e. 27 után záródik. Elrejtésére bizonyára a római hódítás hadműveletei következtében került sor. Nem érdektelen az érme lelhelye sem. A leírás egyértelműen mutatja: egy kőbánya tárájában rejtették el a kincset. Ez arról tanúskodik, hogy Oggau környékén a Hölzlsteinen – tehát a gens Boiorum területén –, a római hódítás előestéjén egy kőbánya működött.

Tóth Endre

A FORGOTTEN ROMAN COIN FIND (II)

The Roman denarius find of Oggau Burgenland, Austria) came to light in 1893 in the shaft of a quarry of the Hölzlstein hillock near the village. The quarry was most likely used by the Celts already. Altogether 58 denarii were found but none got to museums. Lajos Bella, the secretary of the Archaeological Society of Sopron County managed to describe 15 pieces. He mentioned three unidentifiable coins of the „Julia family” and he could not identify several coins because of their worn state.

The find consisting of coins from the first century B. C. closes after 27 B. C. during the reign of Augustus evidenced by an over stamped minting of the find (No. 8. AVGVS). Consequently the original owner, the man hiding the find must have been a northwestern Pannonian Celtic inhabitant who hid his denarii in the quarry. The hiding was most likely due to the Roman occupation.

Especially the Caesar denarius (No. 8. Crawford 467) is worth attention which bears the AVGVS countermark in the portrait.

The coin does not belong to the western Pannonian Tiberian countermark group and it is of special significance that is not a copper but a silver coin.

¹³ R. Syme., *Imperator Caesar, A Study in Nomenclature*, Historia, 7, 1958, 172–188.

¹⁴ D. W. Mac Dowall, *An early Imperial Countermark from Pannonia*, Num. Chron. 6, 1966, 125. A publikáló a Tiberius-kori ellenjegycsoportot, Deutsch-Altenburg körzetében előkerült érme alapján a carnuntumi légióhoz kötötte, és ezért carnuntumi csoportnak nevezte. Azonban nem ismerte a poetovioi, celeiai, emonai példányokat, amelyekre M. Grünwald hívta fel a figyelmet: *Zur Frühzeit des römischen Carnuntum*, Anzeiger ÖAW, Wien. 116, 1979, 7. Anm, 20.

Kísérő elemek szerepe Gallus és Volusianus császárok antoninianusaiban

Ókori pénzek vizsgálatával már Agricola XVI. századi munkájában is találkozhatunk. (1) Az első kémiai analízisek, melyek római pénzekkel foglalkoznak, a XVIII. század végén, a XIX. század elején jelennek meg a világirodalomban. (2–4)

A későbbi korokban egészen napjainkig fellelhető analitikai kémiai adatok – ha csak a római ezüst-pénzekre vonatkozókat tekintjük is – rendkívül szerteágazóak. (5–9) Magukba foglalják a legkülönbözőbb korszakokból származó ezüstök elemzési adatait, kezdve a római köztársaság idejétől, a III. századdal bezárólag. Viszonylag több munka foglalkozik az i.sz. I–II. században vert római ezüstök analízisével. (10–15) Máskor csak egy-egy leletben található érmékre vonatkoznak a vizsgálatok. (16–17) Ezek rendszerint nem lépnek túl a tényközlésen, és az egyes konkrét adatokhoz nem fűznek kommentárt. Gyakran egyedül az érmék ezüst tartalmának a meghatározására és közlésére szorítkoznak, (17–19) elhagyva az egyéb ötvöző vagy kísérő elemeket. Más esetben nem adják meg az elemzésnek alávetett érmék pontos leírását. Nem hivatkoznak éremkatalógusokra, csak a császár nevét közlik. (17, 20–22) Viszonylag ritkák a IV–V. századi ezüstökre vonatkozó munkák. (23)

Az utóbbi 100–150 évből fellelhető publikációknak az alkalmazott analitikai módszerek fejlettségi fokától függően változik a megbízhatósági foka. Gyakran hiányzik a numizmatikai cél megjelölése. Rendszerint nem közlik a darabok konzerváltságát, tartását, és az elvégzett tisztítási eljárást.

A közelebbi vizsgálandó területünkkel, a III. századi antoninianusok analízisével is számos munka foglalkozik, így a már felsoroltak közül, (16–20) továbbá (24–30). A leghasznosabbaknak azokat kell ítélnünk, melyek numizmatikusok és vegyészek közös munkájaként láttak napvilágot, egy adott numizmatikai probléma megoldására. Sajnos, az ilyen jellegű munka – mely római ezüstpénzekre vonatkozik – a szakirodalomban nagyon kevés. A régebbiek közül Hammer, (31) az újabbak közül pedig Caley, (32) Guey és Condamin publikációit kell jó példaként megemlíteni.

A jelen munkánkban kizárólag Gallus és Volusianus császárok antoninianusaival kívánunk foglalkozni. Munkánk céljának tűztük ki annak a kérdésnek a vizsgálatát és megválaszolását, hogy megkülönböztethető-e a 251–253-ban, a Római Birodalom különböző verdéiben vert antoninianusok az érmék kémiai összetétele alapján. Gallus és Volusianus társascsászárok ezüstpénzeket a római városi verdén kívül Antiochiában és egy harmadik – vagy esetleg még egy negyedik – verdében készíttettek. (19) Ez utóbbi verdéket egyes szerzők Viminatumba, (16, 33–36) mások Mediolanumba (37, 38) helyezik. Ebben az eldöntetlen vitában mi a magunk részéről nem kívánunk állást foglalni, így Le Gentilhomme-hoz hasonlóan (18) „harmadik verde” névvel fogjuk jelölni. Több szerző közül analitikai adatokat Gallus és Volusianus császárok antoninianusairól. Ezek közül mutatjuk be Le Gentilhomme (18) és Kondič (19) munkáinak az ide vonatkozó részleteit (lásd 1. táblázat), akik számos antoninianus ezüsttartalmát közlik. Sajnálatos, hogy adataik nem terjednek ki az egyéb kísérőelemekre. A bemutatott adatokból megállapítható, hogy az azonos verdéből származó Gallus és Volusianus császárok pénzeinek ezüsttartalma viszonylag jó közelítéssel megegyezik (31,97–34,8%; 16,47–19,2%; 37,97–37,6%). Másfelől szembeötlik az antiochiai darabok alacsony ezüsttartalma (sajnos, ez utóbbi megállapítás értékét erősen kétségessé teszi, hogy mindössze 5 db antiochiai veret adata áll rendelkezésre). Az adatok szórása is elég nagy, az érmék ezüsttartalma 9,3 – 47% között változik. Így tehát egyértelmű következtetés az 1. táblázat adataiból, sajnos, nem vonható le, legfeljebb a kialakuló tendenciát kell figyelembe venni. Ahhoz, hogy az egyes csoportok átlagos értékeit tanulmányozzuk (Róma város 33,14%; Antiochia 17,01%; 3. verde 37,89%), kevés adat áll rendelkezésre.

Caley egyik munkájában (20) Gallus császár nevére vert négy antoninianus teljes analízisét készítette el, és 4–4 Decius, illetve Valerianus érme elemzési adataival hasonlítja össze azokat. Nagy kár, hogy a közleményből hiányzik a darabok pontosabb megjelölése.

A 2. táblázatban idézzük Caley adatait, melyek 4 db Gallus antoninianusra vonatkoznak.

1. táblázat
Gallus és Volusianus antoninianusainak ezüsttartalma (Le Gentilhomme és Kondič adatai)

Gallus						Volusianus					
Róma város veretei		Antiochiai		harmadik verde		Róma város veretei		Antiochiai		harmadik verde	
RIC	Ag %	RIC	Ag %	RIC	Ag %	RIC	Ag %	RIC	Ag %	RIC	Ag %
30	32,7	79	24,1	69	41,0	141	33,2	221 ...	19,2	205	38,4
31	36,0	—	9,3	70	37,9	—	26,0			206	37,0
32	18,5	86	15,5	71	34,3	166	35,7			206*	37,4
33	32,5	91	17,0	72	38,5	168	39,4				
34	33,4			69*	34,34	169	35,8				
34A	40,1			70*	47,07	—	37,0				
37	33,8			71*	35,11	—	36,4				
38	18,1			72*	37,14	179	34,3				
39	22,9			76*	36,63	180	34,2				
40	42,4					182	38,0				
41	30,0					186	34,1				
42	32,8					187	33,5				
46a	29,3										
48a	29,6										
31*	31,04										
50*	38,41										
57*	41,98										
átlag:	31,97		16,47		37,97		34,8		19,2		37,6

46 db pénz átlagos ezüsttartalma: 32,46%

*Kondič adatai

2. táblázat
Négy Gallus antoninianus kémiai összetétele Caley szerint (20)

	Ag %	Au %	Cu %	Sn %	Pb %	Fe %	Ni %	Zn %	Összes
1	36,80	0,17	61,31	0,65	0,50	0,10	0,03	0,05	99,61
2	35,28	0,48	61,83	1,25	0,80	0,05	0,06	0,08	99,83
3	29,96	0,22	65,94	2,63	1,07	0,03	0,05	0,09	99,99
4	23,76	0,19	73,87	0,74	0,72	0,10	0,06	0,49	99,93
átlag	31,45	0,27	65,74	1,32	0,77	0,07	0,05	0,18	99,85

A fentebb idézett adatokból megállapíthatjuk:

a) kizárólag csak az ezüsttartalom pontos meghatározása alapján lényeges különbségeket nem észlelhetünk a különböző verdékből származó antoninianusok csoportjai között, éppen az ezüsttartalom nagy sűrűsége miatt.

b) A teljes elemzésből (2. táblázat) látható, hogy a két alapkomponeensen kívül (réz és ezüst) a kísérő fémek nagy száma fordul elő a megvizsgált pénzekben. Sőt, mi több, a Decius és Valerianus pénzek is ugyanazon elemekből állnak.

Ez a tény adta az alapötletet a további munkához. Tételezzük fel, hogy a különböző verdék különböző bányákból szereztek be annak idején a pénzveréshez szükséges nyersanyagot, és ezen bányákban az alapfémek úgynevezett „kísérő elemei”, vagyis a kis mennyiségben jelen levő szennyezők, melyeket a korabeli technológiával nem tudtak eltávolítani az ércből, más-más arányban fordultak elő. A bányák és a pénzverdék közé ékelődő kohászati feldolgozás technológiája nem volt tökéletesen standardizálva, a helyi szokások, az ottani mesterek egyéni fogásai érvényesültek éveken keresztül a fémfeldolgozásban.

Ebben az esetben a különböző verdékből származó pénzek egyik vagy másik kísérő elemet – és nevezzük ezt szignifikáns elemnek – kisebb vagy nagyobb arányban tartalmazhatják rendszeresen. Ezen feltételezéseknek ellene szólhat, hogy a verdék a korábban, és más verdékben kiverett érméket is beolvaszt-hatták és felhasználhatták újabb érmék verésére, vagy esetleges ellátási zavarok esetén a nyersanyagot a szokásostól eltérő módon és helyekről is beszerezhették. Ezáltal a nyomelemek jelenlétének vagy hiányának a kontinuitása megszakadhat. Ezeket a körülményeket figyelembe véve, kísérleteinkben Gallus és Volusianus antoninianusai közül úgy választottuk meg a vizsgálandó darabokat, hogy azok más és más verdékből származzanak.

Feltételezéseinkből következik, hogy bizonyos szignifikáns elem vagy elemek keresése az elsődleges cél, nem pedig a pontos mennyiségi vegyelemzés elkészítése. Fontos szempont ezen kívül, hogy a vizsgálat során az értékes minták lehetőleg ne károsodjanak. Ezért a vizsgálati módszert is e cél érdekében és e szempont szerint kellett megválasztani. Így esett a választásunk az ún. tájékoztató lézer-mikroszínkép-elemzésre. (43–44)

Ezzel a módszerrel, mely rendkívüli érzékenységgel tűnik ki, kimutatható a mintában jelen levő ötvöző vagy fémszennyezés, továbbá azok a fémek is, melyek az évezredek során a talajból kerültek az érme felületére. Condamin és Picon igazolták a fémek diffúziójának és korróziójának a fontosságát az ötvöze-tekre, (39) Carter pedig alapvető elméleti magyarázatot nyújtott metallográfiai alapon. (40–42) Követ-kezőképpen az analizálandó minták előkészítése nagy fontosságú. Ha a vizsgálandó felületet kellőképpen nem áll módunkban megtisztítani, úgy a színekben megfelelő erősséggel fognak jelentkezni a talajból a fémbe bediffundált fémek, elsősorban a szilícium, kalcium, magnézium, alumínium, stb. Ezek zavaró hatása ugyan jelentéktelen, de tisztában kell lennünk eredetükkel, mivel meghamisíthatják az analízisről alkotott elképzelésünket. A vizsgálat során legcélszerűbb az élére állított érmék peremére irányítani a lézer-belövéseket, így a pénz kerületén a felületi réteg esetleges eltávolítása sem okoz észlelhető károsodást, a vizsgálat gyakorlatilag roncsolásmentesnek tekinthető, a lézerbelövések csak kb. 0,1 mm átmérőjű és 0,1–0,2 mm mély nyomot hagynak.

A jó hővezetőképességű, nagy fajhőjű és jó reflexióképességű ezüstmintákon a vezérelt lézer-sugárzás szabálytalan és viszonylag kis teljesítménysűrűségű impulzussorozatának energiája rossz hatás-fokkal nyelődik el az anyagban, a mintából nagyon kevés párolog el, a gőzök nem elegendők a segédszikra-kisülés megindításához, és nem keletkezik észlelhető színek. Az ezüstpénzek tájékoztató lézer-mikroszín-képelemzési vizsgálatához ezért kellő teljesítménysűrűségű, szabályos impulzussorozatokkal működtetett vezérelt lézergerjesztést alkalmaztunk (Zeiss LMA 1, passzív kapcsolóval), középfeszültségű segédszikra-kisüléssel összekapcsoltan. Ezzel a sugárforrással ilyen minták is megbízhatóan, kielégítő kimutatási képes-séggel és reprodukálhatósággal vizsgálhatók. (45, 46)

Pontos mennyiségi meghatározásoknak akadálya a megfelelő összetételű hiteles minták (standard minták, etalonsorok) hiánya, de tájékoztató jellegű összehasonlító vizsgálatok enélkül is elvégezhetők.

A színekfelvételeket a jó vonal/háttér-viszony érdekében síkrács-spektrográffal (Zeiss PGS 2) készítettük, amelynek fényerejét (1:28) kvarc-hengerlencse segítségével kb. tízszeresére növeltük. Ilyen feltételek között már egyes lézerbelövésekből is jól értékelhető színeképeket kaptunk.

A színeképelemzési eljárással kapott tájékoztató eredményeket a 3. táblázatban állítottuk össze. Hangsúlyozzuk, hogy a tájékoztató értékek is csak becslült nagyságrendeket jelentenek; ennek oka nemcsak az említett etalonhiány, hanem az ókori fémek jelentős inhomogenitása is, amelyet a kezdetleges kohászati technológián kívül a talajban bekövetkezett diffúziós folyamatok hoznak létre. Mindezek ellenére, egyes szignifikáns elemek jelenléte, ill. koncentrációváltozásai megbízható eligazítást adnak a pénzek származás szerinti besorolásához.

Elsősorban szembevetendő, hogy az antiochiai verdéből származó minták cinktartalma messze meg-haladja mind a római, mind pedig a harmadik verdéből származó érmék cinktartalmát. Egyedül a RIC. 184-es Volusianus érme cinktartalma közelíti meg, kivételként, az antiochiai érmékben levő cinkmennyiség alsó határát. Erre számos magyarázat adódik, hivatkozni lehet a szegregációra, a minta inhomogenitására, és végül a minta anyagának a származása is eltérhet esetleg a megszokottól. A következtetések levonásakor – véleményünk szerint – megnyugtatólag hat, hogy a megvizsgált 25 db mintából mindössze egy esetben nem igazolódik csak a feltárt szabályszerűség.

A minták felületének az előkezelése – azaz a felvétel előtt a vizsgálandó felület 0,1–0,2 mm vastag rétegének az eltávolítása vagy érintetlenül hagyása – befolyással van egyes kimutatott elemek mennyiségére, így elsősorban a szilícium, kalcium, magnézium és alumínium tartalomra. Ezek az elemek megítélésünk

3. táblázat

Gallus és Volusianus antoninianusairól készült lézer-mikroszínképelemzési vizsgálat tájékoztató eredményei
(becsült nagyságrendek)

	RIC katalógus száma	Hátlap felirata	Fő alkotók (10% fölött)	Kísérő elemek			Nyomelemek	Megjegyzés	
				1–10%	0,1–1%	0,01–0,1%		tartás	elő- kezelés
Római verde termékei	Gallus	ANNONA AVGG LIBERTAS AVGG PIETAS AVGG PIETAS AVGG*	Cu, Ag Cu, Ag Cu, Ag Cu, Ag	Mg	Au, Pb, Sn, Fe Si, Au, Pb, Sn, Fe Zn, Au, Pb, Sn Zn, Pb, Sn, Fe, Au	Sb Mg, Sb Al, Fe, Sb Si, Sb, Mg	Mg, Bi, Ni, Si, Al, As Ca, Bi, Ni, Al, As Ca, Si, Ni, Bi, Cd, As Ca, Al, Bi, Ni, As	T1 T1 T1 Vf	L – – –
Római verde termékei	Volusianus	PMTRPIIIICOSII CONCORDIA AVGG PIETAS AVGG SALVS AVGG	Cu, Ag Cu, Ag Cu, Ag Cu, Ag	Pb, Mg Zn, Pb, Sn	Pb, Au, Sn, Fe Pb, Sn, Zn, Au, Fe Zn, Sn, Au, Al, Si, Ca Au, Fe, Sb	Sb Si, Mg, Sb Sb, Fe	Si, Mg, Bi, Ni, Ca, Al, As Al, Bi, Ni, As, Ca, Ni V, Bi, Cd, As, Ni Si, Mg, Bi, Ni, Ca, Al, As	T1 T1 T2 Vf	L – – –
Antiochiai verde termékei	Gallus	FELICITAS PVBL IVNO MARTIALIS MARTI DACIFERO (sic) SAECVLLVM NOVVM VBERITAS AVG IIV	Cu, Ag Cu, Zn, Ag Cu, Zn, Ag Cu, Zn, Ag Cu, Zn, Ag	Zn Pb Pb	Pb, Sn, Fe Pb, Sn, Fe Sn, Fe Pb, Sn, Fe Sn, Fe	Au, Sb Au, Sb Au, Mg, Sb Au, Sb Au, Sb	Si, Ni, As, Bi Si, Ni, Al, Bi As, Ca, Ni, Si, Bi, Cd Si, Ni, As, Bi Si, Bi, Ni, As, Al	T2–3 T1 T2 T1 T1	L – L – L
Volusianus	vö. 217 220 vö. 232 vö. 234a vö. 237a	FELICITAS PVBL ... MARTI PACIFERO PVDICITIA AVG** ROMAE AETERNAE AVG VBERITAS AVG	Cu, Ag Cu, Zn, Ag Cu, Ag Cu, Ag, Zn Cu, Ag, Zn	Zn, Pb Zn Pb	Sn, Fe, Mg Pb, Sn, Fe Pb, Sn, Fe Pb, Sn, Fe Sn, Mg, Fe	Au, Si, Ca Au, Sb Au, Sb Si, Au, Sb Au, Sb, Si	As, Al, Ni, Bi, Cd, Sb Bi, Si, Ni, As Bi, Ni, As, Si As, Bi, Ni As, Ca, Al, Ni, Bi, Cd	T3 T1 T3 T1 T3	– L L L L
Gallus	69 70 71 72	IVNO MARTIALIS LIBERTAS PVBLICA PAX AETERNA PIETAS AVGG	Cu, Ag Cu, Ag Cu, Ag Cu, Ag	Pb	Pb, Zn, Sn, Fe Sn, Zn, Fe, Au Zn, Pb, Sn, Si, Fe Zn, Pb, Sn, Fe, Au	Au, Sb Mg, Si, Sb Au, Mg, Ca, Sb Si, Mg, Sb	Si, Bi, Ni, As Ca, Bi, Ni, As Al, Bi, Ni, As Al, Ca, Bi, Ni, As	T2 T1 T1 T1	L L – –
Volusianus	205 206 211	FELICITAS PVBL VIRTVS AVGG PAX AETERNA	Cu, Ag Cu, Ag Cu, Ag		Zn, Pb, Sn, Fe, Si Zn, Pb, Sn, Fe Zn, Pb, Sn, Fe	Au, Mg, Sb Au, Si, Sb Au, Sb	Al, Ca, Bi, Ni, As Bi, Ni, As, Mg Si, Bi, Ni, As, Mg	Vf Vf T1	– L L

szerint a talajból diffúzió útján kerültek az érmék felületére. Jó példa erre a Volusianus RIC. 232-es érme, melynek a felületéről egy viszonylag vastagabb réteget távolítottunk el (mintegy 0,3 mm), így a színeképekben nem jelentkeznek a Ca, Mg, Al, csak a Si, de az is rendkívül kis intenzitással.

A 3. táblázatban szereplő fémek vegyjeleiből látható, hogy az érmék ugyanazon elemekből állnak. Valamennyinek főalkotója a réz és ezüst, az antiochiaiaknál gyakran a cink. A legnagyobb mennyiségben található kísérő elemek a cink, ólom, ón, kisebb mennyiségben az arany, vas és antimon. Nyomelemeknek tekinthetők az arzén, bizmut. Négy esetben az érmékben kis mennyiségű kadmium, egy esetben pedig vanádium is kimutatható. Azaz maximálisan 17 különböző fém található a vizsgált antoninianusokban.

Köszönetnyilvánítás: Ezúton mondunk köszönetet dr. Inczedy János tanszékvezető egyetemi tanárnak, hogy a vizsgálatok elvégzését a VVE Analitikai Kémia Tanszékén lehetővé tette.

dr. Gegus Ernő
a kémiai tud. kandidátusa

dr. Óvári Ferenc
a kémiai tud. kandidátusa

IRODALOMJEGYZÉK

1. G. Agricola: De mensuris et ponderibus Romanorum atque Graecorum libri V. és De precio metallorum et monetis libri III. Basel 1550, 257, 260, 297.
2. A. C. P. de Caylus: Recueil d'antiquités égyptiennes, étrusques, grecques, romaines et gauloises, V, Paris, 1762, 159–160. o.
3. M. H. Klaproth: Allgem. Journal der Chemie VI. 3. 1801, 227–244.
4. M. H. Klaproth: Journal für die Chemie, Physik und Mineralogie IX. (1810) 652–665.
5. H. J. Kellner és W. Specht: J. N. G. XI (1961) 43–51.
6. A. Rauch: Mitteilungen der Num. Ges. in Berlin 3. (1857) 295.
7. A. Rauch: Z. f. N. I. (1874) 32–42.
8. R. Reece: Num. Chron. 7. IV. (1964) 233.
9. R. Reece: Num. Chron. 7. V. (1965) 175.
10. H. Feneulle: Annales de chimie et de physique XXXII, (1826) 320.
11. E. T. Hall: Archaeometry III. (1960) 29.
12. J. Condamin, M. Picon: Rev. Num. 6. VI. (1964) 69.
13. J. Condamin, M. Picon: Archaeometry VII. (1964) 98.
14. J. Guey: Bull. Soc. Ant. France (1952–53) 89.
15. J. Guey, J. Condamin: Rev. Num. 6. IV. (1962) 73; 92; 108; 116.
16. H. Mattingly: Num. Chron. 5. IV. (1924) 210.
17. E. A. Smith: J. Inst. Metals LXV (1939) 271.
18. P. Le Gentilhomme: Rev. Num. 6. IV. (1962) 141.
19. V. Kondić: Beogradski nalaz denara i antoninijana. Beograd, 1969, 191.
20. E. R. Caley, H. D. McBride: Ohio Jurnal Sci. LVI, (1956) 285.
21. E. Bibra: Die Bronzen- und Kupferlegierungen der alten und ältesten Völker, Erlangen, 1869, 64.
22. E. Bibra: Ueber alte Eisen- und Silber-Funde. Nürnberg-Leipzig, 1873, 37.
23. R. Reece: Num. Chron. 7. III. (1963) 241.
24. L. H. Cope: Metallurgia (1967) 15.
25. J. Guey, J. Condamin: Rev. Num. 6. III. (1961) 51.
26. P. Le Gentilhomme: Rev. Num. 5. IX. (1946) 15.
27. P. Le Gentilhomme: Metaux et Civilisation I, (1946) 113.
28. H. Longuet, A. Banderet: Rev. Num. 5. XVII. (1955) 153.
29. R. Reece: Num. Chron. 7. VIII (1968) 111.
30. A. R. Weill: Archaeological Chem. Sympos. Philadelphia, 1967, 313.
31. J. Hammer: Z. f. N. XXVI, (1908) 1–144.
32. E. R. Caley: Analysis of Ancient Metals. Oxford-London-Edinburgh, 1964.
33. O. Voetter: N. Z. 25, (1893) 385.
34. E. Jónás: N. K. 25, (1926) 49; N. K. 26–27. (1927–28) 146.
35. G. Elmer: Numismaticar 2, (1935) 23.
36. K. Pink: N. Z. 29, (1936) 10.
37. H. Mattingly: Numismatika 2–4 (1934–36) 12.
38. A. Kerényi: Folia Arch. 13 (1961) 81.
39. J. Condamin, M. Picon: Archaeometry VIII (1965) 110.
40. G. F. Carter: Archaeometry VII, (1964) 106.
41. G. F. Carter: Analytical Chem. 36, (1964) 1264.

42. G. F. Carter: Science 106 (1966) 196.
43. H. Moenke. L. Moenke-Blankenburg: Einführung in die Laser-Mikro-Emissionsspektralanalyse. Leipzig, 1966.
44. E. Gegus: XI. és XIX. Magyar Szinképelemző Vándorgyűlés. Dunaújváros, 1968. 95. o. és Győr, 1976. I/39. o.
45. H. Moenke Moenke-Blankenburg L. H. Mohr, W. Quillfeldt: Mikrochim. Acta (Wien) 1970. 1154.
46. E. Gegus: Előadás a XX. Coll. Spectr. Internat. Prága. 1977. Abstr. No. 34.

DIE ROLLE DER BEGLEITELEMENTE IN DEN ANTONINIANEN DES GALLUS UND VOLUSIANUS

Verfasser geben einen kurzen Überblick über die Bibliographie der chemischen Analyse der römischen Silbermünzen. Anhand von Laser-Mikrospektralanalysen wurde eine überblickende Untersuchung von 25 Stück Antoninianen der Kaiser Gallus und Volusianus ausgeführt. Es wurde festgestellt, dass aufgrund der Spurenelemente die Antoninianen aus der Prägestätte von Antiochia von den aus den städtischen Prägestätten von Rom beziehungsweise von den aus einer dritten stammenden (Mediolanum oder Viminacium) eindeutig zu unterscheiden sind. Der wesentlichste Unterschied besteht darin, dass der Zinkgehalt der in Antiochia geprägten Antoninianen im allgemeinen um mehr als eine Größenordnung höher liegt, als der von Münzen aus anderen Prägestätten. Ausserdem zeichnen sich die Münzen aus Antiochia durch einen höheren Gehalt an Blei und Zinn und einen niedrigeren Gehalt an Silber aus. Die in den untersuchten Proben nachweisbaren Elemente wie Kalzium, Magnesium und Aluminium gelangten vermutlich durch Diffusion aus dem Boden in die Oberflächenschichten der Münzen. Eine einzelne Münze enthält höchstens 17 verschiedene Metalle.

A római temetők éremanyaga és a pénzforgalom

A városok, települések, vagy a provinciák pénzforgalmának vizsgálatában ismételten felmerül a kérdés, vajon a szórványosan előkerült pénzek mellett a pénzforgalom alakulásának vizsgálatánál a temetők sírjaiba helyezett pénzeket is figyelembe kell-e venni. A válasz nem egyértelmű. Nyilvánvaló, hogy egy olyan város, katonai tábor és a hozzátartozó település pénzforgalmában, amely az I. századtól a IV. század utolsó harmadáig nyomon kísérhető, egyetlen IV. századi temető az arányok eltorzításához vezetne, ha a pénzforgalom elemzésében helyet kapna. Kérdéses azonban, hogy kell-e hasonló torzulással számolnunk akkor, ha a vizsgált pénzforgalmi időszak egybeesik a temető használati idejével. Valószínűnek látszik, különösen egyes előzmény nélküli IV. századi települések esetében, hogy a halott mellé a napi pénzforgalomban lévő pénzekből különösebb válogatás nélkül helyeztek egy vagy több érmet. A válogatás azonban számos esetben megállapítható. Azok a temetők, amelyek sírjaiba nem a kéznél lévő pénzekből hullattak néhányat, hanem valamilyen szempont szerint összeválogatták őket, a helyi pénzforgalom tekintetében nem vehetők figyelembe.

A temetők éremanyagának reális értékelését különösen nehezíti, hogy a kutatás számára csak részben feltárt temetők anyaga áll rendelkezésre. Egy-egy várost a kivezető utak mentén több temető övezte, ezek nemcsak összetételükben, a kor tekintetében, de feltártságuk arányában is különböznek egymástól. Még azok a városok, települések esetében is, amelyek határában nagy tömegű sírt tártak fel, az ismert sírok anyaga nem ad reális képet a sírokba tett érmek valóságos arányáról. Emona temetőiből az I–IV. századból 1577 régi¹ és 977 újabban feltárt² sírt tartanak számon. A sírok elemezhető érmei a következőképpen oszlanak meg:

	db.	%	évi átlag	index
I. sz. (96-ig)	110	53	0,89	171
II. sz. (96–192)	53	25	0,55	106
III. sz. (193–285)	22	11	0,24	46
IV. sz. (285-től)	23	11	0,26	50
	208	100	0,52	100

Az érmek több mint fele az I. századból, negyede a II. századból való. A III. és a IV. századra, amikor a pénzromlás következtében az érmek száma minden település forgalmában (abban az esetben is, ha gazdasági élete hanyatlóra fordult) megnövekedett, mindössze 11–11% jutott. Akár a százalékos arányt, akár az évenkénti megoszlást tekintjük, az emonai temetők érmeinek megoszlása ellentétes a pénzforgalom általános tendenciáival.

Hasonló eredményt kapunk Brigetio esetében is, ahol a szórványérmek alapján meghatározható pénzforgalom szembeállítható a sírokban talált érmek megoszlásával.³

¹ S. Petru: Emonske nekropole, Catalogi et Monographiae 7. Ljubljana 1972, 178 p. 119 t.

² Plasničar-Gec: The Northern Necropolis of Emona. Catalogi et Monographiae 8. Ljubljana 1972, 272 p. 225 t.

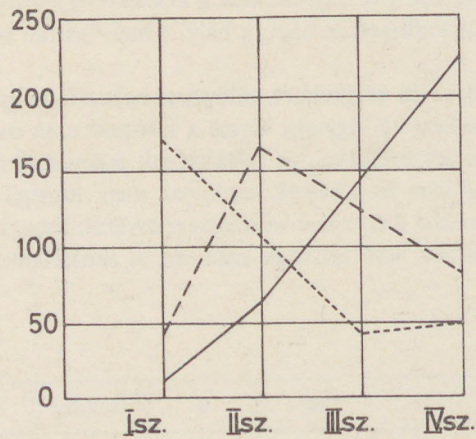
³ Biró-Sey K.: Coins from identified Sites of Brigetio and the Question of Local Currency. Rég. Füz. II/18, 1977, 188 p. 17 t.

A) Pénzforgalom

	Db.	%	Évi átlag	Index
I. sz.	69	3	0,56	10
II. sz.	324	14	3,34	60
III. sz.	732	33	7,96	143
IV. sz.	1110	50	12,33	222
	2235	100	5,56	100

B) Sírok érmei

	Db.	%	Évi átlag	Index
I. sz.	25	13	0,20	43
II. sz.	76	40	0,78	165
III. sz.	53	28	0,58	123
IV. sz.	36	19	0,39	83
	190	100	0,47	100

Emona
 Brigetio temetők -----
 Brigetio pénzforgalom ——

A brigetioi pénzforgalomban az indexek évszázadról évszázadra emelkedő tendenciát mutatnak, a IV. századi érmek a teljes éremanyag felét teszik. A sírokban talált érmek indexei közül a II. századé a legmagasabb, ettől kezdve Emonához hasonlóan csökkenő tendencia figyelhető meg. (1. kép) A sírokból előkerült érmek számarányainak semmi köze nincs a helyi pénzforgalom alakulásához.

A sírokba tett pénzek tudatos megválogatását elsősorban a pénznemek megoszlása alapján követhetjük nyomon. Az alábbi összeállítás korszakonként, temetőként és síronként adja – a darabszám figyelmen kívül hagyásával – a pénznemek szerinti megoszlást:

A) I. század

	As ⁵	Dupondius	Sestertius	Denar
<i>Emona</i> ⁴				
Augustus	102, 590			
Tiberius	19, 146, 149, 176, 223, 227, 570, 612, 641, 664, 677, 705, 948			
Caligula			261	
Claudius	125, 134, 246, 346, 396, 423, 532, 637?, 682			
Vespasianus	187, 274, 295, 350, 407, 656?			
Titus	627?			
Domitianus	381, 411, 543, 572, 917?			
<i>Brigetio – Gerhát temető</i> ⁶				
Domitianus	XLIV			
<i>Brigetio – 1932, 1936, 1962</i> ⁷				
Tiberius	72			G
Vespasianus	80?			
Domitianus	40, 47			
<i>Brigetio – Járóka temető</i> ⁸				
Domitianus	18*			
<i>Brigetio – Sörházkeri temető</i> ⁹				
Antonius				65
Augustus?	193*			
Claudius	124			
Galba	173			
Vespasianus				65
Titus				65
Domitianus	46, 78, 141?*, 186*	92		
<i>Savaria – Hámán Kató út</i> ¹⁰				
Vespasianus	45*			
Domitianus	14*			

⁴ L. Plesničar-Gec i. m.: A régi temetők feldolgozásában az érmekeket csak az uralkodók nevével jelzik, S. Petru i. m. ezért a vizsgálatnál nem volt figyelembe vehető.

⁵ Az irodalomban közelebbről meg nem határozott középbronz pénzeket az *asok* között tüntettem fel. A sírszámokat ebben az esetben * jelzés különbözteti meg.

⁶ Biró-Sey K. i. m., 110–111.

⁷ Uo. 113–115.

⁸ Uo. 116–118.

⁹ Uo. 119–121.

¹⁰ Mócsy A.: Arch. Ért. 81, 1954, 167–191.

A) I. század (folytatás)

	As ⁵	Dupondius	Sestertius	Denar
<i>Savaria – Rumi út</i> ^{1 1}				
Claudius	3*			
<i>Intercisa</i> ^{1 2}				
Nero	16*			15
Vespasianus				
Titus	11*			
Domitianus	20*, 25*			19

Az I. században a városok, illetve a katonai táborok mellett kialakult temetőkben a halott mellé *ast* tettek általában, tehát a legkisebb értékű bronzpénzt. *Dupondius* és *sestertius* mindössze egy-egy esetben volt meghatározható. Az *asok* és a *dupondiusok* szétválasztása az érem kopottsága miatt nem volt megadható, ezek a bizonytalan érmek azonban a két pénznem előfordulási aránya alapján szinte kivétel nélkül *asok* lehettek. Valamivel nagyobb a *denarok* száma: 6 sírban fordultak elő. Ezek közül azonban három (Brigetio – Sörházkeri temető 65. sír) egy nagyobb leletegyütteshez tartozott, amellyel a későbbiekben még foglalkozni fogok. A *denarok* kis száma nem enged meg további következtetések levonását. Mégis figyelemre méltó, hogy *denarok* csak a katonai táborok melletti temetőkben kerültek elő.

A kisebb települések sírjainak I. századi érmei összetételükben nem különböznek a városok és a katonai táborok temetőiből ismert pénzekről:

	As	Dupondius	Sestertius	Denar
<i>Kékesd</i> ^{1 2 a}				
Vespasianus	3			
<i>Ságvár</i> ^{1 3}				
Domitianus	247*			
<i>Somogyszil</i> ^{1 4}				
Vespasianus	46		93	
<i>Vasas</i> ^{1 5}				
Vespasianus			1	
Domitianus	1*			

Az idézett négy temetőből csak Kékesd és Vasas koracsászárkori.

^{1 1} Buocz T.: Arch. Ért. 88, 1961, 219–239.

^{1 2} Alföldi M.: Intercisa I. AHung, 33, 1954, 118–142.; A sírok számozása minden temetőrésznél előlről kezdődik. A megadott sorszámok a következő temetőrészekhez tartoznak:

Nero	16	97/1909
Vespasianus	15	97/1909
Titus	11	46/1907
Domitianus	19	97/1909
	20	194/1910
	25	46/1907

^{1 2 a} Burger A.: Arch. Ért. 93, 1966, 254–271.

^{1 3} ID., A. Arch. Hung. 18, 1966, 99–234.

^{1 4} ID., Das spätrömische Gräberfeld von Somogyszil. Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest, 1979, 135 p.

^{1 5} Fülep F.: A. Arch. Hung. 9, 1959, 371.

B) II. század

	As	Dupondius	Sestertius	Denar
<i>Emona</i>				
Nerva	225, 347, 916?			
Traianus	325, 326, 416?, 511, 685, 691?, 943?			
Hadrianus	79, 312, 380, 414			
Antoninus P.	66, 191, 198?, 334, 598, 668, 671			
M. Aurelius	14, 56, 508, 950?		47	
Commodus	247			
<i>Brigetio – Gerhát temető^{1 6}</i>				
Traianus		XXXIV		
Hadrianus	15, XVII*, 64*	22		
Antoninus P.	40	XXI, 23		
M. Aurelius	XLIII, 43	62		
Commodus	12			
<i>Brigetio 1932, 1936, 1962</i>				
Nerva	C, E, 79			
Traianus	77, 101			
Hadrianus	2, 36, 51, 110			
Antoninus P.	4, 107?			
<i>Brigetio – A 10 000 literes tartálynál^{1 7}</i>				
Antoninus P.	9			
<i>Brigetio – Járóka temető</i>				
Nerva	34*			
Traianus	38*			
Hadrianus	58*			
Antoninus P.	10, 39*, 44*, 45*, 57, 67*, 81*, 82			
M. Aurelius	8, 18*, 27*, 59 ^{1 8}			
<i>Brigetio – Sörházkerti temető</i>				
Traianus	9*, 41, 187*	166		
Hadrianus	6*, 12*, 41*, 122, 124*, 129?*, 133?*, 160	186		65 ^{1 9} , 65

^{1 6} A csontvázak sírokat római, a hamvasztásosakat arab számok jelzik.

^{1 7} Biró-Sey K.: i. m. 115–116.

^{1 8} Quadrans.

^{1 9} Quinarius.

B) II. század (folytatás)

	As	Dupondius	Sestertius	Denar
Antoninus P.	53, 68*, 117*, 171	202		
M. Aurelius	91, 106*, 192			65
Commodus	131*	178		
<i>Savaria – Hámán Kató út</i>				
Nerva	39*, 41*, 54*			
Hadrianus	37*, 51*			
<i>Savaria – Rumi út</i>				
Hadrianus				27
<i>Intercisa²⁰</i>				
Traianus	4*, 12*, 26*		?	
Hadrianus	13*, 31*, 38*			15, 17
Antoninus P.	6*, 8*, 35*		11, 21 ²¹	
M. Aurelius	5*, 8*, 22*, 23*, 24*, 27*			
<i>Intercisa 1949²²</i>				
Hadrianus	4*			
Antoninus P.	17*		63	
M. Aurelius	1? *, 40*			
Commodus	36*			
<i>Intercisa – Délkeleti temető²³</i>				
Traianus	1112*			
M. Aurelius	57*		1137	
<i>Sopianae²⁴</i>				
Traianus			191	
M. Aurelius			41	

A II. század végéig jelentős változás nem észlelhető. A nagy emonai temetőkben egyetlen sírban került elő *sestertius*, az *as* sírba helyezése általános szokás maradt. A brigetioi sírokba *as* mellett valamivel nagyobb számban helyeztek *dupondius*okat (Gerhát- és Sörházkeri temető), illetve *sestertius*okat (Sörházkeri temető). Ugyancsak *sestertius*ok fordulnak elő Intercisa és Sopianae sírjaiban is. Az értékesebb bronzpénzek

²⁰ A megadott sírszámok a következő temetőrészekhez tartoznak:

Traianus	4	21/1906		11	118/1907
	12	97/1909		21	6/1926
	26	97/1909		35	97/1907
	?	66/1906	Marcus Aurelius	5	97/1909
Hadrianus	13	6/1926		8	118/1907
	15	97/1909		22	46/1907
	17	125/1922		23	194/1910
	31	118/1907		24	6/1926
	38	97/1909		27	46/1907
Antoninus Pius	6	118/1907			
	8	46/1907			

²¹ Bronz medaillon.

²² Sági K.: Intercisa I. AHung. 33, 1954, 43–100.

²³ E. B. Vágó–I. Bóna: Die Gräberfelder von Intercisa I. Der spätrömische Südostfriedhof. Budapest, 1976, 243 p., 48 t. 3 mell.

²⁴ Fülep F.: Roman cemeteries in the Territory of Pécs (Sopianae). Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest, 1977, 64 p. 50 t.

kissé megnövekedett száma azonban nem szokás-változással függött össze. Az *asok* közé sorozott pénzek nagy része annyira kopott volt, hogy leírásuk a legtöbb esetben a „középbronz” meghatározásán túl nem ment. De nem kevésbé kopottak voltak a *dupondiusok* és a *sestertiusok* is. Ez azonban nem jelenti szükségképpen azt, hogy a sírokba a legelhasználtabb pénzeket tették, amelyek hosszú időn át forogtak. A kopott érmek nagy száma részben bizonyára ezzel is magyarázható. De a gorsiumi pénzforgalom folyamatban lévő feldogozása arra mutatott, hogy a II. század első felében a városi forgalomban lévő pénzek feltűnően nagy hányada erősen kopott. Ebből arra következtethetünk, hogy ebben a korszakban az aprópénz a szükségletnél kisebb mértékben állt rendelkezésre. Alighanem a sírokba helyezett *dupondiusok* és *sestertiusok* aránya a kisebb értékű aprópénz hiánya miatt emelkedett meg.

A kisebb települések sírjainak érem-előfordulásai:

	As	Dupondius	Sestertius	Denar
<i>Ivánc</i> ²⁵				
Antoninus P.	7*			
<i>Kékesd</i>				
Hadrianus	2, 25			
<i>Majs</i> ²⁶				
Traianus			26	
Antoninus P.			25	
Commodus			12	
<i>Pilismarót</i> ²⁷				
Antoninus P.	25*			

A nagyobb értékű bronzpénzek ezeken a településeken is nagyobb arányban kerültek a sírokba. Mint az I. században is, *denariust* a kisebb települések sírjaiba nem helyeztek. Az ezüstpénz a városi települések sírjaiban is kivételes. (A brigetioi Sörházkeri temető 65. sírjának ezüstsorozata ebben a korszakban is a denarok felét adja).

C) III. század, 193–238

	As	Dupondius	Sestertius	Colonialis	Denar	Antoninianus
<i>Emona</i>						
S. Severus	274					
Caracalla	208, 250					
S. Alexander		196				
Maximinus	59, 206					
<i>Brigetio – Gerhát temető</i>						
S. Severus	38					
S. Alexander	88	47		XXV		
<i>Brigetio 1932, 1936, 1962</i>						
S. Severus	B					

²⁵ Bónis É.: Fol. Arch. 9, 1957, 67–82.

²⁶ Burger A.: Arch. Ért. 99, 1972, 64–100.

²⁷ Barkóczi L.: Fol. Arch. 12, 1960, 111–132.

C) III. század, 193–238 (folytatás)

	As	Dupondius	Sestertius	Colonialis	Denar	Antoninianus
<i>Brigetio – Járóka temető</i>						
S. Severus	18*					
S. Alexander	53*			24		
<i>Brigetio – Sörházkerti temető</i>						
S. Severus	197*				89	
Caracalla	103					
S. Alexander			206	144		
<i>Intercisa^{2 8}</i>						
S. Severus	6*			17	8, 15	
Caracalla	11*				2, 9, 15	
Macrinus			10		15	
Elagabalus	40*			31, 21?		
S. Alexander			9, 17	15	15,43	
<i>Intercisa 1949</i>						
S. Alexander	12*					
<i>Intercisa – Délkeleti temető</i>						
S. Severus	1109*					
S. Alexander				1082		
Maximinus						1107

A Severusokkal kezdődő nagymérvű pénzromlás a települések pénzforgalmában caesurát von az I–II. század kiegyenlítettebb forgalma és a 193 után meginduló folyamatos értékcsökkenés közé. A települések, városok szórvány érmeinek többségét 193 előtt a bronzpénzek adták, ettől kezdve a helyi forgalom uralkodó pénze a *denarius* lett. Ez a folyamat a sírok éremanyagán nem követhető nyomon, az észlelhető változás nem következett el olyan gyorsan és egyértelműen, mint a pénzforgalomban. Amíg az I. században a sírokba helyezett érmek 87,5%-a *as* volt és ez az arány a II. században is alig csökkent (82,2%), addig a 193–238 időszakban az arány felére esett vissza: a sírok 41,5%-ába tettek *ast*. A temetkezésnél a *denarius* nem foglalta el a pénzforgalomban egyöntetű vezető helyét: a sírok 23%-ában mutathatók ki. A II. századhoz viszonyítva a *dupondius*ok aránya valamelyest visszaesett (5,4%-ról 4,9%-ra), míg a *sestertius*oké kissé emelkedett (7,8%-ról 9,6%-ra). Jelentősen felülmúlja ezt a két bronz pénzt a coloniális érmek aránya (19,6%).

A tárgyalt félévszázad alatt a pénzromlás előrehaladása az *as* arányának csökkenése révén érzékelhető. Septimius Severus pénzei között az *as* még a sírok 63,7%-ában fordult elő, Severus Alexandernál már csak 20%-ban. A változás azonban nem a denar előtérbe kerülésével járt. Septimius Severus érmei közül 72,7% volt bronz, Severus Alexandernál 86,7%. A pénzforgalomban 193-tól bekövetkezett váltás tehát a sírokba helyezett érméknél nem érvényesült. Az *as* visszaesésének nem a denar értékcsökkenése és aprópénzzé válása volt az oka, hanem az *as* hiánya. A szükségletnél sokkal kisebb mennyiségben került forgalomba. Pótlására

^{2 8} A megadott sírszámok a következő temetőrészekhez tartoznak:

Septimius Severus	6	97/1909	Elagabalus	31	196/1910
	8	51/1911		40	97/1909
	15	97/1909		?	46/1907
	17	97/1909	Severus Alexander	9	66/1906
Caracalla	2	32/1906		15	97/1909
	9	66/1906		15	6/1926
	11	46/1907		17	46/1907
	15	97/1909		43	75/1911
Macrinus	10	194/1910			
	15	97/1909			

terjedtek el – amíg Severus Alexander uralkodásának második felében nagy részüket be nem zárták – a coloniális pénzverdék csekélyebb értékű pénzei és kerültek a sírokba a korábbi meghaladó számban *sestertius*ok is.

D) III. század, 238–260

	As	Dupondius	Sestertius	Viminacium	Denar	Antoninianus
<i>Emona</i>						
Gordianus			213			
Philippus	206			189?		
Decius				214?		
Gallus						144
<i>Brigetio – Gerhát temető</i>						
Gordianus				IV, XXIX		
Philippus				XVI, XXVI		
<i>Brigetio – IV. temető²⁹</i>						
Gallus				30		
<i>Brigetio 1932, 1936, 1962</i>						
Gordianus				10		
Philippus				116		
Decius				(1?), B		
<i>Brigetio – A 10 000 literes tartálynál</i>						
Gallus				9		
<i>Brigetio – Járóka temető</i>						
Gordianus	4?*					
Philippus	74?					
<i>Brigetio – Sörházkerti temető</i>						
Gordianus				73		
<i>Intercisa³⁰</i>						
Gordianus				42,?		
Decius				41		
Gallus				32		
<i>Intercisa 1949</i>						
Philippus						41
Decius						41
<i>Intercisa–Délkeleti temető</i>						
Philippus				928		1106a
Decius				1125		
<i>Sopianae</i>						
Gordianus				44–46?		
Decius				290		

²⁹ Biró-Sey K.: i. m. 113.

³⁰ A megadott sírszámok a következő temetőrészekhez tartoznak:

III. Gordianus	42	97/1909
	?	51/1911
Decius	41	97/1909
Gallus	32	194/1910

A pénzforgalomban a következő caesurát III. Gordianus trónralépésével vonhatjuk meg: az *antoninianus*ok tömeges kibocsátásával ez a pénz lépett az elértéktelenedett *denarius* helyébe. Az aprópénz szerepét – a Dunavidéken – a *viminaciumi* verde rézpénzei vették át. A temetők sírjaiból a birodalmi bronzpénzek jóformán eltűntek. Emonában egy-egy *as*, illetve *sestertius* előfordulása látszik valószínűnek (a 189. és 214. sírokban talált Philippus és Decius érmekeket a szerző nem határozta meg, ezek esetleg *viminaciumi* veretek voltak; Emona ebben az időben már Itáliához tartozott, lehetséges, hogy a *viminaciumi* veretek idáig már nem jutottak el). A brigetioi Járóka temetőben talált Gordianus és Philippus érme meghatározhatatlanok voltak. A sírokba helyezett pénzek túlnyomó többsége *Viminacium* koloniális pénzeiből került ki: 72,4%. Ez az arány ha nem is éri el, megközelíti az *asok* elterjedtségét az I. és II. századi sírokban. A bronzpénzek a sírokba helyezett érmeke 86,2%-át adták, ez az arány alig különbözik a Severus Alexander-kori megoszlástól. A *denarok*, amelyeket 238 után kis mennyiségben vertek, nem kerültek többé a sírokba. Az ezüstpénzeket az *antoninianusok* képviselték Philippustól.

Eltérő a kisebb települések sírjaiban talált érmeke megoszlása:

	As	Dupondius	Sestertius	Viminacium	Denar	Antoninianus
<i>Majs</i>						
Decius						40
Gallus						40
Valerianus						40
<i>Somodor</i> ^{3 1}						
Valerianus						23

A két temetőben kizárólag *antoninianusok* fordultak elő a sírokban. Mindkét temető a IV. században volt használatban. A III. század közepének *antoninianusai* bizonyára hosszabb időn át maradtak forgalomban, mint a kisebb tételben vert és átmeneti lokális jelentőséggel bíró *viminaciumi* pénzek.

E) III. század, 260–285

	Denar	Antoninianus	Aes?
<i>Emona</i>			
Gallienus		143, 222	
Aurelianus		219	
Tacitus		143	
Carus		187	
<i>Brigetio – I. temető</i> ^{3 2}			
II. Claudius		2	
<i>Brigetio – II. temető</i> ^{3 3}			
II. Claudius		1	
<i>Brigetio – IV. temető</i>			
Aurelianus		1	
Probus		3	

^{3 1} Burger A.: Arch. Ért. 101, 1974, 64–101.

^{3 2} Biró-Sey K. i. m. 112.

^{3 3} Uo. 112.

E) III. század, 260–285 (folytatás)

	Denar	Antoninianus	Aes?
<i>Brigetio 1932, 1936, 1962</i>			
Victorinus		A	
Aurelianus			124
Probus		83	124
<i>Brigetio – A 10 000 literes tartálynál</i>			
Gallienus		9	
II. Claudius		9	
Aurelianus		9	
Probus		10	
<i>Intercisa³⁴</i>			
Gallienus		2, 15	
Aurelianus	4, 13, 32		26 ³⁵
Tacitus	2, 7		
Probus	7, 39		
Carus	7, 20		
<i>Intercisa – Délkeleti temető</i>			
Gallienus		1331?	1331 ³⁵
II. Claudius		1331?	22 ³⁶
Probus		447	
<i>Sopianae</i>			
Gallienus		42, 43 247? 249–250	
Aurelianus		247?	
Tacitus		19	
Probus		147, 148 164?, 170 178, 184 247?	
Carus		164?, 170	
<i>Sopianae – Geisler Eta utca³⁷</i>			
Gallienus		4	
Carus		57	

Az ezüstpénz elértéktelenedése Gallienus alatt kiszorította a bronzpénzek használatát. A temetőkben egységesen a volt ezüstpénzeket tették sírba. A denár elnevezés egyetlen publikációban jelentkezett. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a korábban közölt intercisai sírokban másféle szokás szerint, a többi sírtól eltérő érmet helyeztek volna a halott mellé. Ugyanez vonatkozik az *aes?* csoportba tartozó érmekre is. A

³⁴ A megadott sírszámok a következő temetőrészekhez tartoznak:

Gallienus	2	32/1906	Tacitus	2	32/1906
	15	6/1926		7	194/1910
Aurelianus	4	97/1909	Probus	7	194/1910
	13	6/1926		39	194/1910
	26	46/1907	Carus	7	194/1910
	32	194/1910		20	194/1910

³⁵ „Kisbronz”.

³⁶ „Középbronz”.

³⁷ Fülep F.: Arch. Ért. 96, 1969, 3–42.

különbségek a meghatározás nem egyöntetű jellegéből következtek. A meghatározásbeli eltéréseket figyelmen kívül hagyva a korszak teljes egyöntetűséget mutat. A korábbi réz, illetve középbronz pénzek helyét egy kisbronz éremtípus foglalta el.³⁸

F) IV. század

	Follis ³⁹	Antoninianus ⁴⁰	Aes 1	Aes 2	Aes 3 ⁴¹
<i>Emona</i>					
Diocletianus	225?	143			
Galerius ⁴²	115				
Constantinus	143, 225, 229				175
II. Constantius	229				170
Valentinianus					
<i>Brigetio – I. temető</i>					
Constantinus	20			13	
II. Constantius					2, 9, 14, 16
Valentinianus					14?
Theodosius					
<i>Brigetio – II. temető</i>					
II. Constantius					1?
Iovianus					7
Valentinianus					1, 7
<i>Brigetio – IV. temető</i>					
Diocletianus	15				
Galerius	2				
Constantinus	21, 28				
<i>Brigetio – 1932, 1936, 1962</i>					
Constantinus	F				
<i>Brigetio – A 10 000 literes tartálynál</i>					
Diocletianus	8				
Galerius	8				
<i>Brigetio – Járóka temető</i>					
II. Constantius					64

³⁸ R. Alföldi M.: Antike Numismatik. Mainz, 1978, 160.

³⁹ Az irodalomban közelebből meg nem határozott középbronzokat a *follis*ok között tüntettem fel. A sírszámokat ebben az esetben * jelzés különbözteti meg.

⁴⁰ Az irodalomban *denarius communalis*nak jelzett érmeket az *antoninianus*ok között tüntettem fel, * megkülönböztetéssel.

⁴¹ Az irodalomban közelebből meg nem határozott kisbronzokat, tekintet nélkül korukra, az *aes 3* érmek között tüntettem fel. A számokat ebben az esetben * jelzés különbözteti meg.

⁴² Galerius neve a Diocletianus lemondásától Maximinus Daia bukásáig terjedő időszakra vonatkozik. A meghatározások Constantinus és Licinius esetében nem minden esetben tették lehetővé a biztos beosztást.

F) IV. század (folytatás)

	Follis	Antoninianus	Aes 1	Aes 2	Aes 3
<i>Intercisa</i> ^{4 3}					
Diocletianus	11	3*, 7*			2*, 3, 3*, 8, 8*, 9*
Galerius	9*, 11, 12, 23?				2, 2*, 12, 13, 15, 26, 26*, 34, 43, 45a, 54, 58
Constantinus	4*				29
II. Constantius				20, 34, 39	2, 2*, 9, 21, 23, 29, 38, 68, 69
Iovianus					
Valentinianus					
<i>Intercisa 1949</i>					
Constantinus					64*
II. Constantius					64*
<i>Intercisa – Délkeleti temető</i>					
Diocletianus	1010?, 1011?, 1330				2?, 12?, 38?, 161?, 1049*, 1050*, 1269*, 1289*, 1320*, 1352*
Galerius	1011*, 1036*, 1225, 1239, 1300*				1078?, 1126*, 1141*, 1253*, 1287*, 1320*, 1352*
Constantinus	1221, 1293*, 1271*				458*, 1188*
II. Constantius					36?, 56?, 94?, 118?, 121*, 146*, 458*,
Iovianus					
Valentinianus					

^{4 3} A megadott sírszámok a következő temetőrészekhez tartoznak:

Diocletianus	3	194/1910	20	75/1911
	7	194/1910	26	46/1907
Galerius	11	6/1926	26	6/1926
	9	21/1906	34	75/1911
	11	6/1926	39	125/1922
	12	6/1926	43	75/1911
	23	6/1926	45a	75/1911
	?	51/1911	54	75/1911
Constantinus	2	32/1906	58	75/1911
	3	32/1906	29	6/1926
	3	75/1911	2	32/1906
	4	51/1911	2	66/1906
	8	21/1906	9	66/1906
	8	51/1911	21	6/1926
II. Constantius	9	66/1906	23	125/1922
	2	32/1906	29	6/1926
	12	75/1911	38	125/1922
	13	6/1926	68	75/1911
	15	6/1926	69	75/1911
		Iovianus		
		Valentinianus		

F) IV. század (folytatás)

	Follis	Antoninianus	Aes 1	Aes 2	Aes 3
					965*, 1030*, 1032*, 1056*, 1065*, 1115*, 1126?, 1128*, 1141*, 1152*, 1170*, 1175*, 1188*, 1200*, 1320*
<i>Sopianae</i>					
Diocletianus	181*, 291 – 292?, 293?				
Galerius	224*				
Constantinus	117, 149, 150, 181*, 275				177*, 181*, 212*, 224?, 268?, 273, 275
II. Constantius				150	41*, 212*, 223, 273 19
Iulianus					204*, 207*
Iovianus					19, 183, 207, 234–237, 261
Valentinianus					
<i>Sopianae – Geisler Eta utca</i>					
Diocletianus?	37?				13*
Constantinus					13*
II. Constantius					

A tetrarchiával kezdődő utolsó évszázad első részében, Constantinus uralkodásáig a sírokba helyezett pénzek túlnyomó többsége *follis*, a méretében fokozatosan csökkenő középbronz volt. Az eredetileg 10 gr súlyú pénz 226-ban már csak 2,6 gr-ot nyomott, annyit, amennyiben a 346. évi reform a kisebb bronzpénz (*centenionales* – Aes 3) súlyát meghatározta.⁴⁴ A *follis* és az *aes 3* Constantinus-kori váltása összeállításainkban nem új nominalia megjelenésével, csupán a pénzromlás előrehaladásával függ össze, így váltásról a valóságban nem is beszélhetünk.

Az összeállítás alapján minden korszakban határozottan kialakult szokásról, gyakorlatról beszélhetünk, milyen érmekeket tettek a halottak mellé. Az I. századtól a III. század elejéig az *as* volt ez a bronzpénz. Amikor az *as* kibocsátása visszaesett, más bronzpénzekkel pótolták: Severus Alexander alatt keleti coloniális pénzek kerültek a sírokba, III. Gordianustól a 250-es évek közepéig az aprópénzt a viminaciumi verde coloniális veretei adták. A hagyományos és coloniális bronzpénzeket 260 tájától az ezüst értékét szinte teljesen elveszített *antoninianus* szorította ki. Diocletianus reformja után – bár *antoninianus* jellegű pénzeket továbbra is vertek – a sírokba túlnyomórészt *follist* a korábbi középbronz pénzek utódát tették. A *follistól* a késői *aes 3* érmekekhez a középbronz folyamatos méret- és súlycsökkenése vezetett.

Amikor a Diocletianus-féle reformkor a sírokba nem az *antoninianus*-nak megfelelő új, ezüstözött bronzpénzt, sem a denar méretű kisbronzot, hanem az értékesebb *follist* tették általánosan, kétségtelenül nem a legkevésbé értékes pénzre esett a választás, hanem a forgalomban vezető bronzpénzre. Valószínű, hogy a sírokba tett pénz megválasztásánál korábban is ez a szempont lehetett elsődleges.

*

A sírokba tett érmekek tudatos megválogatását az egyes időszakokban szokásos nomináliák mellett a régi pénzek sírba helyezése bizonyítja. Somogyszil IV. századi temetőjének 93. sírjában Vespasianus *sestertiusa* volt.⁴⁵ Pilismarót ugyancsak IV. századi temetőjének 25. sírjában Antoninus Pius középbronza került

⁴⁴ R. Alföldi M.: Intercisa I. 161.

⁴⁵ Burger A.: Das spätrömische Gräberfeld von Somogyszil, 46.

elő.⁴⁶ Az aquincumi gázgyár területén feltárt temető 5. sírjában Septimius Severus kopott *sestertius*-at találtak. A temetőbe a III. század végén és a IV. század elején temetkeztek.⁴⁷

A fenti esetekben az érem régi pénz jellegét a sír többi lelete és a temető datálása adja. Nem kivételes azonban, hogy a sírba helyezett érmek közül egy vagy több lényegesen korábbi, mint a legkésőbbi vert, a temetkezés időpontjához legközelebbi érem.

a) I–II. század

Temető	Sír	Érmek	Utolsó érem
Emona	1156	Augustus	Claudius ⁴⁸
Emona	932	Augustus	Nero ⁴⁹
Emona	877	Tiberius	Vespasianus ⁵⁰
Brigetio – Sörházkert	193	Augustus?	Hadrianus ⁵¹
	124	Claudius	Hadrianus ⁵²
	186	Domitianus	Hadrianus ⁵³
Emona	814	Domitianus	Antoninus Pius ⁵⁴
Brigetio – Sörházkert	65	Antonius triumvir, Vespasianus, Titus, Hadrianus	Faustina iun. ⁵⁵

Antonius triumvir és Faustina iunior érmei között mintegy két évszázad telt el. A hosszú idő kétségtelenné teszi, hogy válogatással van dolgunk. De emellett szól az is, hogy a 8 érem (Vespasianust 3, Hadrianust 2 darab képviseli) közül 7 *denarius*, egy *quinarius*. A Sörházkeri temető 193. sírjának Augustus és Hadrianus érme között is 100 évnél több idő telt el. Ez esetben is számolhatunk az Augustus-érem tudatos sírba helyezésével. A többi sír esetében, amikor a két érem különbsége néhány évtized, a válogatás csupán lehetséges. Az I–II. századi éremleletek tanúsága szerint ebben az időszakban sok korai érem forgott, így a sírba tett korábbi érem nem számított szükségképpen régi pénznek.

b) III. század

Temető	Sír	Érmek	Utolsó érem
Emona	274	Vespasianus	Septimius Severus ⁵⁶
Intercisa	11	Titus	Caracalla ⁵⁷
	15	Vespasianus, Hadrianus, Septimius Severus, Caracalla, Diadumenianus	Severus Alexander ⁵⁷
Brigetio 1932	B	Iulia Domna	Decius ⁵⁸
Emona	405	Traianus	Gallienus ⁵⁹
Brigetio – A 10 000 l. tartálynál	9	Faustina senior, Gallus, Gallienus, II. Claudius	Aurelianus ⁶⁰
Emona	187	Vespasianus	Carus ⁶¹
Intercisa	20	Domitianus, Probus	Carinus ⁶²

A brigetioi B sír két érmét maximálisan fél évszázad választja el egymástól, a többi sír esetében több mint egy évszázad, az utolsó két sírnál kétszáz évnél is a különbség. Ennél a sorozatnál már nem is az a kérdés,

⁴⁶ Barkóczi L. i. m. 118.

⁴⁷ Parragi Gy.: Arch. Ért. 92, 1965, 48.

⁴⁸ S. Petru i. m. 166.

⁴⁹ Uo. 163.

⁵⁰ Uo. 162.

⁵¹ Biró-Sey K. i. m. 121.

⁵² Uo. 121.

⁵³ Uo. 121.

⁵⁴ S. Petru i. m. 160.

⁵⁵ Biró-Sey K. i. m. 119.

⁵⁶ L. Plešnicar-Gec i. m. 193.

⁵⁷ R. Alföldi M.: Intercisa I. 137.

⁵⁸ Biró-Sey K. i. m. 113–114.

⁵⁹ S. Petru i. m. 155.

⁶⁰ Biró-Sey K. i. m. 116.

⁶¹ L. Plešnicar-Gec i. m. 182.

⁶² R. Alföldi M.: Intercisa I. 139.

tudatos volt-e a korai érem sírba helyezése, vagy sem. A III. század közepén I. századi pénzek már egyáltalában nem szerepeltek a pénzforgalomban. Honnan kerülhettek ezek a pénzek emonai, brigetioi és intercisai sírokba? Aligha találhatunk a kérdésre más választ: a régi pénzek a temetkező család tulajdonában voltak, akár mint nemzedékről nemzedékre öröklött pénzvagyron részei, akár a halotti kultusz számára valamikor félretett érmek.

c) IV. század

Temető	Sír	Érmek	Utolsó érem
Intercisa	24	Faustina iunior	Diocletianus ⁶³
Intercisa 1949	41	Philippus, Etruscus	Galerius ⁶⁴
Intercisa	?	III. Gordianus, Galerius	Maximinus Daia ⁶⁵
Emona	1545	Claudius, Lucilla	Licinius ⁶⁶
Emona	143	Gallus, Gallienus, Tacitus, Diocletianus	Licinius ⁶⁷
Emona	225	Nerva, Maximianus	Constantinus ⁶⁸
Intercisa	13	Hadrianus, Aurelianus	Constantinus ⁶⁹
Majs	3	Marcus Aurelius	Constantinus ⁷⁰
Intercisa	4	II. századi középbronz és sestertius	Constantinus ⁷¹
Intercisa	8	Geta	Constantinus ⁷²
Intercisa	?	Gallienus	Constantinus ⁷³
Emona	251	Augustus, Claudius	II. Constantius ⁷⁴
Sopianae	41	L. Verus	II. Constantius ⁷⁵
Somogyszil	129	III. századi antoninianus	II. Constantius ⁷⁶
Intercisa	43	Severus Alexander	II. Constantius ⁷⁷
Intercisa	26	Aurelianus	Constantius Gallus ⁷⁸
Intercisa	?	Traianus	Valens ⁷⁹
Intercisa	21	Antoninus Pius	Valentinianus ⁸⁰
Intercisa	26	Caracalla, Severus Alexander, Licinius	Valens ⁸¹
Intercisa	15	Severus Alexander, Gallienus, II. Constantius	Valens ⁸²
Brigetio – I.	2	II. Claudius	Valens ⁸³
Brigetio – II.	1?	II. századi középbronz, II. Claudius, II. Constantius	Valentinianus ⁸⁴
Sopianae	19	Tacitus, Iulianus	Valentinianus ⁸⁵
Intercisa	2	Caracalla, Gallienus, Tacitus, Licinius, Constantinus, Constans, II. Constantius	Gratianus ⁸⁶

⁶³ Uo. 142.

⁶⁴ Sági K. i. m. 64–65.

⁶⁵ R. Alföldi M.: Intercisa I. 139.

⁶⁶ S. Petru i. m. 176.

⁶⁷ L. Plesničar-Gec i. m. 176.

⁶⁸ Uo. 187.

⁶⁹ R. Alföldi M.: Intercisa I. 142.

⁷⁰ Burger A.: Arch. Ért. 99, 1972, 64.

⁷¹ R. Alföldi M.: Intercisa I. 139,

⁷² Uo. 139.

⁷³ Uo. 142.

⁷⁴ S. Petru i. m. 154.

⁷⁵ Fülep F.: Roman Cemeteries in the Territory of Pécs (Sopianae) 23.

⁷⁶ Burger A.: Das spätrömische Gräberfeld von Somogyszil, 55.

⁷⁷ R. Alföldi M.: Intercisa I. 140.

⁷⁸ Uo. 137.

⁷⁹ Uo. 136.

⁸⁰ Uo. 142.

⁸¹ Uo. 136.

⁸² Uo. 142.

⁸³ Biró-Sey K. i. m. 112.

⁸⁴ Uo. 112.

⁸⁵ Fülep F.: Roman Cemeteries in the Territory of Pécs (Sopianae) 14.

⁸⁶ R. Alföldi M.: Intercisa I. 136.

A IV. századi pénzforgalomban az éremleletek tanúsága szerint a 260 előtt vert pénzek jelenlétével jóformán nem lehet számolni.⁸⁷ A sírokba került régi pénzek magyarázata nem lehet más, mint amit a III. századi sírok esetében felvettem: generációról generációra hagyományozott, a pénzforgalomból régen eltűnt érmekekről van szó. Nem véletlen, hogy e régi pénzek elsősorban a városok és a jelentős katonai táborok temetőiben fordulnak elő, olyan helyen tehát, ahol a lakosság kontinuitásával a IV. században is számolni lehet. Majs és Somogyiszil egy-egy sírja azonban arra mutat, hogy régi pénzek (tartósan egy helyen élő családok) kisebb településeken is előfordulhattak.⁸⁸ A késői temetők egész soránál viszont nemcsak a fenti értelemben vett régi pénzek nem fordulnak elő, de olyanok sem, amelyek a napi pénzforgalomhoz köthetők ne lennének:

Temető	Sír	Legkorábbi érem	Legkésőbbi érem
Dombóvár	5	Iovianus	Valentinianus ⁸⁹
	6	Iovianus	Valentinianus
Zengővárkony II.	2	Galerius	II. Constantius ⁹⁰
	10	Constantinus	Constans
	17	Constantinus	II. Constantius
Fazekasboda	3	Constantinus	II. Constantius ⁹¹
	7	Constantinus	II. Constantius
Kő	5	Tacitus	Carinus ⁹²
Fenekpuszta	13	Iulianus	Valentinianus ⁹³
Fenekpuszta – Halászlét	4	Constantinus	Iulianus ⁹⁴
Keszthely – Piac tér	2	Constantinus	Valens ⁹⁵
	4	Licinius	II. Constantius
	6	Constantinus	II. Constantius
	10	Constantinus	II. Constantius
	13	Licinius	II. Constantius
	14	Constantinus	II. Constantius
Keszthely – Dobogó	14	Constantinus	II. Constantius ⁹⁶
	19	Constantinus	II. Constantius
	24	Constantinus	II. Constantius
	25	Licinius	II. Constantius
	27	Constantinus	II. Constantius
	43	Licinius	II. Constantius
Sodómor	33	Galerius	Constantinus ⁹⁷
	44	Constantinus	II. Constantius
Pilismarót	7	Galerius	Valentinianus ⁹⁸
	10	II. Constantius	Valentinianus

Sodóron a 23. sír (Valerianus – Constantinus) és Pilismaróton a 7. sír (Galerius – Valentinianus) a „régí pénz” kategóriába is felvehetők. Ezekben a temetőkben a napi pénzforgalomból való érmek inkább a helyi lakosság szegényebb rétegére engednek következtetni, amelynek régi pénzek őrzésére, gyűjtésére nem volt lehetősége. A többi temető esetében is magyarázható a régi pénzek hiánya a temetkezők vagyoni

⁸⁷ A 8180 darabból álló Zsófia-pusztai éremleletben két Gallienus, 1–1 Tetricus és Aurelianus érem volt (B. Sey K.: NK 60/61, 1961/62, 29–48). Nem tekinthetők éremleletnek azok a tisztázatlan körülmények között előkerült, számon tartott pénzgyűjtemények, amelyekben jelentősebb az I–II. századi érmek száma (pl. Brigetio – Torday Gyűjtemény, Brigetio – Tussla gyűjtemény, továbbá Gölle – Bíróné Sey K.: *Fol. Arch.* 20, 1969, 63–68).

⁸⁸ Az idézett majsí és somogyiszi sírokon kívül máshonnan is idézhetők régi pénzek. Így Somodó 23. sírjában Valerianus és Constantinus érmek voltak (Burger A.: *Arch. Ért.* 101, 1974, 64–101.).

⁸⁹ M. Albeker M.: *Arch. Ért.* 105, 1978, 66–78.

⁹⁰ Dombay J.: *JPMÉ* 1957, 187–216.

⁹¹ Uo. 216–228.

⁹² Uo. 232–241.

⁹³ Pekáry T.: *Arch. Ért.* 82, 1955, 19–29.

⁹⁴ Sági K.: *A. Arch. Hung.* 12, 1960, 188–196.

⁹⁵ Uo. 196–202.

⁹⁶ Uo. 206–218.

⁹⁷ Burger A.: *Arch. Ért.* 101, 1974, 64–101.

⁹⁸ Barkóczi L. i. m.

helyzetével. A temetők azonban területileg jól elhatárolhatók. Az egyik csoport Sopianae környékéről való, a másik Fenékpusztta körül alakult ki. Sopianae környékén azok a carpok laktak, akiket Diocletianus telepített Pannóniába.⁹⁹ A régi pénzek hiánya tehát új lakosokra is mutathat, akik nem lehettek régebbi pénzek birtokában. A fenékpusztai erődítés környékén ugyancsak számolni lehet új lakosság megjelenésével.¹⁰⁰

*

A sírokba tett pénzek tehát — kivéve azokat a IV. századi temetőkben lévő érmeket, amelyek frissen beköltözött, vagy máshonnan odatelepített lakossággal hozhatók összefüggésbe — nem tükrözik a helyi pénzforgalom alakulását. A sírba tett érmeket minden időben a kialakult szokást követve válogatták össze. A régi pénzek sírba helyezése, ha nem is általános, de elterjedt szokás volt, elsősorban a városi lakosság körében (a katonai táborokhoz tartozó településeket is a városias településekhez számítva), de bizonyára vagyoni különbségek is lehettek a régi pénz elhelyezése, illetve el nem helyezése hátterében. Feltűnően magas a sírokba tett kopott érmek száma is. Ez annyit kétségtelenül elárul, hogy nem a temetkezés idején, vagy nem sokkal korábban kibocsátott pénzeket, hanem a használtabbakat tették a halott mellé. Nem dönthető el, ez mennyiben tekinthető szokásnak. A sírokba, mint láttuk, a mindennapi életben legtöbbet használt aprópénz került s ez, mivel a szükségletnél általában kisebb mennyiségben forgott, viszonylag gyorsan elkopott.

Fitz Jenő

DAS MÜNZMATERIAL DER RÖMISCHEN GRÄBERFELDER UND DER MÜNZVERKEHR

Bei der Untersuchung des Münzverkehrs ist das Münzmaterial der Gräberfelder nicht eindeutig. Die Münzen der zu den Siedlungen des 4. Jahrhunderts gehörigen Gräbern kamen aus dem täglichen Münzverkehr neben die Toten, die Münzen des Friedhofes folgen der Verteilung der Fundmünzen dieser Siedlungen. Bei den Jahrhunderte bestehenden Städten, wo die Aufschliessung der aus verschiedenen Zeitspannen stammenden Gräberfelder nicht gleichmässig ist, weicht, den Untersuchungen der Münzen von Emona und Brigetio nach, die Zusammensetzung der Gräberfeldermünzen und des städtischen Münzverkehrs voneinander ab.

Die in die Gräber gegebenen Münzen wurden den Nominalien nach ausgewählt. Bis zum Anfang des 3. Jahrhunderts wurden Asse, sodann Kolonialmünzen, von Gordianus III an Prägungen von Viminacium von Gallienus an Antoniniane, während der Tetrarchie Follis und Mitte des 4. Jahrhunderts wurden Aes III in die Gräber gelegt, die am häufigsten gebrauchten Brozemünzen. Neben der Wahl des Nominals war auch die Unterbringung alter Münzen in die Gräber charakteristisch.

⁹⁹ Amm. XXVIII, 1, 5.

¹⁰⁰ Radnóti A.: MTAOK 1954, 496.

I. András király denárának utánverete

A XI. századi magyar pénzek északeurópai forgalmával igen sokat foglalkoztak; összefoglalták szerepüket, részletproblémákra világítottak rá, vagy éppen csak említették más problémával összefüggésben. Az is közismert, hogy a magyar pénzeket is – más veretek mellett – utánózták forgalmi területükön, Észak-Európában.

Az eddig ismert utánveretek, amelyek magyar pénzt utánóztak, szinte kivétel nélkül István király denárát – Dbg. 1706/a – és obulusát – CNH. I. 1 – utánózták. Ezért is tarthat számot különösebb érdeklődésre I. András király utánzata, de azért is, mert e denárnak – szemben az István-utánzatokkal – csupán egyik oldala utánozza a magyar veretet, másik oldalának más ország verete adott mintát.

Az utánzat egyik oldala:

✠ ∩ X 78 A 3 Я C ^ H W X

középen kereszt, szárai között ékek.

Másik oldala:

+ \ / o 18 / \ H C v o o 1 o > o 3 \ \

párhuzamos vonalakból alkotott kereszt, szárai között két-két kör és két kicsi ferde vonal. Súlya 0,57 gr., tengelyeltérés: ↗

E pénz eddig sem volt ismeretlen, ám egy néhány soros híradásban¹ kissé elsikkadt a kutatás számára, mindössze Harsányi Pál említi.² Ez a példány a közelmúltban a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteményébe került a megvásárolt Niklovits gyűjteményből. Niklovits a müncheni Staatliche Münzsammlungtól cserélte el; leltárkönyvi bejegyzésük szerint: „A Minisztérium 1932 VI. 2-án 22588 sz. A. II. jóváhagyása alapján Niklovitsnak, Budapest, leadva.” Ez a példány azonos a Blätter für Münzfreunde-ban közölttel; Buchenau szerezte meg a müncheni Éremtár részére.³

Rendkívül sajnálatos, hogy sem az első híradás sem a müncheni leltárkönyv és az idevonatkozó iratok nem említik a példány lelőhelyét, meg kell elégednünk csupán létének ismeretével.

A érem egyik oldala félreérthetetlenül I. András magyar király CNH. I. 11. típusú veretét utánozza. A feliratok:

CNH. I. 11.:

REX ANDREAS

Utánveret: (visszafelé)

X VHC-ЯEA 8

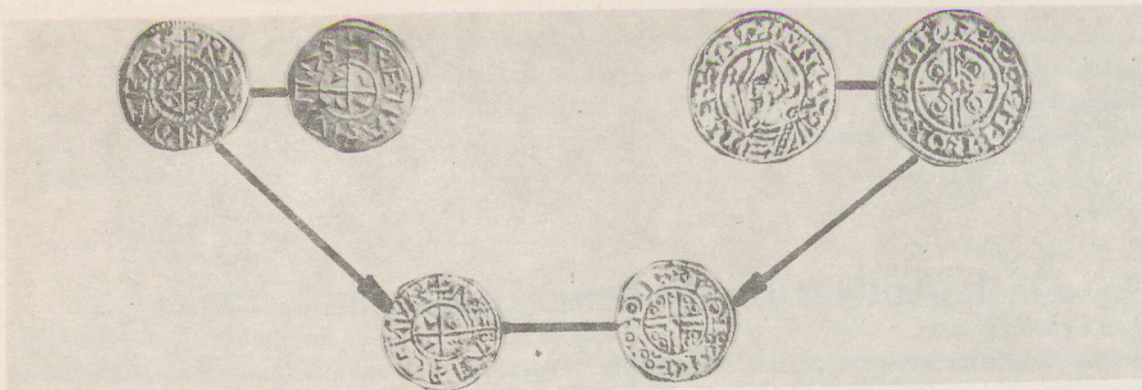
Az éremkép mind az eredeti András denáron, mind az utánvereten egyenlőszárú kereszt, szárai között ékek vannak.

Az utánveret másik oldalának előképe minden bizonnyal Cnut angol király (1016–1035) denára. Egyértelművé teszi az éremkép párhuzamos vonalakból készített keresztje, feliratutánzata, egész megjelenése.

¹ Blätter für Münzfreunde. XLIV. Jahrg. 1909 Juni No., 6. 4208. old.

² Harsányi Pál: Árpádházi királyaink kiadatlan pénzei. Numizmatikai Közöny. XI. (1912). 85. old. No., 12.

³ Az adatokat Harald Kűthmann úrnak, a müncheni Staatliche Münzsammlung igazgatójának köszönöm. A Niklovits-cserére Huszár Lajos hívta fel a figyelmem; szívésségét itt köszönöm meg.

1 Kép.

Harsányi Pál ugyan az utánveret ez oldalát egy lengyel denár zavaros veretének véli.⁴ Sajnos konkrét típusra nem utal, ez azonban nem lehet más, mint I. Boleslav (992–1025) Gumowski 3. típusú⁵ verete. Sokkal valószínűbbnek véljük azonban, hogy az általunk közölt utánveretnek angol eredeti adott példát annál is inkább, mert e lengyel pénz nem forgott nagy tömegben, valamint I. Boleslav verete is angol pénz hatása alatt készült.⁶

X. és XI. században a mai Lengyelország, Baltikum és Skandinávia területén különféle kibocsátók – elsősorban német fejedelmek és egyházfők, de az angol király, ritkábban a magyar király és cseh herceg, valamint ugyancsak nagyobb számban az arab Sammanida uralkodók és szintén ritkábban a bizánci császárok – veretei forogtak. De nemcsak forogtak, hanem utánozták is őket. Mág eldöntetlen kérdés azonban, hogy hol voltak ezeket az utánzatokat készítő műhelyek. A lelet- és hibridadatok talán egyszer közelebb visznek e műhelyek helyének felismerésében. Most ismertetett veretünkről elmondhatjuk, hogy ott kellett készülnie, ahol a magyar, illetve az angol pénzek forogtak. Nézzük tehát a lelettérképeket. A magyar pénzek térképét Huszár Lajos közölte,⁷ az angol veretekre pedig Georg Galster összeállítását⁸ idézzük. Az angol és magyar pénzek forgalmi területe azonban olyan nagy, hogy kisebb terület a már említett nagy forgalmi területen belül nem különíthető el.

Tulajdonképp további megválaszolható történeti, vagy numizmatikai kérdést ez az utánveret nem vet fel. Létét azonban fontossá teszi annak bizonyítása, hogy nemcsak István pénzei, hanem későbbi magyar veret, nevezetesen I. András denára is adott mintát utánveretnek. Numizmatikailag kiemeli ennek a példának jelentőségét, hogy ezidáig csak ezt a veretet ismerjük, ahol csupán az egyik oldalnak van megfelelő magyar eredetije, másik oldalának más ország uralkodójának pénze adott mintát. Ez a későbbi kutatás számára talán egy adat lesz annak a kérdésnek megválaszolására, hogy a különféle utánveretek hol készültek.

Gedai István

IMITATION OF A DENARIUS OF ANDREW I

A very interesting imitation came to the coin collection of the Hungarian National Museum recently. Having belonged to a private collection originally its finding site consequently is not known although some short reports were published about the piece.

Description: Obverse: $\pm \text{A} \times \text{P} \text{A} \text{S} \text{A} \text{C} \text{A} \text{H} \text{W} \times$

Cross in the middle with wedges between the stems

Reverse: $\pm \text{V} \text{O} \text{I} \text{S} \text{A} \text{C} \text{V} \text{S} \text{I} \text{O} \text{S} \text{V}$

Cross composed of parallel lines with two circles and two small lines between each stem.

One side of the coin represents a copy of a denarius of the Hungarian king Andrew I (1046–1060) whereas the other holds an imitation of a denarius of the English king Cnut (1016–1035).

The coin may in the future be a point of reference for determining where the imitations were made. This coins naturally could have only been imitated in an area where both the English and the Hungarian coins were in circulation, however the use of both coins covered large areas thus this fact means no considerable territorial limitations.

⁴ Harsányi Pál: i. h.

⁵ Marian Gumowski: Handbuch der polnischen Numismatik. Graz. 1960.

⁶ Stanislaw Suchodolski: Moneta polska w X/XI wieku. Warszawa. 1967. 110–112.

⁷ Lajos Huszár: Der Umlauf ungarischer Münzen des 11. Jahrhunderts. Acta Archaeologica. 19. (1967) 175–200.

⁸ Georg Galster: Ancient British and Anglo-Saxon Coins before Aethelred II. London. 1964. Térképmelléklet.

A magyarországi középkori pénzhamisítás (II. rész) (Károly Róberttől I. Mátyásig)

A pénzhamisítás fogalmának további – lényeges – változása Károly Róbert pénzreformjához¹ kapcsolódik. Károly Róbert jogalkotásában a fogalom bonyolulttá válik, és sokszor nehéz elkülöníteni az egyes elemeket. Ennek alapvető oka, hogy a pénzhamisítás fogalmához kapcsolja az egész pénzrendszer büntetőjogi védelmét, ideértve a nemesfémforgalmi szabályokat, a kamarai és hivatali visszaéléseket és mulasztásokat is. Ez a zavar érezhető mindvégig Bohdaneczky Imre tanulmányában.² Definíciója szerint: „a középkorban tehát nemcsak a mai értelemben vett jogtalan pénzverőket, vagy pénzrontókat nevezték hamisítókna, hanem mindenkit, aki a pénz értékével, súlyával és finomságával összefüggően olyan cselekedetet visz végbe, amely ellenkezik a vonatkozó rendelkezésekkel, vagy a kamarai határozmányokkal, még akkor is, ha szándékosság nem bizonyítható”.

A továbbiakban áttekintjük Károly Róbertnek a pénzügyigazgatás védelmére alkotott alapvető büntető rendelkezéseit – ideértve azokat is, amelyek vagyoni sanctiot tartalmaznak csak – és megkíséreljük annak megállapítását, hogy melyek azok a jogszabályok, amelyek a pénzhamisítás körét bővítik, illetve melyek azok, amelyek e körön túlesnek. Vizsgálatunk vezérfonala az 1342. évi decretum – amely tartalmát tekintve a király és Hypolit mester között létrejött bérleti szerződés – abból az időszakból, amikor az 1339 évi kapuadó bevezetésével megszűnik végleg a pénzüjtítés és lezártnak tekinthető Károly Róbert nagy pénzreformja is. A pénzreform – mint ismeretes – nem oldotta meg a pénzüjtítással kapcsolatos valamennyi kérdést. Nem sikerült kiküszöbölni az aprópénz újításának le nem becsülhető problémáját. Így a reform eredménye a stabil értékpénz lett. Az aprópénz újításának végleges kiküszöbölését – mint később látni fogjuk – csak Mátyás oldotta meg. A pénzverés sérthetetlenségét, a pénz és nemesfémforgalom és feldolgozás rendjét átfogóan szabályozó, sanctiokkal gondosan körülbástyázott articulusok a pénzhamisítás *alapesetét* – a hamis pénz készítését és forgalomba hozatalát – csak érintik, azzal a laconikus utalással, hogy – „kiirtandók”.³ A decretum az új pénz el nem fogadását, akár az 1298. évi 37–39. tc-hez, akár a pénzreform átmeneti szabályaihoz képest új módon szabályozza, s lényegében kirekeszti a pénzhamisítás köréből.

A pénz védelme elsősorban a *pénzverőházakban* történő *súlycsonkítás* megakadályozását igényli. Ezért pénzhamisítás, ha egy márkából a *törvényesnél több pénzdarabot vernek*.⁴ Ugyancsak a pénzhamisítással esik egy tekintet alá a *nem törvényes súlyú, vagy finomságú pénzek elfogadása is*, illetve ezek *forgalomba hozatala*. E körben a decretum ismét a kamarásokra és környezetükre utal, mint elsődlegesen számításba jöhető elkövetőkre.⁵

Nagy fontosságú rendelkezéseket tartalmaz a 39–40. § részletesen körülírja a verőszerszámok és a hitelesített fémrudak őrzését és a pénzverési eljárás törvényes módját és pénzhamisítóként bünteti aki e

¹ Vö: Hóman: KR; Schulek Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük I. Károly Róbert NK. XXV. Különlenyomat Bp. 1929. 138. o. Az 1335–38. évi rendeletek szövegét lásd: Szekfű Gyula: Oklevelek I. Károly pénzverési reformjához. Történelmi Tár 1911–7–23. Az 1342. évi rendelet szövege: Corpus Iuris Hungarici. Milleneumi kiadás. Szerk: Márkus Dezső Bp. I. 1899.

² NK. XXXIV–XXXV. 48–57

³ A 18. § utolsó mondata.

⁴ Károly Róbert 1342. évi decretum. 4. §. „Ha pedig akadnának olyanok akik a már említett tavalyi, harmadévi negyedévi pénzeinket, amelyek szaporítás végett a jelen évben is ugyanazon értékben készítettők, értékükre nézve azzal apasztanák, hogy a márkából többet darabolnak azokat kamaraispánunk, mint a királyi rendeleteinknek és a kamara statutumainak a megszegőit a mi teljes hatalmunknál fogva vagyonukban, és személyükben büntesse meg.”

⁵ 1342. évi decr. 5. §. „Nem különben, ha bárkinél akár a városokban vagy más helyeken, akár a kamarások vagy tisztjeik környezetében, akik az egy márkából verendő pénzdarabok számát szaporítják, bárhol olyan denárokat kapnának, amelyek a kamara az idei, tavalyi harmad és negyedévi denárjainál könnyebbek silányabb ötvözésűek, amennyiben nyolc penzánál és három vagy négy több nyom egy márkát, azok teljhatalmunknál fogva mint hamisítók bűnhődjenek.”

felügyeleti rendelkezéseket megsértve pénzt veret. Hasonló sanctiot fűz a *fémfinomítás ellenőrzésének* kijátszásához is.⁶ A pénzhamisítás veszélye tehát elsősorban a pénzverdék oldaláról fenyeget, mint korábban erre a XII. századi hybridek esetében több példa volt. Ezért szükséges apró részletességgel szabályozni a pénzverés törvényes biztosítékait. A jogszabályi casuistika arra enged következtetni, hogy a törvényhozó olyan cselekményeket leplezett le, amelyek tanulságait leszűrve alkotta meg a rendelkezéseket. A verdékben folyt hamisítás felszámolását és megelőzését hivatott szolgálni a 42–43. §, amely a kamaraispáni, illetve tárnoki joghatóságot szabályozza.⁷

A decretum 17. §-a egy fictioval bővíti a pénzhamisítás törvényi tényállását. Ha a kamaraispán rossz felügyelete miatt elszaporodik a hamis pénz, illetve azt a kamaraispán nem semmisíti meg, akként értékelendő, mintha az ő kamarájában készítették volna.⁸ Ez a rendelkezés több tekintetben is merőben új, s elsősorban nem a jogi fictio alkalmazása miatt. A pénzhamisítás tényállásában itt tűnik fel elsőnek a *gondatlan* elkövetési forma. A törvényhely a pénzverdén kívüli hamisítók ellen irányul. A 18. § megfogalmazásából következik, hogy miként azt okleveles adatok is példázzák – az elkövetők között elsősorban jelentős hatalommal rendelkezők jöhettek számításba.⁹

⁶ Uo. 39. §. „továbbá kamaraispánjainknak, ahol pénzeinket verik két szekrényt kell tartaniok, amelyek egyikében az érsek úr és tárnokmester embereinek pecsétjei alatt a pénzverésre alkalmas műszerek legyenek elhelyezve, másikon pedig ugyanannak a három embernek, tudniillik az érsek, tárnokmester és a kamara embereinek három pecsétje alatt és ezek kulcsával elzárva a pénzhez való öntött rudak legyenek őrizet alatt, az új pénzek nélkül. És ezek mindenkor az érsek úr és a tárnokmester embereinek jelenlétében nyissák föl és ezek valamelyikének a távollétében sem azokat fölnyitni, sem pénzműveleteket végezni nem szabad”. Uo. 40. §. „Akként, hogyha kamaraispánunk, annak a két tanúnak vagy azok valamelyikének a távollétében a lakatokat és a pecsétet feltörve, pénzt veretne, a tárnokmester őt, mint hamisítót büntesse meg, csakhogy az érsek úr és tárnokmester emberei ezt vallomásukkal bizonyítják.” Uo. 41. §. „Különösen akkor, mikor az ezüstöt olvasztják, mindnyájuknak személyesen jelen kell lenniök. És az érsek úr meg a tárnokmester emberei azokat az új denárjainkat, ezek negyven darabjának az összeolvasztása útján hetenkint vizsgálják meg és aztán így bocsássák bevéltás alá az új denárokat.” Vö: még: 49. és 54. §.

⁷ Uo. 42. §. „Továbbá, nehogy kamaraispánunkat pénzhamisításról vádolják, az ama városainkban lakó denárverők és pénzkészítők az hatalma és joghatósága alatt álljanak.” Uo. 34. §. „Egyébiránt így kívánván ezt kamaránk régi szabadsága, elrendeltük, hogy minden szolga, tiszt, és pénzverő fölött kamaraispánunk bíraskodjék és más senki. És ha ő azok részéről igazságot tenni vonakodnék, minden panaszos közülök előbb említett tárnokmesterünk szolgáltatson igazságot.” A pénzverők első okleveles említése 1111-ben (monetarii, nummularii) *Fejérpataky*, László: Kálmán király oklevelei (Budapest 1892) 43. A XIII. századi esztergomi pénzverők szabad közösségi szervezetben élnek. Hóman: MP. 460.

⁸ Uo. 17. §. „Továbbá, ha jelenlegi pénzünket rossz felügyelet következtében akármely kamaraispán ispánságában vagy a tartományokban meghamisítanak és ez forgalomba kerülne és elszaporodnék, az illető kamaraispán pedig ezt a hamis pénzt le nem foglalná s meg nem semmisítené, ezt annak a kamaraispánnak úgy fogják betudni, mintha ezt a hamis pénzt az ő kamarájának a helységében készítették volna.”

⁹ Uo. 18. §. „Ha pedig a kamaraispánnak valahol nem volna saját ereje, hogy ezeket a hamisítókat gonosz foglalkozásukban megzabolázza, akkor a kamarás tartsa kötelességének, hogy ama hamisítók gaztetteire nézve a feljebb említett öt ember bizonyosága mellett a valóságot kipuhatolván és magállapítván, e hamisítókat nekünk, báróinknak és az országnak név szerint feljelentse és minket sürgősen azoknak kiirtására serkentse.” Így pl.: a *Délvidéken folyó pénzhamisításra* fennmaradt okleveles adatok: a velencei tanács a szlavóniai hamis pénzek miatt követeket küld – 1338. okt. 1-én Doymus grófhöz. Ugyanebben az évben a velencei tanács Bertalan vegliai grófhhoz ír levelet hamis solidusok ügyében, amelyek Fiumében velencei mintára készülnek és szigorú intézkedéseket kér a hamisítás felszámolására. 1339. május 8-án a tanács újból követeket küld Frangepán Bertalan grófhhoz a Szlavóniában készült hamis solidusok ügyében. A solidusokat állítólag az ő birtokán készítik, s a gróf egyszer már megígérte, hogy a hamisítást felszámolja, de a helyzet csak romlott. 1339. június 8-án a velenceiek Doymus grófnak küldenek üzenetet és a területén fellelhető hamis pénzek megsemmisítését kérik azzal, hogy a pénzhamisítás megszüntetését már kétszer kérték eredménytelenül. 1339. július 31-én a tanács tovább tárgyalja a szlavóniai hamisítási ügyet. *Truhelka*, Ciro: Die slavischen Banaldenara. Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina. VI. Wien 1899, 135, 136, 137. Huszár: OF. I. 46. A Magyar Nemzeti Múzeum hamisítvány gyűjteményéből számos hamis szlavón denárt ismerünk, amelyek sokszor az ország másik végéig is eljutottak. Pl. 4 B. 899–2, R. II. 982, 983, 984, 985, 986, 988, 989, 36B/910. 8, 69/898. 15, 80B/901, 69/898. 60.

44B/902 és 24B/1913. 11 – a körtvélyesi leletből. Felmerül a kérdés, hogy a verdei hamisításért ki volt elsődlegesen felelős, a pénzverő munkások-e, vagy az ispán?

A kérdés eldöntésénél – konkrét okleveles adatok hiányában – elsődlegesen a szabályozás módiából kell kiindulnunk.

Kétségtelen, hogy a jogszabály – amely igen pontos kazuisztikával igyekszik elejét venni mindennemű visszaélésnek – erőteljesen hangsúlyozza a kamaraispán *gondatlanságát*. Nyilvánvalóan azért, mert az volt a tipikus és nem az az elkövetési mód, hogy a kamaraispán közvetlenül részt vett volna a hamisításban, akár a régi verőtövek szándékos felhasználásával, akár a törvényes súly vagy finomság szándékos csorbításával. A jogszabály szerkezetéből, a szabályozás szövegezéséből inkább azt tartjuk tipikusnak, hogy a felügyeleti rendelkezések *gondatlan* be nem tartását kihasználva, követték el a verdében dolgozó munkások a hamisítás különböző – már részletezett – módjait.

A pénzreform sikeres végrehajtását hivatottak védeni azok a rendelkezések, amelyek a pénzhamisításnak nyilváníják a *pénzek körülvagását*, vagy a nehezebb denárok könnyebbekre való cserélését,¹⁰ figyelemmel az al marco pénzverésből adódó súlykülönbségekre.

Az 1342. évi decretum további büntető jellegű rendelkezéseit – Bohdaneczky álláspontjától eltérően – nem tartjuk a pénzhamisítás eseteinek, hanem azokat önálló csoportba soroljuk és részben a mai devizajogszabályok, részben a mai egyéb gazdasági bűncselekmények középkori előfutárát látjuk bennük.

Ide soroljuk az arany, és ezüst beváltására, a régebbi pénzek adás-vételi tilalmára, az arany és ezüst kiviteli tilalmára és a finomság megállapítására vonatkozó szabályokat.¹¹

A hivatkozott törvényhelyek – akár tartalmi rendelkezéseit elemezzük, akár dogmatikailag vizsgáljuk – nem fogható fel a pénzhamisítás delictumának eseteként. A 9., 12., 13., 15., 34., 35. § az 1298. és 1335. évi rendeletekhez kapcsolódnak,¹² szabályai mélyreható gazdasági gyökerekből táplálkoznak. Ez az *atlanti világpiaci hatás előtt a magyar bányafémek hegemoniáját jelentette a nyugati világban*. A magyarországi érctermelés 1325. után fellendült. Ugyanebben az időben Németországban és Franciaországban a nemesfém-kivitel korlátozása olyan *védelmi* intézkedés, amely a pénzveréshez szükséges nemesfém biztosítását szolgálta.¹³ A nyugati „aranyéhség” természetes vonzata, a nemesfém nagyarányú kivitele a jól művelt magyarországi bányákból.¹⁴ A nemesfém – nyersérc – kiviteli tilalma és a beváltás monopóliuma egyidejűleg azt jelentette, hogy a nyugati kereskedők áruikat a magyar király *pénzéért* voltak kénytelenek eladni és nem jutottak nyersérchez. Erre a 14. § kifejezetten utal is.¹⁵ Így a beváltó kamarák minden esetben realizálhatták a beváltási hasznót, ami az ezüst beváltásánál 35–36%, az aranyból 40% volt.¹⁶ A szóban forgó jogszabályi rendelkezéseket a XIV. századi aranyválság viszonyai között, elsősorban *gazdaság-politikai* intézkedésként kell értékelni, ahol a védett jogtárgy nem a pénz valódisága és a pénzverés hitele, ideértve a súly és finomsági viszonyokat és az ezzel kapcsolatos veszélyeztető magatartásokat. A védett jogtárgy itt ennél sokkal szélesebb, elsősorban külkereskedelmi okok által determinált.

¹⁰ Vö: 1335–38. évi rendeletek Tört. Tár 1911. 11.14. 21.

¹¹ 1342. évi decr. 9. §. „Mert, ha a kamara ispánja rájön, hogy valaki a kamarának megkárosításánál ilyen pénz-beváltót tart, s ezt az esztergomi érsek és a tárnokmester embereinek meg a feljebb említett három egyénnek a jelenlétében s ezekkel együttesen valónak találja: nemcsak ezek a pénváltók, hanem uraik is vagyonuk elvesztésével fognak bűnhődni és személyükre nézve becstelenné lesznek.”

¹² Uo. 12. §. „És aranyat vagy ezüstöt senki se válthasson be pénznek a leszámolásával, hanem a beváltás a királyi kamarán ezekkel a kibocsátandó denárokkal mérlegelés útján történjen. Ha pedig akadnának olyanok, akik másképpen cselekedtek vagy cselekednek, azok mint a királyi parancs áthágói és a kamarai statutumok megszegői illő, büntetéssel fognak lakolni.”

Uo. 13. §. „Egyébiránt elrendeljük, hogy egyáltalán senkinek sem szabad holmi régi pénzekkel, vagy különösen arannyal avagy ezüsttel, nevezetesen pedig kicsiny és középszerű bécsipénzekkel is (amelyeknek teljes kiirtását kívánjuk és megparancsoljuk) adni-venni, hanem egyedül csak az előbb említett kamarai pénzekkel; ellenkező esetben a vásárlók és eladók vagyonukat veszítik és személyükre nézve becstelenné lesznek.”

Uo. 15. §. „... És akikre rábizonyul, hogy kamaráink rendelése és a mi akaratunk ellenére önmagukra és saját hatalmunknál fogva egyenesen aranyat, vagy ezüstöt (hanem ha új arany avagy ezüst denárokból) visznek ki, azok ennek elvételével s személyük megbecstelenítésével annál inkább bűnhődjenek.”

Uo. 34. §. „Határoztunk továbbá, hogy a városokban, minden szokásos helyen, legyen egy királyi ház ahová az aranyat és ezüstöt eladás, beolvastás és beváltás céljából mindenkinek el kell vinnie. Akiket pedig rajtakapnának, hogy azt másképpen merészkednek beolvastani, eladni, vagy becserélni, akár nyilván, akár titokban, azoknak a kamaraispán a fent említett bizonyosságok jelenlétében vegye el összesen javaikat és ezen felül, mint hűtlenek kell őket megbüntettni.”

Uo. 35. §. „Meghagyjuk azt is, hogy másutt mint a királyi kamarán, senki se merje megvizsgáltatni, hogy karátos az ő aranya, hanem a kamarásnál kell a királyi házban a vizsgálatot megejtenie és az aranyra a karátokat a királyi jegyünkkel rányomni, s az aranyakat ilyen módon vigyék a kamarába, megparancsolván a kamaraispánnak, hogy azokat akik ez ellen merészelnének cselekedni, az előbb említett büntetés alá vesse.” Vö. még Szeffű: Tört. Tár. 17, 18, 31, 18, 19, 17, 18, 19, 21, 27.

¹³ Hóman: KR. 128–129. Vö. még; Hóman Bálint: A XIV. századi aranyválság. Fejérpataky Emlékkönyv 1917. 212–242; Paulinyi Oszkár: A magyar aranymonopólium jövedelme a középkorban. Domanovszky: Emlékkönyv 1937. 488–503; Kovács Ferenc: A magyar arany világtörténeti jelentősége és kereskedelmi összeköttetései a nyugattal a középkorban. Történelmi Szemle XI. 1922. 104.

¹⁴ Gunst Péter: Kelet-Európa gazdasági-társadalmi fejlődéséről. Valóság 1974. 3. 16–31.

¹⁵ „Ezenkívül semmiféle idegen vagy véletlenül az országba jövő kereskedő se merje akár másnemű és fajú holmiját nyilván vagy titkon a házakban, vagy kamarán más akármilyen alakú régi pénzért aranyért vagy ezüstért eladni vagy elcserélni, hanem csak a kamaránál előbb említett pénzeiért.”

¹⁶ Hóman: KR. 129

A jogszabályok sanctioit vizsgálva, ugyancsak arra a megállapításra jutottunk, hogy nem a pénzhamisítási szabályok újabb eseteit codifikálja a jogalkotó. Ismert tény, hogy a pénzhamisítás büntetése középkori jogunkban a halálbüntetés.¹⁷

A 12. § „illő büntetésről” a 9. és 13. § vagyonvesztés mellett „személyükre nézve becstelenné lesznek”,¹⁸ ír ugyanígy a 15. § is. Kétségtelen tehát, hogy itt a sanctio elsősorban *vagyoni*. Más a helyzet az egymással szorosan összefüggő 34–35. § esetében. A 34. §-hoz fűződő érdek sérelme fő- és jószágvesztést von maga után. A törvényi szóhasználat azonban *hütlenségnek* tekinti a cselekményt. A terminológiát pontosnak kell tekinteni, mert más helyen – akár az 5., 17., vagy 40. §-t vizsgáljuk, a törvényhozó *expressis verbis* a pénzhamisítás körébe utalja a cselekményt.

A kifejtettek szerint tehát e tényálladékok nem sorolhatók a pénzhamisítási esetek sorába a pénzverési kötelezettségét megszegő, a kamarai hasznot eltagadó kamaraispán cselekménye sem, mert a 60. § „extunc ipse tolis tanquam nos seducens, et regni nostri deceptor, seu mendax, contra nostram maistatem convincatur” rendelkezik. Szigorú szabályt tartalmaz a 19. §-ban körülírt *kamaranyereség* realizálása érdekében. Így a „szabadságot élvező városok és más országlakosok” elvesztik a kamaranyereség megfizetése alóli mentességüket, ha a kamaranyereség beszédését akadályozzák, s a királyi pénzeket nem fogadják el (21. §). Az új pénz el nem fogadását tehát, mint arra már utaltunk – a korábbi, szigorúbb megoldás szükségtelenné vált –, *kiveszi* a jogalkotó a pénzhamisítás köréből, vagyoni sanctiot fűzve a rendelkezéshez. Ez önmagában utal arra, hogy lényegesen változtak a jogszabály megalkotásának gazdasági körülményei. Közelebbről: nem a pénzdarabok általános elfogadása jelent gondot – hiszen a pénzreform eredményeként azok minősége és súlya állandó –, hanem a nagy-feudálisokkal szemben kell biztosítani a *kamaranyereség behajtását*. Ezt a rendelkezést egészíti ki a 22. §-ban a kamaraispánra vonatkozó – ugyancsak vagyoni sanctioval biztosított – rendelkezés, amely szerint a kamaranyereséget be nem szedő ispánok jogukat veszítik az adó kirovására és behajtására.

A Zsigmond kori jogalkotás¹⁹ – amely részletesen foglalkozik a pénzhamisítással – amellet, hogy szervezen kapcsolódik Károly Róbert jogszabályalkotásához – egyszerűsíti a kérdést. Egyértelműen meghatározza a pénzhamisítás büntetést, és – Károly Róbert jogszabályaiban foglaltakhoz képest – mellőzi a fictiok alkalmazását. Már most rá kell mutatnunk, hogy az 1405. évi II. decretum 18–19. articulusa szorosan kapcsolódik a XIV–XV. századon átívelő gazdasági fejlődéshez. A 18. articulus bevezető szakasza – először az *írott* jogban – rögzíti a király pénzverési felségjogát és ehhez képest „tisztességtelen és átkos dolognak tartjuk azt, hogy a vert pénz ugyanazon uralom alatt lévő területen ne legyen kellő forgalomban és használatban; de ennél is sokkal átkosabb még ha azt körülmetszik, vagy súlyban megkönnyítik avagy valami módon meghamisítják”. A jogalkotó – mint az a 2. § szövegéből *expressis verbis* következik²⁰ – a pénzverés felségjogának megsértését tekinti pénzhamisításnak és az elkövetési magatartásokat *taxative* felsorolja:

- a királyi pénz el nem fogadása;
- a pénz súlyának csökkentése, ide nem értve az al marco pénzverésből adódó nehezebb példányoknak a forgalomból történő kivonását is;
- a pénz jogosulatlan készítése, utánzása nemes vagy bármilyen más fémből.

A királyi pénz el nem fogadása privilegizált eset. Sanctioja csupán vagyoni: a követelés elvesztését vonja maga után.²¹ A pénznek súlycsonkítói viszont az ország régi szokása szerint „non tantum in rebus, sed etiam in personis” bűnhődnek.²² A hamisítók felelőségre vonását hivatott biztosítani a bírák és

¹⁷ Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és vegyesházi királyok alatt (Budapest 1899).

Vajna Károly: Hazai régi büntetések. (II. Budapest. 1907) és vö. még: Kandra Kabos: A váradi regestrum, 1898, előszó 15, Pesty Frigyes: A büntető bajvívás története a középkorban. 87. és vö. az 1335–38. évi rendeletek sanctioi Budai jogkönyv Michnai-Sichner: Offner Stadtrecht 150).

¹⁸ „Azt azonban határozottan megparancsoljuk, hogy ha kamaraispánunk a kamara szokott helyein kamaránk pénzét nem veretné elég bőven és a kamaranyereség eltitkolásával egyedül csak a kirovást és a behajtást teljesíti, akkor őket felségünk ellenében mint olyant kell elmarasztalni, aki minket félrevezetett és országunkat megcsalta, vagy mint hazugot.”

¹⁹ Elsősorban az 1405. évi (II. decretum).

²⁰ Quod nullus omnio hominum cuiuscunque status, et conditionis existat, anseat, vel praesumat pecuniam nostram regalem, sive auream, sive argenteam, dummodo iusta, et nostra sit rilicere vel aliquatenus refretara: item nec circumcidere, graves a levibus secernere, vel aliquo arificio. seu ingonio vitare.

²¹ Uo. 18. art. 3. §.

²² Uo. 4. §.

esküdtek mulasztásáért a hamisítók elbocsátásáért kilátásba helyezett büntetés.²³ Ugyanakkor a pénz érték-állandóságát biztosítja és a pénzváltással kapcsolatos visszaéléseket kívánja megfékezni a királyi pénzváltók működése.²⁴ Az arany és egyéb ércek kiviteli tilalmát fenntartó és részleteiben szabályozó törvényhelyek²⁵ továbbá az aranynak forint értékben való megállapításáról²⁶ rendelkező szabályok egyikében sincs fictio, noha a *sanctio* azonos a II. decretum 18. articulus 3. §-sal.

Albert rövid uralkodása alatt alkotott²⁷ a külföldi pénzdarabok és pénzek tilalmáról rendelkező articulus az 1405. évi II. decretum 18. articulusában meghatározott első eset változataként fogjuk fel, amelyeket gyakorlati megoldások miatt e helyen először iktatnak ilyen megfogalmazásban törvénybe.²⁸

A pénzhamisítás szabályozása kérdésében Mátyás 1462. évi I. decretuma jelentős; amelyben a pénzhamisítást summásan a *hűtlenség* körébe utalja.²⁹

Pénzhamisítónak tekinti aki:

– hamis pénzt ver

– aki tudva és nyilván nagy mennyiségben használja (a hamis pénzt).

Ezt a fogalom-meghatározást teszi pontosabbá az 1464. évi II. decretum 26. – a hamis pénzverők megbüntetését sürgető – articulusa. A törvényhely szerint, hamis pénzeket vagy forintokat vernek, vagy azokat *meghamisítják*.³⁰

Mátyás már uralkodása elején új módon szabályozza a pénzhamisítás büntetét – véglegesen szakít a fictiókkal és elhelyezi a pénzhamisítást a feudális magyar jogrendszerben. Ő maga később egyetlen jogszabállyal sem nyúl a kérdéshez – noha számos anyagi és eljárási büntető jogszabályt alkot.³¹ Utódai lényegében az 1462. évi megfogalmazást ismétlik, s ez a szöveg kerül a Tripartitumba is.³² Ezzel a pénzhamisítás kizárólag a *jogalkalmazás* kérdése lesz.

Az említett jogszabályok – mint arra már utaltunk – természetesen elválaszthatatlan egységet képeznek a XIV–XV. század gazdasági társadalmi változásaival.³³ „A XIII. század derekán elenyészik e predium s az új földesúri üzem a XVI. század első felében kezdte szárnyát nagyobb eredménnyel bontogatni.” Tárgyalt korszakunk „a mezőgazdasági kisüzem éspedig döntő részben a jobbágyi kisüzem korszaka”, míg a feudális birtokos mindinkább áruvásárló, de a közvetlen termelésbe nem kapcsolódik be”. A XIV. század derekától az emberek gazdasági tervezésében döntő szerephez jut a pénz, mint értékmérő és mint az áruforgalom közvetítő eszköze. A pénzgazdálkodás általános térfoglalása pedig azt jelentette, hogy a pénz körforgalmába bekapcsolódott a falu is. A mezőgazdasági termék áru lett: pénzért lehetett értékesíteni és pénzért megszerezni, a szolgáltatások pénzbeli átváltását egyelőre a jobbágy is anyagi mobilizálódásának és gazdasági mozgékonyságának jótékony eszközéül tekintette.”³⁴ A jobbágyinak egyre több pénzre van szüksége, részben saját háztartásában, de főleg a földesúri terhek fedezésére. Tekintettel arra, hogy a gabonafeleslege igen csekély mértékű – az össztermés 10–20%-a –, a jobbágy fő pénzforrása a helyenként meglévő bortermelés és kerti gazdálkodás mellett, az *állattenyésztés* és az ehhez kapcsolódó kupeckedés.³⁵ A szarvasmarha Magyarország külkereskedelmében döntő fontosságú. A XV. századi – aktív – külkereskedelmi mérlegben pl. 1440 és 1457 között mintegy ötszörösére emelkedett a nyugati áru-

²³ Uo. 5. §. Quod, si facere ipsi iudices, et iurati, in quorum manus tales transgressores iuciderint; pro pecunia, vel relaxate, in tentaquantitate pecunias, vel valore ipsius rei, fisco regio subliaceant condemnati: pro falsarilis vero dimissis, in illam poenam incidant sive pecuniariam, sive personalem, quam nostra maiestas duxerit im ponendam, et infligendam (kiemelés tőlem K. F.)

²⁴ Uo. 19. art.

²⁵ 15. és 21. art.

²⁶ Zsigmond 1405. évi (III.) decretum 7. art.

²⁷ 1439. évi decretum 11. art. „Monetae et pecuniae extraneae atque sales ferenses, in regnum Hungariae non iuducantur, et nec acceptentur. 1. § Et de hoc fiat provisio celerius quantum potest.”

²⁸ Később vö.: 1492. é. XXXI. tc. 1507. II. tc; 1514 és LXVI. tc; 1525. é. XXIII. tc; 1526. XXXVII. tc.

²⁹ – „item, cusores falsarum monetarum: vel qui scienter, et publice, in magna quantitate eisdem, negeties exercendo, utitur.” Vö. még: NK. XIII. 49.

³⁰ Monetarum falsarum cusores, puniantur. Cusores falsarum monetarum et florenorum, ac falsificatores eorundem, publice infamati; habita prius debita superinde revisione; per barones regni nostri puniantur, cundigna poena.

³¹ Vö. különösen a 78 articulusból álló 1486. évi (VI.) decretumot.

³² Trip. I. 14. 5. §.

³³ Szabó István: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig. Bp. 1975.

³⁴ Uo. 39, 55, 62.

³⁵ Uo. 49–50.

forgalmon belül.³⁶ „A szarvasmarha... a jobbágy mozgó tőkéje”,³⁷ A XV. század második felében a dél-németországi és észak-itáliai városok piacainak keresett terméke. A marhakereskedelem nyomán megjelenik a magyar társadalomban a *jelentős tőkével* rendelkező tőzsér.

A XIII. század második felében megindul a mezővárosi fejlődés. A mezővárosok száma a XV. század végén 800-ra emelkedik.³⁸ „Döntőleg a piac, a vásár nyomta rájuk bélyegét. Ahol parasztok éltek, ott immár szükség volt a vásáros mezővárosokra is.”³⁹ A korszak paraszti árutermelése és az ezzel kapcsolatos megnövekedett pénzforgalom függvényében válik érthetővé egyrészt a magyar nemesfém termelés és gazdálkodás – illetve az ezzel kapcsolatos jogszabályok –, másrészt az új viszonyok között jelentkező pénzhamisítás és annak büntetőjogi eszközökkel történő üldözése.

Az árutermelés térhódítása parancsolóvá teszi a királyi pénzjövedelmek növelését.⁴⁰ Ezt szolgálta az 1342. évi decretumnak a nemesfémek kiviteli tilalmára és beváltási kötelezettségére vonatkozó – korábban ismertetett – rendelkezése, de erre irányul végső soron Károly Róbert pénzreformja, ipar és bányapolitikája. Zsigmond egyes rendelkezései: az arany értékének rögzítése⁴¹ és a bányaművelés előmozdítása,⁴² Mátyásnak a „De nova moneta cudenda” című articulusa⁴³ és közismert adópolitikája. A XIV. században fellendülő paraszti árutermelés és intenzív bányaművelés kedvező hatásként a királyi kincstár jelentős nemesfémkészlet birtokába jut. Ez a nagyarányú nemesfém-felhalmozódás volt egyik okozója a nagy európai aranykrízisnek 1295–1344-ig, amit éppen a Károly Róbert gazdaságpolitikája nyomán accumulálódott arany itáliai forgalomba való bekerülése old fel, visszaállítva az arany–ezüst 1:11; 1:10,5 értékarányt, amely 1337–39. években elérte az 1:20,92 arányszámot is. Károly Róbert özvegye Endre nápolyi trónigényének érvényesítésére nem kevesebb, mint 5250 kg aranyat oszt szét Itáliában, ami „a magyar királyi kincstár *ellenérték nélküli* piacra dobását”⁴⁴ (Kiemelés tőlem K. F.) jelenti. A magyar bányák a XVI. század elejéig biztosítani tudják az áruforgalom lebonyolításához szükséges nemesfémeket, annak ellenére, hogy a XIV. századtól a XVI. század elejéig kb. évi 1 000 kg arany kerül külföldre – ide nem értve a nem csekély csempészett mennyiséget.⁴⁵

Az árutermeléssel szükségképpen megélénkült pénzforgalom természetesen új lehetőségeket nyit a pénzhamisítóknak is, akiknek megsokszorozódik egyrészt a forgalombahozatali lehetőségük, másrészt egyre nehezebbé válik a hamisítók leleplezése. Különösen elszaporodik a pénzhamisítás a XIV. század első harmadában Szlavóniában,⁴⁶ amelynek okát közvetlenül az itáliai aranykrízis teremtette helyzetben ismerjük fel. A Károly Róbert által alkotott büntető-jogszabályok gyakorlati megvalósítását őrzi a Zárazberki László ellen meghozott és *végrehajtott* ítélet. Zárazberki Lászlót „mint hivségtelent” elevenen égették meg, mert „Károl Király neve alatt” hamis pénzeket készített.⁴⁷ Az ítélet végrehajtásával – minden bizonnyal példát

³⁶ Pach Zsigmond Pál: A nemzetközi kereskedelmi útvonalak áthelyeződése. Századok 1968. 863. A XV–XVI. század fordulóján a vágó marha ára 1 1/2–3 forint. A férfi napszámber 6–8 denár, nehéz munkáért (szénakaszálás) 10 denár, ritkán előfordul 4–5 denáros napszám, Szabó id. mű 67–69 és az általa is id. Zichy OT. XII. 382–421.

³⁷ Szabó: I. m. 34.

³⁸ Uo. 66.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Paulinyi Oszkár: A magyar aranymonopólium jövedelme a középkorban. Domanovszky emlékkönyv 1937. 488–503.

⁴¹ 1405 évi második (III) decretum 7. art.

⁴² Uo. 13 art.

⁴³ 1464 évi II. decretum 22. art.

⁴⁴ Károly Róbert miután az oligarchák kezére jutott bányákat visszaveszi, a városokat új kiváltságokkal halmozza el és új bányavárosokat is alapít – részletezve: Hóman: A XIV. századi aranyválság. 236. Megszünteti továbbá azt a szokásjogi szabályt, hogy a föld, ahol bánya van, a királyé lesz cserebirtok ellenében. Ezzel szemben a földesúr bányászati jogot kap ami biztosítja számára a királyi bányajövedelmek egy részét, arany esetében 1/8, ezüst esetében 1/10 arányban. Hóman u. 232, 240 Fejér VIII. 3. 193.

⁴⁵ Kovács Ferenc: A magyar arany világtörténeti jelentősége a kereskedelmi összeköttetéseink a nyugattal középkorban. Történeti Szemle 1922. 104–130.

Kovács számítása szerint a pénzzé vert arany 1326–1525-ig 557 kg. Mátyás 1480. évi jövedelme pedig 49 000 dukát. A magyar aranytermelés évi alakulása becslések szerint: 1325–1350-ig 1500 kg; 1351–75-ig 2500 kg; 1376–1400-ig 3000 kg; 1401–1425-ig 4000 kg; 1451–75-ig 3500 kg; 1476–1500-ig 3000 kg; 1501–1526-ig 2500 kg. A XV. század folyamán Magyarországból Nyugat-Európába kivitt arany mennyisége 105 600 kg.

Vö. még: Paulinyi Oszkár Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI. század derekán.

⁴⁶ Az idevonatkozó okleveles adatokra ebben a fejezetben már hivatkoztunk. Megemlítjük még a szegvári leletet, amelyben 380 szlavón denár között 2 db. Károly Róbert hamisítvány is szerepel. (NK; XXXVIII–XXXIX) 68. o.

⁴⁷ Fejér VIII. 4. 418–420. 1339. évben kelt oklevél.

akart statuálni a király – nem késlekedtek, noha a bizonyítékok nem voltak teljesen megnyugtatóak.⁴⁸ 1352-ben ugyancsak jelentős birtokkal rendelkező nemesemberek Zoardfi Domokos és unokabátyjai kerülnek pénzhamisítás gyanújába. A kivégzés azonban itt elmarad és Zoardfi Domokos elkobzott birtokait – miután Miklós nádor „a többi egyház és országnagyokkal együtt” felmenti – visszakapja.⁴⁹

Károly Róbert tehát a pénzreform sikere, a szilárd pénzrendszer megteremtése, a pénzverésből eredő királyi jövedelem biztosítása érdekében határozottan nyúl a büntetőjogi eszközökhöz. A máglyák senkit sem hagytak kétségben afelől, komolyan kell venni a törvényben megfogalmazott sanctiókat. Eljár a quasi pénzhamisítási esetekben is az uralkodó. Nem habozik felelősségre vonni Zothmari Miklós kamaraispánt, aki a Nyulak szigeti apácáktól jogtalanul zálogba vette ökreiket a *lucrum camerae* megfizetése címén.⁵⁰

Károly Róbert gazdaságpolitikája és a büntető-jogszabályok következetes alkalmazásának eredményeként – eltekintve a délvidéki hamisítási esetektől – uralkodása alatt számottevő mértékű pénzhamisítás nem bizonyítható. Hasonló a helyzet Nagy Lajos idején is. Az okleveles anyag tanúságát – e szerint a pénzhamisítók a birtokos osztály tagjai – erősítik meg az egykori hamisítványok is, amelyek *a valódi darabokhoz hasonló ezüsttartalmúak*,⁵¹ ezért gyakran a leletfeldolgozások során is megtévesztőek. Hasonló kivitelű ezüsből készült hamisítványokkal Mária rövid uralkodása alatt is találkozunk, ugyancsak előfordulnak gyenge kivitelű hamisítványok is.⁵²

Kahler Frigyes

DIE MITTELALTERLICHE GELDFÄLSCHUNG IN UNGARN

(II. TEIL.)

(Von Karl Robert bis Matthias I.)

Die Zeitabschnittsgrenze anzeigende Geldreform Karl Roberts bedeutete eine wesentliche Änderung, auch in der Auffassung des Geldfälschens. Die Basis ist weiterhin die Nachahmung des Geldes, resp. der Umlauf des Falschgeldes. Der in Geldfälschung betreute Sündige ist „auszurotten“. Zum Begriff der Geldfälschung gehörte – entsprechend dem Gesetzartikel von 1298. die Nichtannahme des königlichen Geldes. Die in den Münzprägeanstalten durchgeführte Gewichtsverminderung wertete Karl Robert als Geldfälschung, ebenso die Annahme und den Umlauf von Münzen, welche nicht gesetzliches Gewicht oder Feinheit hatten. (Dekret des Jahres 1342.) Dasselbe Dekret regelt im Paragraph 39–40 die Aufbewahrung der Prägwerkzeuge und der beglaubigten Metallbarren, bewertet die Münzprägung unter Missachtung der Aufsichtsregeln der Geldfälschung gleich und verfügt auch im Falle der Vernachlässigung der Prüfungsvorschriften betreffs der Feinheit. Die ins Detail gehenden Verfügungen zeigen, dass man bei der Ausarbeitung der Rechtsvorschriften die Folgerungen aus konkreten Fällen zog. Der Paragraph 17 des Dekretes erweitert den Begriff der Geldfälschung mit einer Fiktion und betrachtet den Kammergespan als Geldfälscher, wenn in seinem Gebiet infolge der ungenügenden Aufsicht sich die Geldfälscher vermehren. Der Paragraph 18 weist darauf hin, dass die Fälscher mit bedeutenden Machtmitteln verfügende Personen waren.

Das Dekret verteidigt den Erfolg der Geldreform gegen die Verfälschung auch in jener Form, dass der die Änderung des Geldwertes begehende die Münzen umschneidet, oder – in Anbetracht der, aus der „al marco“-Prägung sich ergebenden Gewichtsdivergenzen – diese benützend, die schwereren Denare herauswählt.

Die übrigen Verfügungen des Dekretes von 1342 – vom Standpunkt Bohdaneckys abweichend – arbeiten nicht mehr die Fälle der Geldfälschung auf, sondern sind mittelalterliche Vorläufer der heute als Wirtschaftsvergehen genannte Kategorien. (Regeln zur Einwechslung von Gold und Silber, Ausfuhrverbote usw.) Diese Verfügungen verteidigten – vor der Einwirkung des atlantischen Weltmarktes – die damalige Hegemonie der ungarischen Bergwerksmetalle am damaligen „Weltmarkt“, Der „Goldhunger“ des Westens zog die ungarischen Edelmetalle an sich. Dies begrenzte das Ausfuhrverbot der Roherze, welches die einlösenden ungarischen Kammern bei Gold 40%, bei Silber 35–36% Nutzen zu Gunsten des Staatshaushaltes zu erreichen ermöglichte.

⁴⁸ A család később az elkobzott birtokokat vissza is kapja, mert a pénzhamisítás vádja állítólag nem igazolódott maradéktalanul. Vö. Uo. és Anjou-kori Okmánytár (szerk: Nagy Imre) 1887. V. 605. Visegrádon 1340. február 14-én kelt oklevél.

⁴⁹ Anjou. V: 604. Pénzhamisítók büntetésére utal I. Lajos oklevele, amely szerint Ibrancsi Miklós fia Jakobnak adja az Esztergom megyei Béla birtokot, mely még atyja idején szállt a koronára hamispénzverőktől. Huszár OF I; 48.

⁵⁰ Fejér. VIII. 4. 559.

⁵¹ Példaként említjük a MNM h-ből I. Lajos CNH. II. 89. A. I. típusát (Niklovits 5879) amelynek hamis voltát Pohl Artur ismerte fel.

⁵² Mária ezüst hamisítványai: CNH. II. 116 típus MNM. h. 77. 1872–3 db. és a rézben formaidegen típusok a CNH. II. 114-ből MNM. h. 16 B/909–1.

Die Verfügungen enthalten auch strenge Vorschriften zur Sicherung der Realisierung des Kammernutzens. Hier handelt es sich mehr um die Verweigerung der Annahme der Geldstücke, denn als Ergebnis der Geldreform war das Material der Münzen-Silber guter Qualität und auch das Gewicht war ständig – sondern gegenüber der Feudalherren musste man den Kammergewinn sichern. Deshalb bestraft der Herrscher auch den Gespan, wenn er den Kammernutzen nicht einkassierte (Paragraph 22).

Die Rechtsnorm Sigismunds schloss sich in den obigen Fragen den Regulierungen Karl Roberts an, vereinfacht jedoch die Frage. Das Dekret II. des Jahres 1405 schliesst sich eng an die Hauptentwicklungslinien der Wirtschaftsentwicklung des Überganges vom 14–15. Jahrhundert an. Im Paragraph 18 wird das Hoheitsrecht des Herrschers als *geschriebenes Recht* festgesetzt und die „fluchwürdige“ Tat der Geldfälschung wird als Verletzung des *Hoheitsrechtes* verurteilt. Er bestraft die Richter und Geschworenen, die Geldfälscher freisprechen über das von Karl Robert geregelte Maß.

Das Dekret des Matthias vom Jahre 1462 überweist die Geldfälschung summarisch in den Kreis der *Treulosigkeit*. In der Mitte des 13. Jahrhunderts verschwindet das Predium als Form der Grossgrundbesitzer-Wirtschaft und von der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts an ist der Leibeigenen-Kleinbetrieb die vorzugsweise angewandte Wirtschaftsform und – nach Feststellung István Szabó's – schaltet sich das Dorf in den Kreislauf des Geldes ebenfalls ein. Die wichtigste Geldquelle der Leibeigenen war neben dem Weinbau und der Gartenbewirtschaftung die *Viehzucht*. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts erstarken aufgrund des Süddeutschen und Norditalienischen Rindviehhandels auch die nun über bedeutendes Kapital verfügenden ungarischen Viehhändler. Im 15. Jahrhundert gab es bereits 800 Landstädte in Ungarn. Die bäuerliche Warenproduktion erfordert wachsende Bargeldvorräte; diese ermöglichen unter anderem die Edelmetall-Ausfuhrregeln, welche gleichzeitig das Einkommen der königlichen Schatzkammer bedeutend vergrösserten. Die massenhafte Edelmetall Anhäufung war eine der Ursachen der europäischen Goldkrise und diese Krise wurde eben durch das ohne Gegenwert in Italien in Verkehr kommende, von Karl Robert akkumulierte Gold wieder aufgelöst. (Die Witwe Karl Roberts verteilte zur Unterstützung des Thronanspruches ihres Sohnes Endre 5250 kg Gold in Italien.)

Der lebhafter gewordene Geldverkehr bildete eine günstige Möglichkeit für die Geldfälscher. Karl Robert liess im Interesse des Erfolges seiner Geldreform das Todesurteil an den gefangenen Geldfälschern vollziehen. (László Zárazberki wurde z.B. am Scheiterhaufen verbrannt.)

Hungarian Thalers in Danish hoards of the 17. century

Denmark has a great many hoards of coins and/or silver plate from the 17. century. Most of these hoards were deposited in connection with the wars, in which the enemy — and in some cases the allied forces, too — occupied part of the country. The war against Sweden 1611–13 (the war about Kalmar) has left no hoard inside the boundaries of present day Denmark¹, but the same cannot be said of the next wars, the war against the Emperor (1625–29), the “Thorstensson-war” against Sweden (1643–45), and especially the two Swedish Carl Gustaf wars (1657–58 and 1658–60). The Carl Gustaf wars were hard to the people of Denmark, also because of the many soldiers of the allied forces, Brandenburg and Poland, which were quartered with the population. Another reason why many hoards were left in their hiding-place, was the epidemics and the ensuing high mortality. The last Swedish war of the century, the Scanian war (1675–79) apparently only resulted in a few hoards west of the Øresund. But in Scania, where hostilities were especially severe, we know of many hoards. These hoards by the way furnished some of the material for the famous hypothesis of the late Sture Bolin about the mutual connection of hoards and wars².

If we concentrate our attention upon Denmark inside the present borders and upon hoards with more than one thaler (in opposition to the not unfrequent hoards of small currency) we know p.t. of c. 106 hoards, the youngest coin of which is dated between 1615 and 1658. In these hoards we find 4280 thalers and 161 half-thalers³. Of these coins 69 thalers and 3 half-thalers can be recognized as Hungarian, but there may be more, as some of the hoards found in the 19. century are not too well described. Besides the Habsburg thalers are sometimes not too well separated from each other. Even if we take this fact in consideration it will be understood that Hungarian thalers only accounted for e.g. 1.5–2% of the thalers in circulation.

Some hoards have a slightly greater representation of Hungarian thalers. The Staby hoard (hoard no. 10) has 9 thalers out of a total of 438. The proportion is higher with the famous Balle hoard (no. 26), which has 9 thalers out of a total of 287. i.e. c. 3%.

Finally, the greatest proportion of Hungarian thalers will be found in the Silstrup hoard (no. 32). 7 Hungarian thalers of a total of 93, i.e. 8%. As the composition of this hoard otherwise looks quite normal, it can only be explained as a coincidence.

It will be seen from the table I, that there is a certain concentration of Hungarian thalers struck in the decade around 1600. The same is the case in two other periods, the years 1649–51 and, especially, 1630–34. From the last quinquennium there are 20 thalers, i.e. between a fourth and a third of the whole material. This must reflect a considerable Hungarian coinage of these years, cf. the well-known “Thor-
deman’s law” about the correspondence between the mint production of a given period in one great hoard or several minor hoards⁴.

Single finds have not been registered systematically for this survey, but they may exist in the Find register. One has been noticed, however, because the coin is preserved in the Royal Collection of Coins and Medals. Incidentally it is not a thaler, but a Hungarian ducat, the only one met with in this survey, as gold

¹ Until 1645/58 the provinces of present-day Sweden Scania, Halland and Blekinge were part of Denmark.

² Sture Bolin knew of c. 47 Scanian hoards from the period 1675–79, cf. his *Ur Penningens historia*. Stockholm 1962, pp. 48–50.

³ The hoard material for this lecture was originally compiled for a lecture for an Inter-Scandinavian conference endowed by the Nordic cultural foundation at Hässelby near Stockholm, 18. August 1978.

⁴ B. Thordeman, The Lohe Hoard. A Contribution to the Methodology of Numismatics, *The Numismatic Chronicle* 1948, pp. 188–204, cf. Brita Malmer in *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (NNUM)* 1978, p. 83 seq.

Table I

Hungarian thalers

	Körmöcbánya (Kremnica)	Nagybánya (Baia Mare)	Mint not identified
1574	1		
1582	1		
1583	1		
1585	1		
1588	1		
1594	1		
1595	2		1
1597	1		2
1598	1		
1599	2	2	
1600	2		1
1601	1		
1602	2		
1603	2		1
1604		1	1
1611	1		
1616	1		
1619	2		
1620	2		
1622	1		
1630	1		1
1631	2	1	1
1632	4	2	3
1633	1	2	
1634			1
1636	1		
1641	2		
1642		1	
1644	1		
1649	3		2
1650	2		
1651	1		
1654	1		
1656	1		
	46	9	14

Total 69

was not a widespread means of payment in 17. century Denmark⁵. The coin is a ducat from Rudolph II, 1598, Huszár 110, 3.45 gr.⁶ It is found in Eastern Jylland, which has the greatest concentration of hoards of the 17. century. The reason must be that all annies which were going on to Fyn or further north in Jylland, had to pass through here.

Siebenbürgen thalers are only found in 12 specimens, four of which are from 1621 (see table II). It will be seen that they did only play a marginal role in the Danish monetary circulation of the 17. century.

Finally, a few words should be said about the origin of the material. Due to the Danish rules about treasure trove ("danefae")⁷, all coins found in the earth of Denmark shall be delivered to the King, i.e. now

⁵From the 14. and 15. centuries we know of four Hungarian florins found in Denmark, three — out of a total of 186 gold coins — from the Slagelse hoard, dep. after 1372 (Rethy-Probszt, Corpus, no. 62, pl. XXV) and a single florin from Mathias Corvin (1458–90), found in Dragor at the Øresund (Corpus no. 207 var.), see Anne Jacobsen & Otto Mørkholm, Danske guldmontfund fra Middelalderen in *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1966, especially p. 75 and p. 93.

⁶Found in Barrit, Bjerre herred, Vejle amt, 1857. FP 166.

⁷G. Galster, The Edicts of 1737 and 1752 concerning Treasure Trove (Danish with English summary), *Nordisk Numismatisk Arsskrift* 1946. pp. 105–15. A survey in English of the "Danefae" institution was written by Mogens Orsnes for *Danefae Til Hendes Majestaet Dronning Margrethe II 16. april 1980* (ed. P. V. Glob), Nationalmuseet 1980, pp. 18–21.

Table II

Transsylvanian thalers	
1585	1
1593	1
1595	1
1596	1
1605	1
1609	1
1620	1
1621	4 (K-B: 2, N-B: 1)
1653	1
12	

to the State. Since about 1800 hoards have been registered in a Protocol of Finds at the Royal Collection of Coins and Medals, now at the National Museum. The first keepers were not too interested in 17. century hoards, but from 1841 and onward they were registered regularly, and – since the end of the 19. century – with increasing precision.

The 17. century hoards were usually not published⁸. Only the publication of the yearly report of the Royal Collection since 1923 has changed this. Besides special studies have been made by Kirsten Bendixen on two hoards from the Stock Exchange in Copenhagen (cf. Siebenbürgen hoard 9) as well as the Balle hoard (no. 26)⁹. The present writer has studied the circumstances of the Køge hoard (no. 35) and some minor hoards¹⁰. It will be seen that much is to be done before the material is evaluated systematically.

HUNGARIAN THALERS IN DANISH HOARDS OF THE 17. CENTURY.

CATALOGUE

1. Vejle.
60 thalers, 385 other coins. 1615. FP 788. 1900.

1. Rudolph II,	thaler	1595,	K-B,	H. 131,	27.70 gr.
2. do	do	1600,	do	do	27.85 gr.

National Museum.
2. Volstrup, Aalum sogn, Sønderlyng herred, Viborg amt.
32 thalers, 1617. FP 389. 1875.

1. Rudolph II,	thaler	1595.
2. do	do	1598.
3. Kolding.
39 thalers, 9/2 thalers, 1 other coin. 1627. FP 477. 1882.

1. Rudolph II,	thaler	1603.
----------------	--------	-------
4. Gravlev, Hornum herred, Aalborg amt.
8 thalers, 12/2 thalers. 1631. FP 408. 1877.

1. Rudolph II,	thaler	1600.
----------------	--------	-------
5. Brandstrup, Vindum sogn, Middelsom herred, Viborg amt.
63 thalers, 5/2 thalers. 1632. FP 1416. 1918.

1. Rudolph II,	thaler	1599,	K-B,	H. 131,	28.60 gr.
----------------	--------	-------	------	---------	-----------

National Museum.

⁸The list of hoards of silver plate by J. Olrik includes the number of thalers found in such mixed hoards, see J. Olrik: *Drikkehorn og Sølvstøjt fra Middelalder og Renaissance*, Copenhagen 1909, pp. 112–147.

⁹Kirsten Bendixen, Et montfund fra Københavns belejring 1658–59, *NNA* 1962, pp. 116–157; idem, Sølvskatten fra Balle og Christian IV's montpolitik, *Aarbøger etc.* 1973, pp. 131–181.

¹⁰The Køge hoard is preliminarily published i.a. in *NNUM* 1979, pp. 107 seq., minor hoards from Jylland, *ibid* 1967, pp 130–133 and 1973, pp. 65–70.

6. Eltang, Brusk herred, Vejle amt.
1 thaler, 1/2 thaler, 2 others. 1633. FP 1361. 1916.
1. Ferdinand II, thaler 1633, N-B, H. 281 27.92 gr.
National Museum.
7. Kidderis, Rind sogn, Hammerum herred, Ringkøbing amt.
199 thalers. 1638. FP 601. 1891.
1. Ferdinand II, thaler 1630, K-B, H. 278, 27.97 gr.
National Museum.
8. Hestlund, Bording sogn, Hammerum herred, Ringkøbing amt.
148 thalers, 2/2 thalers, 15 others. 1643. FP 135. 1854.
1. Maximillian II, thaler 1574, K-B, H. 80, 28.34 gr.
2. Rudolph II, thaler 1597.
National Museum (1).
9. Simmelkaer, Hammerum herred, Ringkøbing amt.
20 thalers. 1643. FP 2220. 1948.
1. Rudolph II, thaler 1599, K-B.
Herning Museum.
10. Staby, Ulfborg herred, Ringkøbing amt.
438 thalers, 3 other coins. 1644. FP 3427. 1975.
1. Rudolph II, thaler 1583, K-B, H. 131, 27.90 gr.
2. do do 1594, do do 27.79 gr.
3. do do 1597, do do 28.18 gr.
4. do do 1604, N-B, H. 142, 26.48 gr.
5. Matthias, do 1620 (year changed from 1619)
K-B, H. 212, 27.30 gr.
6. Ferdinand II, do 1631, K-B, H. 278, 27.70 gr.
7-8. do do 1632, do do 27.88, 27.33 gr.
9. do do 1633, N-B, H. 281, 27.74 gr.
National Museum.
11. Copenhagen.
75 thalers. 1646. FP 1329. 1914.
1. Matthias, thaler 1619, K-B, H. 212, 27.25 gr. (corroded)
National Museum.
12. Liljegård, Egtved sogn, Jerlev herred, Vejle amt.
3 thalers. 1646. FP 1541. 1922.
1. Ferdinand II, thaler 1633, K-B.
13. Eriknaur, Hatting sogn, Hatting herred, Vejle amt.
40 thalers. 1647. FP 365. 1874.
1. Ferdinand II, thaler 1632, N-B, H. 280-81, 28.20 gr.
National Museum.
14. Kullerup, Vindinge herred, Svendborg amt.
50 thalers. 1649. FP 49. 1845.
1. Ferdinand II, thaler 1631, N-B, H. 279-81, 28.29 gr.
National Museum.
15. Tørring, Skodborg herred, Ringkøbing amt.
26 thalers, 6/2 thalers. 1649. FP 1348. 1915.
1. Rudolph II, thaler 1603, K-B, H. 131, 28.11 gr.
2. Ferdinand III, thaler 1649, K-B, H. 338, 28.32 gr.
National Museum.
16. Ringsted.
29 thalers, 8/2 thalers, 1/4 thaler, 1650, FP 1663, 1927.
1. Ferdinand III, thaler 1650, K-B.

17. Borlev, Øster- Starup sogn, Brusk herred, Vejle amt.
29 thalers, 11/2 thalers, 2 others, 1650, FP 1912, 1936.
 1. Ferdinand II, half-thaler 1631, K-B, H. 285, 13,92 gr.
National Museum.

18. Sønder Kollemorten, Øster Nykirke sogn, Nørvang herred, Vejle amt.
84 thalers. 1651, FP 613, 1892.
 1. Rudolph II, thaler 1598, K-B, H. 131, 27.89 gr.
 2. Ferdinand II, do 1631.
National Museum (1).

19. Horsens.
100 thalers, 1652, FP 678, 1895.
 1. Rudolph II, thaler 1604.
 2. Ferdinand II, do 1630.
 3. Ferdinand III, do 1652.

20. Eistrup, Vråds herred, Skanderborg amt.
76 thalers, 1653, FP 451, 1880.
 1. Rudolph II, thaler 1599, N-B, H. 138, 28.35 gr.
 2. Ferdinand II, do 1632.
National Museum.

21. Holtum, Grejs sogn, Nørvang herred, Vejle amt.
68 thalers, 1653, FP 1253, 1913.
 1. Rudolph II, thaler 1599, N-B, H. 138, 28.52 gr.

22. Fitting, Vorbasse sogn, Slavs herred, Ribe amt.
7 thalers, 2/2 thalers, 30 others, 1654, FP 1558, 1923.
 1. Ferdinand III, thaler 1649.
Grinsted Museum.

23. Bolskov, Herslev sogn, Brusk herred, Vejle amt.
85 thalers, 1655, FP 448, 1879.
 1. Rudolph II, thaler 1595.
 2. do do 1597.
 3. Ferdinand II, do 1634.

24. Knude, Hvejsel sogn, Nørvang herred, Vejle amt.
80 thalers, 1655, FP 546, 1887.
 1. Ferdinand III, thaler 1644, K-B, H. 338, 28.50 gr.
National Museum.

25. Horsens.
98 thalers, 1656, FP 811, 1900.
 1. Ferdinand III, thaler 1651, K-B, H. 339, 28.60 gr.
National Museum.

26. Balle, Rosmus sogn, Djurs Søndre herred, Randers amt.
287 thalers, 50/2 thalers and others, total 12,121 coins. 1656, FP 3109. 1968.
Published in *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1973.
 - 1-2. Rudolph II, thaler 1585, K-B, H. 131, 28.41, 28.21 gr.
 3. do do 1602 do do
 4. do do 1603 do do 28.18 gr.
 5. Matthias, do 1611 do H. 206, 28.34 gr.
 6. do do 1619 do H. 212, 28.45 gr.
 7. Ferdinand II, do 1636 do H. 278, 28.57 gr.
 8. Ferdinand III, do 1641 do H. 338, 28.47 gr.
 9. do do 1642, N-B, H. 348, 28.47 gr.
 10. Matthias half-thaler 1614, K-B, H. 215, 14.17 gr.
 11. Rudolph II, quarter-thaler 1601, K-B, H. 147, 6.84 gr.
National Museum.

27. Haastrup, Smidstrup sogn, Holmans herred, Vejle amt.
4 thalers, 8/2 thalers, 1/4 thaler, 546 others, 1657, FP 101, 1851.
1. Matthias II, half-thaler 1616, K-B, H. 216, 14.15 gr.
National Museum.

28. Horsens.
96 thalers, 1657, FP 449, 1879.
1. Ferdinand II, thaler 1632.

29. Odense.
50 thalers, 1657, FP 573, 1890.
1. Ferdinand II, thaler 1632, K-B, H. 278, 28.53 gr.
National Museum.

30. Horsens.
77 thalers, 7/2 thalers, 21 others, 1657, FP 812, 1900.
1. Ferdinand III, thaler 1632.
2. do do 1649.

31. Gravens, Øster-Starup sogn, Brusk herred, Vejle amt.
11 thalers, 3/2 thalers, 28 others, 1657, FP 1922, 1937.
1. Ferdinand II, thaler 1632, K-B.
Koldinghus Museum.

32. Silstrup, Skarring sogn, Hammerum herred, Ringkøbing amt.
93 thalers, 1657, FP 2133, 1945.
1. Rudolph II, thaler 1588, K-B
2. do do 1600, do
3. Ferdinand II, do 1622, do
4. do do 1631, do
5. do do 1632, N-B,
6. Ferdinand III, do 1641, K-B,
7. do do 1650, do.
Herning Museum.

33. Vilslev, Gording herred, Ribe amt.
29 thalers, 1658, FP 9, 1841.
1. Ferdinand III, thaler 1649, K-B, H. 338, 28.20 gr.
National Museum.

34. Studsbjerg, Skaerum sogn, Horns herred, Hjørring amt.
9 thalers, 1658, FP 312, 1869.
1. Ferdinand III, thaler 1656, K-B, H. 339, 28.67 gr.
National Museum.

35. Køge.
296 thalers, 9/2 thalers, 17 other coins, 1658, FP 3537, 1978.
Published in *Historisk aarbog fra Roskilde amt* 1979, pp. 3-28.
1. Matthias, thaler 1616, K-B, H. 209, 28.41 gr.
2. Ferdinand III, do 1654, do, H. 339, 28.52 gr.
National Museum.

36. Roager, Hvidding herred, Tønder amt.
109 thalers, 7/2 thalers, 22 other coins, 1666, FP 1949, 1938.
1. Ferdinand II, thaler 1632, K-B, Huszar 278.
2. Ferdinand III, do 1649, do, H. 338, 28.72 gr.
National Museum.

37. Horsens.
200 thalers, 7/2 thalers, 70 other coins, 1672, FP 422, 1878.
1. Rudolph II, thaler 1595, K-B, H. 131, 28.28 gr.
2. do do 1602,
3. Matthias, do 1620, K-B, H. 212, 28.62 gr.
National Museum.

38. Klelund, Lindknud sogn, Malt herred, Ribe amt.
33 thalers, 1672, FP 752, 1898.

1. Rudolph II,	thaler	1582,	K-B,	H. 131.
2. do	do	1601,	do	do.

National Museum.

Siebenbürgen thalers in Danish hoards of the 17. century.

1. Simmelkaer (see Hungarian thalers hoard 9)
 1. Sigismund Bathory, thaler 1593, Hess 257, 28.63 gr.
2. Copenhagen (see Hungarian thalers hoard 11).
 1. Gabriel Bathory, thaler 1609, Hess 460, 28.09 gr.
3. Sønder Kollemorten (see Hungarian thalers hoard 18)
 1. Gabriel Bethlen, thaler 1620. L. Huszár: Bethlen Gábor Péntzei, Kolozsvár 1945, n. 67, 28.47 gr.
4. Viuf, Kolding herred, Vejle amt.
11 thalers, 1653, FP 529, 1885.
 1. Sigismund Bathory, thaler 1595, Hess 284, 27.74 gr.
National Museum.
5. Okslund, Lindknud sogn, Malt herred, Ribe amt.
109 thalers, 10/2 thalers, 1655, FP 285, 1867.
 1. Gabriel Bethlen, thaler 1621, K-B, Hess 619 seq., 27.74 gr.
National Museum.
6. Odense (see Hungarian thalers hoard 29)
 1. Georg Rakoczy II, thaler 1653, N-B, Hess 949, 28.06 gr.
National Museum.
7. Silstrup (see Hungarian thalers hoard 32).
 1. Bethlen Gabor, thaler 1621, K-B.
Herning Museum.
8. Horsens.
83 thalers, 2/2 thalers, 1658, FP 814, 1900.
 1. Bethlen Gabor, thaler 1621, N-B, Hess 648 seq., 28.06 gr.
National Museum.
9. Copenhagen, Stock Exchange, hoard II.
24 thalers, 6/2 thalers, 1658, FP 1167, 1909.
Published in *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1962.
 1. Bethlen Gabor, thaler 1621, Hess 619 seq., 13.83 gr. (corroded)
National Museum.
10. Horsens (see Hungarian thalers hoard 37).
 1. Stephan Bocskay, thaler 1605, Hess 367, 27.79 gr.

Single finds of Siebenbürgen thalers

1. Copenhagen, Nørrebro, FP 2016, c. 1924 (1941)

Stephan Batory, thaler 1585, N-B, Hess 125, 27.24 gr.
National Museum.
2. Selde, Nørre herred, Viborg amt, FP 376, 1875.

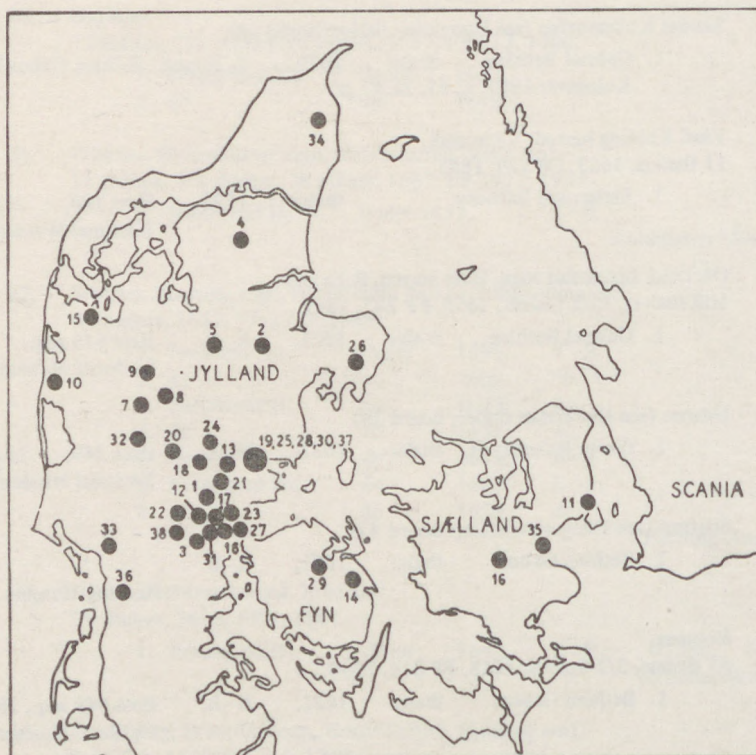
Sigismund Bathory, thaler 1596, Hess 295, 28.53 gr.
National Museum.

Jorgen Steen Jensen

EXPLANATION AND ABBREVIATIONS FOR CATALOGUE

1. Place of the hoard.
2. Number of thalers.
3. Last year among the coins (terminus post quem).
4. Museum signature (Register of finds).
5. Year of finding the hoard.

Amt: Major administrative division (valid till 1770, still used i.a. for historical and topographical studies).
FP: Fundprotokol (Register of finds) at the Royal Collection of Coins and Medals, National Museum, Copenhagen.
H. or Huszar: L. Huszár: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657, Budapest, 1975.
Herred: Legal administrative division.
Hess: A. Hess: Die Siebenbürgischen Münzen des Fürstlich Montenuovo'schen Münzcabinets, Frankfurt a. M. 1880, Parish.
Sogn:

MAGYAR TALLÉROK A XVII. SZÁZADI DÁNIAI LELETEKBEN

A XVII. századi leletek Dániában elég gyakoriak a sok háború miatt. A császár elleni (1625–1629) és a svédek elleni (1643–1645, majd 1657–1658 és 1658–1660) háborúk idejéből, különösen pedig a két utóbbi svéd háború korából gyakoriak az elrejtett leletek. Ez utóbbiak súlyos terheket róttak a dán népre a brandenburgi és lengyel csapatok elszállásolása miatt. Az elrejtett kincsek valószínűleg a járványok okozta nagy halandóság miatt maradtak a földben.

Ha a jelenlegi határok közötti Dániára és az 1 talléron felüli leletekre szorítunk (eltekintünk az aprópénz-leletektől), akkor kb. 106 lelet ismeretes 1615–1658 között. Ezekben 4280 tallér és 161 féltallér került elő. Ezekből 69 tallér és 3 féltallér magyar. A 19. századi leletleírások azonban nem pontosak, a Habsburg és a magyar tallérok nem választhatók jól szét. Így a magyar eredetű tallérok 1,5–2%-át tesszük ki a leletanyagnak.

Néhány leletben nagyobb a magyar tallérok száma, így a Staby-i (10. sz.) a Balle-i leletben (26. sz.) és a Silstrup-i leletben 32. sz.)

Staby	438 tallérból magyar tallér 9 db
Balle	287 tallérból magyar tallér 9 db (3%)
Silstrup	93 tallérból magyar tallér 7 db (8%)

A táblázat mutatja, hogy a magyar tallérok között az 1600 körüli évtizedekben, valamint 1630–34 és 1649–51 években vert tallérok a leggyakoribbak.

A leletek kelet Jyllandban a legsűrűbbek, mivel ott az összes hadsereg átvonult.

Erdélyi tallér 12 db volt a leletekben, ezek közül 4 db 1621-ből való. Ritkák a dániai leletekben az erdélyi tallérok.

A törvény szerint Dániában a leletek az állam tulajdonába kerülnek, de a múzeumőrök csak 1841 óta jegyezték fel ezeket és csak 1923 óta közzölték őket.

Pozsonyi forint — kassai forint

Közismert tény, hogy a régi időkben az adás-vételeknél vagy az elszámolásoknál a forgalomban levő pénzekkel (denár, garas, tallér, aranyforint stb.) fizettek ugyan, de a nem létező elméleti vagy számítási pénzekkel számoltak. Ennek az eljárásnak az volt az oka, hogy igen sokféle hazai és külföldi pénz forgott egyidőben, és a sokféle pénzzel csak úgy lehetett számolni, ha valamennyit közös nevezőre hozták, azaz az értéküket közös számolási pénzben fejezték ki. Magyarországon a legelterjedtebb számítási pénz volt a XVI. és XVII. században a magyar forint vagy más néven kamarai forint = 100 denár értékben. Minden pénzösszeg értékét denárokbá átszámítva ilyen forintértékben fejezték ki, egy forintra mindig 100 denárt számítva.

A XVII. század második feléből származó írott forrásokban különös módon kétféle számolással találunk, az akkori királyi Magyarország területén. Ugyanis kétféle forintérték szerint számoltak és ennek megfelelőleg, a tallérok értékelése is kétféle módon történt.

Az egykorú írott források adatait vizsgálva, egyrészt olyan kifejezésekre bukkanunk az elszámolásokkal kapcsolatban, mint „Posoni forint, liga Posoniensis, florenus Posoniensis monetae, Posonj summáju, posonyi valor, a mint Posony táján jár és végül alföldi summára”. Tehát ezek a kifejezések bizonyos pozsonyi érték létezésére vallanak. Másrészt pedig olyan kifejezések fordulnak elő, mint „valor Cassoviensis, felföldi valor vagy felföldi forint”. Ezek tehát bizonyos kassai érték létezéséről tesznek tanúságot. Végül olyan általános kifejezésekkel is találkozunk, mint „ide való forint vagy florenus valoris harum partium”, amelyek megint csak azt igazolják, hogy többféle érték kellett, hogy legyen.

A kétféle forint létezésére utalt már röviden Horváth Tibor Antal, sőt közölte a kétféle forint denár értékét is.¹ Voltaképpen azonban nem is annyira kétféle forintról, mint inkább kétféle garasértékről kellene beszélni, mert a garaspénz kétféle értékelésében gyökerezik a kétféle számolás. Mindennek a jelenségnek a háttere a következő.

A 17. század első negyedében lezajlott nagy pénzrontási hullám (Kipper-kor) után 1625-ben úgy Magyarországon, mint az erdélyi fejedelemségben megtörtént a pénzverés javítása és új aprópénzeket vertek, amelyekből öt denár ért egy garast. Minthogy pedig a kamarai vagy magyar forint (számítási forint) értéke mindig 100 denár volt, így a forint 20 garassal lett egyenértékű. Tehát a számítási forint számítási garasa ezeit azonos értékű volt, a tényleg kivet garaspénzzel. Az így kialakult pénzrendszer azonban az idők folyamán némi módosulást szenvedett.

Magyarországon 1631-ben vertek utoljára 5 denár értékű garast. Csaknem három évtizedes szünet után csak a krajcár értékű aprópénzeknek 1659 óta történt bevezetése után 1661 óta került sor megint garasok veretésére. Ezek azonban már nem voltak azonosak a korábbi öt denáros garasokkal, mert ezek értéke 3 krajcár volt, és minthogy a krajcár értéke akkor 2 denár volt, így ezek 6 denár értékű garasok voltak. A magyar forint garasát, tehát a számítási pénz számítási garasát ezután is öt denárban számolták. Talán ez lehetett az egyik oka a kétféle garassal és ennek megfelelőleg, a kétféle forinttal való számolásnak.

Ugyanis a pozsonyi vagy a magyar kamara területén, amelyet alsómagyarországi bányavidék néven is emlegettek, a garas értéke — természetesen a számítási garasra gondolva — változatlanul mindig öt denár maradt, tehát a magyar forint értéke is változatlanul $5 \times 20 = 100$ denárt tett ki. A pozsonyi forint tehát azonos volt a régi magyar forinttal.

Ezzel szemben a kassai vagy szepesi kamara területén, amelyet felsőmagyarországi bányavidék néven is neveztek, a garast számítási pénzként is hat denárban számolták ugyanúgy, mint a tényleg kivet 3

¹ Horváth Tibor Antal: A tallér értékváltozása Magyarországon 1542–1700 között. Num.Közl. 62–63 (1963–1964) 36. p.

krajcáros garast. Ennek megfelelőleg itt a forint értéke $6 \times 20 = 120$ denár lett. Ez volt az úgynevezett kassai forint. Ez a számolási mód terjedt el a szepesi kamara egész területén.²

A kétféle számolás következtében természetesen a tallérok értéke is kétféle lett. Így a pozsonyi érték szerint a 30 garast érő tallér értéke 150 denár, a kassai számolás szerint pedig az ugyancsak 30 garast érő tallér 180 denár lett. Ez a számolás azonban csak a számítási tallér értékét jelentette, vagyis amikor bizonyos pénzösszeg értékét az állandóan 30 garasos tallérban fejezték ki. A ténylegesen kivert, tehát „in specie” vagy species tallérok értéke denárban kifejezve ennél több volt, mégpedig a tallérok mindenkorí árfolyamának megfelelőleg.³

Az új rendszerben 1625 után ugyanis a tallér névértéke 90 krajcár lett, tehát a pénzrontás előtti névértéknél magasabb és ez az új névérték is 1630-tól kezdve lassan tovább emelkedett. Így 1665-ben a névérték már 93 kr., 1676-ban 96 kr., 1683-ban 105 kr és 1693-ban 120 kr. lett. Ez a névérték ezután állandó maradt és így a 120 krajcáros species tallér denárértéke 240 denár volt. Errenézve közvetlen adattal is rendelkezünk. Tehát a számolásoknál szereplő állandó értékű 150 és 180 denáros számítási tallér mellett ott van még a változó értékű species tallér, mint a tényleges fizető eszköz.

A kétféle értékre vonatkozó megállapításokat egykorú forrásokból merített néhány idézettel is alá lehet támasztani.⁴ Előbb lássuk a pozsonyi forint értékére vonatkozó adatokat.

1666... florenos videlicet 150 ligae Posonienses facientes... vagyis 150 forint pozsonyi liga szerint.⁵

1668... Posoni valor szerint minden forintot 100 magyar pénzben computalván... tehát a pozsonyi forint értéke 100 magyar denár.⁶

1682... Posoni summára ti. 20 garast egy forintban, garasban pedig 5 pénzt számlálván... tehát pozsonyi érték szerint a forint = 20 garas, 1 garas = 5 denár.⁷

Majd a kassai forintra nézve.

1667... Felföldi módon minden tallért 180 pénzben számlálván... tehát a tallér értéke 180 denár.⁸

1674... Posoni valor szerint 1441 Frt. és 500 Frt. ugyancsak posoni valor szerint, a kettő együtt felföldi valor szerint 2329 Frt. 20 denár. Ha elvégezzük a megfelelő szorzásokat, hogy denárértékre változtassuk ezeket az összegeket, kiderül, hogy a két pozsonyi érték szerinti összeg denárértékben valóban egyenlő a kassai értékű összeggel.⁹

Ez a néhány kiragadott példa jól illusztrálja a mondottakat, de ezek mellett fenmaradt még egy korabeli irat, amelyik bizonyos értelemben foglalkozik a kétféle értékeléssel. Ez pedig Joanelli Silvester kassai kamarai igazgatónak 1670. jún. 3.-i kelettel készült szakvéleménye. A szepesi kamara még 1670.febr.12.-én kérte a pozsonyi kamarát, hogy állapítsák meg végre hivatalosan is a kétféle árfolyamot. A szabályozás 1671-ben meg is történt és nyilván ezzel függ össze Joanelli szakvéleménye. Ennek eredeti latin nyelvű szövegét közölte Horváth Tibor Antal és ennek a szövegnek a kivonatos fordítását adjuk itt.¹⁰

Joanelli a szakvéleményében 6 denár értékű garaspénz verését javasolta, mégpedig csökkentett ligában. Az ilyen új limitált liga szerinti aprópénzek verése szerinte az egyenlőtlenséget szüntetné meg. Ha ugyanis a régi liga szerint csak 5 denárt számítának egy garasba, akkor ha valaki fél garast akar váltani, szükséges adnia két egész denárt és egy felet, ami mindkettőre nézve kényelmetlen lenne. Ha viszont a garas 6 denárt ér, akkor a pénz az országban maradna. A régi liga szerint az országnak nem lenne haszna, mert a liga jósága miatt az ilyen pénzeket kivinnék az országból.

² A szepesi kamara hatásköre Liptótól keletre a Tiszán inneni és túli megyékre terjedt ki, de elméletileg idetartoztak az Erdélyhez csatolt részek, sőt a török által megszállva tartott megyék is. Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története. Budapest, 1946. 253. p.

³ Horváth Tibor Antal: i. m. 49. p. 1696-ból közöl például egy ilyen tallér értéket.

⁴ Az idézetek Horváth Tibor Antal levéltári jegyzetei közül valók, amelyeket a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára őriz. A zárójelben levő jelzések az ott őrzött füzetek számait jelentik.

⁵ 1666. nov. 29. Scavnica (kölcsonügylet). OL. Révay lev., 37. cs. f. 8. n. 31. (H. 81.)

⁶ 1668. febr. 19. Pozsonyi káptalan.. OL. Zichy lev. (Zsély) f. 38/c n. 25. (H 135.)

⁷ 1682. ápr. 19. Óvár. OL. Motesiczky lev. f. 14. (H. 81.)

⁸ 1667. júl. 22. Sopron, Nádasdy Ferenc megegyezése. OL. Zichy lev. (Zsély) f. 219. n. 605. (H 94.)

⁹ 1674. máj. 9. Nagyszombat... lazsival együtt Posoni valor szerint 1441 frt. Item 9 Mai vettem fel... 500 forintot Posoni valor szerint, melly két rendbeli summa térszen felföldi valor szerint 2329 frt. 20 d. ... OL. Motesiczky lev. f. 12. (H 81.)

¹⁰ Horváth Tibor Antal: i. m. 26. p.

Joanelli ezúttal nyitott ajtókat döntetett, mert I. Lipót kivert garasai mind 3 krajcár értékűek, következőleg 6 denárt érnek, lévén a krajcár értéke 2 denár. Joanelli javaslatában az az új szempont, hogy ezeket a garasokat a korábbiakhoz viszonyítva csökkentett finomságban verjék.

Az elszámolásoknál továbbra is megmaradt az öt, illetve hat denáros garas szerinti számolás, tehát voltaképpen háromféle garas szerepelt. Ezek közül két garas számolási pénz, tehát nem kivert érem, hanem csak számolási egység és ezeknek az értéke pozsonyi valor szerint öt denár, kassai valor szerint pedig hat denár. Ezekenkívül létezik még a tényleg forgó garaspénz 3 krajcár, azaz hat denár értékben. Összegezve a mondottakat:

1 pozsonyi forint = 20 garas = 100 denár, 1 garas = 5 denár

1 kassai forint = 20 garas = 120 denár, 1 garas = 6 denár

A kivert garaspénz = 3 krajcár = 6 denár

1 tallér pozsonyi érték szerint = 150 denár

1 tallér kassai érték szerint = 180 denár.

Species tallér értéke névérték szerint 90 – 120 krajcár = 180–240 denár között.

A számolási kettősség természetesen magával hozta, hogy a fizetéseknél minden alkalommal pontosan meg kellett jelölni, hogy a számolás pozsonyi vagy kassai valor szerint történik-e és ez a kétféle értékelés bizonyára nem kevésbé zavarta az akkori egyébként is eléggé bonyolult pénzügyi helyzetet.

Nem tudjuk, hogy a kétféle számolás valójában meddig volt érvényben, de a XVIII. század első feléből még vannak adatok a „pozsonyi liga” említéséről. Valószínűleg az 1753-ban érvénybe lépett konvenciószki szüntette meg véglegesen a kétféle forint szerinti számolást.

Huszár Lajos

PRESSBURGER GULDEN – KASCHAUER GULDEN

Der ungarische Gulden oder Kammergulden war im 16–17. Jahrhundert in Ungarn das am meisten verbreitete Rechnungsgeld. In der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts berichten die schriftlichen Quellen jedoch von Rechnung mit zweierlei Gulden. Demnach existierten Pressburger Gulden und Kaschauer Gulden. Beide waren Rechnungsgulden und beide waren gleich mit 20 Rechnungsgroschen. Die Ursache der Abweichung war, dass während im Gebiet der Pressburger Kammer der Rechnungsgroschen zu 5 Denaren gerechnet wurde und so der Wert des Pressburger Guldens 100 Denare betrug (soviel wie bei dem ungarischen Gulden), wurde im Gebiet der Kaschauer (Zipser) Kammer der Rechnungsgroschen zu 6 Denaren gerechnet und so hatte der Kaschauer Gulden den Wert von 120 Denaren. Gleichzeitig wurde die Prägung der alten, fünf Denare wertigen tatsächlichen Groschenmünze in 1631 eingestellt und der Wert der neuen, seit 1661 geprägten Groschen war schon 3 Kreuzer, das heist 6 Denare, war also nicht mehr gleich mit den alten fünfdennarigen Groschen. Es ist möglich, dass man nach Kaschauer Wert deshalb dort den Rechnungsgroschen auch mit 6 Denar Wert rechnete.

Entsprechend der zweierlei Rechnungen wurde auch der Wert des 30 Groschen-Rechnungstalers auch zweierlei, zwar im Gebiet der Pressburger Kammer 150 Denare, im Gebiet der Zipser Kammer jedoch 180 Denare. Die tatsächlich im Verkehr befindlichen Speziestaler hatten einen höheren Wert, wie ihr Nominalwert, der zwischen 90 – 120 Kreuzer betragenden Erhöhung entsprechend. Seit 1693 war der Wert der Speziestaler ständig 120 Kreuzer also 240 Denare. Noch aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts gibt es Daten mit Erwähnung der „Pressburger Liga”, sodass die Rechnung nach zweierlei Guldenwert wahrscheinlich erst mit dem in 1753 in Geltung gekommenen Konventions-Geldsystem beendet wurde.

Az aranyforint forgalma Kecskeméten 1662—1711

Az egyes feudális államokban az önálló valutarendszer kiépítésének idejét és módját a gazdasági fejlettség szintje és a politikai lehetőségek szabták meg. A középkori magyar pénzrendszer létrehozása csak a XIV. században történhetett meg, mely évszázadra népünk egyik legjelentősebb fejlődési szakasza esik. A Károly Róbert uralkodása alatt megalapozott magyar aranyforint nemcsak akkor, hanem 1727-ig Európa legjobb aranypénze volt. A későbbi évszázadokban a magyar aranybányák hozamának csökkenésével arányosan apadt a vert dukátok száma is. Történelmi szakirodalmunk régen megállapította, hogy külkereskedelmi deficitünket évszázadokon át részben nemesfém-mel, részben marhakivitellel tudtuk ellensúlyozni. Többek között ezért sem kerülhetett sor nálunk számottevő nemesfém-, illetve tökefelhalmozásra. Mohács után a magyar gazdasági élet a korábbiaknál is sokkal súlyosabb gondokat élt át, így az arany veretése egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. Ennek ellenére a magyar aranyforint pénzlába nem változott. Nem érintette azt I. Ferdinánd 1559-ben hozott rendelete sem.¹ Később a magyar dukát a rendek szemében az önálló magyar pénzrendszert, a magyar függetlenség egy részét jelképezte, képviselte. Ennek is köszönhető, hogy e téren a Habsburg-ellenes függetlenségi mozgalmaink lezárulásáig érdemi változás nem történt.

A magyar pénztörténet szinte minden korszakára vonatkozóan szakirodalmunk rendelkezik a legalapvetőbb munkákkal.² Az egyik sokáig elhanyagolt terület a hódoltság pénzügyi élete volt. Részben a források hézagossága – nemegyszer – hiánya, részben e térség változó gazdasági súlya és szerepe, továbbá a török közigazgatással kapcsolatos ellentmondásos ismereteink tartották távol kutatóinkat e területtől. Az utóbbi évtizedben Buza János Nagykőrös gazdasági életével kapcsolatos kutatásai során foglalkozott a hódoltság pénzügyével. Ez tette számára lehetővé és szükségessé, hogy az aranyforint, a tallér, a timon és az öreg garassal kapcsolatosan több alapvetően fontos tényrt tisztázzon.³

A kecskeméti források valamivel bővebbek és többértékűbbek. Ennek következtében mindenekelőtt az aranyforintra vonatkozóan sokkal több adatot őriztek meg számunkra, mint a nagykőrösiek. Így lehetővé teszik, hogy 1662-től szinte minden évre kiterjedően nyomon kísérhessük az arany forgalmát és annak értékváltozását.

Témánk földrajzilag szűk körre történő behatárolását mindenekelőtt a források hiánya tette szükségessé. Nagykőrösön kívül más hódoltsági városnak érdemi pénztörténeti kutatásokat elősegítő forrásanyaga nincs. E szűkebb kör vizsgálata egyben jelentős előnyöket is biztosít; lehetővé teszi a teljes forrásanyag maradéktalan felhasználását, a pénzforgalomnak és a pénzérték változásának részletes rögzítését és elemzését. Ennek birtokában nagyobb lehetőség nyílik arra, hogy mind az árak mind a bérek mozgását pontosabban tudjuk követni, e térség sajátos társadalmi fejlődését hitelesebben tudjuk felvázolni.

Kiindulópontot az időbeli behatárolásnál is a rendelkezésünkre álló források szabták meg. Ez egyébként csaknem pontosan egybeesik az 1659-ben végrehajtott pénzreformmal. A Rákóczi-szabadságharcot követő béke természetes határként zárja le ezt a rendkívül bonyolult, sok-sok gazdasági és politikai hullámozást, változást felmutató korszakot. E félévszázad külön történő vizsgálata már ezért is indokolt.

A magyar aranyforint forgalmának és értékének vizsgálata során természetesen el kell tekintenünk a vidékünkön fellelhető külföldi aranyak ezirányú elemzésétől. Ez egyrészt az áttekintést tenné nehezebbé,

¹ SZIGETI István: Az aranyforint (dukát) története és pénzlába. Az Érem, 1965. 200–201. (Az aranyforint, a dukát és az arany kifejezést szakirodalmunk szinonimaként használja.)

² A török hódoltság korának nagyobb részét átfogó alapvetően fontos munka a közelmúltban jelent meg. HUSZÁR Lajos: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Corpus Nummorum Hungariae III/1. Budapest, 1975.

³ BÚZA János: Öreg garas (A hódoltság utolsó éveinek pénzforgalmához) Történelmi Szemle 1971. ill. A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században. Történelmi Szemle 1977.

másrészt forgalmuk és jelentőségük néhány évtől eltekintve eltörpült a magyar dukáttal szemben.⁴ Az osztrák dukát pénzlába és értéke minimálisan tért el a körmöci aranyétól, ezért a század végéig nem is különböztették azt meg, a gyakorlatban egyenértékűnek tekintették őket.⁵

E félévszázad során is az arany volt az értékét legjobban őrző pénz. Tekintettel arra, hogy az örökösen fizetőeszköz hiányával küzdő korban az aprópénzekhez viszonyítva aránytalanul nagy értéket képviselt, a mindennapi forgalom egyes területein nem azonos mértékben volt jelen. Ezért előljáróban célszerű áttekintenünk, mely területeken használták e legtöbbre becsült valutát.

A város a töröknek ritkán fizetett adót arannyal. Ekkor is a teljes összeg kis részét képezte az. Néhány figyelemre méltó adatunk van arra vonatkozóan, hogy a különféle török tisztségviselőkkel fenntartott gazdasági kapcsolatok során mindkét fél fizetett dukáttal. „Másodszor is adot a Csizmadia ogli tíz aranyat Bede Mihálynak és Dobos Miklósnak 20 szekér szénára in flo. 60.” „Csizmadia bulyog basa . . . 5 juh árában adot 4 garast és egy kettős aranyat” „Tar György és Marton Deák uraiméknak is adott az Bulyog basa tíz aranyat a juhok árából, ezeket is 300 timonban adta.” „Item 8 aranyat is mellyet nekünk hat hat forintban adott Csizmadia bulyog basa, el cserélvén, minden aranyaért tizenegy negy garast adtanak Varga Istvánnak, melyet ő 28 timon számban költött el egyiket egyiket, mely 8 arany in flo. 44, den. 80 jöt be. Mivel in flo. 60 adta volt be a Csizmadia ogli, veszet a tíz aranyon flo. 4.”⁶ Sajnos kevés évből maradt fenn ilyen bő számadási anyag. Azonban ez az egyetlen év adatai is érzékeltetik, hogy viszonylag széleskörű pénzügyi kapcsolat állhatott fenn a hódoltság utolsó éveiben is a mezőváros és a törökök között, melyben az aranyak is jelentős hely jutott. Egyben arra is bizonyíték, hogy nem kizárólag az önkény határozta meg ezt a kapcsolatot.

Lényegesen gyakrabban fordul elő a földesúri terhek lerovása során e legjobb pénz. Forrásaink e téren is töredékesek, azonban a rendelkezésünkre álló adatok így is igen sokatmondóak. A fennmaradt nyugták szerint a Wesselényiek 1668–1684-ig szinte kivétel nélkül aranyban kérték és kapták a cenzust. A későbbi évekből nincs adatunk. A Koháriaknak 1671–1677-ig nagyrészt ezüst tallért, 1679–1685-ig csaknem kivétel nélkül aranyat adtak. A török kiűzését közvetlen megelőző években az arany iránti kereslet számottevően nőhetett. Ezt nemcsak ágiójának emelkedése jelzi, hanem az is, hogy „Az Ur eő Na(gysá)ga – Kohári – elengedte minden honoráriumját, azért, hogy körmöczi aranyul. . .” kapta a cenzust. A Koháriak a magánbérlelőktől is aranyban kérték ezekben az években járandóságukat.⁷ 1689-től a XVIII. század tizes éveit viszont különféle ezüst aprópénzben rótták le a kecskemétiak pénzbeli terheit. Csupán 1696-ban fordult elő, hogy „50 jó mértékű aranyat” . . . is küldtek, a többi részét ekkor is „folyó és elkelő pénzül”. A Báthoriaknak cenzusra mindössze 17 aranyat fizettek évente. 1672-től 1687-ig az esetek többségében ténylegesen 17 dukátot küldtek. 1688-tól viszont a lerótt összegben arany nem szerepelt, hanem különféle címletű ezüstpénzzel fizettek. Az 1693-ból fennmaradt nyugtájuk külön kiemeli: a város fizetett 41 rénes forintot „cum aureo uno in specie.” A Csányi-család cenzusát „forintos” pénzben, tehát ezüst aprópénzben fizették. Igaz, a XVII. századból csak egyetlen nyugtánk maradt, 1677-ből, amikor 200 tallér átvételét ismerték el „kemény pénzül”. A földesurak követeléseinek kielégítése nem egy alkalommal komoly gondot jelenthetett a város tanácsának. A rendszeres kifizetés mellett olykor rendkívüli igénnyel is szembe kellett nézniük. 1685-ben pl. Kohári Farkas egy összegben kérte a két és fél évi cenzust, amely igénynek a város eleget téve 1000 aranyat küldött számára.⁸

A rendelkezésünkre álló adatok alapján azt fogalmazhatjuk meg, hogy a földesúri szolgáltatások kiegyenlítésekor a dukát csak a török kiűzéséig alkotott jelentős vagy döntő hányadot. A későbbi évtizedek során legtöbbször kénytelenek voltak megelégedni az ezüst aprópénzzel történő kifizetésekkel.

A mezőváros tanácsa számottevő pénztartalékkal a hódoltság idején sem rendelkezett. Ezt egyértelműen igazolják az évenként egymást váltó különféle tisztségviselők elszámolásáról fennmaradt fel-

⁴ Az alábbi külföldi aranyveretek neve fordult elő írott forrásainkban: „attyafias kettős arany”, ciklin arany, táblás arany és a török arany. Ezekről bővebben IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: Pénzforgalom és pénzértékek Kecskeméten 1662–1711. Századok, 114. évf. 1980. 1. sz. 79.

⁵ SZIGETI: i. m. uo.

⁶ Adó és számadáskönyv 1677/78., adókönyv 1677., 24. Számadáskönyvek töredékei, 2. és 4. old. Amennyiben külön nem jelezzük, az egyes irategyüttesek minden esetben a Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét város levéltárában találhatóak. Szükségesnek tartjuk azt is megjegyezni, hogy az adókönyvek többsége sajnos nincs pagináva, így a lapszámokra nem, vagy csak ritkán tudunk utalni.

⁷ Adókönyvek, 1681., ill. Koháriak levelei II. téka.

⁸ A jelzett főúri családok levelezése alapján.

jegyzések is. Ennek köszönhető, hogy időről-időre a nagyobb összegű kifizetések alkalmával arra kényszerült, hogy a gazdagabb civisektől kölcsönt vegyen fel. 1668-ban a város hét polgára „kész pénzt adtanak jövőendő adójukra” 1100 tallér és 155 arany értékben. Köztük Balogh István egymaga 150 aranyat. A következő évben csaknem ugyanattól a hét személytől 1390 tallért kért a tanács kölcsön, 1670-ben pedig 1160 tallért, mellette 100 aranyat. E sorozatként összeálló kölcsönökben tehát az arany összege nem egészen 14%-ot tesz ki. Szórványadataink a következő évekből is vannak: 1673-ban Pathai Andrásról és Kamarás Ambrustól kaptak 200 aranyat, 1680-ban Sárközi Istvántól 100-at, 1681-ben Kamarásnéról kölcsönözött ugyancsak 100 aranyat a város.⁹

A török kiűzésére irányuló harcok idején a lakosság elszegényedésének folyamata felgyorsult, és ez eredményezhette, hogy 1686-ban már Győről voltak kénytelenek ezer aranyat kölcsön kérni, hogy a német tábornokok újabb követelésének eleget tudjanak tenni. Ezek az adatok is azt igazolják, hogy bár a civis városban volt néhány tucatnyi jelentős készpénzzel rendelkező család, ezek tőkeképeségét azonban helytelen lenne túlbecsülni.¹⁰

Magánembereknek adott jelentősebb mennyiségű dukát kölcsönzéséről még kevesebb adatunk van. Ezért minden egyes eset jelentős lehet, és megérdemli a részletes ismertetést.

1689-ben a Református Egyház gondnoka a következő kamatra történő kihelyezéseket rögzítette: „Az mely száz öt aranyat Mago Mihály urammal Varga István urainknál volt, azokból ü kegyelmek attanak az én kezemben ötven öt aranyakat.” „Az előtt való esztendőkbekben attak ü kegyelmek két száz ötven aranyat Péter János uram kezében.”

„Ismer masodszor is adot Mago Mihaly uram az en kezemben 45 aranyakat” „Az mely szaz arany az szekbiraknal volt, ugyanazon száz aranyakat Mago Mihaly uramnak attuk. Ü kegyelme ígért minden holnapra egy aranyat rea” „Kovács uram. . . kifizette 100 arany tartozását, 3 arany usorát adott rá. . .”¹¹

Ha a fenti adatokat kiegészítjük a végrendeletekben rögzített kölcsönzésekkel, pénzbeli adósságokkal, figyelemre méltó adatokat kapunk a civis város pénzügyi életének erről a területéről is.

Ugyancsak a református egyház közreműködésével jött létre az a nemzetközinek mondható kölcsön-akció, melyre az új templomuk építéséhez szükséges engedély megszerzésekor került sor: „Mi Kecskeméten lakozó Kovács István és Mohacsi Halasz Miklos vettünk fel Konstantinapolban az német császárnak a fenes Portan levő embereitül mint becsületes urainktül az kecskeméthy uraink fejében 521 aranyakat és három timonokat, az mely pénzt három holnap mulva Budán az Áron Novák sidonak meg kel fizetni és az Jónás Hirsle nevű sidónak, szintén úgy kezében adhatni, mint ha csak az becsületes személyek magok vennék föl, az mely föllyül meg irt Aranból álló pénzeket minden halogatás nélkül, három holnap mulva meg kel fizetni mindenestül”. A további feljegyzésekből megtudjuk azt is, hogy „a Konstantinapolyban a nemetektől fel vett 444 arany uzsorával együtt 521 aranyat és 3 timont ért.” Tehát az elismervényben szereplő összegben már a felszámolt kamat is benne van. Ebből megtudjuk, hogy a három hónapos időre 17,4%-os kamatot kértek, amely éves időszakra átszámítva 69,6%-ot jelent.¹²

Az arany forgalmának további dokumentálása érdekében nem érdektelen megjegyezni, hogy ugyan-csak az ecclesia 1685-ben „Qantumra negy szaz öt aranyat” adott a városnak.¹³

Rendkívül hasznos lenne, ha fel tudnánk mérni, milyen összegek halmozódtak fel magánkézen a török kiűzése előtt, illetve után. E tekintetben a végrendeletek nyújthatnának segítséget. Sajnos igen kevés maradt fenn, s közülük is csak néhány tartalmaz ilyen jellegű adatot. 1680-ból fennmaradt Kozma Mihály végrendelete, mely szerint különféle személyek tartoztak neki 990 tallér értékű összeggel, hagyatékában készpénz volt 100 tallér és 51 dukát.¹⁴

1706-ból Kőrös Mihályné végrendeletét ismerjük. A 60 tallér kintlevősége mellett hátrahagyott 27 tallér értékű aprópénzt, 195 formális tallért és 660 aranyat a különféle nemesfém-ből készült tárgyak és egyéb értékek mellett.¹⁵

⁹ L. a jelzett évek adókönyvei.

¹⁰ Adókönyvek. Német adó 1686. 385.

¹¹ Kecskeméti Református Egyház Levéltára (később: R. E.), gondnoki naplók (később: g. n.) 1689. A paginálás hiányában a lapszámok jelölését itt sem tudjuk megadni.

¹² R. E. Iratok, 1680. Ez az egyetlen eset is jól érzékelteti, milyen bénítólag hathatott a hódoltság és a Török Birodalom területén hiányzó közbiztonság a gazdasági és pénzügyi tevékenységre. A helyi kölcsönzéseknek általában 6%-os kamatot számoltak.

¹³ R. E. g. n. 1685.

¹⁴ Végrendeletek.

¹⁵ R. E. Iratok. Formális tallérnak nevezték a számítási pénzzel szemben a ténylegesen vert ezüst érmét.

Kevésbé megbízható, bár szélesebb körű tájékoztatást nyújtanak az adóbefizetések lajstromai a város cíviseinek egészéről. Ennek teljességre törekvő ellenőrzése óriási munkát igényelne, és az eredmény nem állna a befektetett munkával arányban. Ezért csak arra vállalkozhattunk, hogy a félévszázadnyi időszakból 13 év adólajstromában a feljegyzések sorrendjében az első 100 adózó adatait ellenőrizzük. Ez a szám a város cíviseinek kb. 10%-át jelentette, tehát így is megbízhatóan reprezentálja az adófizetésnél az egész forgalmat. Csak az 1682-es évvel tettünk kivételt, itt ugyanis valamennyi adófizető adata szerepel.

1662	13 fő	17 aranyat
1664	11 fő	13 aranyat
1669	3 fő	3 aranyat
1674	–	–
1679	5 fő	7 aranyat
1682	78 fő	271 aranyat
1684	13 fő	42 aranyat
1688	21 fő	64 aranyat
1692	–	–
1696	1 fő	1 aranyat
1700	–	–
1705	–	–
1710	–	–

Az arannyal történő adófizetés tehát feltűnő hullámzást mutat. Mindenekelőtt azt figyelhetjük meg, hogy az 1690-es évektől adót e pénznemmel szinte senki sem fizet. A várost ért újabb és újabb sarcolások nyomán keletkezett gazdasági-pénzügyi kimerülés többek között így is lemerhető.¹⁶

A mindennapok adás-vételei alkalmával is több esetben fizettek arannyal. A török kiűzése előtt valószínűleg nem is annyira az arany hiánya, mint a viszonylagos nagy értéke miatt fordul elő ritkábban. E téren teljességre semmiképpen sem lehet törekedni, és a forrásaink töredékessége, esetlegessége miatt a forgalomban mutatkozó hullámzásokat sem lehet pontosan nyomon követni. Az alábbi adatok csupán illusztrálni kívánják, egyáltalán milyen áruféleségekért fizethettek arannyal. Előbb egy közvetett adat 1673-ból. „Az mely száz aranyat adtam volt Nagy János uramnak az szegedi sokadalomhoz megh adt: őő kegyelme tallérul 240 tall.”¹⁷ 1676-ban „egy fejtőt és bagariát” vettek a szakácsasszonynak 1 aranyon.¹⁸ 1680-ban Kohárinak egy lovat vásárolt a város 40 aranyért.¹⁹ 1685-ben egy szőnyegért adtak 4 aranyat. Ugyanebben az évben „21 karika fákat Baranyiaktól vettünk in Aureis 21 és Tall. 1.”²⁰ „Dohánt és csizmákat hozattunk Haszan rabbal arany nro 8. Ajándékban való csizmákat hozattunk: zöcs János urunkkal Fejérvárról arany árát nro 7.”²¹ „Csizmákért, patyolatért fő bíró uram adott arany nro 2.” „Két vég fejtőért attunk 2 aranyakat”²²

Arra is van példa, hogy útiköltségre számolják el: „Nagy István uram Szecsenbe menvén Ecclesia dolga veget költöt egy Aranyat.”²³

„Discretióba” ajándékba aranyat, ennek hiányában vert tallért adtak. „Király István és Magó uraimnak attunk Budai felmenetelkor 25 aranyakat, melyeket adtak discretióban”. „Tiszteletes püspök uramnak adott Magó Mihály uram egy aranyat.”²⁴ A kuruc tisztek egyenesen elvárták, hogy különféle ajándékokkal kedveskedjenek nekik a városok. 1703–1704 fordulóján Kecskemét számadásaiban fellelhető 300 arany több részletben, de maradéktalanul az ő zsebukba jutott.²⁵

¹⁶ Kecskemétet nem sújtotta egyszeri alkalommal olyan katasztrófális sarcolás mint Debrecent. A hadszíntér közelsége miatt viszont hosszabb időn át sanyargatták a várost, melynek hatására az elszegényedés még nagyobb lett mint a másik civis városban. Erre vonatkozóan mindenekelőtt. I. HORNYIK János: Kecskemét város története oklevéltárral. 1860–1866. III–IV. kötetének vonatkozó részeit, illetve IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: Három katonai összeírás a Rákóczi-szabadságharcból. Bács Kiskun megye múltjából II. 1979. 299–301.

¹⁷ Számadáskönyvek, 1673.

¹⁸ Adókönyvek, 1676.

¹⁹ Számadáskönyvek, 1680. 24.

²⁰ Adókönyvek, 1685.

²¹ Adókönyvek, 1686.

²² Számadáskönyvek 1687, 199. Adókönyvek, 1687.

²³ R. E. g. n. 1702.

²⁴ Adókönyvek, 1687, R. E. g. n. 1707.

²⁵ Számadáskönyvek, 1703. 114–115.

A város alkalmazottainak bérét forintban vagy tallérban szabta meg, és általában így is fizették azt ki. Bizonyos kivételek azonban e téren is voltak. 1684-ben pl. Vak Istók juhász bérének kifizetésekor négy aranyat is adtak.²⁶

Ugyancsak ritkán fordult elő, hogy alamizsnaként juttassanak különféle egyházi célra aranyat, de néhány ilyen eset is akadt. 1682-ben Konak Istók adott egy aranyat. A következő évi összegzésben négy arany szerepel, 85-ben egy újabb, 1691-ben Szőke János adott egyet, 1695-ben pedig nem kevesebb mint hat aranyat találunk.²⁷

Kétségtelenül nagyon fontos és jellemző lehet, hogy egy-egy pénzféleség milyen területeken kerül forgalomba, de éppoly fontos számunkra, hogy a többi pénznemhez viszonyított arányát is nyomon tudjuk követni. Szerencsére forrásaink erre is adnak lehetőséget.

Az alábbi összesítésünk a város tisztségviselőinek különféle elszámolása alapján készült. Ebben azt érzékeltetjük, hogy az elszámolt összegben hány db. arany volt, illetve az elszámolt összegnek hány százalékát alkotta az.²⁸

Év	Az arany darabszáma	Az arany %-os aránya az egész összegben	Az elszámoló
1662	500	49	főbíró és adószedő
1669	50	23,8	főbíró
1673	120	50,1	török adó
1677	224	98	székbíró
1677	18	1,2	főbíró
1680	14	1,3	főbíró
1680	26	2,7	adószedő
1682	46	4,5	Dallos István
1683	94	10,3	derék pénz introitusa
1683	27	15,2	vásárbíró
1683	30	3,6	adószedő
1683	30	3,4	török adó kifizetése
1684	103	9,8	főbíró
1684	50	22,1	dézsma bor haszna
1684	75	42,4	bor haszna
1684	91	21,2	főbíró
1687	20	4	főbíró
1687	29	97,6	a város számára felvett kölcsön
1687	212	96,0	a város számára felvett kölcsön
1695	7	2,2	főbíró
1695	905	82,4	főbíró
1696	22	29,4	másodbíró
1696	150	98,4	adószedő
1696	42	20,4	székbírák
1696	5	20	kisbírák
1697	1318	71,2	főbíró
1697	137	57,8	adószedő
1697	8	38,7	másodbíró
1697	4	73,8	vásárbíró
1697	3	26,6	kisbírák
1697	1470	44,7	summa generális
1698	82	13,4	adószedő
1699	493	62,7	adószedő
1701	48	39,1	székbírák
1703	54	7,2	főbíró
1703	39	19,1	székbírák
1704	54	23,2	főbíró

²⁶ Adókönyvek, 1684.

²⁷ R. E. g. n. a jelzett évekből.

²⁸ Az arány kiszámításakor az évenkénti árfolyam dénárban (illetve magyar forintban) kifejezhető értékeket vettük figyelembe. Hasonló módon jártak el PRIBRAMék is, amikor az árak alakulásának érzékeltetésekor minden értéket krajcárban adtak meg. (Materialien zur Geschichte und Löhne in Österreich. Wien, 1938.) Ez lehetővé teszi, hogy itt is és a későbbiek során is ki tudjuk küszöbölni a minduntalan jelentkező felár külön történő rögzítését. Egyébként a kecskeméti adó- és számadáskönyvek bejegyzései igazolják, hogy a több tucatnyi pénzféleség között csak úgy tudtak tájékozódni, hogy mindegyik értékét dénárba számították át, és ily módon végezték a matematikai műveleteket.

A következő táblázatunkat a református egyház gondnokának elszámolásai alapján állítottuk össze.

Év	Az előforduló arany száma	Az arany %-os aránya az egész összegben	Az összeg eredete
1674	115	56,85	gondnoki elszámolás
1683	4	9,58	alamizsna
1684	427	69,84	gondnoki elszámolás
1685	1	2,94	gondnoki elszámolás
1685	5	18,05	alamizsna
1687	23	37,76	gondnoki elszámolás
1687	30	25,04	bevétel
1692	7	1,46	gondnoki elszámolás
1693	1	0,69	gondnoki elszámolás
1695	6	8,02	alamizsna
1696	3	1,12	bevétel
1696	31	10,16	gondnoki elszámolás
1697	196	58,26	gondnoki elszámolás
1699	69	38,28	gondnoki elszámolás
1700	259	55,51	gondnoki elszámolás
1701	207	54,39	gondnoki elszámolás
1702	31	12,75	bevétel
1707	22	5,99	bevétel
1709	38	7,29	gondnoki elszámolás
1711	5	8,76	gondnoki elszámolás

Ez az összesítés annál inkább értékes lehet számunkra – bár a református egyház lényegesen kisebb pénzügyi erőforrásokkal rendelkezett, mint a város, – mivel ezek a források jellegükben is eltértek amattól. A számadásokat ugyanakkor gondosan vezették, és azok jelentős hányada fennmaradt.

Figyelembe véve, hogy forrásaink meglehetősen hézagosak, megállapíthatjuk, az arany mind a városnál, mind a Református Egyház pénzügyi tevékenységében szinte megszakítás nélkül fellelhető. A gyakoriság, a többi fizetőszközökhöz viszonyított arányában, annak hullámvázában hosszabb időt átfogó változást jelen adataink alapján kimutatni nem tudunk. Csak a szabadságharc idejére vonatkozóan fogalmazhatjuk meg egyértelműen, hogy gyakorisága, szerepe feltűnően csökkent, de még ekkor sem tűnt el.

A fenti adatok birtokában és a korról szerzett egyéb ismereteink alapján mégis indokoltan tehetünk kísérletet arra, hogy egy-egy általánosítást, illetve összegzést megfogalmazzunk. Az érintett félév század lényegében három elég élesen elkülönülő szakaszra oszlik, amely Kecskemét és a Duna–Tisza köze életében mind politikai és katonai, mind gazdasági és társadalmi téren szinte hónapokban meghatározhatóan kirajzolódik. Az első szakasz a hódoltság utolsó és már távolról sem békés ideje 1686-ig tart. Az ezt követő negyedszázad a törökellenes háborúkat és az abszolutizmus első próbálkozásait jelentette az itt élőknek. A harmadik, a legkisebb időköz a függetlenségi harcok sikereit és a súlyos katasztrófákat hozta a civis városnak.

E vidék már évszázadok óta rideg állattartásának köszönhetette széleskörű gazdasági kapcsolatait és viszonylagos jólétét. A háborúk mindenekelőtt a pásztorkodásból élőköt sújtották leginkább, mivel a gulyák mind a legelőkön, mind a piacra hajtás során ki voltak téve a támadásoknak.

A dukát forgalma feltehetően szélesebb körű volt a hódoltság idején e civis városokban mint az ország más gazdasági tájegységein, mivel állataikat, ha csökkenő értékkel is, de még mindig dukára és ezüst tallérra tudták átváltani. Azonban a háborúk és a sarcolások révén a tartalékok egyre inkább kimerültek. Ezt mindenekelőtt az adófizetési lajstromok igazolják, melyekben 1688 után arannyal történő fizetést alig rögzítettek. Ugyanezt mondhatjuk el a város számadásairól, mindenekelőtt a kifizetésekről, valamint a tanács szükségleteit szolgáló vásárlásokról is. A szabadságharc idején az arany csaknem teljesen eltűnt a forgalomból. Mindössze néhány adat jelzi, hogy a leggazdagabb civisek szinte kincsként őrzik egykori gazdagságuk e jelképeit. A feldolgozott időszak nagyobb részben a dukát mennyiségét tekintve is meg-

határozó volt a pénzforgalomban. Különösen jelentősnek tűnik előfordulása a városi tisztségviselők elszámolása alapján. Ez viszont nem szabad, hogy félrevezessen bennünket. Ezek az elszámolások évenként történtek, tehát a napi forgalmat nem tükrözik, így messzemenő következtetés levonására nem alkalmasak. Tekintettel arra, hogy a földesúri és az állami terhek arannyal történő kifizetése az egyre keresettebb valuta hiányában fokozott gondot jelentett, e tisztségviselők nyilván egyértelmű utasítást kaphattak arra, hogy a beszedett aranyat visszafizetések alkalmával ne használják, hanem azt tudatosan gyűjtsék.

A jelen keretek nem teszik lehetővé, hogy az arany és a többi értékpénz forgalmának alakulását összehasonlítsuk. Csak utalunk arra, hogy a városi tisztségviselők elszámolásában a dukátok száma és aránya a török kiűzését követő másfél évtizedben számottevően megnőtt. Ehhez hozzájárulhatott az arany átmeneti diszagiója is.

A felsorolt kifizetéseken túl arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy békés körülmények között is évről évre igen jelentős összegű arany hagyhatta el a várost. Gazdasági életének egyoldalúsága, illetve fejletlensége miatt az iparosok és kereskedők árúikért tetemes mennyiségű aranyat vihettek magukkal. A bevásárlásokkal kapcsolatosan korábban idézett adatok is feljogosítanak annak feltételezésére, hogy nemcsak a város, hanem a civisek is gyakran fizettek arannyal az értékeesebb és olykor-olykor luxus számba menő iparcikkekért. Nyilván ennek is köszönhető volt, hogy igen nagy távolságból is felkeresték a kereskedők az alföldi civis városokat.

Az arany forgalmának figyelemmel kísérése alapján nem árt rögzítenünk azt a tényt, hogy a sarcolásokat, a különféle kifizetéseket és a kereskedelem átemelő szerepét nem tudta ellensúlyozni az alföldi városok szarvasmarha exportja. Mi több, éppen a háborús évek apasztották minimálisra mind az árut, mind a szállítási lehetőséget. Ennek volt aztán köszönhető, hogy a török kiűzését követő újjáéledő feudális törekvésekkel szemben mind a civis városok, mind a jász-kunok fokozott mértékben ki voltak szolgáltatva. Ugyancsak e gazdasági kimerüléssel magyarázhatjuk azt, hogy a szabadságharcot követő békésebb évtizedek sem eredményezhettek e vidéken jelentősebb gazdasági fellendülést.

Más városok, más vidékek pénzügyi gyakorlatával való összehasonlítás biztosítaná igazán azt, hogy e város pénzforgalmának sajátosságait még plasztikusabbá tegyük, az eddiginél még pontosabb következtetéseket tudjunk levonni. Hasonló jellegű feldolgozások hiányában sajnos erre jelenleg még nem vállalkozhatunk.

Az arany forgalmának vizsgálata mellett nem kevésbé tanulságos számunkra értékének változását nyomon követni. A hódoltság idején Kecskemét sajátos gazdasági és politikai viszonyai, a szabadságharc alatt pedig a szinte állandósult fronthelyzete, külkereskedelmi kapcsolatai indokolják, hogy pénzügyeit, annak fejlődését behatóbban tanulmányozzuk.

1686-ig elég élesen elkülönülnek egymástól a helyi, a budai és a királyi területeken meghonosodott értékviszonyok. Éppen ezért célszerű ezeket az adatokat különválasztani. Az arany értékének meghatározásakor nem ritkán egyértelmű megfogalmazásokat találunk: „hat aranyért 13 tallért”, „két tizes aranyat in taller 43” stb. Nem mellőzhettük azonban az átváltási arányokra közvetetten utaló adatokat sem. Főleg az adófizetés során történt bejegyzések nyújthatnak így számunkra újabb támpontokat, melyek a helyi értékviszonyokról talán a legegyszerűbben vallanak, és a rendelkezésünkre álló adatok többségét alkotják. Az érték kiszámításánál követett eljárásunkat az alábbi példán szemléltetjük.

Az 1662. évi adóajstrom 55. oldalán találkozunk az alábbi bejegyzéssel:

4 Lazar János f. 1, den 50; f. 4, den 50; adott tall. 2, item 1 aranyat, totum.

A név előtt található szám azt jelzi, hogy a lakos négy vadszám után adózott.²⁹ A név után előbb a töröknek fizetendő harács összege szerepel magyar forintban, illetve dénárban megadva, végül az ingatlanok után járó adó összege. Lázár János adózó tehát a jelzett esztendőben 6 magyar forint és 40 dénár, azaz 640 dénár fizetésére volt kötelezve. Tekintettel arra, hogy a tallért ekkor mind nálunk, mind az ország nagy részén 160 értékben fogadták el, a befizetett egy arany 320 dénárt ért.

Természetesen csak azokat a bejegyzéseket tudtuk hasznosítani, melyek minden kétséget kizáróan számszakilag is pontosak voltak. Helytakarékoság végett eltekinthettünk az összes rendelkezésünkre álló feljegyzés közlésétől. Csak a különféle variánsokat tüntettük fel évenként. Az általános gyakorlat az évek során visszatérő értékekből kiolvasható. Esetenként utaltunk egy-egy szóval az összeg rendeltetésére is.

²⁹ A vadszám a hódoltság alatti civis városok sajátos adóneme. Bővebben l. IVÁNYOSI: Három katonai összeírás... 1979 i. m. 287. Ebben az évben egy vadszám után 10 dénárt kellett fizetni.

Ugyancsak a hellyel való takarékoság érdekében el kellett tekintenünk az egyes adatok pontos lelőhelyének rögzítésétől is, annál is inkább, mivel az adókönyvek többsége nincs paginálva, és az évszámnál többet úgysem igen tudnánk jelezni, amit a táblázatban egyébként is megadunk. Amennyiben nem adó- illetve számadáskönyvből való az adat – hosszú időn keresztül a kettő még együtt is szerepel – minden esetben jelöljük.

AZ ARANY FORGALMI ÉRTÉKÉNEK ALAKULÁSA KECSKEMÉTEN³⁰

		tall.	gar.	tim.	den.
1662	egy arany = 3 forint és 30 den. – adó ³¹	–	–	–	330
	egy arany = 3 forint és 40 den. – adó	–	–	–	340
	egy arany = 3 forint és 20 den. – adó	–	–	–	320
1663	egy arany = 3 forint és 20 den. – adó	–	–	–	320
1664	egy arany = 3 forint és 20 den. – adó	–	–	–	320
	kettős arany = 6 forint és 40 den. – adó ³²	–	–	–	640
1665	egy arany = 3 forint és 20 den. – adó	–	–	–	320
1666	egy arany = kettő tallér – adó	2	–	–	–
	kettő arany = 800 den. – adó	–	–	–	400
1667	három arany = 6 tallér – adó	2	–	–	–
	kettő arany = 4 tallér – adó	–	–	–	400
1668	kettő arany = nyolc forint – adó	–	–	–	400
	egy arany = kettő tallér – adó	2	–	–	–
1669	egy arany = két tallér – adó	2	–	–	–
	egy arany = 4 ft és 10 den. – adó	–	–	–	410
	egy arany = 4 ft és 40 den. – adó	–	–	–	440
1670	egy arany = két tallér – adó	2	–	–	–
	egy arany = 5 ft és 20 den. – adó	–	–	–	520
1671	egy arany = két tallér – adó	2	–	–	–
	kettő arany = 10 ft és 40 den. – adó	–	–	–	520
1672	kettő arany = négy tallér – adó	2	–	–	–
	három arany = 15 ft és 60 den. – adó	–	–	–	520
1673	egy arany = 26 timon ³³	–	–	26	–
	egy arany = 4 ft és 80 den. – adó	–	–	–	480
	100 aranyért 240 tallér sz. k.	2,4	–	–	–
1674	800 tallérért 400 arany – körmöci	2	–	–	–
1675	hat aranyért 13 tallér – helyi bev.	2,16	–	–	–

³⁰ Helytakarékoság végett el kell tekintenünk a felhasznált forrásrészek teljes idézetétől, mivel ez az alábbi táblázatunkat többszörösré tágítaná és sokkal nehezebben lenne áttekinthető. A fenti és az 1683. évi ágió növekedését dokumentáló példák a legegyszerűbb, legrövidebb és így legegységesebb bizonyító adatok. (L. 37. jegyzet.) Az esetek többségében ennél összetettebb és kevésbé áttekinthetőek a bejegyzések.

³¹ Vidékünkön 1686-ig a forint megjelölés mindig magyar forintot, azaz 100 dénár értéket jelentett. A rénes forint használata (mindkettő számítási pénz) csak a török kiűzése idején, illetve után terjed el fokozatosan, de hosszú időn át következetesen jelölik, milyen forintban számolnak.

³² Az aranyforintot többszörös értékben is verték. Így forgalomban volt a kettős és a tízes arany is. Ezek értéke egy arany meghatározott számú többszöröse volt.

³³ HORNYIK: i. m. II. 201. Ezen értékarány meghatározásával kapcsolatosan röviden ki kell térnünk HORVÁTH Tibor Antal (A magyar aranyforint értékváltozása 1490–1700. között. Numizmatikai Közöny 58–59. sz. 1959–1960. 33.) egyik kitételére: „egy arany 13 timony”. Horváth ezt az adatot Hornyiktól vette át, aki a következőket idézte az 1672–1673. évi szolgálati könyvből:

„Egyszer 3 aranyat cseréltünk 13 timonjával, ment el az aranyon 6 timon.

Item egyszer váltottunk 2 aranyat 13 timonyával.

Item egyszer egy aranyat 13 timonyával.

Item egyszer egy tallérért 13 timont.

Item két tallért 26 timont.

Item 7 tallért váltottunk 13 timonyával.”

A hosszú idézetre ezúttal szövegkritikai szempontból feltétlenül szükségünk van. Hornyik éppen annak illusztrálására másolta ki ezt a felsorolást, hogy bizonyítsa: „A beszámításnál többnyire önkény határozta meg az értéket . . .” hisz a szöveg látszólag minden kétséget kizáróan azt igazolja, hogy mind az aranyat, mind a tallért 13–13 timonon váltották.

		tall.	gar.	tim.	den.
1676	egy arany = kettő tallér – adó	2	—	—	—
	három arany = 14 ft 40 den. – adó	—	—	—	480
	két tizes aranyat in tallér 43 – helyi beváltás	2,15	—	—	—
	tizenhét aranyra felpénz 2,5 tall. és 60 den. – helyi bev. ^{3 4}	2,16	—	—	—
	a császárhoz vitt 70 arany felire fizettünk tallér 9,5 – helyi beváltás	2,15	—	—	—
1677	aranyat in tallér 2 – adó	2	—	—	—
	egy kettős aranyat in tallér 4 – adó	2	—	—	—
	egy aranyat 4 ft és 80 den. – adó	—	—	—	480
	két tizes aranyat in tallér 44 – helyi pénzváltás	2,2	—	—	—
	húsz aranyat in tallér 42,5 – helyi kölcsön	2,12	—	—	—
	nyolc arany in flo. 44, den. 80 – helyi pénzváltás	—	—	—	560
1678	egy arany in tallér kettő – adó	2	—	—	—
	két arany in tallér 4, den. 40 – adó	2,16	—	—	—
	egy aranyat in flo. 5 – adó	—	—	—	500
	egy aranyat in tall. 2, den. 20 – adó	—	—	—	500
	két tizes aranyat váltottunk in tall. 43 – helyben	2,15	—	—	—
1679	két arany = tallér 4 és denár 72 – adó	2,15	—	—	—
	egy arany = tall. 2, den. 36 – adó	2,16	—	—	—
	egy aranyat in tall. 2, den. 40 – adó	2,16	—	—	—
	három arany = 16 ft és 20 den. – adó	—	—	—	540
	egy arany = két tallér – adó	2	—	—	—
	egy arany = 4 ft 80 den. – adó	—	—	—	480
	17 arany váltása 2,5 tall. den. 32 – helyben	2,15	—	—	—
1680	két arany in den. 94 – adó	2,19	—	—	—
	két arany in den. 80 – adó	2,16	—	—	—
	egy arany in den. 36 – adó	2,15	—	—	—
	öt arany in tall. 11 – adó	2,2	—	—	—
	8 arany = 41 ft és 28 den. – adó	—	—	—	516
	egy kettős aranyat in tall. 4, den. 80 – adó	2,16	—	—	—
	23 arany = tall. 4,5 – helyi pénzváltás	2,19	—	—	—
	19 arany = tall. 41, den. 36 – helyben	2,16	—	—	—
	51 ducat = 143 tallér, 3 garas – végrendelet	2,8	—	—	—
	egy arany in tall. 2 – adó	2	—	—	—
	egy arany = tall. 2, den. 40 – adó	2,16	—	—	—
	„Garay Istvántul 5 arany 5 lépér” – helyben ^{3 5}	2,15	—	—	—
	19 arany = tall. 41 – helyben	2,16	—	—	—
	50 aranyat in tall. 110 – helyben	2,2	—	—	—
	egy tizes arany in tall. 21,5 – helyben	2,15	—	—	—
	100 arany in tall. 215 – helyben	2,15	—	—	—

Viszont egyéb forrásaink alapján egyértelmű, hogy az ezüst tallér értéke volt 13 timon. Mivel pedig egy arany két ezüst tallérral volt egyenértékű, egy aranyért 26 timont adtak. A látszólagos ellentmondás a megfogalmazás tömörsége, illetve hiányos volta miatt jelentkezik, ami viszont a kortársakat nem zavarhatta. A „ment el a 3 aranyon 6 timon” kitétel is a fenti megállapítást igazolja. Ugyanis az 1672-es 520 denáros aranyárfolyam Kecskeméten 1673-ra 480 denára csökkent, azaz a három arannál éppen hat timon értékkel.

A sajátos fogalmazást és gondolkodásmódot érzékelteti az alábbi bejegyzés is. „Generális summája a két rendben 57 aranyat, hetivel számlálva a garast teszen . . .”

A „hetivel számlálva” kitétel ezúttal sem a szóbanforgó arany és garas váltási arányát jelzi, hanem a garas és a tallér váltószámát. Mivel az arany és a tallér aránya ekkor még stabil volt, erre nem kellett utalni. A tallér és a garas aránya viszont éppen ekkor módosult, ezért kellett kiemelni, hogy nem 6,5 hanem 7 garast számolnak egy tallérra.

Szükségesnek tartjuk még megjegyezni, hogy a timon francia eredetű ezüstpénz, amely a törökök közvetítésével terjedt el a hódoltság területén, és kb. másfél évtizeden át széles körben használták. Értéke fokozatosan csökkent, 1673-ban 20 dénár értékben fogadták el Kecskeméten.

^{3 4} „Felire fizettünk” kifejezés az arany és a tallér közötti 1:2 arány megbomlását jelzi. Az arany értékének, ágiójának növekedését érzékelteti a „felpénz”, „fele”, „föle” megfogalmazás is, melyet a megszokott fizetési arányhoz hozzászámoltak. A „két arany in denár 94” s hasonló kitétel ugyancsak azt érzékelteti, hogy a két arany helyett fizetett négy tallérra még 94 dénárt kellett adni.

^{3 5} Az „5 arany 5 lépér” megfogalmazás is a lépérben fizetett felár összegét jelenti. A lépér török pénz, amely 1678 és 1682 között fordul elő néhány alkalommal forrásainkban. Értéke megegyezett a 15 krajcáros garasával, előbb 30, majd később 36 dénár értékben fogadták el.

	tall.	gar.	tim.	den.
45 arany föle tall. 8, den. 72 – sz. k. ³⁶	2,18	–	–	–
40 arany = 88 tallér – sz. k.	2,2	–	–	–
35 arany teszen tall. 77 – sz. k.	2,20	–	–	–
tíz aranyat tudván in tall. 23 – sz. k.	2,3	–	–	–
tíz arany in tall. 22 – adó	2,2	–	–	–
„In specie duc[atus] 51 facit tall[ér] 143, g[aras] 3”	–	–	–	507
1681 egy arany = 15 garas	–	15	–	–
5 arany = 26 ft 40 den. – adó	–	–	–	528
10 arany in tall. 22 – adó	2,2	–	–	–
2 arany in tall. 4,5 – adó	2,25	–	–	–
2 arany = 4 tallér – adó	2	–	–	–
6 arany = 13,5 tallér – adó	2,25	–	–	–
5 arany = 11 tallér – adó	2,2	–	–	–
egy arany = tall. 2 és den. 40 – adó	2,16	–	–	–
aranyat elvéve 15 garas számban – sz. k.	–	15	–	–
100 aranyért 220 tallér – helyi kölcsön	2,2	–	–	–
10 aranyat in tall. 22 – adó	2,2	–	–	–
5 aranyat 11 tallérban – adó	2,2	–	–	–
1682 13 arany 15 garasával flo. 70, den. 20 – adó	–	15	–	540
7 arany = 15 tallér – adó	2,14	–	–	–
2 arany és 5 garas = 5 tall. – adó	2,12	–	–	–
1 arany és 6 garas = 3 tall. – adó	–	–	–	540
1 aranyat 14 garasban – helyben (többször is)	–	14	–	–
1 arany = egy tallér és 270 den. – adó	–	–	–	550
5 arany = 10 tall. és 180 den. – adó	2,15	–	–	–
4 arany + 10 gar. = 10 tall. – adó	–	–	–	510
1 arany = 5 ft és 60 den. – adó	–	–	–	560
egy arany és 6 garas = 3 tall. – adó	2,1	–	–	–
6 arany facit tall. 15 – adó	2,5	–	–	–
1 arany in tall. 2, den. 10 – adó	–	–	–	490
1683 egy arany = 6 ft – adó ³⁷	–	–	–	600
egy arany tall. és 40 den. – adó	2,14	–	–	–
274 arany 15 garasával ³⁸	–	15	–	–
5 arany = 31 forint – adó	–	–	–	620
egy arany = 604 den. – adó	–	–	–	604

³⁶ Sz. k. rövidítés az adott évi számadáskönyvre utal.

³⁷ Az arany értékének 480-ról 600 dénárra való emelkedése szinte hihetetlennek látszik. A kétségek eloszlatása érdekében érdemes néhány adózóra vonatkozó bejegyzést teljes egészében közölni az 1683-as adólajstromból.

Kamuthi András tall. 7.

adott 1 ar(anyat), ar(anyat) 2,

gar(ast) 4, totum.

A hét tallér dénárértéke: 1960 dénár.

A négy garas 160 dénárt ért, így a három aranyat 1800 dénár értékében fogadták el, egyenként tehát 600 dénárért.

11 Böddi Márton tall. 4.

adott ar(anyat) 1,

item ar(anyat) 1,

den. 20, den. 10. Totum.

A név előtt álló vadszám után ebben az évben 110 dénárt kellett fizetni, a négy tallér 1120 dénárnak felelt meg. A kiegyenlítendő adó összege tehát 1230 dénár. A két aranyat így 12 magyar forint értékében fogadták el.

1 Pataki István tall. 3.

ar(any) 1, gar(as) 2,

gar(as) 4, den(ár) 6. Totum.

Adókötelezettsége 850 dénár volt. A hat garas és a hat dénár levonása után az egy aranyra maradt 604 dénár.

130 Tar György tall. 15.

tall(ér) 6,

item arany 5, gar(as) 3, flo. 6, totum.

Fizetendő adója: 5500 dénár. A három garas, a 6 magyar forint és a hat tallér befizetés révén ez csökkent 3100 dénárra, melynek kiegyenlítése 5 arannyal történt.

Itt az aranyat tehát 620 dénár értékben vették el. Ebből és a következő évekből is több hasonló adatot idézhetnénk.

³⁸ Hornyik: i. m. II. 203.

		tall.	gar.	tim.	den.
1684	egy arany = 6 ft – adó	–	–	–	600
	5 arany = 30 ft – adó	–	–	–	600
	Koháriaknak 274 arany garas pénzül 15 gar. volt	–	15	–	–
	103 arany tallérul 221 tall. abs. 2 grassis	2,14	–	–	–
	arany in tall. 2 – adó	2	–	–	–
	egy arany 15 garasban – sz. k.	–	15	–	–
	75 arany teszen 160 tall. és 5 garas – a főbíró elszámolása sz. k.	2,14	–	–	–
	50 arany tallérul 107 tall.	2,14	–	–	–
1685	egy arany és 6 garas = 3 tall. – adó	2,14	–	–	–
	kettős arany = 12 forint – adó	–	–	–	600
	hat arany = 10 tall. és 8 forint – adó	2,14	–	–	–
	21 arany = 45 tallér – adásvétel ^{3 9}	2,14	–	–	–
1686	egy arany = 4 forint és 20 den. – adó	–	–	–	420
	egy arany = 2 tall. – adó	2	–	–	–
	7 arany = 14 tallér – adó	2	–	–	–
	aranyat in fl. 3, den. 50 ^{4 0} (német adókönyv)	–	–	–	410
	500 rénes forintra 125 aranyat (német adókönyv)	–	–	–	480
	Győrből hoztak 1000 aranyat = 2000 tall. – német adó	2	–	–	–
	3 aranyra adtam 6 garast – német adókönyv	2,28	–	–	–
	19 arany = tall. 47, garas 3 – sz. k. ^{4 1}	–	–	–	450
	„14 aranyat megh fizetvén 15 garassával. . .” (R. E.)	–	15	–	–
1687	egy arany = 2 tallér – adó	2	–	–	–
	négy arany = 16 ft 80 den. – adó ^{4 2}	–	–	–	420
1688	egy arany = 4 ft – adó	–	–	–	400
	tíz arany teszen tallér 23, garas 2 – sz. k.	–	–	–	420
	104 arany = 242 tallér és 4 garas – sz. k.	–	–	–	420
1689	egy arany = két tallér és 2 garas – adó	–	–	–	420
	öt arany = 12 tallér és 2 garas – adó	–	–	–	420
	egy arany = 14 garas – adó	–	14	–	–
	31 arany = 108 ft (rénes!) – sz. k.	–	–	–	418
	25 arany = 87 ft 50 den. (rénes!) – sz. k.	–	–	–	419
	2 arany = 7 ft (rénes!) – sz. k.	–	–	–	420
	egy arany = 3 ft (rénes!) – sz. k.	–	–	–	410
	100 arany = 233 tall. és 2 gar. – sz. k. töredék	–	–	–	420
	2 arany és 2 gar. = 5 tallér – adó	–	–	–	420
1690	100 arany facit tall. 233, gar. 2	–	–	–	420
	1 arany = 2 tallér és 2 garas – adó	–	–	–	420
1691	1 arany = 4 forint és 20 den. – adó	–	–	–	420
1693	két ezüst tallér egy aranyban jár – Kohári	2	–	–	–
1695	1 arany = tallér 2, garas 5 – adó	–	–	–	510
	egy Attyafias kettős aranyat tallér 5, garas 4 – adó	–	–	–	510
	„három arany volt, 17 garasban adta. . .” (R. E.)	–	17	–	–
	három arany = 8,5 tallér – adó	–	–	–	510
	egy körmöczi három tallérban – adó	–	–	–	540
	egy körmöci = 5 forint és 40 dénár – adó	–	–	–	540
	„60 körmöczi faciunt tall. 180” – adó	–	–	–	540
	„három tallért idest egy aranyat”	–	–	–	540

^{3 9} R. E. g. n. 1685.

^{4 0} Rénes forintban számolva! E számítási pénz 120 dénárt jelentett. A török kiűzése során a különféle pénzek értékének számításában újabb bizonytalanságok jelentkeztek.

^{4 1} 1686-tól, ha külön nem jelzik, talléron mindig számítási tallért értenek, melynek értéke 180 dénár volt.

^{4 2} Az arany dénárértékében a török kiűzése után azonnal számottevő csökkenés jelentkezett. Ez is azt igazolja, hogy az értékpénzek ágiójának növekedése a háborús eseményekkel és a közbiztonság további romlásával, a külkereskedelem leszűkülésével magyarázható. A fellépő zavar minden bizonnyal több téren érezhető lehetett, hisz nemcsak az aranynak dénárban kifejezett értéke csökkent tetemesen, hanem a tallérra és a garasra történő átváltás is számottevően módosult. Ezzel magyarázható, hogy bizonyos visszaélések is történhettek. Az 1687. évi számadási könyv 3. oldalán levő bejegyzés szerint „Debreceni Szalonvás legény, ki nem akarván az aranyat elvenni különben gar(as) 12, bírságotlatott den(ár) 90.” Mivel helyi próbálkozásról nincs hasonló feljegyzésünk, és a kirótt összeg sem jelentős, valószínűnek tarthatjuk, hogy a megváltozott, pontosabban a visszaállt arányok hamarosan elfogadottá váltak.

		tall.	gar.	tim.	den.
1695	egy táblás arany = tallér 2, garas 5 – adó	–	–	–	510
	egy táblás arany = tallér 2, garas 4 – adó ⁴³	–	–	–	480
	négy közönséges arany = tallér 10, garas 4 – sz. k.	–	–	–	480
	egy aranyat 3 tallérban – adó	–	–	–	540
	hároma arany volt, 17 garasban adta	–	17	–	–
1696	Pesten felvett 42,2 aranyat három-három tallérokban – sz. k.	–	–	–	540
	discretioban 3 tall. idest 1 arany – sz. k.	–	–	–	540
	egy közönséges arany = 2,5 tallér – adó	–	–	–	450
	egy közönséges arany = 2 tall. 4 garas – adó	–	–	–	480
	adott egy kis, de vastag kettős aranyat tall. 5, garas 2-ben – adó	–	–	–	480
	a váci püspöknek járó 106 aranyért = 300 tallér, 2 garas – sz. k.	–	–	–	510
	két csikót Bécsben eladtak 28 aranyért, ez ér 82 tallért – sz. k.	–	–	–	527
	2 arany = 5 tallér, 2 garas, 2 pénz – sz. k.	–	–	–	481
	„Magó Mihálytól 4 aranyat 56 máriáson és 16 pénzen. . .” (R. E.)	–	–	–	480
	„Csaplártul cseréltem négy aranyat 56 máriás, den. 16” (R. E.)	–	–	–	480
	„. . . egy aranyat tudván 17 garasban. . .” (R. E.)	–	17	–	–
	körmöcít tall. 2, gar. 5-ben – adó	–	–	–	510
	38 körmöci facit tall. 107 és gar. 4	–	–	–	510
1697	egy aranyat 16 garasban – adó	–	16	–	–
	két közönséges arany = 4 tallér, 4 garas – adó	–	–	–	480
	a közönséges arany folyt 16 garasban – sz. k.	–	16	–	–
	2 arany 33 garason – adó	–	16,5	–	–
	3 arany = 15 forint – adó	–	–	–	500
	váci püspöknek 38 16 garasos aranyat – sz. k.	–	16	–	–
	körmöci 17 garasban – adó	–	17	–	–
	„ekkor a körmöczi folyt 17 tíz polturás garasokban” – sz. k.	–	17	–	–
	30 körmöci = 80 tallér – helyben	–	–	–	480
	„18 körmöci facit tall. 51, gar. 3, den. 12” – sz. k.	–	–	–	516
	item 2 arany 33 garason	–	16,5	–	–
1698	„17 közönséges arany 16 tíz polturás garasban számlálva	–	16	–	480
	teszen tallér 45, garas 2” – sz. k.	–	–	–	510
	100 „formális körmöczi” = 283 tallér – adó	–	–	–	510
	„65 körmöczi per 17 gar. teszen tall. 184, gar. 1” – sz. k.	–	17	–	–
	„80 tallért, idest 30 körmöczi aranyakat”	–	–	–	480
	„czikkely és körmöczi arany . . 17 tíz polturás garasokban”	–	17	–	–
	„100 formális körmöczi facit tall. 283, gar. 2”	–	–	–	510
1699	négy rénes forintban számlálva a körmöci és közönséges aranyat	–	–	–	480
	„80 arany 6 kongó garásával facit tall. 213 és garas 2” – sz. k.	–	–	–	480
1703	54 arany facit 144 tallér – sz. k.	–	–	–	480
	50 tallérért 15 aranyat – sz. k.	–	–	–	600
	39 arany = 104 tallér – sz. k.	–	–	–	480
1704	egy arany = 2 tall. és 4 garas – sz. k.	–	–	–	480
	„60 formális arany facit tall. 160”	–	–	–	480
	„héjjanos és hánt-vetett aranyakat is 9 [db.] hasonlóképpen	–	–	–	480
	2 tallér és 4 garásával . . . teszen 24 tallért” – sz. k.	–	–	–	480
1705	„2 aranyul 5 tallér 4 garas” – adó	–	–	–	510
1706	4 arany = 60 máriás garas – adó	–	–	–	510
	4 arany helyett 64 máriás garast olvastunk – sz. k.	–	–	–	544
1707	4 aranyat 60 máriás garasban – helyi pénzváltás	–	–	–	510
	2 arany = 6 tallér – helyi kölcsön	–	–	–	540
	„kilenc aranyat érő máriáspénzt, facientes 25 tall.	–	–	–	510
	3 garas” – kölcsön	–	–	–	510

⁴³ Minden bizonnyal valamilyen külföldi aranyat takar e népies elnevezés. Forrásainkban csupán egyetlen alkalommal bukkantunk rá az 1695-ös adókönyvben: „Adott egy Attyafias kettős aranyat tall. 5, gr. 4.” Ugyanebben az adókönyvben találkoztunk az alábbi bejegyzéssel is: „Adott egy táblás aranyat tall. 2, gr. 5.” majd „Egy táblás aranyat tall. 2, gr. 4.”

Szakirodalmunkban egyik elnevezés nyomára sem leltünk. Itt annak érzékeltetésére idézzük, hogy az arany dénárértéke ismét jelentősen emelkedett mind a magyar, mind a külföldi veretek esetében.

	tall.	gar.	tim.	den.
4 arany helyett 64 máriás – kölcsön	–	–	–	544
2 arany és 6 rénes ft = 10 tallér – helyi adás-vétel	–	–	–	540
egy közönséges arany = 14 máriás garas – sz. k.	–	–	–	476
„in specie 20 aranyokat, facientes talléros 60” – sz. k.	–	–	–	540
„in specie 2 aranyat, facientes tall. 6” – sz. k.	–	–	–	540
„in specie 20 aranyakat, facientes talléros 60” – sz. k.	–	–	–	540
„kántoroknak 2 aranyakat = 6 tall.”	–	–	–	540
kilenc aranyat érő máriás pénz = tall. 25, gar. 3	–	–	–	510
1708 „1 aranyat in tallér 2, polt. 50”	–	–	–	510
1709 4 arany = tall. 11, gar. 2. – sz. k.	–	–	–	510
1711 8 aranyat 15 máriás garasban	–	–	–	510

AZ ARANY FORGALMI ÉRTÉKÉNEK ALAKULÁSA BUDÁN

(a kecskeméti levéltári adatok alapján)

	tall.	gar.	tim.	den.
1676 Budán 21 aranyat felváltva adtak felére flo. 6, den. 80.	2,13	–	–	–
1677 egy aranyért 14 nagy garast	–	14	–	–
egy arany 28 timonban	–	–	28	–
nyolc aranyat in flo. 6	–	–	–	600
„tíz arany in timonos 300”	–	–	30	–
egy aranyat flo. 6	–	–	–	600
10 arany és 160 garas in flo. 120	–	–	–	560
1678 tíz aranyat in flo. 60	–	–	–	600
1681 15 garast egy arany számban	–	15	–	–
1682 1 aranyat 15 lépérben	–	–	–	600
1686 „15 aranyat megh fizetvén 15 garásával”	–	15	–	–

AZ ARANY FORGALMI ÉRTÉKÉNEK ALAKULÁSA A FÖLDESÚRI CENZUS KIFIZETÉSE SORÁN

	tall.	gar.	tim.	den.
1667 Báthori László adajára . . . az aranyat három forintban vette el. . .	–	–	–	300
1673 Wesselényinek: 220 aranyért 440 tall.	2	–	–	–
1675 Kohárinak: 400 aranyért 800 tallér	2	–	–	–
1676 Kohárinak: nyolcszáz tallért aranyul, négyszáz aranyat	2	–	–	–
1677 nagyszombati püspöknek: száz aranyért 220 tallér	2,2	–	–	–
1680 Kohárinak: 400 aranyat 800 tallérért	2	–	–	–
1684 Kohárinak: 274 arany garas pénzül 15 garas volt	–	15	–	–
1686 Győrből hoztak 1000 aranyat = 2000 tallér	2	–	–	–

A fenti adatok birtokában egyértelműen megfogalmazhatjuk, hogy az arany értéke az ezüstpénzekhez viszonyítva számottevően nőtt. A legértékesebb ezüstpénzzel, a tallérral szemben is emelkedett ágiója az évtizedek során, csak a török kiűzését követő kb. egy évtized gyakorlata mutat mást. Még fokozottabban elmondható mindez az ezüst aprópénzekkel kapcsolatban, melyek nemesfémtartalma a XVII–XVIII. század fordulóján nem egyszer csökkent, illetve ingadozott.

E félvévszázad súlyos, háborúkkal terhes időszakát az Európa-szerte érezhető gazdasági pangás vidékünkön is még keservesebbé tette. Az élet szinte minden területére kiható bizonytalanság érthetően növelte a legértékesebb valuta iránti bizalmat. Mivel ennek számottevő gazdasági visszahatása is volt, a fenti eredmények és tények rögzítése jelentős segítséget nyújthat ezen több szempontból is átmeneti időszak gazdasági és társadalmi életének vizsgálatához. A források és az ilyen irányú feldolgozások szükössége mindenképpen

lehetővé teszi és indokolja, hogy a Kecskeméten rögzített gyakorlatot szélesebb körre is alkalmazzuk. Ez annál is inkább megtehető, mivel a város a tárgyalt évtizedek során sem szigorúan zárt gazdasági egység volt, hanem sokirányú kapcsolatban állt más országrészekkel, sőt külföldi városokkal is. Így az itt kialakult pénzforgalom és értékváltozás jellemző lehetett minden olyan alföldi városra, amely hasonló gazdasági struktúrával rendelkezett, és hasonló közigazgatási-politikai körülmények között élt. E feldolgozás egyben érzékeltetheti azt is, milyen hatással volt hazánk gazdasági fejlődésére, illetve a Habsburg-birodalom egy részének gazdasági-pénzügyi életére a Török Birodalom és annak sajátos társadalmi-gazdasági rendszere.

Iványosi Szabó Tibor

DER VERKEHR DER GOLDGULDEN IN KECSKEMÉT ZWISCHEN 1662–1711

Die ungarische Geldgeschichte besitzt nur für die bis 1659 reichende Zeitspanne eine synthetisierende Fachliteratur. Besonders viele Einzelheiten wären im Geldverkehr der türkisch besetzten Gebiete zu klären, da hier der Einfluss des Geldverkehrs im Habsburger Gebiet, in Siebenbürgen und im türkischen Reich gleichzeitig fühlbar war. Auch der Verkehr der Münzen einzelner naher Länder ist in der fraglichen Zeitspanne nicht zu vernachlässigen.

Die Kecskeméter Quellen beweisen, dass Gold, vor allem der ungarische Dukat, in den letzten Jahrzehnten der türkischen Besetzung, sowie in der Wende des 17–18. Jahrhunderts in den Bürgerstädten der Tiefebene eines der wichtigsten Zahlungsmittel war. Wir begegnen diese bei örtlichen Steuerzahlungen, bei der Abstattung des Zensus an den Grossgrundbesitzer, bei örtlichen Kaufhandlungen und bei Festsetzung der Anleihen. Mehrfach erscheinen sie bei Finanzverbindungen mit türkischen Beamten, manchmal sogar bei Gaben an die Kirchengemeinden. Ihr Verkehr fiel erst während des Rákóczi'schen Freiheitskrieges bedeutender zurück.

Während dieses halben Jahrhunderts zeigte der Wert des Dukaten bedeutende Unterschiede. Die Wertsteigerung gegenüber dem Silbergeld war in den letzten Jahren der türkischen Besetzung auffallend. Die in Denaren festgestellte Agio war hier bedeutend höher wie in den westlichen und nördlichen Teilen des Landes.

Angesichts dessen, dass im türkisch besetzten Gebiet die Quellen, welche die Veränderungen des Verkehrs und Wertes des Goldes anzeigen, am reichlichsten in Kecskemét zur Verfügung stehen, können die hier feststellbaren Eigentümlichkeiten zur Beschreibung der Wirtschaftsgeschichte auch anderer Bürgerstädte verhelfen. Diese Stadt hielt mehrere Jahrhunderte andauernde wirtschaftlich-finanzielle Beziehungen mit den ferneren Städten und auch mit dem benachbarten Ausland aufrecht. So dürfte jede Angabe bezüglich ihrer Geldgeschichte auch in weiten Kreisen Interesse erwecken.

II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek gazdasági és társadalmi vonatkozásai

A Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) alatt kibocsátott rézpénz története nemcsak numizmatikai szempontból érdekes, talán még izgalmasabbak ezeknek az érméknek gazdasági és társadalmi vonatkozásai, egyszerűen történeti háttere. Tulajdonképpen ezeknek a pénzeknek a sorsát, kibocsátását, elértéktelenedését és bukását nem is tudjuk másként igazán megérteni, csak ha a szabadságharc történetében játszott szerepüket világosan látjuk és feltárjuk.

Első kérdésünk az, hogy mi készítette Rákóczit a rézpénz (1 poltúras, 10, és 20 poltúras érmék) kibocsátására? Legújabb kutatásaink, a források adatai szerint ennek magyarázatát a magyarországi gazdasági fejlődésben és a kuruc hadsereg ellátási igényeiben találjuk meg.

Magyarország a XVIII. század elején ugyan jelentősen elmaradt a nyugateurópai országok mögött a gazdasági fejlődés terén, gazdaságát még a munkamegosztás alacsony szintje jellemezte, de nem annyira, hogy az áruforgalom lebonyolítására ne lett volna szükség jelentős pénzmennyiségre. Forrásaink tanúsága szerint azonban már a XV. századtól fogva Magyarországon jellemző volt az állandó pénz- és tőkehiány. Mi volt ennek az oka? Mindenekelőtt az, hogy az iparilag fejletlen Magyarország állandó külkereskedelmi deficitel küzdött, vagyis a nemesfém pénz a behozott iparcikkek ellenében kiszivárgott az országból. A nagybirtokososztály luxusigényeinek kielégítésére szintén jelentős összegeket vitt ki az országból. Ezt még más, az ország politikai helyzetéből fakadó okok is elősegítették. Mind a török hatalom, mind a bécsi udvar adóigénye növelte az országból kiáramló pénzmennyiséget. Különösen az 1690-es években, az ország felszabadítása után, a bécsi abszolutizmus új szakaszában a bevezetett adórendszer vont ki jelentős pénzmennyiséget az országból. A készpénzadó mennyiségének irreális növelése egyébként egyike volt a Rákóczi-szabadságharcot kiváltó okoknak.

A kuruc felkelés kezdetén tehát évszázados, de különböző okok miatt egyre súlyosbodó pénzhiány volt az országban. A kuruc hadsereg és a háború igényei, a katonaság felszerelése és fizetése olyan új fogyasztási tényező megjelenését jelentette, amely ezt a pénzhiányt mondhatni katasztrófálissá növelte.

Igaz ugyan, hogy a parasztság természetbeni szolgáltatásai kezdettől fogva biztosították a hadsereg élelmezését, de a XVIII. század elején a hadseregek fenntartása igen nagymennyiségű készpénzt is igényelt: a fegyvergyártás, az egyenruházat gyártása, a katonák fizetése stb. Rákóczi modern hadsereget akart létrehozni – ha győzni akart az Európa legjobb hadseregei közé számító Habsburg-csapatokkal szemben, mást nem is tehetett – ehhez viszont a kuruc állam készpénzbevételelét jelentősen meg kellett emelnie. A fejlett polgársággal rendelkező országok ezt az adózás növelésével, más esetben kölcsönök felvételével, a pénzverés fokozásával érték el: *Rákóczinak azonban egyik forrás sem állott rendelkezésére.* Magyarországon nem volt adóképes polgárság, de a parasztság sem volt képes készpénzadót fizetni; a külföldi bankházak a bizonytalan jövőjű kuruc államnak kölcsönt nem adtak (legfeljebb a francia pénzsegélyre lehetett számítani, ennek összege azonban jelentéktelen volt a szükségletekhez képest), a kimerült nemesfémbányák pedig már nem voltak képesek a szükséges arany- és ezüstmennyiséget előteremteni, ráadásul művelésük szintén jelentős készpénztőkét igényelt volna.

Ebből az ördögi körből kitörni: Rákóczi úgy vélte, hogy ez csak a *rézpénz* révén lehetséges.

Az ötlet nem volt új, legfeljebb az, hogy egy egész országra tervezték kiterjeszteni. Kisebb körzetekben ugyanis éppen a kuruc felkelést megelőző időkben sor került a pénzhiány pótlására, az áruforgalom elősegítése céljából rézpénz kibocsátására (a bányavárosokon, Kassán, Eperjesen, Nagyváradon stb.). E szükségpénzek forgalma azonban térben és időben korlátozott volt, és nem emelkedett országos szintre. Valójában arról volt szó, hogy a kibocsátó a kibocsátott rézpénz összegének erejéig kölcsönt vett fel azoktól, akik e pénzért árut adtak el, s ezért rendszerint nem is hiányzott az az ígért kibocsátó részéről, hogy a háborús vagy rendkívüli viszonyok konszolidálódása esetén a szükségérmeiket jó pénzre beváltja (ez azonban gyakran elmaradt).

Rákóczi tehát az állami jövedelmek alacsony szintje, különösen a készpénzbevételek csekély volta és a háború magas készpénz-szüksége közötti ellentmondást a rézpénz kibocsátásával vélte feloldhatónak. Magyarán szólva: *kényszerkölcsön felvételéről volt szó*. A rézpénz ugyanis tulajdonképpen pénzjegy volt, tehát megfelelt a később általánossá váló papírpénznek (attól legfeljebb anyagában különbözött), fedezetét a kortársak a kincstári javak mellett a hatalmas Rákóczi és Bercsényi vagyonban látták. Forgalma a bizalomtól függött, s ezt már kezdetben megingatta, hogy a rézpénz csak részben látta el a pénz hármaskörét: tulajdonképpen csak arra szánták, hogy a katonaságot fizessék vele, élelmet és felszerelési anyagokat vásároljanak a parasztoktól és a mesteremberektől. Éppen ezért kérlelhetetlenül érvénybe lépett vele szemben is az ún. Gresham-törvény: a nemesfém pénzt mindenki elrejtette, fizetési kötelezettségének pedig a rézpénzzel igyekezett eleget tenni.

A rézpénz öt éves története több periódusra oszlik. Mindjárt kibocsátásával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az kutatásaink szerint hónapokkal előbbre tehető, mint eddig véltük. A dokumentumok szerint ugyanis Rákóczi 1704 tavaszán kérte a vármegyék és városok hozzájárulását ahhoz, hogy előbb egy, majd később ismét egymillió forint értékű rézpénzt verethessen azzal a feltétellel, hogy azt a háború befejezése után nemesfém pénzre váltja be. A hozzájárulást megkapta, s ezután kezdett volna hozzá a rézpénzverés megindításához. Zweig János Kristóf selmecbányai bányamester naplójából azonban tudjuk, hogy az 1 poltúrás rézpénz a bányavárosokban már 1704. január 28-án forgalomba került, s csak a 10 és 20 poltúrások verésére vonatkozik a későbbi időpont. Akárhogy is történt, kezdetben nyilván kisebb mennyiségű rézpénz került forgalomba, először a bányavárosokon, ahol a bányamunkások fizetése elsősorban tette azt szükségessé. A körmöcbányai verde mellett 1704 végétől, 1705 elejétől a kassai pénzverőház is ontani kezdte a rézpénzt. Csakhamar túllépték a kért egy, majd kétfélmillió forintot és bekövetkezett az, ami ilyen helyzetben a történelem folyamán később is szükségszerűen bekövetkezett: a nyakló nélküli, a kuruc állam szervezetéből következően ellenőrizetlen pénzkibocsátás előidézte az inflációt. Részben a kongó korlátozott fizetőeszköz jellege miatt, főleg azonban a forgalomba kerülő egyre nagyobb mennyiség következtében a rézpénz rohamosan elértektelenedett, s noha kezdetben mindenütt elfogadták, 1705 elejétől egyre gyakoribbak a panaszok az értékcsökkenés miatt, amely az év végére már elérte az 50–60%-ot.

A bajokon rendeletekkel próbáltak segíteni: egymás után jelentek meg azok a pátensek, amelyek mindenkit a rézpénz névértékben való elfogadására köteleztek, árjuknak eldobása, mint büntetés, mellett. Az adminisztratív rendszabályok azonban — természetesen — hatástalanok maradtak. A rézpénz elértektelenedése súlyos társadalmi bajokat is okozott: a katonák nem akarták elfogadni, mert érte semmit sem tudtak vásárolni, a parasztok nem akartak érte élelmet eladni, mert adóban nem fogadták el; a mesteremberek szintén nem akartak iparcikket árulni érte, mert nyersanyagot kongóért nem vásárolhattak. Maga a fejedelem is felismerte, hogy itt már nem egyszerűen pénzügyi, hanem sokkal súlyosabb társadalmi problémáról van szó. Ezért 1706 januárjában a miskolci szenátusi ülés foglalkozott a rézpénzzel.

A szenátorok azon a véleményen voltak, hogy a rézpénzverést meg kell szüntetni, s helyette pénzadó kell a parasztságra kivetni. Rákóczi azonban tudta, hogy ez lehetetlen: a paraszt nem tud és nem is akar fizetni. „Ellenvetésem hatottak — írja a fejedelem emlékirataiban — és a következőket határoztuk: a régi pénz értéket csökkentjük, újakat vernek, s ezekre rányomják a Boldogságos Szűznek olyan kis képét, amelyet a hamispénzverők nem tudnak utánozni, és az adósságok kifizetésénél, az elzálogosított földek kiváltásánál és mindenféle vételnél a rézpénz is érvényes, ha a pénznemet nem kötötték ki előzőleg a szerződésben.” E határozatokat egy 1706. február 5-én kelt pátens adta az ország tudtára.

A rendelkezéseket azonban nem hajtották végre, sőt éppen 1706 folyamán a verdék több millió forintot bocsátottak ki. Ez természetes is, hiszen azok az okok, amelyek a rézpénz kibocsátását szükségessé tették, továbbra is fennálltak. Bármilyen rossz is volt, mégis maradt a rézpénz. Valamit azonban mégis tenni kellett: maradtak a kényszerrendszabályok. 1706 folyamán a fejedelem a vármegyékkel elkészíttette az árucikkek limitációját, árszabályozását s egyúttal elrendelte, hogy ezek betartására minden megye külön személyeket, ún. fiskusokat állítson. Ezeknek az lett volna a kötelességük, hogy a piacokon, vásárokon ellenőrizzék és szükség esetén kényszerrel is biztosítsák a rézpénz elfogadását az üzletkötéseknél, mégpedig névértékben. A kísérlet kudarccal végződött.

1707 elején a rézpénz értéke a nemesfém pénzhez képest 25%-ra csökkent. A kényszerrendszabályok a parasztság körében elkeseredést okoztak, ami pl. 1707 februárjában az aranyosmaróti vásáron zavargásba torkollott. A nemesek egyszerűen nem adták el termékeiket, s birtokaikon kereskedőket rejtegetve, nemesi kiváltságaikkal fedezték a feketekereskedelmet. A kényszerrendszabályok a rézpénz védelmében egyértelműen kudarccal végződtek.

A limitáció és a rézpénz forgalmának erőltetése az árutermelés és áruforgalom visszaeséséhez, gyakran létfontosságú cikkek (pl. a hús) eltűnéséhez, a feketekereskedelem, a csempészet fellendüléséhez, a parasztság és a katonaság ellátását biztosító vásárok megszűnéséhez vezetett.

Az egyre súlyosabb gondot és társadalmi feszültséget okozó rézpénz ügyének megoldása végül az ónodi országgyűlésre maradt. A baj súlyosságát mutatja, hogy a túróci követek meggyilkolásával végződő 1707. június 6-i vita tulajdonképpen kiváltó oka a rézpénz volt, amelynek forgalmát a nemesség végképpen nem volt hajlandó elfogadni. A súlyos és a nemesség magatartását negatív irányban befolyásoló konfliktus után végülis kompromisszumos megoldás született. A rézpénzt véglegesen nem törölték el, hanem devalválták, mégpedig 2 200 000 ftr értékben hagyták forgalomban (ennek emléke a felülbélyegzés, amit már 1706 januárjában elhatároztak, de csak most hajtottak végre), egyidejűleg fenntartották a kényszerrendszabályokat és pénzadó kivetését is elrendelték.

Csak hogy mindez nem volt más, mint egy egyszer már csődöt mondott eszköz újbóli felhasználása. Az eredmény: 1707–1708-ban a rézpénz súlyos koloncként terhelte a szabadságharc ügyét és véglegesen elértéktelenedett. 1707-től változatlanul tovább folytatták a (devalvált) rézpénz verését. Bercsényinek egy 1707 novemberi levele szerint egyedül csak a körmöci verdében többet állítottak elő a megengedett 2 millió forintnál.

A trencsényi vereség (1708. augusztus 3) azután végleg pontot tett a rézpénz történetére is. Bottyán János augusztus 19-én megírta a fejedelemlnek, hogy a rézpénzt „a hajdúk, kiknek azzal fizettek: az utcákon mint a pelyvát széjjelszórták; 13, 14, sőt 15 forintot is lehet egy ezüst forinton venni, – de úgy sem kell...” (Vagyis értéke ekkor már a nemesfémpénznek 6–8%-a volt. Így nagyobb összeg kifizetésére súlyánál fogva is alkalmatlanná vált.) Végülis a rézpénzen, mivel mint nyersanyagnak is elég magas volt az ára, rézértékben adtak túl. Legnagyobb részét a törökországi és balkáni kereskedők vitték ki mázsaszámra abaposztóért, ezenkívül ágyúkat, harangokat öntöttek belőle. Az 1708 augusztusi trencsényi csata után forgalma véglegesen megszűnt és szerepe végetért.

Öt évig játszott tehát szerepet a „vöröspénz” a Rákóczi szabadságharcban. Kibocsátását két ok tette szükségessé: 1) az állami pénzbevételek alacsony szintje (ami a magyarországi gazdaság elmaradottságából fakadt); 2) a készpénzben való adózás elkerülése (amire a parasztság úgy sem lett volna képes.) Ezeket az objektív okokat a szabadságharc vezetői nem voltak és nem is lehettek képesek kiküszöbölni. Szubjektív hibák is elősegítették a rézpénz bukását: az ellenőrizetlen, mértéktelen pénzverés, ami gyors inflációhoz vezetett.

A rézpénz rövid ideig hozzájárult a háború viseléséhez, lehetővé tette a hadsereg fizetését, ellátásának biztosítását. Kibocsátásának terve, bárkitől származhatott is, nem volt eleve bukásra ítélve, de az ország gazdasági elmaradottsága, a katonai helyzet romlása, a hibás pénzügyi politika, a nemesi vezetés szűk osztályérdekeinek teljes érvényrejutása a rézpénz csődjéhez vezetett.¹

Bánkúti Imre

DIE WIRTSCHAFTLICHEN UND GESELLSCHAFTLICHEN BEZIEHUNGEN DER KUPFERMÜNZEN FRANZ II RÁKÓCZI'S

Zu Beginn des Kurutzenaufstandes (1703–1711) herrschte in Ungarn ein schwerer Mangel an Geld und Kapital und der Krieg bedeutete einen neuerlichen Ausgabefaktor, welcher diesen Geldmangel katastrophal gestaltete. Rákóczi konnte keine Bargeldsteuer auswerfen: ein Bürgertum existierte nicht, die Bauern verfügten über kein Bargeld. Die Edelmetall-Bergwerke waren erschöpft, ausländische Anleihen konnte der Kurutzenstaat nicht bekommen. Rákóczi vermeinte, dass nur das Kupfergeld einen Ausweg aus diesem Teufelskreis bot. So kam es zur Ausgabe der Kupfermünzen zu 1, 10 und 20 Poltura. Das Kupfergeld war eigentlich ein Token, entsprach also den später allgemein werdenden Papiergeld. Der dreifachen Funktion des Geldes entsprach es nur zum Teil: es war eigentlich nur dazu bestimmt, dass die Armee damit gezahlt werde, um von den Bauern und Gewerbetreibenden Lebensmittel und Gewerbeprodukte zu kaufen. Doch die unbegrenzte und unkontrollierte Prägung des Kupfergeldes verursachte bald eine Inflation, welche bis Ende 1705 etwa 60%-ig wurde. Die administrativen Verordnungen verblieben wirkungslos, deshalb wurde 1707 das Kupfergeld devalviert, die Prägung jedoch bis August 1708 fortgesetzt, als der Verkehr endgültig aufhörte. Den Misserfolg verursachten in erster Linie die objektiven wirtschaftlich-gesellschaftlichen Umstände, weiters die verfehltete Wirtschaftspolitik (unbegrenzte Prägung des Kupfergeldes).

¹ A témára vonatkozó irodalom és források megtalálhatók „A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái 1703–1711” c. megjelenés alatt álló könyvben, amelynek következtetéseit sűrítettem össze tanulmányomban.

Az első hazai papírszükségpénz*

A XVIII. század végén a Habsburg birodalom lassan kiszorult a világtengerek kereskedelméből. Zsugorodó külkereskedelme és annak egyre nagyobb kudarca miatt belső erőforrásai felé fordult. Rászorult az erősödő burzsoázia anyagi forrásaira. Gazdaságpolitikájában elősegítette azok fellendülését, érvényesülését. Egyre inkább örökös tartományaira és főként Magyarországra koncentrált a birodalom gazdasági megerősítése. Vámokkal és behozatali tilalmakkal, kölcsönökkel és szubvenciókkal pártolta a manufaktúrákat. Egyes vállalkozások fellendítésére privilégiumokat is osztogatott s közvetlenül is részt vett azok alapításában s ilyenek felállítására ösztönözte az arisztokráciát is. Védővámok bevezetésével Magyarországot nyersanyagkészletének az örökös tartományokba való szállítására és ugyanakkor azok ipari termékeinek fogyasztására kényszerítette.¹

Lányi Pál dobsinai bányatulajdonos a Kamarához intézett egyik beadványában hangot adott erről a gazdaságpolitikáról a következőkben: „Többször buzdított bennünket mind Ő szent Felsége, mind a Magas Udvari, Magyar és Szepes Kamarák a bányaművelés folytatására. S ezen felül Őfelsége Miksa császár és király a bányászati törvénycikkben kifejezett szabadságjogokat ajándékozott nekünk, melyeknek fenntartására nézve megbízott bányajavadalmasok lettünk.”²

Ebbe a gazdaságpolitikai folyamatba kapcsolódott bele Dobsinán Lányi Pál nagybirtokos üzleti tevékenysége is. Magyarország iparfejlődésében és a kohászati technológia modernizálódásában hatékonyan közreműködött úttörő szerepével.

Rozsnyói patrícius családba nősült. A nemességét 1696-ban szerezte és ugyanakkor tűnt fel Dobsinán, mint az ottani rézbányák tulajdonosa. 1701-ben említi őt egy megyei összeírás először, mint vashámortulajdonost. 1707-ben asztbesztbányát nyitott Dobsinán és az ásványból éghetetlen papírost gyártott. Ez a bányaművelő és vassfeldolgozó tevékenysége nyitotta meg előtte a Rákóczi szabadságharc éveiben a társadalmi és közéleti felemelkedés, azaz az érvényesülés útját.³

A kuruc szabadságharc hanyatlásával Lányi elvesztette gazdasági pozíciójának nagy részét. Megszűnt a munkácsi pénzverde és vashámorai sem működtek. Ezért követte fejedelmét a száműzetésbe. A császári amnesztia után, 1711-ben visszatért és első útja Dobsinára vezetett. Itt újra elfoglalhatta vitathatatlan magánbirtokát. Gazdasági helyzetének megszilárdítását politikai tevékenységével erősítette. Rövidesen, Gömör megye nemesei alispánjukká választották. Mindezt vasipari vállalkozásában kamatoztatta. Nemesi lakóháza, majorsága, serfőzője, kocsmája, vasolvasztója, két hámora, malma, mészárszéke mentesült a katonai beszállásolásoktól és zaklatásoktól. Ezekben a létesítményekben értékesíthette a föld belsejéből származó és a felszínén termelt cikkeket. Mint a csetneki uradalom birtokosa arra törekedhetett, hogy Dobsina város ipari és kereskedelmi érdekeit megnyírbálhassa. Emiatt tört ki az ellenségeskedés a város vezetősége és a hatalmas földesúr között. A vizályt a városka szomszédságában felállított, Lányi tulajdonát képező italmérés sajátos borásúsítása robbantotta ki. A dobsinaiak tömeges panaszos beadványai és Lányi védekező iratai vetnek fényt a vizály gyökereire és köztük a kocsmában használatos első magyarországi papírszükségpénz forgalmának történetére is.

Élete végén a honismeret tudományos művelésével foglalkozott. Történelmi, néprajzi, földrajzi tárgyú anyaggyűjtései miatt a hazai honismeret megalapozójának lehet tekinteni. Bél Mátyás felkérésére elkészítette Gömör vármegye leírását. Közéleti és tudományos munkásságánál is jelentősebb volt azonban

*A szerző a cikk megjelenése előtt meghalt. A lektor véleménye alapján javítottuk át a cikket (A szerkesztő)

¹ Gyimesi Sándor: Magyar gazdaságtörténet 1848-ig. Bp. 1973. p. 155.

² OL Neo. Reg. Fasc. 1221/19

³ Heckenast Gusztáv: Lányi Pál. Tört. Szle, 1962. p. 20.

gazdasági tevékenykedése. Mint tőkés vállalkozó vagyonát a bányászatba fektette. Az ország nyersanyagtermelő erői feltárásának előfutára lett.

Gömör vármegyére szétterülő, nemcsak jól szervezett ipari kapacitás birtokosa volt, hanem a vállalkozásait kiegészítő egyéb ipari és kereskedelmi ágaké is. Ennélfogva jelentékeny számú munkást is foglalkoztatott. „Nem megvetendő költségen kellett különböző munkásokat szerezni a fémek jobb és pontosabb megmunkálására Stájerországból, sőt a Birodalomból is.” Kora legfejlettebb eljárásával dolgozta fel a vasércet. „A vasat olyan tökéletessé tettem az újonnan emelt s e célra megfelelő, Felsőmagyarországon először most, általam építtetett műhelyben, hogy a közönséges magyar vasnál jobbra dolgoztam ki.”⁴ A körületekintően megfogalmazott érdemeit kiemelő beadványában másutt olvashatjuk: „Mindennemű szorgos munkával a rozsnýobányai és dobsinai határban levő bányákat műveltetem és a különféle fémeket kimunkáltattam. ... Minden kitermelt rezet beszolgáltatok Ő szent Felsége szomolnokai műhelyeibe, azoknak saját kívánsága szerint, amennyiben szükségük van az ágyúgyártáshoz, a hidak és erődítmények javítására, megfelelő áron; ami pedig megmarad, az ország lakóai számára adogatom el.”⁵ Termékei kelendőségével csak fokozta a hámor üzleti forgalmát és vállalkozása hírnevét.

Az alkalmazottakról, de főleg az idegenből behívott munkásokról gondoskodnia kellett. Elsősorban élelmiszer – és italvásárlás lehetőségét biztosította saját terményeinek értékesítésével. A kincstári bányavállalatok általánosan alkalmazták az önellátás eme módszerét. Mivel Lányi ekkor már földbirtokos volt, birtokainak terményfeleslegét és az azokból származó kenyeret, húst, főleg pálinkát és magakészítette jó minőségű sörét árusította munkásainak.

A pénzügyi nehézségekkel küszködő Ausztria csak korlátozott mértékben volt képes ellátni birodalma pénzforgalmát megfelelő mennyiségű és címletű eszközökkel, főleg aprópénzzel. Így a kereskedelem pénzváltása állandóan akadozott. Az iparban alkalmazott munkások nem élhettek már a cserekereskedelem megszokott formáival, hanem bérükért vásárolni voltak kénytelenek, de ugyanakkor az aprópénz hiánya miatt küszködtek a váltás nehézségeivel. Az üzleti tevékenykedésben széles látókörű Lányi a gazdasági körébe tartozó területen bevezette az aprópénzhiányt ellensúlyozó, általa készíttetett poltúrás címletű bárcák használatát. Ezzel elérte, hogy nem kellett az ezüstpénzkészletét kiadni, megoldotta a felaprózható munkabérek maradéktalan kifizetését és azokkal való könnyebb vásárlást. Utasította a tulajdonában levő élelmiszerboltok, kocsmák alkalmazottait, hogy kibocsátott papírpénzét a fogyasztóktól minden korlátozás nélkül fogadják el. Akkor hozta forgalomba ezt a bárcát, amikor a magaskohóját üzembe helyezte. A technológiai újítást követő bérkifizetések emelkedésével kapcsolatos pénzforgalmi akadályok ellensúlyozására nyúlt ehhez a megoldáshoz. Mindezekkel Lányi Pál 1723-ban a korabeli gazdasági élet tudatos, tervszerű fejlesztésének előfutára lett.

A tőkeszerzés kitűnő érzékével rendelkező Lányi ezeket az aprópénzt helyettesítő bárcákat is eredeti módon alkotta meg. Azt a papírt is amelyre, gyűrűpecsétjét nyomta, ingyen szerezte. Az egyik – már használaton kívüli – vashámorának malmát oly feltétellel adta bérbe egy papírgyártónak, hogy az a bérösszegezen felül természetben, évenként néhány rizsmányi papiroslemez is ad irodai, üzemi és egyéb szükségletére.

Az ilyen papír poltúrák bérfizetésre való felhasználása a kapitalizmus történetében nem egyedülálló jelenség. A természetben kifizetett monopol munkabért leplezi, minthogy ezzel a papírpénzzel lehetett ételt és italt vásárolni. Lányi eljárása éppen kezdetlegességével bizonyítja, hogy a munkabér a munkero újjármelését szolgálja, s a munkaero újratermelésének következménye szabja meg a munkabér nagyságát.⁶

Lányi tekintélyéből és az aprópénz hiánya következtében szívesen forgatták a szükségpénz poltúrákat, rövidesen forgalmi rendeltetése határain kívül is használni kezdték. Nemcsak saját üzleteiben, hanem Dobsina egyéb kereskedelmi helyein is használatba jött. A dobsinaiak jól tudták, hogy e pénznek van hitele. Igazi pénz jelleggel ruházták fel. Amikor azonban a törvényes adót is ezzel kívánták fizetni, felfigyelt a városi hatóság a „pénzkibocsátás jogtalanságára”. Elérkezettnek látták az időt, Lányi hatalmának csökkenésére és megindították az eljárást Lányi ellen. Lányi két beadványban is bizonyította eljárásának törvényt nem sértő voltát a következő érvelésekkel: „A bányajog minden más előtt megengedi nekem, hogy munkásaimnak munkabérük készpénz-része ellenében nyújtsak száraz és folyékony élelmet ...” Megemlíti, hogy egy év alatt mindössze 224 forint 15 denár értékű „bilétát” adott ki. Bárcáinak gyakorlati értékét

⁴ OL NRA 1221/19

⁵ Uo.

⁶ Heckenast Gusztáv: Lányi Pál papírpénze Dobsinán 1723-ban. Élet és Tud. 1961. VII. 16. p. 114.

azzal indokolja, hogy „figyelembe kell vennem, miszerint az írástudatlan kocsmáros könnyen ne szórja a pénzt s miközben magán segít, be ne csapjon engemet és munkásaimat”. Mivel jobb minőségű italt mért, mint a környék bármelyik kocsmárosa, a bárcák használatával elérte hogy „egyedül az én munkásaim élhessenek ezzel a jobb és nagyobb mennyiségben adott itallal.” Még korábban értesítette a földesurásokat, hogy „semmiképpen nem tukmálom rájuk a bilétákat”.

Lányi beadványában hivatkozik a dobsinai városi malomban használatos falemezre nyomtatott bányászkalapácsos jelű „fapénzre” (I. tábla, 1. kép), amelyet hasonlóképpen egy poltúra értékű pénz-helyettesítőként használtak a „búza összeörlésénél”. Analógiául felsorolta „a házbeli szegények használatára veretett... tímárok, kelmefestők és egyéb iparosok használta jelvényeket”. Mintegy konklúzióképpen zárta beadványát azzal, hogy „éppen ezért az ilyen, címeremmel jelzett papírijelvényeket egyetlen pénz-ügyekben jártas ember sem tarthatja pénznek, még kevésbé hamis pénzérmének” – mint amivel vádolták.⁷

Lányi az ellene folytatott vizsgálat során bebizonyította, hogy papírpénze csupán a természetbeni bérfizetés eszköze volt s így a hamispénzverés vádját vissza tudta utasítani. Hatalmas üzleti tevékenységének ártott volna újabb ellenségek szerzése, s ezért Gömör vármegye alispánja felszólítására felhagyott a szükségpénz további használatával.

Lányi Pál szükségpénzének rövid méltatásával foglalkozó korábbi irodalom⁸ nem ismerte a szükségpénz eredeti példányát. A mintegy 30 mm ϕ , szabálytalan szélű, ovális alakú, szürkésbarna, vastag kartonlemezbe préselt címeres⁹ szükségpénz egy példánya megmaradt beragasztva Lányi egyik védekező beadványának hatodik oldalán. (I tábla, 2. kép) Ugyanott mellékelte a dobsinai malom bányászkalapácsos „fapénz” egy példányát is. Ezzel a melléklettel – mintegy az ellenfele saját fegyverét használva – visszautasította meggyőző erővel a hamispénzgyártás vádját.

A középkor szórványos szükségpénz kibocsátásaitól eltekintve csak a XVII. század második felében tűntek fel rendszeresen a pénzhelyettesítők. Ezekről az elszigetelt kibocsátásokról Lányi mit sem tudhatott. A dobsinai kibocsátás ötlete tehát nem innen származhatott. Nem a fejlődő hitel- és bankviszonyok teremtették meg az előfeltételeit e kibocsátásnak, hanem a pénzszegény Magyarországon is felbukkanó réz, ólom, fa anyagú szükségpénzek nyújthatták az analógiát. Ezek közül az egyik éppen Lányi tudtával keletkezhettek az inspektorsága alá tartozó Munkácson. Itt ugyanis az erősítési munkálatoknál dolgozó meczenzeffi munkások bérfizetésénél „ólom szusztá”-t használtak. De tudnia kellett a kuruc háborúk alatt Nagyvárad, Eperjes, Lipótvár, Ungvár ostroma alatt megjelentetett réz szükségpénzről is. Ezek az ostrom következtében jöttek létre, mert „iszonyú hiányt szenvedtenek élelemben és pénzben.”¹⁰ Hasonlatosak voltak még a bányákban használt aprópénzt pótló bárcák is.¹¹

Lányi tehát a munkakörében szerzett tapasztalatok alapján a pénzforgalmi zavarok elhárítása céljából – saját érdekeinek biztosítására – nyúlt a már másutt is használatos pénzhelyettesítő alkalmazásához. Felismerte a benne szunnyadó előnyöket, amennyiben megkönnyül a munkások bérfizetése, saját termékeinek monopol jellegű árusításával biztosíthatja azok jövedelmező piacát, megtakaríthatja ezüstjének forgalmazását. Az akkor még néhány helyen hasonló célzattal megjelentetett szükségpénzek közül a Lányi féle „poltúrast” p a p í r nyersanyaga emeli ki, ezért került az a hazai, hasonló szükségpénzek lajstromának élére.

Mindaddig, amíg Lányi védelmezési beadványa nem volt ismeretes, a korabeli ellenfelei véleményét tartalmazó okmányok szerint: befolyásos, önkényeskedő, hatalmát minden eszközzel biztosító, kizsákmányoló, erőszakos, a polgárság és a jobbágyság érdekeit tipró földesúrnak könyvelték el. Így őrzi emléket a magyar bányatörténelem krónikása, Wenzel: „Rákóczi mozgalom után Lányi Pálnak sikerült a földesuraság részéről hatalmát annyira kiterjeszteni, hogy a helység előljáróságát 1731. szeptember 24-én úriszék elé állította, a lakósait páratlan önkénnyel üldözte.”¹² Hasonlóképpen nyilatkozott Mihalik a dobsinai bánya- és vasipart feldolgozó történetében.

⁷ OL NRA 1221/19

⁸ Kazimir Sasko: Nudzovka Paula Lányiho z roku 1723. Bankovka. I. 1970. p. 3–4.

⁹ A nemességét 1696. május 14-én I. Lipót Luxemburgban adományozta Lányi Jánosnak és Pálnak. A címerpajzs felső részén arany horgony és jobb lábával ásványt tartó daru madár áll, az alsó mezőben rombusz négyzetekkel. Ez a címer került a papírpoltúrásokra. (I. tábla, 3. kép.)

¹⁰ Arch. Ért. 2. 1870. p. 253.

¹¹ OL NRA. 1221/19

¹² Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története. Bp. 1880. p. 220. – Mihalik J.: Bánya és vasipar története Dobsinán. Bp. 1880. II. P. 23.

Lányi Pál változatos életútja egy sokoldalú tehetség egyéni érvényesülésének története. Ha személyéről korára irányítjuk figyelmünket, egyik jellemző tipikus alakját ismerjük fel a tehetséges, alulról feltört újnemeseknek, akik koruk haladó tudományának művelésén keresztül szakítottak a tétlen életmóddal és ipari vállalkozásokba fektették vagyonukat. A feudális alapra épülő kapitalista elemek sajátos ötvözetét nyújtják Lányi Pál életrajzának tanulságai. A tőkeszerzés, a kizsákmányolás ilyen alkalmazása nyitotta meg azonban a hazai papírszükségpénzek keletkezésének sorozatát.

FÜGGELÉK

Dobsinai bányatulajdonos Lányi Pál beadványa az udvari kamarához az őt érő vádak, (többek között a poltúrás pénz használata miatt) kivédéséről 1823-ban. (OL Neo = Reg. Fasc. 1221. No. 19. – Fordította latinból dr. Vida Tivadar).

(I. Tábla 4. kép).

„A szepesi Királyi Kormányzatnak átküldendő tudomásulvételre, valamint kívánsága és véleménye ki-
fejezése végett.

Az Udvari Kamara Tanácsüléséből, Bécsben, 1723.
július 30-án

Száraz György s. k.

Ő

Szent Főlsége

Magas Udvari Kamarájához jószágos és
kegyes uraimhoz

alázatos beadványa

a bentírott

Lányi Pálnak.

„Magas Udvari Kamara, Jóságos és Kegyes Uram!

A Titkár úr felolvasta nekem a Magas Magyar Udvari Kamara megbízásából a dobsinai lakosok (béresek) panaszait, amelyekre nézve kellő tisztelettel szükségesnek láttam a következőket bejelenteni:

A dobsinaiak mint béresek és alattvalók fizetnek járandóságot a földesuraiknak a telkek után, mint ahogyan nekem is, aki ugyanott birtokos vagyok, (fizetnek) azok, akik a birtokaikon laknak. Én pedig a réz után, mint bányajövedelmet Őfelségének franko a tizenhetedik fontot, és a vashámorokért köteles vagyok megfizetni a szokásos járandóságot az egész uraságnak. Így az uraság semmitől sem esik el, sem nem éri bárminő sérelem (legfeljebb vélt sérelem, amilyent a kifejtés alkalmával is elő fogok adni:), amit néhány földesúr rosszindulatú információ és néhány az ügyében nem bízó ember felvázolása által félrevezetve előre megfogalmazott...

Ami az italkimérésre való jogigényt illeti, én azt a sörfőző házat tulajdonjogomnál fogva építtettem kuriális telkemen és mint jóhiszemű helyes jogú tulajdonos nyújtok kuriális házamban italt a munkásaimnak. Különben is még Jánoki jogom van ott, az Aczmann-féle sessióban sörfőző jogom, a bányajog pedig minden más előtt megengedi nekem, hogy munkásaimnak munkabérük készpénzrészre ellenében nyújtsak száraz és folyékony ételmezt.

Azon rendelet erejében, amit Őfelsége Miksa császár és Magyarország királya 1573. február 16-án Bécsben adott ki a bányavállalkozások számára (:másként a Miksa-féle bányarendje a magyar bányavárosoknak, 29. cikk. 1., 2. § stb... Ha ugyanis bárki, nemes vagy nem nemes magánember, magánhaszna végett, amiből az ország Fejedelmének semmi sem jut, a szolgájának vagy munkásának, aki bárminő, még paraszti munkát is végez, bér vagy évi fizetség fejében is ad száraz és folyékony természetbeni járandóságot, és nem csupán kemény pénzzel fizet, mennyivel inkább szabad (ezt) nekem (megtenni), aki Őfelsége kincstárát ily módon gyarapítom.

Tudósíthatom arról, hogy kb. egy éven belül 1722. január 10-től október 26-ig 7391 forint 91 denár készpénzhez viszonyítva munkásaimnak csak 224 forint 15 dénárnyi biletát adtam ki, s így harminchárom forint készpénzre nyújtottam kívánságukra önként és előlege a jövőendő bér fejében egyetlen forint értékű természetbeni járandóságot. Ennélfogva nem idézhető elő s nem is következhetik be a szegény nép elnyomása, ha ilyen helyen egyetlen bányajövedelmű személy készpénzben 7391 Ft 91 d. összeget fizet és nyújt munkásainak (:Jóllehet sajnálatos, hogy a dobsinai lakosok jobb szeretnek mezei, mint bányamunkával foglalkozni:) S mindezek évi járulékként alig teszik ki e pénzüsszegnek az egyhatodát; ezek felül közismert, hogy ugyanők a saját egyedárusításukban nagyon egyszerű kis italt nyújtottak, sokkal kisebb mértékkel.

Arra nézve pedig, hogy milyen indokaim voltak, íme, ezek: hogy munkásaimnak nagyobb és jobb mértékben nyújtsanak italt, mint volt nekik az igényelt monopóliumukban, ha bárhol az erdőkből, még a saját munkámat is végzik, és ennél fogva jobb egészségnek örvendhessenek, és élelmük keresgélésével el ne vonják őket az állandó munkától, hiszen a helyszínen megvan a természetbeni szükségletük; hanem (így) minden akadály nélkül tudják jól elvégezni a rájuk bízott munkát. Valamennyi családtya köteles ugyanis gondoskodni élelméről és italtól a távolabbra menő munkásai számára, ha nem akarja tapasztalni, hogy csökken a munka, hogy ha az éhes és szomjas emberek az élelem keresésével töltik idejüket, vagy pedig kifáradva térnek vissza az ilyen útról, és alkalmatlanok a további dolgozásra.

A papírbiletákat illetően azt is figyelembe kellett vennem, hogy az írástudatlan kocsmáros könnyen szét ne szórja a pénzt, s miközben magán segít, be ne csapjon engem és a munkásaimat. És amint ezelőtt a munkások elhanyagolva a munkájukat nagy adósságokat csináltak, amik a továbbiakban engem terheltek, és hogy egyedül az én munkáimra szánt munkásaim élhessenek ezzel a jobb és nagyobb mennyiségben adott itallal; és mások ne férközhessenek közéjük, kitaláltam ilyen, a munkásoknak előzetesen adandó biletákat, egyben avégett is, hogy elkerüljem a cédulák írásával járó nagy munkát, és – ami a legfőbb – saját gazdaságom házi biztonsága végett.

Hiszen a kártyalapok sorában a Tantes-nak nevezettek a pénz valamelyes jelét szokták képviselni, s így is szokták értékelni azokat. És mégis maguk az újabban panaszkodó dobsinaiak is hasonló gyakorlatot folytatnak, amikor ilyen fából való jelet alkalmaznak, amit papéznak is lehet nevezni, s ami hasonlóképpen egy poltúrát jelent a búza összeőrlésénél. Őfelsége székhelyén, Bécsben, a szegényházban csaknem hasonló jelet használnak, amit a házbeli szegények használatára vezettek be és gyakorolnak. Hozzák fel azt is, hogy a legtöbb bányahelyen különféle jelek találhatók, mint ahogyan a tímárok, a kelmefestők és egyéb iparosok is használnak bizonyos jelvényeket. S éppen ezért az ilyen, címeremmel jelzett papírelvényeket egyetlen pénzügyekben jártas ember sem tarthatja pénznek, még kevésbé hamis pénzérmének, mivel a papír nem vert fém, s így egyáltalán nem mondható hamisított pénzérmének. A vegyészetben nem találták még fel annak titkát, hogy papírból fémet lehessen átváltoztatni vagy kimunkálni, még viszonylag hihetőbb lenne az ilyesmi fából . . .

Ami a földesuraság alattvalóit illeti, már április elején tudattam földesuraikkal, hogy semmiképpen sem tukmálom rájuk a papír-bilétákat, hanem néhány poltúrányi italbiléta lett kiadva a kocsisoknak és szállítóknak, amikor különféle utakról fáradtan tértek vissza, a saját kívánságukra.

Ercbányászaimat a többi munkások szabálya szerint is eddigelé szabályosan kifizették, ennél fogva egy bilétának a fölmutatásával semmiféle sérelmet sem lehet felhozni ellenem. Sőt, merészelhetem (állítani), hogy munkásaim közül senki sem panaszkodhatik okkal bérezése vagy illetménye dolgában, miután megkapja mindenegyes héten a maga rendes fejpénzét, s közülük a legkisebb is egyforint készpénzt vesz föl, s ezen kívül saját, de nem mértéktelen tetszése szerint munka- és tartózkodási helyén, tényleges munkában lévén, természetbenieket nyújtanak neki. Aztán mindenegyes hónapban, legfeljebb hat héten belül megtörténik a számadás (népiesen Lohn) egész illetményét illetőleg, s ezt készpénzben fizetik ki, amiből aztán megfelelően képes adóját és otthoni szükségleteit kielégíteni . . .

Azt pedig, hogy mindenegyes mérő gabonáért nem vagyok köteles (mint a mellékelt papézn ezt jelzi) poltúrát fizetni a malomnál, bizonyítja a velük kötött szerződés, és különben is jelenleg birtokosa vagyok ama malom felének . . .

Alázattal terjesztem fel mindezt a magas Udvari Kamarának, hogy okosan vegye figyelembe, vitassa meg üdvösen és bölcsen az irányban, hogy mi szolgál Őfelsége kincstárának és hazának javára teljesebb körültekintéssel. Mindez világosan bizonyítja majd, hogy e megkezdett műveleteim nem vonatkoznak az én magánhasznomra: hanem azt (cél) szolgálják, hogy növeljék Őfelsége kincstárát, a közjót, az iparágak és kereskedelem meghonosítását a természeti javak árusításával s ennek következtében a pénz behozatalával; nem vágnak elébe a tulajdonjog, a hazai és a bányatörvények előírásainak, senkit sem sértenek . . .

Ennél fogva alázattal sürgetem, mint ahogyan maguk a dobsinaiak is kifejezik beadványaikban, hogy engem ne merészeljenek megzavarni abban, hogy természetbenieket nyújtok a munkásaimnak. Méltóztassék a Magas Udvari Kamara engem zavartalanul megtartani, oltalmazni és védelmezni nemesi kiváltságaimban, bányászati szabadságaimban . . . ellenfeleimnek a jövőben is megkísérelendő fáradozásaival szemben, és a természetbeni javak nyújtásában, valamint a biléták nyugodt használatában. Őket pedig méltóztassék visszautasítani az illetékes, előírt és törvényszerű jog útjára. Várva erre vonatkozó kegyes határozatukat maradok a Magas Udvari Kamara alázatos Szolgája – Lányi Pál sk.”

Ambrus Béla

DAS ERSTE HEIMISCHE PAPIERNOTGELD

Das Ziel der Wirtschaftspolitik Österreichs im 18. Jahrhundert war, die Eigentümer im Reich mit Einfuhrverboten, Subventionen bei der Entwicklung der heimischen Manufakturbetriebe behilflich zu sein.

Auch Paul Lányi, Grund- und Bergwerksbesitzer schaltete sich dabei mit der Entwicklung seines Eisenhüttenwerkes ein. Wegen der ungenügenden Verkehrsgeldmenge und hauptsächlich wegen dem Mangel an Kleingeld führte er, zur Erleichterung der Lohnzahlungen an seine Arbeiter, ein selbsterzeugtes Papierbillet im Werte einer Poltura ein. Seine Arbeiter konnten damit Lebensmittel in den Geschäften Lányi's einkaufen. Die Leitung der Stadt Dobsina beurteilte die, auch zur Steuerzahlungs-Versuchen verwendeten Papierpolturen als ungesetzlich und klagte Lányi wegen Falschgeldherstellung bei der Kammer ein. Zu seinem Verteidigungsschreiben legte Lányi das Notgeld bei und bewies die Unhaltbarkeit der Anklage damit, dass auch anderswärts Geldersatzmittel aus Kupfer, Blei und Holz gebraucht werden. Er zwang niemanden zu deren Annahme. Lányi wurde von der Schuld freigesprochen, doch die Verwendung der Polturen verboten. Da er Papier als Rohmaterial verwendete, kam seine Poltura an die Spitze der Liste der heimischen Papiernotgelder.

Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1799—1801)

Kecskemét város gazdag levéltárából már több ízben közöltünk apróságnak tűnő, de pénztörténeti szempontból mégis fontos adatokat.¹ Ezúttal II. Ferenc pénzverésének első szakaszához kívánunk új, eddig ismeretlen levéltári forrásokat a kutatók rendelkezésére bocsátani. A kortörténeti és gazdaságtörténeti összefüggéseket korábbi közleményeinkben találja meg az érdeklődő. Itt csak a szöveg megértése szempontjából szükséges jegyzeteket adjuk.

*Tettes Nemes Pest Vármegyének 799. Eszt. Februarius 8^{ik} napján
Pesten tartott Kiss Gyűléséből költ Currense*

A Lengyel réz Pénzekk folyamattya már ennek előtte el lévén Felséges Urunk örökös Tartományiban tiltva, mint hogy forgások ezen Országban néhol tapasztaltatna, el vitelek újjobban tiltatik, hogy semminémű Cassákba bé nem fognak vétetni, ki ki bizonyossá tétetik.²

*799. Eszt. Nov. 19. Napján Pesten tartott közönséges Gyűlésből
költt Currens*

Nemes Szepes Várgyében Némelly hamis két ftosok detegáltattak,³ mellyek Compositióból lévén s Joseff Császár képe láttczattván rajtok, az 1786^{dik} esztendőben készültek, mint mettzések, mind Betűk durvák, a' széleik sima, gömbölyűségek körül nem egyforma vastagságú, homályos hangjokrulis megesmerhetők.⁴

799. Eszt. Majus 7^{dik} Napján Pesten tartott Kiss Gyűléséből költt Currens

969. Triesztben Ujjobban egy 100.ftos hamis Bancó Czédula találtatott, mellyet feketébb színű, és vastagabb Papirossárul a Papirosba látczató betűkk tekéltetlen formájárul, halványabb voltárul az igazi Banco Szédulákról meg lehet esmérni.⁵

¹ Kőhegyi Mihály: Kecskemét város körözüvényei a bankócédulák ügyében (1797–1806). Num. Közl. 1967–68. 81–85. – *Ua*: Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából (1759–1770). Num. Közl. 1971–72. 59–62. – *Ua*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1771–1789). Num. Közl. 1973–74. 67–74. – *Ua*: Mária Terézia pénzértékelési rendelete 1755-ből. Num. Közl. 1969–70. 63–72. – *Ua*: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1789–1798). Num. Közl. 1975–76. 73–77.

² Bács-Kiskun megyei levéltár, Kecskemét város levéltára. (Ezentúl BKML) Protocollum Currentalium Literarum ab Anno 1798. 26. Oktobris scribi caeptum usque Anno. 1806. 44.

³ Fedeztettek fel

⁴ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 58.

⁵ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 76.

799. Eszt. Junius 10^{dik} Napján tartott köz Gyűlésében költt
Currens

1072. Felséges Urunk méltóztatott ugyan kegyelmesen megengedni, hogy az Országban forgó s az adóba adott, vagy adandó Bavarus Garasok még a most folyó Junius holnap utolsó napjáig a Posonyi és Budai Cassák által harmadfél Xba bé vétessenek, el telvén pedig a jelentett idő folyamaton kívül helyheztesenek, és sehol el ne vétessenek.⁶

799. Eszt. Julius 24^{dikén} Pesten tartatott Kiss Gyűlésében
költt Curens

A Római Pápnak úgy szinte az Olasz Országi Ujj Respublikáknak és más a Revolutióba keveredett Tartományokk Pénzei ő felsige rendeléséből Circulatió, vagy is fojason kívüllevőknek declaráltatván, történhető károsodása megelőzése vigett mindenekk tudatára adatik, hogy e féle pénz lévén kezeiknél, azt, vagy a legközelebb lévő pénzverő Tiztségnek, bé mutassák, a hol is a belső értéke szerint el fog váltatni, vagy pedig ő felsége Örökös Tartományaiból ki vigyék.⁷

799. 27-n érkezett Currens

Ajánlom Hivatal béli jó akaratomat KK. Mező Város és Helység Bírái.
Azon Lengyel Országi Réz Pénz eránt, melynek folyamattya országunkba múlt Esztendei Xber Holnapnak 24^{ik} Napján 309.16^{ik} Szám alatt költt Intéző Levél által el tiltatnak tenni, rendeltetett és publicaltatott, tsupán tsak az Adózó Nép kárának el tavoztatására, amennyire még nálok találtatna, újjonnan rendeltetett, hogy folyó 1799 Esztendei Xber Holnapnak utójjá lévén terminus petasi⁸ addig Mind bé szedődgyön, és a Cameralis penzes Hazakban adódgyon be, onnét más hasonló fog érettek adatni. Comittaltatik tehát, minden Mező Város és Helységek Bíráinak, hogy ezen Rendelés következésül Közhírül adgyák lakos Társaiknak akinél olyan Lengyel Réz Pénz találtatik, az folyó Esztendei Xber Holnapig adgya bé az Helly belí Bíróságnak, a Hely belí Bírák pedig azonnal adgyanak Nekie helyette szinte annyit érő Hazánkban folyó Monetát, e képpen be lévén szedve mind össze Mindenik Helység hozza által hozzám Czeglédre, én bé fogom adni a leg közelébb található penzes tizstbe, és helyette szinte annyi folyó Monetát hozok.⁹

1800. 4^a Junii érkezett Currens

739. Ditsóságessen Uralkodó Felséges Urunkknak Kegyelmes Rendelése serént egy úgy nevezett Marca tizstább ezüstnek az ára tovább való rendelésig 27 F 30 xra emeltetik ezen fel emeltetés min azáltal a folyamatban lévő ezüst pénzekre ki nem terjesztetik.¹⁰

1800. Aug. 7-én érkezett Currens után bekötött szöveg

Mi Második Ferentz, Isten kegyelméből választatott Római Tsászár, a' Birodalomnak mindenkor Öregbitője, Németh, Magyar, és Tseh &. Országoknak Királya, Austriának Fő-Hertzege, Burgundiának, és Lotharingiának Hertzege, Heturiának Nagy Hertzege &.

Mint-hogy számos Banko-Tzédulák, különösen pedig többnyire a' forgásban lévő ötforintossak, már annyira elrongyollottak, hogy azokat a mi Kasszáink többé kinem adhatnák, hanem el-törteni kellettessék,

⁶ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 86

⁷ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 106.

⁸ Olvashatatlan szó.

⁹ BKML Prot Curr. 1798–1806. 113–114.

¹⁰ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 206.

a' szükség azonban azt kívánja, hogy az el-kopottak, 's el-rongyollottak újjakkal ki-pótolassanak, ne hogy ellenkező esetben a' közönséges pénzbéli forgásra nézve egy nevezetes somma el ne vonattasson; ugyan az arra nyújtott nekünk alkalmatosságot, hogy a' Banko-Tzédulák sommájának minden szaporítása nélkül gondoskodnánk az hazabéli közönségnek könnyebbségéről olly véggel, hogy az az ő mindennapi pénzbéli szükségéről könnyebb módon tehesse.

Melly végből meg-parantsoltuk a' Bétsi Város Bankojának, hogy kisebb némű Banko-Tzédulákat, úgymint Két, és Egy Forintossokat készítsen, 's azokat az eltörülendő helyett forgásban botsássa.

Ezen új Banko-Tzédulának külső formáját meg mutatják azoknak ezen Patentálishoz ragasztott mustraik, a' mellyek még-is minden velek vissza való élésnek, 's tsalárdságnak el-távoztatására arra különösen készültt papirosra nyomtattattak, és az alá jegyzett Béts Város Magistrátussai, 's Banko Fő Kaszszának Főbb Tisztjei neveik nem az eredeti Német kéz íráshoz hasonló, hanem a' szokott Deák nyomtatás forma betűkkel vannak fel-téve, 's ezen Felírással: *Abbildung eines Wiener Stadtt Banko Zettels*.

Ezen Banko Tzédulának nemei valamint tökéletesen a' már fen állóknak tulajdonságaival birnak, és éppen azon jót állással fel-ruháztatnak, úgy mindenekben azon rendelések alá vagynak általán fogva vettette, mellyek a' már fen álló Banko Tzédulák végett kiadattak; következésképpen ezek nem tsak minden Erarialis és más közönséges Kaszszáknál, úgy nem különben magányos fizetéseknél tellyes, és minden ki-fogás nélkül való forgásba, 's folyamotban lesznek, hanem még valahányszor tsak kívántatni fog, mindenkor a' Banko Tzédula Kaszszáknál nagyobb Banko Tzédulák által fel fognak váltatni; mind az által mivel tulajdon képpen, tsupán folyó (fundus) pénz helyett rendeltettek, a' Banko Tzédula Kaszszáknál pengő pénzel fel-váltatni nem fognak.

Többsnyire olly rendelés fog tétettetni, hogy a' Banko-Tzédula Kaszszáknál valamint Bétsben, úgy minden Tartományokban mindenkori ilyen Kis Banko-Tzédulák elegendő számmal légyenek, hogy így a' nagyobb néműek valamint eddig, úgy tovább-is rész szerint ezen Kis néműekkel, rész szerint pedig pengő pénzzel minden hátráltatás nélkül fel váltathassanak.

Költt fő, és lakó Városunkban Bétsben Pünköst havának tizenötödik napján, Ezer, nyoltz századikban, Romai Birodalmunknak nyoltzadik, 's örökös Királyságunknak kilentzedik Esztendejében.

F e r e n t z .

L.S.

Gróf Lazanzki Procop. Tseh Birodalomnak,
fő, és Austria Fő-Hertzezségnek Első Cancelláriussa.

Ő Tsászári, 's Királyi Felségnek
tulajdon Parantsolatjára
Baro Hann Leopold^{1 1}

1801 6^a Febr. érkezett Currens

Isten áldja meg Kegyelmeteket Mező városoknak és Helységeknél járói.

A Felséges Magyar K. Helytartó Tanács a múlt esztendőben Decembernek 23^{ik} Napján Sub N° 29560 Költ intéző Levele által Közönségessé teszi, hogy eő Felsege a' Kereskedésnek Könyebb folytatására, nem különben a' pengő pénznek meg szaporítására való nézve azon az 6 és 12 Xrosokon kívül, mellyek már az előtt is közönséges folyamatban voltak, hasonló mineműségű 24. Xrosokat veretni, és folyamatban bocsájtani kegyessen méltóztatott, olly móddal, hogy azon pénznek neme, avagy is speciese mindennemű adó fizető particularis^{1 2} és Generalis Cassákban 24. xrokban adattasson és vétetessen el. — Melly a'beli kegyes parantsolattyát és Felségének ezen Ns Vármegye Orvice^{1 3} Ispánnya Tttes Laczkovits György úr, oly meg hagyással közli vélem, hogy aztat hivatalbeli kötelességem szerint Kegyelmeteknek tudományul currentáljam és közönségessé tegyem.

^{1 1} BKML Prot. Curr. 1798–1806., 259–260. lap közé bekötött, nyomtatott pátens.

^{1 2} Tartományi.

^{1 3} Or az ordinatus (= rendes törvényes) rövidítése.

Ahoz képest tehát Currentálom is, hogy Kegyelmetek is azon Felsége kegyes parancsolattyanak következtetésére, azon új pénznek Törvényes folyamatját meg esemérvén, aztat a szokot módjok szerint ki hirdessék, s mindenekben magokat a' parancsolathoz alkalmaztatni el ne mellőzzék. A formája ezen pénznek olyan lészen, mint a' Négy garasos, tsak hogy nagyobb és vastagabb, és a' 12 numerus helyett 24 x vagyon ki jegyezve. Melly hivatalbéli Tudósításom mellett maradok Kegyelmeteknek hivatalbéli Szolgája Hangyás Dávid Particularis Perceptor Nyáregyházán 27^{ik} Jan 1801.¹⁴

1801 eszt. Junius 6^{ikán} tartatott Kiss Gyűlésből költ Currens

Az 1800. Esztendőnek Julius Holnapnak 15^{kén} költ Bankó Czedulák eránt való Patentalis 9^{ik} §-ban 1796^{ik} Esztendőben, Augustusnak első Napján, készített, 's folyamatban lévő Bankó tzedulák bé tserélésének, s fel váltásoknak, ideje, ezen foljó esztendőnek Junius Havának, Utolsó Napjára határoztatott vala ugyan meg:

Mivel mind azon által, fontolóra vettük mi aszt, hogy mind a mi Austriai Örökös Tartományainkban, az eddig tartott, háborús körülmények miatt, mind pedig Magyar Országban némely Vármegyéknek, az oda való Bankó Kaszáknak távol léte miatt sok régi Bankó czedulák, tulaidonosinak, talán nem volt módjok, 's idejek, ezeknek fel tserélésekre, kívántuk A.O. ezen bé tserélés idejét illetően formán, meg hosszabbítani, hogy az e féle, régi Bankó tzedulák, bétsi, a magános Emberek kősztt való adásokban, 's vevésekben, ezen foljó Esztendőnek September Hónapnak első Napjától fogva meg szűnnyön, 's el sé vétessenek; az e végre rendeltetett Bankó tzedulák Kasszáiban pedig még továbbá is, az egész Október Hónapnak utolsó Napjáig e.f. esztendőben, szintén úgy mint az újdanan, Ujj Bankó tzedulák bé vétessenek, s fel váltassanak, és minden közönséges, akármi névvel nevezendő kaszszak által, minden féle Adó, 's vásárlás, fizetése alkalmazásával a, raitok lévő Betsek szerint kész pénz gyanánt el vetessenek:

De ellenben, ezen utolsó, s untig elég hosszú Terminus után, ezen többször említett régi, 1796^{béli} Bankótzedulák még a közönséges Kaszszakba, sém fognak, sé fizetés gyanánt el vétetni, sé pedig újj Bankó Tzedulákkal fel tseréltetni.

Költ a' mi Fő Lakó Városunkban Bétsben Májusnak 15^{kén} 1801^{dik} Esztendőben, Romai Uralkodásunknak 9^{ik} örökös országlásunknak pedig 10^{ik} Esztendejében.

Ferentz

Grof Lazánzki Prokopius,
a Királyi Cseh Kantzelláriának Fő az Austriai Ertz
Hertzegének pedig első Kanczelláriussa

Ő Csái Királyi Felsége
tulaidon Parancsolattýára
Báro Hann Leopold¹⁵

1801.-ki 15. 9^{br} délután érkezett Currens

Második Ferencz Isten kegyelméből választatott Romai Tsászár az Birodalmaknak minden időben öregbitője, Német, Magyar, és Tseh Országoknak Királya Austriai Fő Hertzeg, Lotharingiai Hertzeg, Toskania Nagy Hertzeg et Morva Orzágnak Márk Grofja etz.

Az Háborúnak, mellynek már Isten kegyelméből vége van, hosszan tartása, és költséges volta okozta Országainkban azon Szükséget, hogy az kész pénz folyamatjának fenn tartására, és az Táborozó Seregek fizetésére 1793 ik esztendőben 12. és 6. 1780^{ik} Esztendőben 24 xrosokat az belső értékén alul verettesünk.

¹⁴ BKML Prot Curr. 1798–1806. 310–311.

¹⁵ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 380–381. Kevés példány készülhetett nyomtatással, ezért kézzel lemásolva küldték tovább a pápens szövegét.

Mostan már helyre állítván a békesség, Atyai Gondoskodásainkat oda fordítottuk, hogy jövedelmek kormányát régi virágozásra hozzuk és ezt az tsak egy ideig fojásba bocsájtott három rendbéli pénzeket bé szedessük, és örökös Országainkban azt folyó pénznek az maga régi belső önnön értékét meg adjuk viszont, úgy mind azon által hogy addig is idő közben esendő költségekben, valamely akadál ne származzon.

Ezen Igyekezetünk bé tellesítésére azért rendeltük, hogy két rendbéli az fentemlített pénzből úgymint 24. és 6. xrosok bé szedetődjenek olly moddal, hogy azok ugyan még ezen folyó 1801^{dik} Esztendő Xbernek Holnapja végéig az értékekben meg maradjanak és minden Cassáinkban fizetésben el vétetődjenek. Azután pedig mint keletén kívül való és már Haszonra fordítható ezüst darabok esmértessenek.

Mivel pedig az környül állások meg nem engedik, hogy egyszer 's mind, minden efféle pénzek el tiltassanak és bé szedetessenek, azért eltökélttük magunkban, az már leendő haszon Convencionális pénzekhez, belső értékeire való nézve ezüst 7 xrosokat verettetni.

Erre való Nézve minden Kormányozó Tisztjeinknél olly rendeléseket tettünk, hogy legfeljebb az következő Katonai Esztendőnek kezdetéig, az fen említett 7. ezüst xrosok el készíttessenek, és azok ami Királyi fizető Házaink által Szabad folyásra bocsájtassanak, melly után az 12 xrosok bé szedésére való üdö ki fog szabadtatni.

Ezen parantsolatunk Szerént kiadott Tüdósítás után azért kiki magának Tulajdonítsa ha azon ki Szabott üdöt el mulatja, melly alatt az fenn említett ezüst 24 és 6 xrosok, minden fizető, és Bankó Cédula Házainkban, az magok értékekben bészedődni fognak. Adatott Bétsben 26 Aug. Kristus születése után 1801^{ik}, Uradalmunknak pedig 10^{ik} Esztendejében. Ferentz (L.S.)

Gróf Lasanski Prokop. Tseh és Austria Országoknak fő Cancelláriusa, Felséges Tsászáruk és Királyunk parantsolatjából, Gróf Guiciardi Ferenc.¹⁶

1801-ik Esztendő Xbr 4^{ik} Napján tartatott köz Gyűlésbül költ Currens

2180 Török Országnek Vidim Nevű várossában a Hollandus aranyaknál Lágyabb, és hajlóbb materiából némelly József Császár aranyainak formája szerént való aranyok, és mint siket hangjokbul gondolni lehet, némelly értzbül, és tzinbül készült, Coronás tallérok verettettek, minthogy pedig azoknak folyamatok nem engedtetvén, kár nélkül senki által sem vétethetnek el, vigyázzanak mindennek hogy elvételekkel valamely magok vigyázatlanságoknak tulajdonítható kárt ne valjanak.¹⁷

A közölt Currensok híven tükrözik egy alföldi mezőváros (Kecskemét) adminisztrációs tevékenységét az egyre bonyolultabbá váló pénzforgalommal kapcsolatban. Segítségükkel számos apró, de az egészhez mégis hozzátartozó részletkérdés nyerhet megvilágosítást. A fenti források közlésével hazai pénzforgalmunk megismeréséhez kívántunk adatokat szolgáltatni.

Kőhegyi Mihály

GELDGESCHICHTLICHE DATEN IN DEN RUNDSCHREIBEN DER STADT KECSKEMÉT (1799–1801)

Der Autor veröffentlichte schon mehreremal in den Spalten dieses Blattes als Kleinigkeiten scheinende, aber vom geldgeschichtlichen Standpunkte dennoch wichtige und nützliche Daten. In diesem Falle stellt er bisher unbekannte archivalische Quellen aus der ersten Zeit des Geldverkehrs von Franz II. den Forschern zur Verfügung, welche in erster Linie zur Geschichte des Papiergeldverkehrs verlässliche und genau datierte Angaben bieten.

¹⁶ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 414–415. Kézzel írott pátens.

¹⁷ BKML Prot. Curr. 1798–1806. 428.

Fabriczy Kováts Mihály emlékérmé¹

A magyar korona hazahozatalakor Vance amerikai külügyminiszter idézte fel Fabriczy Kováts Mihály alakját. Olyan hazánkfíát tisztelte benne, aki különösen nagy szolgálatokat tett az amerikai népnek.

Kováts 1724-ben született Karcagon, a katonai pályát választva Nagy Frigyes porosz király seregében szolgált. A lengyel Casimir Pulaskival való ismeretsége révén elhagyta a kontinenst, és az Egyesült Államokba ment. 1777–79-ig, haláláig a Pulaski Légióban szolgált. (Életútjáról a Magyarország c. folyóirat közölt ismertetést.²) Szervezőképességével, erélyével nagy segítséget nyújtott Pulaskinak az amerikai lovas-ság megszervezésében. Mint ezredes vett részt Charleston védelmében az amerikai Függetlenségi Háború idején, s az itt kapott sérülésébe pusztult el 1779-ben.

Halálának 200. évfordulóján Charleston város május 6. és 12. között egyhetes ünnepségsorozattal emlékezett meg érdemeiről. Az ünnepség rendezője, szervezője a charlestoni Kováts Mihály Történeti Társaság titkára, dr. Udvardy Tibor volt.

Az ünnepi hét első eseménye a charlestoni katedrálisban celebrált mise volt, ahol a pápa üzenetét olvasták fel, majd a város polgármestere adott fogadást. Megnyitották a magyar származású Bodó Sándor festőművész kiállítását, aki történelmi tárgyú képsorozattal adózott Kováts Mihály emlékének. Bodó Ilona textilművész magyar huszárokat ábrázoló textiljei is ezen a kiállításon voltak láthatók. Az eseménysorozat leglátványosabb része a charlestoni csata megelevenítése volt, amelyet a város Katonai Akadémiájának hallgatói játszottak el. Az évfordulóra emlékérmét verettek, amelyet szintén Bodó Sándor alkotott.

A művész 1920-ban született, elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát. 1957-ben elhagyta Magyarországot és az Egyesült Államokban telepedett le Nashville-ben. Történelmi tárgyú képeivel és portréival (II-III. tábla) nagy elismerést vívott ki magának. Ezt az elismerést az is bizonyítja, hogy a Kováts ünnepség hivatalos érmévé Charleston polgármestere az ő érmét választotta.

Az arany, ezüst és bronz változatban kibocsájtott érem valóban szép példája az utókor hálájának, és Bodó Sándor képességeiről is bizonytságot ad.

Előlapja: sima szegélyben körben: COLONEL—COMMANDANT MICHAEL DE KOVÁTS OF HUNGARY* FOUNDING FATHER OF U. S. CAVALRY*. A mezőben az ezredes alakja látható vágatató lovon, abban a percben, amikor a halálos találat éri és kiesik a kard a kezéből. A szelvényben: BATTLE OF CHARLESTON S. C., MAY II. 1779 felirat.

Hátlapja: sima szegély, körben: CITY OF CHARLESTON BICENTENNIAL MEDAL OF FREEDOM, lent félkörben: COL. COMMANDANT KOVÁTS HISTORICAL SOCIETY, a mezőben fent csillagokkal körülvéve: 1779/1979, alatta Charleston képe a Függetlenségi Háború idejéből, a tenger felől nézve, a vizen néhány hajó látható. Az évszámok és városkép között babérág, rajta szalagon: FAITHFUL UNTO DEATH.

Arany, ezüst és bronz, 51 mm. (IV. tábla)

A Magyar Numizmatikai Társulatot levélben kereste fel a Kováts Mihály Történeti Társaság főtitkára, Dr. Udvardy Tibor, és két bronz példányt ajánlott fel a Társulat gyűjteménye számára. A Társulat egy példányt a Nemzeti Múzeum Éremtárának átadott, melyet ezúton is hálásan megköszönünk.

A Magyar Nemzeti Múzeum kérésére Bodó Sándor, alkotó művésze a jubileumi éremnek egy ezüst példányát ajándékozta az Éremtár gyűjteménye számára, amelyet e helyt is őszintén megköszönünk.

¹ Szerző köszönetet mond Farkas Pálnénak, a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Könyvtára munkatársának. Bodó Sándor művészi tevékenységéről nyújtott információiért.

² Magyarország, 1979/21, 22, 23 számokban.

MIHÁLY FABRICZY KOVÁTS' MEMORIAL COIN

The 200th anniversary of Mihály Fabriczy Kováts, death was celebrated both in the United States and in Hungary in 1979 appropriately commemorating his merits for organizing American equestrians.

There was even a scholarly society established in the USA to collect memorabilia concerning the life and activities of Mihály Kováts. This society organized and managed the celebrations held in Charleston with minting a commemorative coin as well.

The creator of the commemorative coin was Sándor Bodó, an artist of Hungarian background, himself a member of the Mihály Kováts historical society. The coin was issued in gold, silver, and bronze as well. One side shows the figure of Kováts being fatally hit, his sword falling out of his hand whereas the artist represented the view of Charleston on the other side.

A bronze issue was given by the Hungarian Numismatic Association and a silver one by the artist, Sándor Bodó as gifts to the Numismatic Collection.

A Kossuth-emigráció arany érdemkeresztjeinek újabb példánya

Csaknem 60 éve, 1921-ben ismertette Gohl Ödön a Numizmatikai Közlöny hasábjain az ún. „szabadságharci érdemkereszt” ötödik előkerült példányát.¹ A szakirodalom azóta újabb kereszttről nem adott hírt, s tudomásom szerint közgyűjteményeink sem gyarapodtak ilyen anyaggal. Ezért különösen érdekes, hogy a közelmúltban újabb „szabadságharci érdemkereszt” bukkant elő egy magángyűjteményből: a legkorábbi, 1879-es kereszttel szinte teljesen megegyező, hibátlan feliratú, kétségtelenül eredeti példány.

A kitüntetés aranyból készült. Kifelé szélesedő, egyenes peremű, egyenlő szárait mindkét oldalán fehér zománc fedi, amely néhol kissé sérült. A köralakú, enyhén domború középmező elő- és hátlapját egyaránt zöld zománcú, feliratos gyűrűben elhelyezett magyar címer képezi: a címer szerinti jobb félkörben vörös alapon 4 fehér pólya, a bal félkör mezejében zöld hármashalmon nyugvó, nyitott koronából kinövő fehér kettőskereszt. A feliratos gyűrűn a kereszt előlapján „HŰ VITÉZSÉGÉRT A' MAGYAR-NEMZET”, hátlapján „SZABADSÁGHARCZ 1849” körirat olvasható.

A kereszt mérete – fül nélkül – 39,50 x 40,20 mm., súlya 13,22 g. Körmetszetű, ovális szalagtartó fül egészíti ki, de vörös szalagja nem eredeti. (V. tábla 1–2. kép.)

Az eddig ismert, s irodalomban is leközölt példányok az első, 1879-ben előkerült kereszttről részint kivitelben térnek el, részint ahhoz viszonyítva „hibásak”: egyikük hátlapját nem zománcozták. (V. tábla 4. kép), a másikon heraldikailag helytelen a címerábrázolás, s csaknem valamennyi kereszt felirataiban helyesírási hiba van.² (V. tábla 3–4. kép.)

A keresztet származásának és rendeltetésének kérdésével többen foglalkoztak, de annakidején legnagyobb érdeklődéssel Gohl Ödön nyomozott a titokzatosnak tűnő rendjelek után. Sikerült a kitüntetések-ről Görgey Artur és öccse, István véleményét is megtudnia, akik azt a nyilatkozatot adták, hogy ilyen érdemkeresztet sem 1848/49-ben, sem azóta nem láttak. Görgey István fölvetette annak lehetőségét, hogy a keresztet a szabadságharc idején egy ötvös mintadarabokként készíthette, amelyeket megrendelés reményében Kossuth elé akart terjeszteni.³ Gohl Ödön, amint írta, régi budapesti ötvösök akkor még élő utódaitól is próbált a kereszt készítésére vonatkozó adatokat szerezni, de kísérlete eredménytelen maradt.⁴

Gohl a birtokában levő ismeretek értékelése során arra a következtetésre jutott, hogy a keresztet a szabadságharc idején nem ismerték, s 1848–49-ben készült mintadaraboknak sem tekinthetők. Később, valószínűleg az 1859-es vagy az 1866-os európai események kapcsán megélénkült magyar emigrációs tevékenység időszakában kellett készülniök, s a szabadságharc idején adományozott érdemkoszorúkkal nincsenek összefüggésben. Céljuk, rendeltetésük minden bizonnyal a nemzeti ügy szolgálatában a szabadságharc idején, illetve az emigrációban szerzett érdemek elismerése, s talán a tervezett későbbi akciókban való részvétel ösztönzése lehetett.⁵

¹ Gohl Ödön: Szabadságharci érdemkeresztjeink ötödik példánya. Numizmatikai Közlöny (a továbbiakban: NK.), 1921., 29. o.

² A keresztet leírását lásd: Gohl Ödön: Magyar szabadságharci emlékek. NK. 1903/3., 71. o.; Gohl Ödön: Magyar szabadságharci érdemkereszt. NK. 1905/2., 42. o.; Gohl Ödön: A magyar szabadságharci érdemkereszt. NK. 1916/2–3., (a továbbiakban Gohl: NK. 1916/2–3) 41. o.; Marosi Arnold: Újabb magyar szabadságharci érdemkereszt. NK. 1916/4., 105. o.; Makai Ágnes: A Kossuth-emigráció arany érdemkeresztjei. Hadtörténelmi Közlemények XXI., Budapest, 1974., 494. s. köv. o. (a továbbiakban: Makai HK. 1974.); Fülep Ferenc szerk.: 175 éves a Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest, 1977.

³ Gohl: NK. 1916/2–3., 44. o.

⁴ Uo.; 45. o.

⁵ Uo.; 47. o.

1921-es cikkében Gohl Ödön arra is rámutatott, hogy mivel a keresztek külalakja és kivitele minden példánynál eltérő, nem készülhettek egyszerre, egy műhelyben, hanem más-más időben és helyen, talán nem is részletes rajz, hanem csak pusztá leírás alapján. Ezt a feltevést erősítik az egyes darabok feliratainak helyesírási hibái is.⁶

A keresztek titkának megfejtése szempontjából lényeges Gohl Ödönnek az a feltevése, hogy a Kossuth-levéltár átkutatása bizonyára megadná a választ a leglényegesebb kérdésekre.

Valóban, a keresztek létrejöttének okát és körülményeit Kossuth iratainak tanulmányozása segítségével sikerült – úgy érzem – megnyugtatóan, s a valósághoz híven tisztázni. Három olyan forráshelyre találtam, ahol Kossuth világosan, félre nem érthetően ír a keresztek létrejöttéről. Az adatok közül kettőt 1974-ben megjelent, a témával részletesen foglalkozó tanulmányomban közöltem,⁷ a harmadik újabb kutatás eredménye.

Az első adat az Egyetértés című lap 1891. augusztus 15-i számának vezércikkéként megjelent Kossuth-nyilatkozatban olvasható. A nyilatkozatra abból az alkalomból került sor, hogy a Függetlenségi és 48-as Párt kezdeményezésére 1891-ben 48-as ereklyekiállítást rendeztek Budapesten, a Vigadóban. Rendezői arra törekedtek, hogy minél nagyobb számú, Magyarországon és külföldön még található emléktárgyat, festményt és más ábrázolást gyűjtsenek össze, mutathassanak be. Hentaller Lajos író, újságíró és műgyűjtő, a kiállítás egyik rendezője magát Kossuth Lajost is felkérte, hogy „a nagy idők nagy emlékeiből” esetleg birtokában levő tárgyat küldjön a kiállításra. Kossuth válaszában szabadkozott, mivel nincstelenül hagyta el hazáját, elküldhető emléke sincsen, még olyan tárgya se sok van, amely „ha nem emléke is a nagy időknek, de emlékeztet rájuk.” Köztük „van egy darabom – írja – azokból a szerény ezüstkoszorúcskákból, melyeket a vitézségi érdemkereszt jelvénye gyanánt viseltek hőseink, minthogy magának az érdemkeresztnek akkor rögtön Debreczenben kellő számban előállítására gondolkunk sem lehetett. . . Itt Turinban később, a Debreczenben megállapított terv emlékezte után magát az érdemkeresztet is megcsináltattam, akarván, hogy nyoma maradjon fenn annak, hogy minővé terveztük az érdemkeresztet, melyet azok a szerény ezüstkoszorúcskák képviseltek.”⁸

A másik idézett adat Jósika Miklós 1863. február 6-án Kossuthnak írott leveléből származik, amely Kossuth iratainak V. kötetében megjelent ugyan nyomtatásban, de nem teljes terjedelmében.⁹ Az eredeti levélhez – amely az Országos Levéltár Kossuth-gyűjteményében megtalálható – Kossuth magyarázó jegyzetet fűzött. Eszerint az 1848–49-es III. osztályú Magyar Katonai Érdemkereszt viselésére feljogosított, emigrációban élő volt honvédtisztek közül többen azzal a kéréssel fordultak hozzá, hogy az ezüst koszorúcskákkal ideiglenesen helyettesített, el nem készült érdemkereszt rajzát bocsássa rendelkezésükre. 1849-ben Debreczenben a kitüntetések ügyét a Honvédelmi Bizottmány tagjaként Jósika Miklós intézte, Kossuth tehát hozzá fordult felvilágosításért. Jósika sajnálattal közölte, hogy nincsenek dokumentumai, csak „a projectált kitüntetés” igen hiányos rajzai vannak meg, s emlékezetből írt néhány adatot. Mivel Jósika válasza nem volt kielégítő, írja a jegyzetben Kossuth, „a rajzot utasításom nyomán fiaim készítették el, s e szerint honvéd tiszteink közül többen a Keresztet Turinban megcsináltatták, s viselik is. Csinos rendjel. A kereszt négy ága fehér zománcz, közepén veres mezőn az ország címere zöld szegéllyel körítve s rajta az egyik lapon: 'szabadságharc 1849' a másikon 'hű vitézségért a Magyar Nemzet'. Ha még akadna aki a múltnak az emlékére becsét helyezne, a rajz nálam rendelkezésére áll.”¹⁰

A tanulmány megjelenése óta újabb, ilyen vonatkozásban még nem ismertetett forrás is előkerült: Kossuth 1867. október 15-én, Turinban kelt, s Hajduk Ambrusnak Tokajba címzett válaszlevele. Hajduk Kossuthtól az olaszthoni magyar légió Honvéd Emlékérméről érdeklődött, továbbá arról, hogy elvesztett III-ad osztályú érdemjelét hogyan lehetne pótolni. Kossuthnak az utóbbi kérdésre adott válasza így hangzott: „Az elvesztett 3-as rendű érdemjelvényt kipótolni. . . nincs lehetőségem. Megjegyzem azonban, hogy mivel a koszorú csak ideiglenes jelvény volt, mely az akkoriban ki nem szolgáltatott érdemkeresztet pótolta; a menekültek közül többen, kik az érdemrend viselésére jogosultságukat bebizonyították, az 1848-ki állapotokhoz alkalmazott utasításom szerint, itt maguknak magát az érdem keresztet is

⁶ Gohl: NK. 1921., 29. o.

⁷ Lásd a 2. sz. jegyzetben.

⁸ Egyetértés, 1891. augusztus 15. Közli Kossuth Ferenc (sajtó alá rend.): Kossuth Lajos iratai, X. k. Budapest, 1904., 377., s köv. o. Idézi Makai: HK. 1974., 500. o.

⁹ Helfy Ignác (sajtó alá rend.): Kossuth Lajos iratai, V. k., Budapest, 1895.

¹⁰ Országos Levéltár (a továbbiakban OL.), Kossuth-gyűjtemény (R. 90.), I. 4104. Az adatra Ambrus Béla és Rádóczy Gyula hívta fel figyelmemet. Közölte: Makai: HK. 1974., 501. o.

elkészíthették, s viselik is. Az igen szép alakú zománczos arany kereszt azonban 50–55 frankba kerül, de ezen áron itt akár mikor megrendelhető, ha a jogosultság igazoltatik.”¹¹

A három idézett forrásból egyértelmű választ kapunk arra, hogy a kereszték miért készültek, mi célt szolgáltak, s többé-kevésbé arra is, hogy milyen időtájt csináltatták meg azokat. Kossuth mindhárom megnyilatkozásában világosan leszögezte, hogy a kereszték a szabadságharc idején tervezett, de el nem készült, az „érdemjel” ezüst koszorúkkal helyettesített Katonai Érdemrend évek múltán megvalósított hasonmásai. Semmiképpen nem tekinthetők tehát az olasz kötelékben harcolt magyar légió tagjai számára készített Honvéd Emlékérem „elődjének, tervezetének”, amint ezt Az érem 1976/1. számában megjelent cikk szerzője feltételezi.¹²

Kossuth közléseinek igazságát egyébként a szabadságharc-korabeli levéltári adatok is megerősítik. Valamilyen katonai kitüntetés, érdemkereszt alapításának szükségességét az Országos Honvédelmi Bizottmány már 1848 őszén szorgalmazta, s az alapszabályok megszerkesztésével Mészáros Lázár hadügy-minisztert 1848 októberében meg is bízta.¹³ Mészáros a tervet elkészítette – emékirataiban hivatkozik is rá, hogy „becsület és érdemkeresztet tervezett” –, s ugyanott arra is utal, hogy a debreceni Katonai Érdemrend alapszabályai ennek, a pesti tervezetnek mintájára készültek.¹⁴ (Közbevetve jegyezzük meg, hogy Mészáros eredeti terve szerint a kitüntetés külön katonai illetve polgári érdemekért adományozható 3–3 osztályból állott volna, de a Honvédelmi Bizottmány 1848 december végén egyelőre csak a katonai érdemkereszt alapítását hagyta jóvá.¹⁵)

A kormány és a kormányzervek kényszerű Debrecenbe költözése miatt a kitüntetés megvalósítása eltolódott, majd az is nyilvánvalóvá vált, hogy ott zománcos aranykereszteket csináltatni nem lehet.

Így jött létre az a szükség-kitüntetés, elterjedt nevén az „érdemjel”, amelynek alapító rendelete 1849 március 2-án jelent meg a Közlönyben, s amelynek szövege utalt is arra, hogy „ezen pót-érdem-diszjeleket nem sokára a valóságos diszjelek pótolandják ki.” (V. tábla 5. kép. A III. oszt. érdemjel egyik változata.) A kitüntetések ügyének intézésével a Honvédelmi Bizottmány Debrecenben Jósika Miklóst bízta meg, akinek a témához kapcsolódó jelentései, levelei ma is megtalálhatók az Országos Levéltár gyűjteményében.¹⁶

A ritka aranykeresztek egyik különlegessége eddig abban állott, hogy az ismert példányok mindegyike más. A most felbukkant kereszt mérete, rajza, kivitele, feliratának betűtípusa és helyessége – két jelentéktelen apróságtól eltekintve¹⁷ – teljesen megegyezik az időben legkorábban, 1879-ben előkerült, s azóta a Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött keresztével.¹⁸ Valószínű tehát, hogy a Kossuthnál levő, pontos rajz alapján Torinóban készült ez is, az 1860-as évek elején. Sőt, a darab szép kivitele, hibátlansága miatt talán felvethetjük annak lehetőségét, hogy esetleg azonos azzal a kereszttel, amelyet Kossuth 1891-ben a 48-as ereklyekiállításra küldött. Annak a keresztnek ugyanis a kiállítás utáni sorsa ismeretlen. Múzeumi gyűjteménybe nem került, s nem azonosítható az ismert kereszték egyikével sem. A Nemzeti Múzeum 1879-es keresztjének raktári dobozában viszont ma is megvan még egy Gohl Ödön írta cédula, rajta vastagon áthúzott feljegyzés: „Másik példány Hentaller gyűjteményében.”¹⁹

Az a tény több forrásból ismert, hogy Hentaller Lajos szabadságharci gyűjteményébe sokminden vándorolt az ereklyekiállítás anyagából. A darabok további sorsáról azonban nemigen tudunk. Bizonyára nagyobb magángyűjtemények darabjaiként éltek tovább, s kallódtak el, vagy bukkantak újra nyilvánosságra.

A legújabb érdemkereszt egyelőre magángyűjteményt gazdagít, de remélhetőleg nemsokára múzeumi gyűjteménybe kerül.

Makai Ágnes

¹¹ OL. Kossuth-gyűjtemény (R. 90.) I. 4920.

¹² Pataki Ferenc: Olaszországi Honvéd Emlékérem. Az érem, 1976/1., 41. o.

¹³ OL. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára. Országos Honvédelmi Bizottmány irata (a továbbiakban: OHB.), 1848:1539/e., fogalm., közli Makai: HK. 1974. 502. o.

¹⁴ Szokoly Viktor: Mészáros Lázár élettörténete, külföldi levelezései és emlékiratai. I. k., Pest. 1866.: II. k., Pest, 1867., II. k., 192., 194–195. o.

¹⁵ Uo.; II. k., 194. o., I. k., 285. o.

¹⁶ Lásd Makai Ágnes: Az 1848-as szabadságharc Magyar Katonai Érdemrendjének létrejötte. Folia Historica 5., Budapest, 1977., 81. és 85. o.

¹⁷ Egrészt a köriratban a szöveg eltolódott, másrészt az egyik oldal hármashalmának sötétebb zöld a zománca.

¹⁸ Lásd a 2. sz. jegyzetet.

¹⁹ Közölve: Makai: HK. 1974. 49. sz. jegyzet.

EIN NEUERLICHES EXEMPLAR DER GOLDENEN VERDIENSTKREUZE DER KOSSUTH-EMIGRATION

Aus einer Privatsammlung kam ein neuerliches Exemplar der sog. Freiheitskampf-Verdienstkreuze zu Tage. Das Kreuz ist aus Gold und abgesehen von wenig Emailschäden ist es ein fehlerloses Original exemplar (Abb. 1–2), ein fast genauestes Gegenstück des in dem Münzkabinett des Nationalmuseums seit 1879 aufbewahrten ähnlichen Kreuzes.

Diese Tatsache ist deshalb beachtenswert, weil von den bisher bekannten 5 Exemplaren jedes verschieden war, unrichtige Wappenbilder, Rechtschreibfehler aufwies. (Abb. 2–3.) Es gelang, die Frage der Abstammung und Bestimmung der Kreuze durch die Durchforschung der Schriften Kossuths im Landesarchiv klarzustellen. Den Briefen Lajos Kossuths nach sind die Kreuze Ebenbilder des zur Zeit des Freiheitskampfes 1848–49 geplanten, jedoch nicht fertiggestellten militärischen Verdienstordens. Die Kreuze des Verdienstordens wurden mittels der Verordnung vom 2. März geschaffenen vorläufigen „Verdienstzeichens“, – silberne Kränze auf rotem Band – ersetzt. (Abb. 5)

Die in der Emigration lebenden gewesenen Honvédoffiziere, welche mit diesem „Verdienstzeichen“ ausgezeichnet wurden, liessen diese geplanten Kreuze aufgrund der von Kossuth erhaltenen Zeichnungen später anfertigen.

Das neuerdings aufgetauchte Kreuz dürfte in den 1860-er Jahren in Torino angefertigt worden sein.

5 koronás fémpénztervezet 1922-ből

Az 1922. évi XVII. törvénycikk, amely az 1922/23 költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról intézkedett, 37. §-ában a következőket rendeli: „Felhatalmaztatik a pénzügyminiszter, hogy 1, 2, 5, 10, 20 és 50 Korona n. é. államjegyek helyett a pénzforgalom ideiglenes szabályozásáról szóló 1921. XIV. tc. 2 §-ában meghatározott kibocsátási alapokon belül ugyanilyen névértékű fémérméket verethessen és a jegyintézet útján forgalomba bocsáthasson. E fémérmék anyagára és kivitelére, továbbá fizeteskép való elfogadásának módozataira vonatkozó szabályokat a pénzügyminiszter rendeleti úton állapítja meg.” (Kihirdettetett az Országos Törvénytárnak 1922. évi augusztus hó 11-én kiadott 7. számában.)

1921 végén a Magyar Királyi Pénzverőhivatal¹ megteszi az első lépéseket a kibocsátandó pénzek verésével kapcsolatban. Közben a kínálkozó alkalmat felhasználják arra is, hogy felkeltsék a kormány figyelmét, mert az új pénzverde felállítása nagyobb támogatást kívánna. A körmői pénzverőgépek elhelyezésére alkalmas hely, illetve terület megszerzése ugyanis bürokratikus lassúsággal halad. E figyelemfelkeltésnek köszönhető, hogy 1921. december 3-án megtörténik a József főherceg lovassági laktanya I. és II. számú lóistállóinak, illetve patkoldájának átadása. Itt rendezkedhet be, akkor még szinte a városon kívül a pénzverde. (E terület a mai Üllői út 102, ahol jelenleg is a Magyar Állami Pénzverő működik.) Felmerültek azonban újabb problémák is. A régi verőgépek elavultak, felszerelésük hiányos, új gépek beszerzése lenne indokolt. A legnagyobb gondot mégis az jelenti, hogy a kívánt rövid idő alatt olvasztókemence és hengermű felállítása lehetetlen (mindkettővel rendelkeztek Körömcányán). Ezek hiánya viszont akadálya a lapkakészítésnek.

Az I. világháborút követő években, az ország leromlott gazdasági helyzetéből adódóan arany, ezüst, nikkell, de még bronz alapanyagú pénzek verése szóba sem kerülhetett. Új, olcsó, tehát a pénzverés és forgalom számára egyaránt megfelelő anyagot kellett keresni. Az alumíniumban vélték megtalálni azt a fémeket, amely e kettős célnak megfelelne, amennyiben az alumínium lágysága ötvözéssel megváltoztatható. Világszerte folytak e téren kísérletezések. Magyarországon azonban még nem volt hazai eredmény. A pénzverő az idő sürgetése miatt nem foglalkozhatott az alumínium és ötvözeinek kidolgozásával. A meglevő, a világpiacon ismert ötvözeteket pedig csakis külföldön szerezhették be.

Kísérletek alapján igazolódott, hogy az alumínium egyes fémekkel ötvözve rendkívül jó tulajdonságokat nyer, amelyek folytán a géptechnika sok ágában kitűnően használható. Megállapították, hogy a réz és a cink azok a fémek, amelyek bizonyos arányban keverve az alumíniummal azt megmunkálás szempontjából kiváló tulajdonságúvá teszik.

Czochralski kísérleteit figyelembe véve, a pénzverés szempontjából a²

Alumínium + Réz + Cink	(német ötvözet)
Alumínium + Réz	(amerikai ötvözet)
Alumínium + Réz + Magnézium + Mangán	(duralumínium)

ötvözeteket elemezték a magyar pénzverdében, a következő eredménnyel:

¹ OL. (Országos Levéltár) K. 296. Áll. Pv. 1. cs. 425–920. Az 1920. IV. 1–i körrendelet értelmében ismét a „Királyi” megjelölés használendő.

² OL. K. 296. Áll. Pv. 1. cs. 1922.

	Szilárdság	Nyújthatóság	Brinell keménység 500 kg-nál
a megmunkált tiszta alumínium	10	30	30
a német ötvözet	20	20	55
az amerikai ötvözet	16	30	60
a duralumínium	38	20	60

Az összehasonlításokat Szatmári Zsigmond a pénzverde főmérnöke végezte, aki a körmőcbányai adminisztrációval együtt érkezett Budapestre.

Az ötvözeteket pénzverési szempontból vizsgálva megállapítást nyert, hogy a réz a hengerelendő alumíniumban maximum 12% lehet. Ezen felül a keménység erősen nő, úgyhogy a célnak a továbbiakban nem felel meg. A még nyújtható keménység: a 8,9% réz tartalmú ötvözet. Ha az alumíniumot cinkkel ötvözik az annak szintén nagyobb keménységet kölcsönöz. Ez a keménység 10% cinktartalomnál 40 és 50 Brinell közötti. Ezen felül a keménység erősen nő, úgyhogy 20%-nál már 80 Brinell.

A hazai kísérletezések kidolgozatlansága sükségszerűvé tette olyan külföldi cégekkel a kapcsolat-felvételt, akik e téren már eredményeket értek el. E tekintetben szinte kizárólagosan a Schweizerische Metallwerke Selve u. Co. jöhetett számításba, hiszen ők rendelkeztek az akkor még titkosnak számító „THUNA” alumíniumötvözzettel. 1922. február 8-án magyar felkérésre a svájci intézet elküldte ajánlatát. Az első megbeszélésre a thuna-pénzsekkel kapcsolatosan 1922. április 12-én került sor. Ezen részt vettek:³ A. Wunderlich a svájci cég igazgatója, Georges Huguenin – a Le Locle-i Huguenin Művek cégtulajdonosa és Julius Bendel a svájci cég budapesti képviselője. Magyar részről: Márffy Albin miniszteri tanácsos, Dr. Fattinger Sándor miniszteri titkár, Pethe Lajos bányafőtanácsos, Ürmössy Kálmán miniszteri tanácsos, a pénzverde igazgatója, Szatmári Zsigmond a pénzverde főmérnöke és Dr. Schleicher Aladár a Fémjelző Hivatal bányatanácsosa. Az ülésen a gyártási költségek egyeztetésekor kiderült, hogy eltérések mutatkoznak a magyar költségvetés javára. Az áreltérések elsősorban az alapanyag különböző árban való felszámítása miatt jelentkeztek. Szatmári főmérnök kalkulációjában az alumínium március havi (1922) ára 300 Korona/kg-mal szerepelt. A svájci cég 400 Korona/kg árat hozott, hivatkozva az aznapi berlini 130 Márka/kg árra (a Márka kurzusa: 100 Márka = 277 Korona), valamint a Londonban jegyzett világpiaci árra, amely átszámítva 460 Korona/kg-ot tett ki. A nyersalumínium árát közös megegyezéssel 360 Korona/kg-on tették azonosná. A Svájci Féművek kalkulációja így a következőképpen alakult (kurzus: 100 Korona = 0,67 Frank)

90% alumínium (á. 2,41 Fr/kg)	2,17 Frank
9% cink (á. 0,55 Fr/kg)	0,03 Frank
1% réz (á. 1,50 Fr/kg)	0,05 Frank
a) A nyersfém teljes ára	2,25 Frank ⁴
Az egyéb ötvözési hozzátételek, az öntési és olvasztási veszteség, ezenkívül jutalom a titkos ötvözési eljárásért, valamint a szalagokra történő feldolgozásért	1,70 Frank
b) A kész, kistancolt szalagok ára	3,95 Frank
A hulladékveszteség, a lapkák égetése, tisztítása, szegélyezése, ellenőrzése és csomagolása	1,55 Frank
c) A verésre alkalmas, szegélyezett lapkák ára	5,50 Frank,

amely az április 13-i árfolyam szerint (1 Frank = 150 Korona) 825 Korona/kg árral volt egyenlő.

³ OL. K. 296. All. P.v. 1 cs.

⁴ A megadott ár csak hozzávetőleges, mert a thuna-fém összetétele nem az itt felsorolt fémek ötvözte. A költségvetésben a „titkosság” miatt szerepelt ebben az összetételben. A valódi thuna-ötvözet:

Alumínium	90 %
Cink	8 %
Réz	1 %
Fluor	0,7%
Szilícium	0,3%

A szélezett lapkákból 1000 db-ot véve alapul, a már említett 150 Korona kurzus alapján:

Pénznem	Átmérő, mm	Vastagság, mm	1000 db súlya, kg	Ára Frankban	Ára Koronában
1 Korona	19	1,2	0,983	5,40	810
2 Korona	21	1,3	1,297	7,10	1065
5 Korona	24	1,6	2,068	11,35	1705
10 Korona	27	1,8	2,980	16,40	2460
20 Korona	31	2,—	4,378	24,05	3607
50 Korona	36	2,4	7,080	38,95	5840

Miután a svájci cég ismerte a magyar pénzverde nehézségeit, viszont a Kormány erőfeszítéseit támogatni kívánta a papírpénz további inflálódásának megakadályozása szempontjából, ezért felajánlotta, készre vert érmék szállítását is. Mivel a kibocsátandó pénzek darabszáma előttük ismeretlen volt, így számításokat végeztek. Kiindultak Svájc 3,8 millió lakosságából és a náluk forgalomban levő vert pénzek mennyiségéből, s ezt Magyarország 8 millió lakosságával szembe állítva, a megfelelő mennyiséget 784 millió darabban állapították meg.

d) A készre vert thuna-érmék árai:

	1000 db ára	
	Frankban	Koronában
1 Koronás	7,90	1185
2 Koronás	9,85	1478
5 Koronás	14,35	2152
10 Koronás	19,90	2985
20 Koronás	30,—	4500
50 Koronás	49,—	7350

A Svájci Fémű havi 20 millió darab kivert pénz legyártására vállalkozott.

A felsorolt árak magukban foglalták a kapcsolt műveleteket is, a modellek elkészítését, a patricák és matricák, valamint a verőszerszámok készítésének árait is. Elfogadták, hogy az alapár kiszámításánál a mindenkori világgpiaci ár, illetve a budapesti tőzsdei ár a mérvadó, átszámítva svájci frankra. Így az árkalkuláció úgy alakulna, hogy a megadott nyersfémárakhoz *b, c, d*, pontok alatt megállapított felárak aszerint adandók hozzá, hogy szalagról, lapkáról vagy kész érme megrendelésről volna szó. A fizetési feltételekkel kapcsolatban lépések történtek a Svájci Közellátási Hivatalnál kompenzációs termékekkel történő fizetés érdekében. A megrendelt áruért biztos átvételt ígértek: búzára, rozsra, élesztőre és takarmányrépára.

A thuna-fém kedvező minőségi tulajdonságainak hangsúlyozására a Svájci Féművek is végzett keménységi vizsgálatokat olyan, a világgpiacon drágán beszerezhető anyagokkal összehasonlítva ötvözetüket, amelyek forgalmi pénzként már beváltak (így pl: a francia 1 és 2 Frankos bronzpénzekkel).

	Szilárdság	Nyújthatóság	Keménység
francia bronz-pénzek	36	36	38
tiszta nikkel lágyítva	20	20	22
tiszta nikkel verve	44	44	45
thuna-fém verve	38	38	38

Ezen adatok alapján a thuna-fémből készült pénzek forgalmát a svájci cég 15 évi időtartamra garantálta. A tárgyalást követő napon — 1922. április 14-én — a magyar pénzverőhivatal írásban kapott utasítást a pénzügyminisztériumtól, hogy tegye megfontolás tárgyává, hogy a fémek árának és az egyéb

költségeknek emelkedése miatt nem volna-e célszerű eltekinteni az 1 és 2 Koronás érmék verésétől, és e helyett az 5, 10 illetőleg 20 és 50 Koronásokat oly módon verni, hogy az 5 Koronások súlya a tervezett 1 Koronások súlyának, a 10 Koronások súlya a 2 Koronások súlyának s a 20 és 50 Koronások súlya a tervezett 5 Koronások súlyának feleljen meg.⁵ Továbbá, záros határidőn belül kérték a pénzverési költségek, nevezetesen a hengerlés, lapkavágás, pengetés, súlyegyeztetés, izzítás, lapkatisztítás, szélezés, verés, válogatás és csomagolás, valamint a rezsiköltségeket is magukban foglaló új, véleményes jelentés felterjesztését.

1922. április 22-én készült el a pénzverő válaszjelentése.⁶ Mivel kísérleteik alapján a rendelkezésre álló ötvözetek közül – különösen az olcsóságot tartva szem előtt – a thuna-fémet találták a legmegfelelőbbnek, így a részletes költségvetést az e féméből verendő 1, 2, 5, 10, 20 és 50 Koronásokra készítették el.⁷

I. Fémárak:	alumínium	360 Korona/kg
	réz	234 Korona/kg
	cink	85 Korona/kg

89% alumínium	320,40 Korona
8,5% cink	7,22 Korona
1% réz stb.	2,34 Korona
Összesen	329,96 Korona ⁸

15% ötvözési és öntési költség	49,49 Korona
5% fémvesztés	16,49 Korona
1 kg thuna rudacs alakban	395,94 Korona

II. Munkabérek:

Lakatos munkás 8 órás műszakra	160 Korona
Előmunkás a hengerlésnél	130 Korona
Gépmunkás	120 Korona
Segédmunkás	100 Korona
Női munkás	80 Korona

III. Hengeracél:

1 kg hengeracél megmunkálva	400 Korona
-----------------------------	------------

IV. Bélyegtő acél:

1 bélyegtő acél megmunkálva	500 Korona
-----------------------------	------------

V. Tűzifa:

1 m ³ kemény tűzifa	1000 Korona
--------------------------------	-------------

VI. Kénsav:

1 liter koncentrált kénsav	60 Korona
----------------------------	-----------

VII. Pénzeszacskó:

1 db pénzeszacskó	30 Korona
-------------------	-----------

A lapkaválogatás – a pontos munkánál keletkező igen csekély mennyiségű (még vaslapkánál is 0,1–0,2%) hibás lapka miatt – elhanyagolható.

⁵ OL. K. 296. Áll. Pv. 1 cs. 1922–180

⁶ OL. K. 296. Áll. Pv. 1 cs. 1922–180

⁷ OL. K. 296. Áll. Pv. 1 cs. 1922.

⁸ Lásd a 4. számú jegyzetet.

	1 Korona	2 Korona	5 Korona	10 Korona	20 Korona	50 Korona
Átmérő, mm	19	21	24	27	31	36
Vastagság, mm	1,2	1,3	1,6	1,8	2	2,3
Súly, g	0,983	1,297	2,068	2,983	4,378	6,786
1 kg-ban van, db	1017,29	771	483,56	334,87	228,43	147,3
Költség (Korona)						
1 kg hengerlése	87,23	87,23	87,23	87,23	87,23	87,23
1 kg lapka vágása	14,77	14,77	14,77	14,77	14,77	14,77
1 kg lapka izzítása	27,80	27,80	27,80	27,80	27,80	27,80
1 kg lapka tisztítása	8,78	8,78	8,78	8,78	8,78	8,78
1 kg lapka szélezése	19,94	19,94	16,19	11,49	11,49	11,49
1 kg lapka verése	25,76	25,76	14,75	8,09	8,09	8,09
1 kg pénz válogatása és csomagolása	39,82	31,42	21,67	26,09	38,39	38,39
Összesen:	224,10	215,70	191,19	184,25	196,55	196,55
Hozzá 200% rezszi	448,20	431,40	382,38	368,50	393,10	393,10
Együtt:	672,30	647,10	573,57	552,75	589,65	589,65
1 db	0,66	0,83	1,19	1,65	2,58	4,00
1000 db	660,00	830,00	1190,00	1650,00	2580,00	4000,00
Fémanyag 1000 db-ra és hozzá a 33,33% hulladék ⁹	518,58	684,58	1091,60	1577,02	2311,11	3579,29
Összesen:	1178,68	1514,58	2281,60	3227,02	4891,10	7579,29
Le: hulladék á. 270,- ¹⁰	88,29	116,64	186,03	270,00	393,93	610,20
Marad:	1090,39	1397,94	2095,57	2957,02	4497,17	6969,09
1 db teljesen készen kerül	1,09	1,39	2,09	2,95	4,49	6,96
1 kg lapka szélezve kerül (munkadíj)	158,52	158,52	154,77	150,07	150,07	150,07
Hozzá 200% rezszi	317,04	317,04	309,14	300,14	300,14	300,14
Összesen:	475,56	475,56	464,31	450,21	450,21	450,21
Hozzá fémanyag 1000 db-ra	518,68	684,58	1091,60	1577,02	2311,10	3579,29
Le a hulladék értéke	88,29	116,64	186,03	270,00	393,93	610,20
1000 darab anyagértéke	430,39	567,94	905,57	1307,02	1917,17	2969,09
1 db munkabére kerül	0,46	0,61	0,96	1,33	1,97	3,05
1 db anyagköltsége	0,43	0,56	0,90	1,30	1,91	2,96
1 db lapka kerül	0,89	1,17	1,86	2,63	3,88	6,01
1 kg lapka kerül	905,38	902,07	899,42	880,70	886,30	885,27

A thuna-fém keménységét, az akkor verés alatt levő svéd lágyvas lapkával hasonlították össze, amelynek eredményeként a thuna-fém keményebbnek mutatkozott.

Keményység Brinell készülékben 500 kg-nál:

	Vas	Thuna
szélezetlen lapka	44,9	50,3
szélezett lapka	44,9	53,4
kivert pénz	44,9	47,5

(pl: fém-alumínium rudacs hasonló körülmények között 29,8 keménységű)

⁹Fémanyag szükséglet: 1000 db súlya + 33,33% hulladékvesztesség.

¹⁰A hulladék mennyisége:

1 Koronásnál	0,327 kg.	10 Koronásnál	1, kg.
2 Koronásnál	0,432 kg.	20 Koronásnál	1,459 kg.
5 Koronásnál	0,689 kg.	50 Koronásnál	2,26 kg.

A pénzverésnél a vas és thuna lapka ugyanazon nyomásnak alávetve, a thuna lapka verése könnyebbnek bizonyult, ezt különösen a recék mélysége jelezte. Ezenkívül a thuna pénznél a vassal szemben sokkal nagyobb felkoszorú mutatkozott.

A pénzügyminisztérium által javasolt 1 és 2 Koronások elhagyásával a pénzméreték nagyságának változását egy korábban megadott költségvetés alapján kívánták végrehajtani, amelyek még a „békebeli forintok és koronák” méreteihez igazodtak. A 20 és 50 Koronások azonos átmérőjével nem érthettek egyet, mert legalább 2–3 mm eltérés különbség feltétlen kívánatos a nagyobb pénzegységeknél. Eszerint a pénzméreteket így módosították:

	1	2	5	10	20	50
	Korona					
Átmérő, mm	–	–	22	26	31	33
Vastagság, mm	–	–	1,2	1,7	2,–	2,2
Súly, g	–	–	1,322	2,616	4,378	5,449
1 kg-ra megy, db	–	–	756,42	382,26	228,43	183,51

A magyar pénzverő feltételezte, hogy a svájci cég ajánlata alapján a pénzügyminisztérium csak a lapka szállítást teszi megfontolás tárgyává. Ebben az esetben viszont a pénzverő hajlandó mindent elkövetni, hogy a mostoha körülmények között a lehető legnagyobb terhelés mellett dolgozzanak. 11 verőgép állt a rendelkezésükre, s ezeket a következő beosztásban kívánták kihasználni:

Pénznem	Verőgép, db	Egy gépen kiverhető mennyiség, db	Naponta kiverhető, db	Havonta kiverhető, db
2 Koronás	3	15 000	45 000	1 125 000
5 Koronás	4	15 000	60 000	1 500 000
10 Koronás	3	15 000	45 000	1 125 000
20 v. 50 Koronás	1	15 000	15 000	375 000
	11		165 000	4 125 000

(Az adatok 8 órás műszakra értendők.)

A nagyobb méretű 20 és 50 koronásokat csak az egyik legnagyobb gépükkel tudták volna havonta felváltva verni. Ajánlatot tettek napi 2 x 8 órás műszak beállítására és így 8 250 000 db pénz kiverésére, amennyiben a szükség megkívánja. Számításaik alapján ha az idő sürgetné, legfeljebb a 20 és 50 koronás egységeket kellene idegen gyárban veretni.

Ami az új pénzek tervezését illeti, azt feltétlen magyar művészekkel kívánták megterveztetni. Legfeljebb arról lehetett volna szó, hogy a tervek alapján a mintázott reliefnek apató és anyatóvé való megmunkálását máshol végezzék. Mivel több pénznemről volt szó, és így esetleg 10 redukciót is el kellett volna egymás után végezni, a felszerelés hiányossága miatt, ennek is csak egy részét készíthették volna a magyar pénzverdében. A pénzügyi kormányhoz azzal a kéréssel fordultak, hogy tegye lehetővé az előkészítés mielőbbi megkezdését. Ezzel kapcsolatban egy szakbizottság összehívására tettek javaslatot, amelyben elgondolásuk szerint részt vettek volna: a Magyar Pénzverő hivatal, a Magyar Numizmatikai Társulat, a Magyar Éremkedvelők Egyesülete, a Magyar Nemzeti Múzeum, Beck Ö. Fülöp, Berán Lajos, valamint Damkó József éremművészek.

Közben a svájci cég elkészítette az 5 Koronás mintáit. Hivatalos megrendelés hiányában a saját elképzelései alapján. Előlapján: megemelt peremen belül gyöngyör díszítés. Középen az összetett magyar címer, felette a korona. Jobb- és baloldalon egy-egy álló, címertartó angyal. A koronás címer felett körívben MAGYAR, a címer alatt szintén ívben KIRÁLYI felirat. (VI. tábla 2. kép) A helytelen szövegezés jelzi, hogy a tervet nem magyar művész készítette. A „magyar királyi” befejezetlen felirat után vagy az kívánczik még a szöveghez, hogy „váltópénz”, vagy az államformára utaló Magyar Királyság felirat. A hátlapon: az előlaphoz hasonlóan, megemelt peremen belül gyöngyör dísz. A pénz baloldalát egy nagy-

méretű 5 értékjelzés tölti ki, mellette KOR. felirat, alatta 1922 évszám. (VI. tábla 1–3 kép) Az érme alsó mezőjében, középről kiindulva, és balról jobbra, a kör ívét követve, két búzakalászt helyezett el a tervező művész. A kalászokat díszítő levelek közül az egyik megtört levél vonala, aláhúzásul szolgál a KOR. szó alatt. A kalászok alsó szárának folytatásaként HUGUENIN a készítő cég nevének feliratát találjuk. (VI. tábla 4. kép) A matrica, illetve a verés folyamán anyatóként használatos bélyegző redukciója 1922. december 2-án fejeződött be. Ezek a svájci verdenaplóban a 19171 és 19172 nyilvántartási számon szerepelnek. A verésre 1923 év elején került sor. Az 5 koronás tervezetet különböző fémekből az alábbi mennyiségben verték ki:¹¹

54 db	tiszta nikkell
100 db	réz nikkell
56 db	bronz
71 db	bronz-alumínium
45 db	tiszta réz
90 db	thuna-fém
45 db	sárgarézt
37 db	tombak

498 db

A nagy körültekintéssel megszervezett és már rendeletben is napvilágot látott fémpénzkibocsátás nem valósult meg. Ennek okát a gazdasági életben kell keresnünk. Elvitathatatlan tény, hogy valutáris viszonyaink készítették a pénzügyi vezetőket már arra is, hogy a pénzanyag megválasztásánál a kis fajsúlyú, 1 kg-ból a legtöbb pénzdarabot kiverhető alumíniumötvözetet válasszák. De az olcsóságon túl ennek oka volt az is, hogy a nagy fajsúlyú arany-, ezüst-, nikkelpénzek magas belértéküknél fogva, azonnal eltűntek volna a forgalomból. (Ez vezette Németországot is, amikor 1921-től alumíniumpénzeket bocsátott ki.) A meg nem valósulás szempontjából nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a fokozódó infláció következtében a csődbe jutott gyárak, intézmények egyre jobban növelték a munkanélküliek tömegét. Az árak rohamosan emelkedtek. Szemléletesen tükrözik ezt, a pénzverő hivatal által, az emelkedő árak miatt többször átdolgozott és módosított költségvetések is. Az általunk tárgyalt rendelet kihirdetésével szinte egy időben – 1922. augusztus havában – a magyar korona árfolyamában igen nagy esés következett be, amely szükségessé tette rendkívül szigorú devizaforgalmi korlátozások bevezetését.¹² Ezt követően – a Deviza Központ felállításával – a deviza fizetéseket engedélyekhez kötötték. Ez a pénzügyminisztériumra is vonatkozott. A mezőgazdasági termények kivitelére zárlatot rendeltek el, ezzel a svájci közellátási hivatal által felajánlott kompenzációs fizetési feltételek meghiúsultak. Az idő múlása sem hozott kedvező változást. 1923. májusában a kormány képviselője Bethlen István Párizsba utazott, ahol a jóvátételi bizottság elé terjesztette Magyarország helyzetét, és kérte a zálogjogok felfüggesztését, hogy az ország külföldi kölcsönt kaphasson.

Csak az elkövetkező évben, 1924-ben a Magyar Nemzeti Bank felállításával körvonalazódott az elkövetkezendő pénzügyi változás, amelynek során a stabilitás feltételeként megteremtődött a fizetőeszközök Magyarországon történő előállítás.

B. Nánási Éva

¹¹ Ezúton mondok köszönetet P. A. Zanchi úrnak a Huguenin Medailleurs S. A. munkatársának önzetlen segítségéért.

¹² OL. K. 284. Szabóky 5. cs. VI. 10.

THE FIVE CROWN COIN PLAN OF 1922

The difficulties around establishing the mint of Budapest forced the mint to involve foreign firms in the production of coins.

Following the talks conducted with the representatives of two Swiss firms, the Schweizerische Metallwerke Selve and Co. and the Huguenin Freres Le Locle the firm from Huguenin minted the five crown trial coin.

After analysing several metal alloys the Hungarian experts found the thuna alloy the most suitable for minting, considering both its resistance to wear and its price.

The financial direction of the government however faced difficulties in payment abroad. Consequently the Hungarian mint computed and because of the ever increasing inflation it prepared calculations for the different variations, e. g. in the case if only the flans were purchased.

Both the difficulties around the establishing of the Hungarian mint and the problems of payment abroad can be explained with the decaying economic situation following World War I and with the accompanying deterioration of money. In course of this deterioration paper bills of ever increasing values got into circulation making the minting of smaller metal coins senseless.

With the 1924 establishing of the Hungarian National Bank the decrease of inflation can also be proven. The stable PENGŐ was introduced January 1. 1927 which at once solved the domestic minting and printing of both metal and paper denominations respectively.

Az 1978. és 1979. évi jubileumi érmék gipsztervei

1968. óta – az 1967/36. sz. törvényerejű rendelet alapján – a Magyar Nemzeti Bank nemcsak a bankjegy-, de a fém pénz kibocsátás monopóliumát is gyakorolja; hatáskörébe tartozik tehát az ún. jubileumi érmék emissziója is. Ezeknek az érméknek a kibocsátása 1968-tól folyamatos (csupán 1971-ben nem jelent meg ezüst emlékérmé). A kibocsátás elve: minden olyan évfordulóra, amely a nemzeti történelem, a művelődéstörténet, ill. a kultúra szempontjából jelentős, ezüst emlékpénzt ad ki a Bank, de számításba jöhetnek nemzetközi évfordulók is.¹

Az érmék elkészítésének folyamatát ma már kialakult mechanizmus szabályozza: a tervező-művészeket pályázat kiírásával értesítik az éppen aktuális témáról. A beérkező gipszterveket az előzsűri – amely a Magyar Nemzeti Bank vezetőiből, az Állami Pénzverő vezér- és műszaki igazgatójából, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus képviselőjéből és a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának vezetőjéből áll – a művészi megfogalmazás, a pénzszerűség és a pénzveréstechnika szempontjából egyaránt elbírálja, míg a szempontok mindegyikének legjobban megfelelő tervet kiválasztja, hogy abból verőtő készüljön. Az Állami Pénzverő által bemutatott „PRÓBAVERET” feliratú érmék alapján (ezekből 50 db BU és 50 db proof kivitelű érmét vernek) a Bank elnöke hoz végleges döntést.²

A pályázatra beérkező művekből egy, ill. két művész munkája valósul meg vert pénz formájában (megtörténik ui., hogy más az elő-, és más a hátlap tervezője), a terv stádiumában maradó gipszeket az Állami Pénzverő őrzi. E most induló cikksorozatnak az a célja, hogy ismertesse azokat a munkákat, melyek az 1978/79. évi pályázatokra beérkeztek, de nem lett belőlük érme.

A gipszterveket – amelyeknek mérete egységesen 140 mm – témánként, a vert pénzek kronológiáját követve közöljük, egy-egy témán belül a pályázaton résztvevő művészek nevének szigorú betűrendjében.

1978

Ebben az évben az első magyar aranyforint emlékére jelent meg jubileumi érme.

Az 1978. június 15-én kibocsátott 200 forintos ezüstpénzek *előlapját* Kótai József tervezte. MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban Anjou-liliom látható, tőle balra Bp., jobbra 1978. évszám. A liliom alatt 200-as szám, alatta, a körirat részeként FORINT felirat olvasható. (XI. tábla A*/kép). A *hátlap* Csúcs Viktória munkája. AZ ELSŐ MAGYAR ARANYFORINT EMLÉKÉRE köriratban a Képes Krónika „A” iniciáléja látható, benne Károly Róbert álló alakja. Az iniciálé alatt „nno 1308–1342” évszám, körülötte – balról kezdve – „Carolus Robertus Rex” feliratot helyezett el a művész. (XI. tábla B/kép)

Az érme leírását a 409/1978. MNB Közlemény tartalmazza. (Megj.: a Magyar Közlöny 1978/34. számában.)

Gipszek

ASSZONYI TAMÁS

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban fent az értékjelzés, alatta Anjou-liliom látható, a liliom mellett kétoldalt B – P betűk, ill. 19–78 évszám. (VII. tábla 1. sz. kép)

H.: ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ VERÉSÉNEK EMLÉKÉRE köriratban balról Károly Róbertnek a Képes Krónikából ismert alakja, amint a verőtőre épp lesújtó pénzverő mesterre mutat. A tőkén KB betűk, a két főalak lábánál Károly Róbert aranyforintjának *hátlapi képe*. (VII. tábla 2. sz. kép)

*Az A, B, C, D, E, F jelű fotók az emlékérmekről készültek. Az érmék átmérője egységesen 37 mm, a nagyítások különböző méretűek.

^{1,2}A kibocsátás gyakorlatáról, ill. a próbaveretek szerepéről bővebben. Bíró Miklós: A MNB pénzérme-kibocsátási monopóliumáról c. cikke (Bankszemle, 1976. július, 39–48. o.)

CSÍKSZENTMIHÁLYI RÓBERT

E.: Középen hatalmas 200 FORINT értékjelzés, fölötte kisebb betűkkel MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat, a feliratok alatt elmosódottan látszik egy torzóban maradt Anjou-liliom, a bal oldalon. (VII. tábla 3. sz. kép)

H.: A baloldalon két csoportban három-három egymás mögé csúsztatott aranyforint látható, a jobboldalon pedig öt sorban a felirat: AZ ELSŐ / MAGYAR / ARANYPÉNZ / VERÉSÉNEK / EMLÉKÉRE. (VII. tábla 4. sz. kép)

CSÚCS VIKTÓRIA

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 1978 köriratban stilizált Anjou-liliom látható, a liliom száránál balra B, jobbra P, alatta CSV. A liliom mellett balra félkörívben 200, jobbra FORINT. (VII. tábla 5. sz. kép)

H.: AZ ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ VERÉSÉNEK EMLÉKÉRE köriratban nagy K-iniciálé, benne Károly Róbert alakjával, az iniciálé alatt, annak folytatásaként – Carolus Rex felirat. (VII. tábla 6. sz. kép)

FRITZ JÁNOS

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban Anjou-liliom látható, alatta 200 / FORINT, ez alatt BP, lent ívben 1978 évszám. (VII. tábla 7. sz. kép)

H.: ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ VERÉSÉNEK EMLÉKÉRE köriratban Nagy Lajos garasának aszkétikus királyfigurájára emlékeztető, jobbra néző, gótikus trónszéken ülő király. (VII. tábla 8. sz. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

E.: B MAGYAR P NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban levő vonalkörben nagy 200-as számjegy, alatta FORINT felirat és az évszám helyezkedik el, ezek alatt apró liliomok (nyolcat részben takar a vonalkör, négy teljes. (VII. tábla 9. sz. kép)

H.: A körirat két, balról kezdődő félkörívre szakad: AZ ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ VERÉSÉNEK EMLÉKÉRE. Vonalkörön belül Károly Róbert aranyforintjának elő- és hátlapi verőtöve látszik, „békaperspektívában”. (VII. tábla 10. sz. kép)

GARÁNYI JÓZSEF

E.: A vízszintes középvonalon MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat, amelyet lent is, fönt is egy összefüggő és szaggatott vonal választ el az alsó és felső mezőtől. Fönt: 200 / FORINT értékjelzés, lent az Anjou-címer látható. (VII. tábla 11. sz. kép)

H.: Középen két sorban: AZ ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ VERÉSÉNEK EMLÉKÉRE, fönt Károly Róbert aranyforintjának hátlapja, lent előlapja látható. (VII. tábla 12. sz. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

Az Állami Pénzverő fiatal művésze négy előlap- és három hátlap-tervet nyújtott be a pályázatra. Az összetartozó hat oldalt páronként, a magányos előlaptervet ezek után ismertetjük.

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban Anjou-liliom látható, szára mellett kétoldalt 19–78, alatta 200 FORINT felirat, ez alatt BP. (VII. tábla 13. sz. kép)

H.: Pénzváltó mérleg egyik karja nyúlik be az éremfelület baloldalára, a mérlegtányéron Károly Róbert aranyforintja látszik, a mérlegkarral egy vonalban kezdődik a felirat: ELSŐ, majd a jobboldalon három sorban folytatódik: MAGYAR ARANY-PÉNZ VERÉSÉNEK / EMLÉKÉRE. (VIII. tábla 14. sz. kép)

E.: A baloldalon, a képzeletbeli alsó negyedben négy vízszintes sorban a felirat látható: MAGYAR / NÉPKÖZTÁRSASÁG / 200 / FORINT, a jobboldalon Anjou-liliom, (VII. tábla 15. sz. kép)

H.: Gótikus boltív alatt pénzverő mester dolgozik, baljával (?) épp ráütni készül a verőtőre. A jobboldali oszlopfőnél kezdődik a felirat: AZ / ELSŐ MAGYAR /, majd balra lent folytatódik: ARANY-PÉNZ / EMLÉKÉRE. A jobboldalon lent Károly Róbert aranyforintjának hátlapját ábrázolta a művész. (VIII. tábla 16. sz. kép)

E.: Középen két sorban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat. A bal alsó negyed és a jobb felső negyed körceikében aranyforintok és dukátok látszanak. A jobb alsó negyedben négy sorban: 200 / FORINT / 1978 / BP felirat. (VIII. tábla 17. sz. kép)

H.: Az előlap aranypénzeket bemutató két körcikke a jobboldalra került: a felirat közöttük helyezkedik el: ELSŐ MAGYAR / ARANYPÉNZ / EMLÉKÉRE. (Az AZ a bal oldalon) Középen két verető között Károly Róbert aranyforintjának hátlapja. A baloldalon a körcikk páraiból csak egy-egy kimetszett sarok látszik. (VIII. tábla 18. sz. kép)

E.: (hozzátartozó hátlap nincs!) Az érem felső félkörívén MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat helyezkedik el, lent ívben 200 FORINT. Belül Anjou-liliom, szára mellett balra 1978, jobbra BP. (VIII. tábla 19. sz. kép).

KÓTAI JÓZSEF

Csak hátlap-tervét ismertetjük: előlapterve a MNB 200 forintosán látható.

H.: Középen, fent Károly Róbert CNH. II. 2. sz. aranyforintjának képe (amelyet csak leírásból ismerünk!), más körirattal: ülő király, jobbjában országalmával, baljában jogarral, MONETA DO-MINI KAROLI köriratban. Alatta öt vízszintes sorban a felirat: 1328–1978 / AZ ELSŐ MAGYAR / ARANYPÉNZ / VERÉSÉNEK / EMLÉKÉRE (VIII. tábla 20. sz. kép)

KÖRÖSENYI TAMÁS

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban, gyöngykörön belül liliom képe, mellette ívben: balra KÉTSZAZ, jobbra FORINT, alatta 200-as szám. A körirat két vége között: BP / 1978. (VIII. tábla 21. sz. kép)

H.: ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ köriratban, gyöngykörön belül álló koronás király képe, jobbjában országalmával (?), baljában címerpajzsot tart. Mellette balra ívben VERÉSÉNEK, jobbra EMLÉKÉRE. (VIII. tábla 22. sz. kép)

LIGETI ERIKA

E.: A körirat balról, lefelé halad. 1978 MAGYAR (megszakítja az érem főalakjának ruhája) NÉPKÖZTÁRSASÁG. Balról fölfelé: 200 FORINT. A baloldala hajolva, álló király, maszkyszerű fejjel, hat redőben leomló ruhában, mellette jobbra Anjou-liliom. (VIII. tábla 23. sz. kép)

H.: AZ ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ VERÉSÉNEK EMLÉKÉRE köriratban királynő-sziluett látható. Az alakon Károly Róbert aranyforintjának hátlapja, balra K–B verdejegy. (VIII. tábla 24. sz. kép)

MOLNÁR ELEK

Két előlap és egy hátlaptervet készített.

E.: A bal oldalon félkörívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat, a jobboldalon Anjou-liliom, a körirat és a liliom között négy vízszintes sorban 200 / FORINT / BP / 1978 (VIII. tábla 25. sz. kép)

H.: ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ VERÉSÉNEK EMLÉKÉRE köriratban álló király képe, a Képes Krónika miniatúrájáról, mellett balra két sorban KAROLY / REX. (VIII. tábla 26. sz. kép)

E.: (hozzátartozó hátlap nincs!) Körirat: fönt MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, lent: 200 FORINT. (Közöttük balra BP, jobbra 1978). A köriraton belül gyöngykör, ezen belül Anjou-liliom látható, mellette ívben jobbra KARO, balra LU REX. (VIII. tábla 27. sz. kép)

TÓTH SÁNDOR

E.: Fönt köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, lent 200 FORINT. A körirat két része között BP, ill. 1978. Gyöngykörön belül nyújtottabb Anjou-liliom (a művész középkori firenzei pecsétet mintázott meg,³ mellette jobbról kezdődő, lefelé haladó belső körirat: KAROLU REX K B (VIII. tábla 28. sz. kép)

H.: ELSŐ MAGYAR ARANYPÉNZ VERÉSÉNEK EMLÉKÉRE köriratban (az első és az utolsó szót az aranyforint előlapjának képe választja el egymástól), gyöngykör-vonalkör-gyöngykör díszítésén belül Szent László hermája látható, körülötte LADISL-AUS REX felirattal, kétoldalt K–B betűkkel. (VIII. tábla 29. sz. kép)

³ A művész szíves szóbeli közlése alapján.

1979

Ebben az évben két emlékérmét bocsátott ki a Magyar Nemzeti Bank. Az egyik a Nemzetközi Gyermekév tiszteletére jelent meg, a másik Bethlen Gábor halálának 350. évfordulójára. Felmerült mint lehetőség, a magyar pénzügyi törvény témája is, de emlékpénz e témából nem készült.

I. NEMZETKÖZI GYERMEKÉV

Az elfogadott terv Fülöp Zoltáné volt.

A 200 forintos érme *előlapján* MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban a gyermekév emblémája látható. Fölötte 1979. évszámot, alatta – a körirat részeként – 200 FORINT értékjelzést helyezett el a művész (XI. tábla C. kép)

A *hátlapon* gyermekrajzok és feliratok láthatók. Fő motívuma két labdázó gyermek, a labdán szabálytalan, gyermekkézre valló betűkkel „Magyar Népköztársaság” és „200 forint” felirat olvasható. A labda körül nevek, állatok képe és a Nap rajza helyezkedik el. A rajzok fölött és alatt megosztva NEMZETKÖZI GYERMEKÉV körirat látható. (XI. tábla D. kép)

(Az emlékérmé kibocsátásáról szóló 411/1979. sz. MNB Közlemény a Magyar Közlöny 1979/34. számában jelent meg.)

Gipszek

CSÚCS VIKTÓRIA

E.: A baloldalt ferde vonal választja el a felület többi részétől, ebben a kis körszeletben gyermekjátékok láthatók. A nagyobb, jobb oldali körszelet körirata Magyar Népköztársaság (sic!), benne a címer és az értékjelzés látható. (VIII. tábla 30. sz. kép)

H.: A ferde választóvonal az éremfelület alsó részében húzódik: az így elválasztott részletben pultra rakott kenyerek sorakoznak. A nagyobb körszeletben Nemzetközi Gyermekév (sic!) köriratban a gyermekév emblémája és az 1979. évszám látható. (IX. tábla 31. sz. kép)

GARÁNYI JÓZSEF

Tervéből ún. próbaveret-tervezet készült.⁴

E.: Az éremfelület függőleges síkja aszimmetrikus két részre oszlik: a választóvonal körívű görbületében a magyar címer látható, alatta négy vízszintes sorban a felirat: Magyar / Népköztársaság / 200 / Forint. A jobb oldalon lent 1979/BP. (IX. tábla 32. sz. kép)

H.: Baloldalt egy jobbra néző, jobboldalt két balra néző gyermekfej, közöttük lent a gyermekév emblémája, alatta Gyermekév / 1979 felirat látható. (IX. tábla 33. sz. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

E.: A síma peremen belül az embléma stilizált gyermekfigurájából alkotott, körbefutó díszítés, amelyet a baloldalon, lent megszakít az értékjelzés: 200 / FORINT. Belső körirat: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, benne két összefonódó kéz: anyáé és gyermeké. (IX. tábla 34. sz. kép)

H.: A peremen belül körbefutó díszítés, mint az előlapon. Benne NEMZETKÖZI GYERMEKÉV körirat, középen az embléma, alatta 1979. évszám látható. (IX. tábla 35. sz. kép)

⁴ *Próbaveret-tervezetként* tartja nyilván a Bank azokat a PRÓBAVERET feliratú érmeket, amelyek – bármilyen kis mértékben is – eltérnek a megvalósult emlékpénztől. Garányi József gipsze alapján kivertek 50 db BU (normál) és 50 db proof (tükörfényes) kivitelű érmét. Fülöp Zoltán gipsze alapján készült a *próbaveret*.

KÓTAI JÓZSEF

E.: Lent ívben 200 FORINT értékjelzés, balra BP., jobbra 1979. Fönt a Magyar Népköztársaság címere, körülötte MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG körirat. (IX. tábla 36. sz. kép)

H.: Balról induló, fölfelé haladó félkörívben NEMZETKÖZI GYERMEKÉV felirat, benne az alsó peremig ér az embléma, efölött 1979. évszám. (IX. tábla 37. sz. kép)

TÓTH SÁNDOR

E.: A körirat gyermekkézre valló folyóírással: Magyar Népköztársaság 200 Forint 1979. Középen a gyermekév emblémája, mellette balra BP., jobbra TS. (IX. tábla 38. sz. kép)

H.: Középen földgolyó, amelyet hét, egymás kezét fogó, puttószerű, meztelen kisgyerek fog körbe. (IX. tábla 39. sz. kép)

II. BETHLEN GÁBOR HALÁLÁNAK 350. ÉVFORDULÓJÁRA

A pályázatot Tóth Sándor terve nyerte..

Az *előlapon* MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 200 FORINT 1979 köriratban Bethlen tallérjainak alapján összeállított címer; magyar és erdélyi elemekből, valamint a Bethlen-család címeréből, fölötté a magyar koronával. A címer körül Bethlen címei. (XI. tábla E. kép)

A *hátlapon* az érme baloldalát a peremig elfoglalva, Bethlen jobbra néző mellképe látható. A jobb oldalon köriratként 1629–1979 évszámok, valamint BETHLEN GÁBOR olvasható. (XI. tábla F. kép)

A 200 forintos ezüst emlékpénzt 1979. november 15-én hozta forgalomba a Magyar Nemzeti Bank. Az erről szóló, 415/1979. sz. MNB Közlemény a Magyar Közlöny 1979/80. számában olvasható.

Gipszek

CSÚCS VIKTÓRIA

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban a magyar címer látható, fölötté ívben 1979 BP., lent két vízszintes sorban 200 / FORINT értékjelzés. A FORINT szó alól indulva, jobbra is, balra is két-két íves díszítmény nyúlik a köriratig. Lent középen CSV mesterjegy. (IX. tábla 40. sz. kép)

H.: BETHLEN GÁBOR köriratban a fejedelem balra néző arcképe, kócsagtollas süvegben. (IX. tábla 41. sz. kép)

FÜLÖP ZOLTÁN

E.: A síma peremen belül négyszeres vonalkörben, MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 200 FORINT köriratban, saját farkába harapó kígyó. Ebben a belső körben hat vízszintes sorban BETHLEN / GÁBOR / HALÁLÁNAK / 350. / ÉVFORDULÓJÁN / 1979 szöveg olvasható. A szöveg alatt Bethlen-címer, erdélyi címer, erdélyi sas látszik, külön-külön pajzsokon. (IX. tábla 42. sz. kép)

H.: Bethlen szembenéző portréja, mellette a feliratozás rendhagyó: a jobb váll mellől, nagyobb betűkkel indul a körirat. GABRI (az E és az L elvész a tollforgóban) BETHLEN, majd a jobb oldalon, négy félkörbe tördelve folytatódik, kisebb betűkkel: D. G. TRANSYLVANIAE / PRINCEPS, PARTIUM / HUNGARIAE REGNI DNS, ET / SICULORUM COMES. (IX. tábla 43. sz. kép)

GARÁNYI JÓZSEF

E.: A síma peremen belül körbefutó szalagdísen MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG körirat, középen nagy 200-as számjegy, alatta FORINT/BP./1979 felirat látható. A szalag két vége között GJ mesterjegy. (IX. tábla 44. sz. kép)

H.: Ugyancsak körbefutó szalagdísen: BETHLEN GÁBOR HALÁLÁNAK 350. ÉVFORDULÓJA 1979 körirat, benne gyöngykörön belül Bethlen balra néző arcképe. (IX. tábla 45. sz. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriraton belül gyöngykör (a köriratot is, a gyöngykört is megszakítja az éremkép), balra lent, a peremtől kezdődik az értékjelzés: 200/FORINT / 1979 / Bp. Belül fegyverek, sisak, mellvért látszik, ez utóbbin a Bethlen-címer. (X. tábla 46. sz. kép)

H.: BETHLEN GÁBOR HALÁLÁNAK 350. ÉVFORDULÓJA EMLÉKÉRE köriraton belül gyöngykörben Bethlen jobbra néző mellképe. (X. tábla 47. sz. kép)

KISS NAGY ANDRÁS

E.: Balról kezdődő, lefelé haladó ívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG körirat, középen nagy 200-as számjegy, alatta FORINT felirat. A számjegy fölött – talán a hátlap díszes mellvértjéről? – barokkos díszítmény. (X. tábla 48. sz. kép)

H.: BETHLEN GÁBOR HALÁLÁNAK 350. ÉVFORDULÓJÁRA köriratban a jobbra néző mellkép-ből csak a díszes páncélba bújtatott váll, mell, kar és a vaskesztyűs kéz látszik. (X. tábla 49. sz. kép)

KÓTAI JÓZSEF

A Bethlen-pályázatra egy előlap- és két hátlap-tervet készített.

E.: A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban a népművészet kedvelt tulipánjának pompás kiviteli ábrázolását látjuk, alatta két vízszintes sorban az értékjelzés helyezkedik el: 200 / FORINT. A virágcserep mellett balra BP, jobbra 1979. (X. tábla 50. sz. kép)

H.: A felső perem alatt ívben BETHLEN GÁBOR felirat, Bethlen balra tartó lovas alakjával. A fejedelem bal vállától ívben: 1580 – 1629 évszámok. (X. tábla 51. sz. kép)

H.: A felső perem alatt ívben BETHLEN GÁBOR felirat, a fejedelem jobbra néző arcképével. A váll vonalában kétoldalt: 1580–1629 évszámok. (X. tábla 52. sz. kép)

III. PÉNZÜGYI TÖRVÉNY

Ebből a témából emlékérme nem készült. A pályázatra benyújtott terveket az alábbiakban ismertetjük:

CSÚCS VIKTÓRIA

E.: Fönt, a perem alatt ívben MAGYAR, középen a címer, körülötte NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat. Alatta ívben 200 / FORINT, jobbra 1979. balra BP. (X. tábla 53. sz. kép)

H.: A körirat nélküli felületen paragrafus képe. Középső görbületeit szalagszerűen képezte ki a művész: ezen a „szalagon” 1, 5 és 10 forintosok képe látszik, részben egymást takarva. Középen MNB felirat. (X. tábla 54. sz. kép)

GARÁNYI JÓZSEF

E.: A síma felületen folyóírással, négy vízszintes sorban: Magyar / Népköztársaság / 200 / forint, a forint szó mellett kisebb betűkkel: Bp. 1979. (X. tábla 55. sz. kép)

H.: A perem alatt ívben balra, ugyancsak folyóírással: Pénzügyi, jobbra Törvény, lent 1979. Középen egyforintos érme hátlapja, rajta paragrafus. (X. tábla 56. sz. kép)

KÉPÍRÓ ZOLTÁN

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban, hosszanti téglalap alakú táblán – a törvénykönyv címlapja – fent két sorban PÉNZÜGYI / TÖRVÉNY felirat, a címer és az 1979. év szám látható. Lent ívben FORINT, fölötté 200-as szám. (X. tábla 57. sz. kép)

H.: Szöveg nélküli felületen, a függőleges átmérő vonalában nyújtott paragrafus, „hasában” egyforintos érme. A vízszintes átmérő vonalában, a paragrafustól balra három, csúcsával az egyforintosra mutató háromszög, jobbra két rombusz. A paragrafus körül négy derékszögű háromszög, bennük kör, ezekben két kalász, fogaskerék, sarló-kalapács és lombik (?). (X. tábla 58. sz. kép)

KISS NAGY ANDRÁS

E.: A jobb felső mezőben nagy 200-as szám, alatta Forint felirat, a bal alsó mezőben, három sorban Magyar / Népköz-/ társaság felirat látható. (X. tábla 59. sz. kép)

H.: Középen paragrafus, rajta egyforintos érmével. A jobb felső, ill. a bal alsó negyedről 8, ill. 7 tördelt sorban nyomtatott kis betűkkel: Ma/ gyar/ pénz/ ügyi tö/ rvény . . . , négyszer. (X. tábla 60. sz. kép)

KÓTAI JÓZSEF

E.: A bal felső negyedben elhelyezett címertől jobbra kezdődik a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG körirat, majd a címertől jobbra négy sorban: 1979/ BP./ 200/ FORINT. (XI. tábla 61. sz. kép)

H.: A sima hátlapon hét sorban a következő idézet olvasható: HASS, / ALKOSS, / GYARAPÍTS: / S A HAZA / FÉNYRE / DERÜL! / KÖLCSEY (XI. tábla 62. sz. kép)

TÓTH SÁNDOR

E.: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG köriratban középen paragrafust ábrázolt a művész, rajta három sorban PÉNZ / TÖRVÉNY / 1979 szöveggel. A paragrafus mellett körben négyszer 200 FORINT felirat olvasható. (XI. tábla 63. sz. kép)

H.: A baloldalon Széchenyi István 'szembenéző' mellképe, a fej mellett jobbra SZÉCHENYI ISTVÁN körirat olvasható. (XI. tábla 64. sz. kép)

Krasznai Krisztina

DIE GIPSENTWÜRFE DER GEDENKMÜNZEN DER JAHRE 1978 UND 1979

Seit 1968 übt die Ungarische Nationalbank nicht nur das Recht der Banknotenausgabe aus, sondern auch die Emission des Metallgeldes gehört zu ihren Wirkungskreis; deshalb werden auch die Gedenkmünzen durch dieses Institut ausgegeben.

Gedenkmünzen erscheinen (möglichst) gelegentlich eines solchen Jahrestages, welcher in Hinsicht auf die nationale Geschichte, die Bildungsgeschichte, resp. Kultur bedeutend erscheint, doch kommen auch internationale Ereignisse in Betracht.

Die Ausgabe der Gedenkmünzen regelt ein ausgestalteter Mechanismus: die entwerfenden Künstler werden durch die Ausschreibung eines Preisausschreibens vom Thema verständigt, die einlangenden Gipsmodelle begutachtet ein Jury, welches aus den Vertretern der Ungarischen Nationalbank, der Staatlichen Münzanstalt, des Ungarischen Nationalmuseums und des Lektorates für Kunstgewerbe besteht.

Von den, auf das Preisschreiben eingelangten Werken wird nur eines, höchstens zwei in Gestalt von geprägter Münze verwirklicht (es kommt vor, dass die Entwerfenden der Vorder- und Rückseite verschiedene Personen sind), die als Entwurf verbleibenden Gipse werden bei der Staatlichen Münzanstalt aufbewahrt.

Der Zweck der nun begonnenen Artikelreihe ist, daß dieser jene Münzentwürfe bekanntgebe, von welchen keine Münze angefertigt wurde.

Die Gipse (deren Masse einheitlich 140 mm beträgt) werden den Themen gemäß in alphabetischer Reihenfolge der Namen der Entwerfenden publiziert.

Aus folgenden Themen erfolgten Ausschreibungen:

1978: Zum Gedenken an die Prägung des ersten ungarischen Goldgeldes (Karl Robert Anjou)

1979: I. Zu Ehren des Internationalen Jahres des Kindes

II. Zur 350-sten Wiederkehr des Todestages Gabriel Bethlens

III. Das ungarische Finanzgesetz (aus diesem Thema erschien keine Münze).

Ambrus Béla (1909. XI. 3.—1979. VIII. 22.)

Tragikus hirtelenséggel költözött el sorainkból Társulatunk régi tagja, a magyar papírpénzek lelkes gyűjtője és szakírója, korábban a Társulatunk könyvtárosa, gyűjteményőre és választmányi tagja, a Dessewffy Miklós jutalomérem birtokosa: Ambrus Béla.

A Trencsén megyei Belluson született, vasutas családban. A tanítóképzőt 1929-ben Esztergomban végezte és 10 évig Kisterenyén tanított. Innen Pesterzsébetre került, ahol később iskolaigazgató, majd ugyanitt az általa alapított múzeumnak lett a vezetője. A biológia szaktanári képesítés megszerzése után a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium biológiai tanszékére került, s 1952-ben kiváló tanári minősítést kapott. Innen ment nyugdíjba 1971-ben. Mint a gubacslegyek szakterületének kitűnő művelője (igen sok publikációja jelent meg e tárgykörből) a Természettudományi Múzeum Álattárában dolgozott haláláig. Halálát is a gyűjtés közben kapott kullancs-csípés okozta.

Numizmatikai munkásságának méltatása helyett álljon itt a publikációinak felsorolása e témakörből:

1. Egykorú hamis denárlet Kisterenyén. (Salgótarjáni Füzetek 1936.)
2. Magyarország papírpénzei. (Magyar Numizmatikai Társulat, Bp. 1949.)
3. Magyarország papírszükségpénzei. (Király Ferencsel, Kupa Mihállyal és Lakos Jánossal társ-szerzőségben. Az Érem 1955–1959. folytatásokban.)
4. Sopron megye papírszükségpénzei. (Kupa Mihállyal. Soproni Szemle, 1960.)
5. A magyar papírpénzek bibliográfiája. (Kupa Mihállyal. Kétszázéves a hazai papírpénz. Bp. 1960.)
6. Milyen régi a papírpénz? (Kupa Mihállyal, Kétszázéves a hazai papírpénz. 1960.)
7. Magyarország hadifogolytábor pénzei az első világháborúban. (Kupa Mihállyal. Az Érem. 1960–1962. folytatásokban.)
8. A volt Monarchia papírpénztervezetei. (Kupa Mihállyal. Numizmatikai Közlöny 1961–1962.)
9. Kerek lemezpapírpénzek. (Az Érem. 1962. 20. sz.)
10. Magyarország papírpénzei I–II. (Kupa Mihállyal. Magyar Numizmatikai Társulat, 1963–1964.)

11. Kiegészítések a Magyarország papírpénzei I. kötetéhez. (Az Érem. 1965. 31–32. sz.)
12. Hadikölcsön pénztár pénztárjegyei. (Az Érem. 1965. 33–34. sz.)
13. Egy apátsági szükségpénz. (Numizmatikai Közlöny. 1965–1966.)
14. Nagykörösi „ARGUS” vásárlási utalvány. (Az Érem. 1968. 43–44. sz.)
15. A nagyváradi bélyegpénz tervezete. (Az Érem. 1968. 45–46. sz.)
16. A dárdai és gattendorfi uradalmak szükségpénzei 1811-ből. (Numizmatikai Közlöny. 1973–1974.)
17. Kossuth Lajos amerikai emigrációs „bondjai” 1851–1853. (Numizmatikai Közlöny. 1975–1976.)
18. Az államjegyek nyomdajelzései 1920–1923. (Az Érem. 1977/1.)
19. Magyarország papírszükségpénzei 1723–1914. (Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Bp. 1977.)
20. Szeged város szükségpénze 1945. (Az Érem. 1978/1.)
21. A „koronás Wargha”. (Az Érem. 1978/1.)
22. Szükségpénz kibocsátás és kísérletei a Nikolszk-Uzurijszk-i tábor fogolycsere időszakában 1919–1920. (Az Érem. 1978/2.)
23. Az 1849-es komáromi „bankók”. (Numizmatikai Közlöny. 1977–1978.)
24. Az emigráció pénzügyi kísérletei. (Levéltári Közlemények. 1979.)
25. Kossuth londoni pere 1861. (Levéltári Szemle. 1979.)
26. Szécsény szükségpénzei 1919–1921. (Szécsényi Honismereti Közlöny. 1979.)
27. Magyarország szükségpénzei 1914–1919. (Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Bp. 1979.)
28. A Tanácsköztársaság 2 koronásai. (Az Érem. 1979/2.)
29. Az első hazai papírszükségpénz (Numizmatikai Közlöny. 1979–1980)
30. A magyarországi Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere. (Akadémiai Kiadó, Bp. 1979.)

Ez utóbbi könyvéért kandidátusi fokozatra terjesztették fel, de ennek elnyerését már nem érhetette meg.
Emlékét megőrizzük!

Rádóczy Gyula

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

LII—LXXVII (1953—1978)

évfolyamainak TARTALOMJEGYZÉKE

Összeállította

BIRÓNÉ SEY KATALIN

Bevezetés

Gyakorlatból ismerjük, hogy milyen hasznos a Numizmatikai Közlöny I—LI kötetének tartalomjegyzéke. Ez indokolja, hogy az azóta eltelt 25 év köteteinek tartalmát elkészítettük.

A tartalomjegyzék mutatója tájékoztatást ad az anyag tárgyi csoportosításáról. Ugyanolyan rendszert követünk, mint annak idején Huszár Lajos, aki az I—LI kötetek tartalmát összeállította. (lásd: NK LII—LIII/1953—54/34) Ehhez képest annyi változtatás történt, hogy a kötetekben az irodalmi ismertetések bővültek — egyéb magyar numizmatikai irodalom illetve a folyóiratok és újságok numizmatikai vonatkozású hírei is megjelentek a Közlönyben. Így ezek is helyet kaptak a tartalomjegyzékben.

A fenti kötetekben található szerzőnév rövidítések feloldása a következő:

F. M.	Fejér Mária
G. I.	Gedai István
H.	Huszár Lajos
H. L.	Huszár Lajos
K.	Király Ferenc
K. A.	Kerényi András
R. A. M.	Radnóti Alföldi Mária
sa-ay	Ambrus Béla-Kupa Mihály
X	Radnótiné Alföldi Mária

Ezeket ilyen formában használtuk és a feloldást csak itt adjuk.

Az éremleletek mutatójának elkészítése most is különös gonddal készült, mivel ez a leggyakrabban használt része a tartalomjegyzéknek. A lelőhelynevek a mutatóban ugyanúgy szerepelnek, ahogyan a cikkben használta a szerző. A helységnevekben azóta bekövetkezett esetleges változást nem jeleztük. Annnyival bővítettük az adatközlést itt, hogy a leletek darabszámát is megadtuk.

A tartalomjegyzék beosztása

I. Pénztörténet

- a) Összefoglaló
- b) Görög
- c) Római
- d) Barbár — Kelta
- e) Bizánci
- f) Árpád-kor
- g) Vegyesház
- h) Újkor és legújabb kor
- i) Erdély és a Kuruckor
- j) Papírpénz

II. Éremművészet

- a) Összefoglaló
- b) Régi éremművészet

- c) Modern éremművészet
- d) Jeton – Bárca – Jelvény

III. Vegyes

- a) Gyűjtők – Gyűjtemények
- b) Közgyűjteményekről beszámoló
- c) Egyesületek – Kiállítások
- d) Emlékezések – Személyi ügyek
- e) Különféle
- f) Éremaukcio

IV. Irodalom

- a) Könyv – Tanulmány
- b) Folyóirat
- c) Egyéb magyar irodalom
- d) Napilapok, folyóiratok numizmatikai hírei

V. Társulati élet

VI. Éremleletek

I. Pénztörténet

a) Összefoglaló

<i>Biróné Sey Katalin:</i> Néhány III. századi éremlelet értékelése és ennek problémái	70–71: 3
<i>Bodor Imre:</i> Magyarország aprópénzei a XVII. század második felében	72–73: 61
<i>Fitz Jenő:</i> Adatok Pannónia pénzforgalmának alakulásához Vespasianus trónraléptéig.	72–73: 15
<i>Horváth Tibor Antal – Huszár Lajos:</i> Kamaragrófok a középkorban	54–55: 21
<i>Huszár Lajos:</i> A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. (I. rész)	70–71: 39
<i>Huszár Lajos:</i> A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. (II. rész)	74–75: 37
<i>Huszár Lajos:</i> A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. (III. rész)	76–77: 71
<i>Huszár Lajos:</i> A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században	68–69: 57
<i>Huszár Lajos:</i> Kamaragrófok a középkorban	64–65: 55
<i>Kahler Frigyes:</i> A magyarországi középkori pénzhamisítás (I. rész)	76–77: 57
<i>Kerényi András:</i> Magyarországi szarmata pénzek	54–55: 14
<i>Mócsy András:</i> A római pénz forgalmáról a római uralom előtti Pannóniában	60–61: 15
<i>Onak Boleslav:</i> Polnische und deutsche Funde ungarischer Münzen von 11. bis 13. Jahrhundert	66–67: 29

b) Görög

<i>Sümeghy Vera:</i> Egy thessaliali bronzérem és a budakalászi kocsiedény	56–57: 3
<i>Sümeghy Veronika:</i> Krannoni és sidoni kultusz kocsik	60–61: 11

c) Római

<i>Albeker Mária–Biróné Sey Katalin:</i> Antoninianus lelet Felsőtengelicről	68–69: 13
<i>Bakos Miklós:</i> Adatok a viminaciumi koloniális pénzverés kérdéséhez	76–77: 19
<i>Barkóczi László:</i> Újabb éremlelet Intercisából	54–55: 3
<i>Barkóczi László:</i> Római-kori bronz medaillonok Szőnyből	56–57: 47

<i>Barkóczi László</i> : Hadrianus-kori éremlelet Brigetiből	56–57: 17
<i>Barkóczi László–Biróné Sey Katalin</i> : Brigetioi aranylelet	62–63: 3
<i>Biróné Sey Katalin</i> : A pilisszántói éremlelet	64–65: 9
<i>Biróné Sey Katalin</i> : A lábatlani éremlelet	66–67: 95
<i>Biróné Sey Katalin</i> : A szikáncsi V. századi solidus lelet	74–75: 7
<i>B. Sey Katalin</i> : A Zsófia-pusztai lelet	60–61: 23
<i>Entz Géza</i> : Középkori tudósítás kincsleletről	66–67: 97
<i>Fitz Jenő</i> : Hercules–Melkart ábrázolása érmeken és szobrokon	56–57: 10
<i>Fitz Jenő</i> : Septimius Severus-kori denárlelet Mór Felsődobosról	58–59: 16
<i>Fitz Jenő</i> : A viminaciumi verde megszűnésének kérdéséhez	62–63: 18
<i>Fitz Jenő</i> : Philippus éremlelet Tácról	64–65: 13
<i>Kádár Zoltán</i> : Venus Victrix ábrázolása a császár-kori érmeken	58–59: 7
<i>Kádár Zoltán</i> : „Saeculum frugiferum” a katonacsászárok pénzein	60–61: 23
<i>Kádár Zoltán</i> : Állatábrázolások az ezeréves Róma pénzein	64–65: 3
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pótlás a szombathelyi koracsászárkori denárlelethez.	64–65: 69
<i>Óvári Ferenc</i> : Statisztikai elemek alkalmazása a pannóniai és egyéb római ezüstpénz leletek összehasonlító analiziséhez (238–253)	76–77: 27
<i>Pekáry Tamás</i> : Kunfehértói éremlelet a III. századból	54–55: 50
<i>Popovič Petar</i> : Hoard of imitations of the Roman republican denars from the Belgrade National Museum	72–73: 7
<i>R. Alföldi Mária</i> : A Nemzeti Múzeum ritka Maxentius kisbronzai	54–55: 52
<i>R. Alföldi Mária</i> : A sztálinváros-(dunapentele)-dunadüli éremlelet	52–53: 5
<i>Sonnevend György</i> : Adatok az I. Valentinianus korabeli sisciai kisbronzok kronológiájához	54–55: 7
<i>Sonnevend György</i> : Valerianus és Gallienus római városi antoninianusai uralkodásuk első két évében	70–71: 9
<i>Sonnevend György</i> : Leletstatisztikai adatok az I. Valentinianus korabeli sisciai kisbronzokhoz	72–73: 27
<i>Soproni Sándor</i> : Az ercsi éremlelet	62–63: 9
<i>Soproni Sándor</i> : Római-kori ólomsúlyok a szekszárdi múzeumban	64–65: 15
<i>Sz. Burger Alice</i> : Későrómai éremlelet Kazsokról (Somogy m.)	66–67: 3
<i>Sz. Ceglédly Ilona</i> : Császárkori denárlelet Szombathelyről	60–61: 19
<i>Szepessy Géza</i> : Szórvány római pénzleletek a dorogi járásból	64–65: 71
<i>Tóth Endre</i> : Elfelejtett római éremleletek (I. rész)	76–77: 13

d) Barbár – Kelta

<i>Castelin Karel</i> : Keltische Kleinsilbermünzen von Brigetio	68–69: 3
<i>Castelin Karel</i> : Bemerkungen zum Schatzfund von Silindia 1967	72–73: 3
<i>Castelin Karel</i> : Zu den gefütterten (plattierten) Goldmünzen der bömischen Kelten	76–77: 7
<i>Kerényi András</i> : A dunántúli barbárpénzeink egyik csoportja	52–53: 3
<i>Kerényi András</i> : A regölyi típusú barbár bronzpénzeink kronológiájához	56–57: 7
<i>Kerényi András</i> : Sztálinvárosi kelta éremlelet	58–59: 3

e) Bizánc

<i>Biróné Sey Katalin</i> : Újabb avar utánzatú ezüstpénz a MNM éremgyűjteményében	76–77: 49
--	-----------

f) Árpád-ház

<i>Gedai István</i> : A kiskunmajsai friesachi éremlelet	60–61: 83
<i>Gedai István</i> : A nagykatái friesachi denárlelet	64–65: 41
<i>Gedai István</i> : A nyáregyházi lelet éremanyaga	68–69: 25

- Gedai István*: A szigetcsépi friesachi denárlelet
Gedai István: Az első magyar pénz történeti körülményeinek kérdéséhez
Gedai István: Árpád-kori éremlelet Pátróhán
Gedai István: Árpád-kori lemezpénzeink kormeghatározásához
Gedai István: Friesachi denárlelet Szankon
Gedai István: István király denára
Győrffy György: A magyar pénzverés kezdeteihez
Huszár Lajos: Bemerkungen zur Frage der ersten ungarischen Münzen
Király Ferenc: Éremlelet Örkénypusztán a XII. századból
Kupa Mihály: I. István magyar király pénzverése
Nagy Lőránd: Adatok a késő Árpád-kori pénzek kormeghatározásához
Rádóczy Gyula: Héber betűjeles Árpád-házi pénzek
Scheiber Sándor: A héber betűjeles Árpád-házi pénzekhez
Szepessy Géza: Egy esztergomi XII. századi pénzlelet
Szepessy Géza: Néhány Árpád-kori pénz összetételének vizsgálata
Turnwald Christian: Denare vom ältesten ungarischen Oboltyp
Turnwald Christian: Noch zum Münzwesen Stephans I.

74–75: 27
 76–77: 53
 66–67: 37
 64–65: 33
 66–67: 95
 70–71: 23
 72–73: 35
 64–65: 29
 52–53: 9
 74–75: 21
 72–73: 43
 70–71: 33
 72–73: 91
 64–65: 75
 70–71: 69
 64–65: 19
 66–67: 23

g) Vegyesház

- Huszár Lajos*: A XV. századi soproni pénzverés kérdése
Huszár Lajos: CNH. II. 133
Huszár Lajos: Giskra pénzverése
Huszár Lajos: Magyar mintára vert idegen aranypénzek
Pohl Artúr: A magyar aranypénz-verés kezdete
Pohl Artúr: Az alsólendvai Bánfi család pénzverése a XV. században
Pohl Artúr: Erzsébet királyné L-betűs verdejegyű pénzei
Pohl Artúr: Hunyadi János pénzverése
Pohl Artúr: Mátyás király bécsi obulusa
Pohl Artúr: V. László ismeretlen denárja
Pohl Artúr: V. László pénzverése (1453–1457)
Pohl Artúr: Újlaki Miklós pénzverési rendelkezése Szeben városához 1445-ben
Pohl Artúr: I. Ulászló király pénzverése
Pohl Artúr: Zsigmond király pénzverése (1387–1437)
Szász Károly: Adatok a nagybányai pénzverő középkori kamaragrófjairól
Unger Emil: Mária királynő obulusa?
Vajay Szabolcs: Idegen címer Nagy Lajos két denárján

54–55: 36
 60–61: 49
 62–63: 51
 66–67: 57
 76–77: 67
 70–71: 71
 64–65: 49
 68–69: 49
 74–75: 51
 68–69: 73
 70–71: 51
 68–69: 74
 72–73: 49
 66–67: 43
 54–55: 34
 72–73: 91
 68–69: 43

h) Újkor és legújabb kor

- B. Nánási Éva*: Emlékpénztervezetek a Magyar Numizmatikai Társulat 75. évfordulójára
Bottó Béla: Pénzérték-jegyzék 1751-ből
Gedai István: Magyarországról keletre került pénzek
H. Fekete Péter: Pénztörténeti adatok a XVIII. századból
Horváth Tibor Antal: Adalékok a tízes aranyak forgalmához
Horváth Tibor Antal: A magyar aranyforint értékváltozása 1490–1700 között
Horváth Tibor Antal: A munkácsi pénzverde bérleti szerződése
Horváth Tibor Antal: A tallér értékváltozása Magyarországon 1542–1700 között
Horváth Tibor Antal: Batka, kacsinka, teruntius
Horváth Tibor Antal: Pénztörténeti forrásadatok a XVII. század második feléből
Horváth Tibor Antal: Régi magyar pénznevek
Hőgye István: A „Gesti” nevű pénz forgalma a Hegyalján a 18. sz. közepén

76–77: 125
 54–55: 57
 76–77: 89
 52–53: 22
 60–61: 5
 58–59: 33
 62–63: 89
 62–63: 25
 56–57: 48
 54–55: 40
 52–53: 1
 70–71: 74

<i>Högye István</i> : IV. Ferdinánd nápolyi király emlékpénzei	70–71: 76
<i>Högye István</i> : XVIII. századi hamispénzek leírása	68–69: 76
<i>Högye István</i> : 18. századi lengyel pénzhamisítványok a Hegyalján	70–71: 75
<i>Huszár Lajos</i> : Fém pénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején	58–59: 51
<i>Huszár Lajos</i> : Pénzverés Kőrmöcbányán 1748–1768 években	56–57: 32
<i>Kahler Frigyes</i> : A XVI. századi pénzhamisítás kérdéséhez	74–75: 53
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Kecskemét város köröztvényei a bankócédulák ügyében (1797–1806)	66–67: 81
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Mária Terézia pénzértékelési rendelete 1755-ből	68–69: 63
<i>Kőhegyi Mihály</i> : II. Ferenc pátense a bankócédulák ügyében 1796-ban	76–77: 105
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pénztörténeti adatok Kecskemét város köröztvényeiben (1771–1789)	72–73: 67
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pénztörténeti adatok Kecskemét város köröztvényeiben (1789–1798)	74–75: 73
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából	70–71: 59
<i>Lakos János</i> : II. Ulászló pénzverése	58–59: 23
<i>Rádóczy Gyula</i> : Mária Terézia pénzverése 1741–1768 között	74–75: 61
<i>Szabó Kálmán</i> : Pénzérték-viszonyok kecskeméti tanácsi jegyzőkönyvekből	62–63: 91
<i>Szepessy Géza</i> : Egy Esztergom-környéki pénzlelet	66–67: 99
<i>Szepessy Géza</i> : Egy esztergomi pénzlelet a XVI. századból	68–69: 75

i) Erdély és a Kuruckor

<i>Bánkúti Imre</i> : Iratok 1705-ből a kolozsvári pénzverés történetéhez	74–75: 57
<i>Esze Tamás</i> : A nagybányai pénzverőház számadása (1666–1667)	66–67: 73
<i>Horváth Tibor Antal</i> : Tervezet az erdélyi pénzforgalom szabályozására (1736)	60–61: 69
<i>Iványosi Szabó Tibor</i> : A rézpénz forgalmának és értékváltozásának alakulása a Rákóczi-szabadságharc idején	76–77: 95
<i>Király Ferenc</i> : Barcsai Ákos pénzének szánt koholt denár	54–55: 55
<i>Kubinyi András</i> : A nagyszebeni pénzverde 1524-ben	56–57: 20
<i>Kupa Mihály</i> : Az erdélyi főhadipénztár „váltójegy”-tervezete 1849-ben	54–55: 60
<i>Szász Károly</i> : Adatok a nagybányai pénzverőház alkalmazottairól (1660–1829)	60–61: 60
<i>Szász Pál</i> : * Adatok a nagybányai pénzverő alkalmazottairól (1530–1660) (* a szerző keresztnéve tévesen jelent meg – helyesen: Károly)	56–57: 25

j) Papírpénz

<i>Ambrus Béla</i> : A dárdai és gattendorfi uradalmak szükségpénzei 1811-ből	72–73: 93
<i>Ambrus Béla</i> : Az 1849-es komáromi „bankók”	76–77: 111
<i>Ambrus Béla</i> : Az Osztrák–Magyar Bank pénzjegyeinek fiúmei felülbélyegzései	66–67: 87
<i>Ambrus Béla</i> : Egy apátsági szükségpénz	64–65: 79
<i>Ambrus Béla</i> : Kossuth Lajos amerikai emigrációs bonjai (1851–1853)	74–75: 79
<i>Ambrus Béla</i> – <i>Dr. Kupa Mihály</i> : A volt Monarchia papírpénz-tervezetei (1790–1918)	60–61: 73
<i>Ambrus Béla</i> – <i>Dr. Kupa Mihály</i> : Magyar papírpénztervezetek 1918–1946	58–59: 60
<i>B. Nánási Éva</i> : Papírpénztervezetek	76–77: 121
<i>Högye István</i> : Olaszliszka város szükségpénzei 1849-ben	68–69: 77
<i>Kahler Frigyes</i> : A debreceni helytartósági szükségpénzek 1919-ben	72–73: 75
<i>Kupa Mihály Dr.</i> : Bankjegyeink alkotói (1926–1966)	66–67: 91
<i>Kupa Mihály Dr.</i> : Legrégibb papírszükségpénzeink	56–57: 50
<i>Kupa Mihály Dr.</i> : Magyar és osztrák bankjegytervezők	64–65: 61
<i>Kupa Mihály Dr.</i> : Mád város papírszükségpénzei 1849-ben	62–63: 93
<i>Rádóczy Gyula</i> : Egy eddig ismeretlen szükségpénz	66–67: 99
<i>Sugár István</i> : Eger város 1860. évi szükségpénzének története	58–59: 56

II. Éremművészet

a) Összefoglaló

Soós Gyula: Az utóbbi évtized magyar éremművészete (1945–1955)

56–57: 44

b) Régi éremművészet (Az 1880-as évekig bezárólag)

Csatkai Endre: Adatok az 1847-es soproni tudósgyűlés emlékérmének történetéhez

56–57: 55

Csatkai Endre: A koronázási emlékérmek körül

64–65: 82

Csatkai Endre: Sikertelen kísérlet emlékérem kiadására a Nemzeti Színház megnyitásakor
1837-ben

66–67: 102

Fejős Imre: Kölcseynek szánt emlékérem

54–55: 62

Fitz Jenő: Székesfehérvár ábrázolása a XVII. századi emlékérmeken

54–55: 46

Héri Vera: Augsburgi csegely a Nemzeti Múzeum éremgyűjteményében

72–73: 79

Héri Vera: Giambattista Pozzi pápasorozatának modelljei

74–75: 93

Héri Vera: Mária királyné érmei

76–77: 85

Horváth Tibor Antal: Fugger Mária emlékérmének mestere

56–57: 53

Huszár Lajos: Az 1861 évi országgyűlés emlékérmének készítője

68–69: 78

Makai Ágnes: Magyar vitézségi érem terve 1848 nyarán

72–73: 85

Rózsa György: Karl Henrik ismeretlen levelei

52–53: 25

Rózsa György: Szatmári Pap Mihály képmása

64–65: 85

Szabédi Székely Pál dr.: Wurschbauer Károly érmeinek ólomveretei

60–61: 89

Takács Béla: Két magyarországi vonatkozású plakett

60–61: 88

c) Modern éremművészet (1880-as évek óta)

Huszár Lajos: Körmöcbányán 1872–1899 években vert emlékérmek mesterei

56–57: 58

Makai Ágnes: A Magyar Érdemkereszt alapítása

74–75: 99

Soós Gyula: Ferenczy Béni érmei

58–59: 65

Soós Gyula: Kiss Kovács Gyula érmei

64–65: 65

Soós Gyula: Madarassy Walter éremművészete

62–63: 78

Soós Gyula: Reményi József éremművészete

60–61: 79

Valkó Arisztid: Zichy Mihály éremterve

54–55: 64

d) Jeton – Bárcá – Jelvény

Garam Jenő: Sportérmeink a XIX. század második felében

62–63: 73

Horváth Tibor Antal: Székesfehérvári bárcák a XVIII. században

60–61: 85

Leszih Andor: Éremkép Miskolc régi pecsétjein

52–53: 31

III. Vegyes

a) Gyűjtők – Gyűjtemények

Csatkai Endre: Numizmatikai adatok Sopronból

66–67: 101

Entz Géza: Bodó István hagyatéki leltára 1537-ből

60–61: 84

Winkler Judit: Kemény József éremgyűjteménye és numizmatikai érdeklődése

62–63: 59

b) Közgyűjteményekről beszámoló

Korek József: A 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára	76–77: 3
Soós Gyula: Az Országos Szépművészeti Múzeum érem- és plakettgyűjteménye	54–55: 68

c) Egyesületek – Kiállítások

sa-ay: Numizmatikai kiállítások	60–61: 90
---------------------------------	-----------

d) Emlékezések – Személyi ügyek

Bendefy László dr: In memoriam; dr. Schulek Alfréd, Leszih Andor, Horváth Tibor Antal	64–65: 87
H. L.: Kerényi András 1909–1961	60–61: 3
Kőhegyi Mihály: Csatkai Endre	70–71: 78
Kőmives István: Sillye Kálmán	74–75: 105

e) Különféle

Csatkai Endre: Numizmatikai vonatkozások az első magyar nyelvű hírlapban	54–55: 67
Huszár Lajos: Numizmatikai Közlöny I–LI (1902–1952) évfolyamainak tartalomjegyzéke	52–53: 34
Keresztényi József: Az Egyetemi Könyvtár szerepe a XVIII–XIX. század érmészetében	58–59: 70

f) Éremaukcio

Csatkai Endre: Korai éremaukcio Kolozsváron	62–63: 91
---	-----------

IV. Irodalom

a) Könyv – Tanulmány

Actes du 8 ^{ème} Congres International Numismatique, New York – Washington, Septembre 1973 (Gedai I.)	76–77: 138
A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere (Ambrus J.)	58–59: 78
Bader T. (szerkesztő): Tezaure monetare din judetul Satu-Mare (Kőhegyi M.)	68–69: 84
Balogh Paul: Umayyad, Abbasid and Tulunid glass weights and vessel stamps (Nyitrai I.)	76–77: 130
Bastien Pierre: Le monnayage de Magnence (Biróné Sey K.)	64–65: 97
Biróné Sey Katalin: Bevezetés a római pénzek gyűjtésébe. Császárkor (Nagy Ádám)	72–73: 102
Boehringer Christof: Zur Chronologie Mittelhellenistischer Münzserien 220–160 v. Chr. (Biróné Sey K.)	72–73: 99
Bruun Patrick: The Roman Imperial Coinage. Vol VII. A. D. 313–337 (Biróné Sey K.)	66–67: 108
Buzdugan-Luchian-Oprescu: Monete și bancnote românești (Nagy Ádám)	76–77: 135
Carson R.A.G.: Coins Ancient, Mediaeval, Modern (Gedai I.)	62–63: 98
Carson R. A. G.: Coins of the Roman Empire in the British Museum Vol. VI. (B. Sey K.)	62–63: 98
Cerwenka-Roth: Der Münzumlauf des 16. Jahrhunderts im Raume des östlichen Österreich (Kőhegyi M.)	76–77: 134
Chirila–Ghidiosan–Ordentlich–Kiss: Der Münzhort von Silindia (Kőhegyi M.)	72–73: 100
Chirila–Ignat: Tezaurul feudal de la Gubra sec. XV–XVII (Kőhegyi M.)	74–75: 112
Chirila–Gudea–Strafou: Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat (Kőhegyi M.)	76–77: 130
Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis (szerk. Rasmusson és Lagerquist) (H. L.)	60–61: 95
Corpus Nummorum Austriacorum V. (átdolgozta H. Jungwirth) (Nagy Ádám)	76–77: 135
Crawford M. H.: Roman republican coinage. (H. L.)	74–75: 111
Dembski Günther: Die keltischen Fundmünzen Österreichs (Kőhegyi M.)	72–73: 100
Dick Franziska: Der Schatzfund von Baldersdorf Bh. Spittal a. d. Drau (Biróné Sey K.)	76–77: 129

<i>Dick Franziska</i> : Thesaurus Nummorum Romanorum et Byzantinorum Bd. I. (Biróné Sey K.)	74–75: 111
<i>Dolley Michael</i> : Anglo-Saxon pennies (Gedai I.)	64–65: 98
<i>Dolley Michael</i> : Viking coins of the Danelow and Dublin (Gedai I.)	64–65: 97
<i>Dona Numismatica</i> (Gedai I.)	64–65: 99
<i>Essays in Roman Coinage</i> presented to Harold Mattingly, edited by R. A. G. Carson and C. H. V. Sutherland (K. A.)	56–57: 65
<i>Eypeltauer Tassilo</i> : Corpus Nummorum Regni Mariae Theresiae (Nagy Ádám)	72–73: 104
<i>Evarics, Vladimír V.</i> : Numizmatičeszkij Szlovar (Kőhegyi M.)	76–77: 138
<i>Fehér G. – Éry K. – Kralovánszky A.</i> : A Közép-Duna Medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. Leletkataszter (Huszár L.)	62–63: 100
<i>F. Fejér M. – Huszár L.</i> : A magyar Numizmatika bibliográfiája (Gedai I.)	76–77: 137
<i>Filip Jan</i> : Keltská civilizace a její dědictví (Kőhegyi M.)	66–67: 108
<i>Forrer Robert</i> : Keltische Numismatik der Rhein- und Donauländer, Band 2 (Kőhegyi M.)	70–71: 83
<i>Frappe et ateliers monétaire dans l'antiquité et moyen âge</i> – Narodni muzej – Beograd (Gerlovics Sz.)	76–77: 129
<i>Fuchs Günther</i> : Architekturdarstellungen auf römischen Münzen der Republik und der frühen Kaiserzeit. (Biróné Sey K.)	68–69: 84
<i>Gamberini di Scarfea C.</i> : Le imitazioni e le contraffazioni monetarie nel mondo (Dandó A.)	58–59: 79
<i>Gedai István</i> : Történelmünk pénzeken (Kőhegyi M.)	76–77: 133
<i>Göbl Robert</i> : Regalianus und Dryantilla (Kőhegyi M.)	70–71: 83
<i>Grierson Philipp</i> : Sylloge of Coins of the British Isles – Fitzwilliam Museum Cambridge I. (H. L.)	58–59: 76
<i>Hahn Wolfgang</i> : Moneta Radasponensis (Gedai I.)	76–77: 131
<i>Hall E. T. – Metcalf D. M.</i> : Methods of chemical and metallurgical investigation of ancient coins (H. L.)	72–73: 102
<i>Hatz Gert</i> : Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit (H. L.)	74–75: 112
<i>Herinek Ludwig</i> : Österreichische Münzprägungen von 1657–1740 (Kőhegyi M.)	76–77: 134
<i>Hlinka Jozef</i> : Bratislavské korunovačné medaily a žetony (Pohl Artur)	66–67: 111
<i>Hlinka J. – Kazimír Š. – Kolníková E.</i> : Peniaze v našich dejenich (Kőhegyi M.)	76–77: 137
<i>Hlinka J. – Kraskovská – Novák J.</i> : Nálezy stredivekých a novovekých mincova Slovensku (Gedai I.)	68–69: 86
<i>Horák Ján</i> : Kremnické Dukáty (Pohl A.)	70–71: 85
<i>Horák Ján</i> : Kremnická Mincovňa (Pohl A.)	64–65: 99
<i>Huszár Lajos</i> : A budai pénzverés története a középkorban (Csillag F.)	58–59: 77
<i>Huszár Lajos</i> : A régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégibb időktől 1850-ig (Nagy Ádám)	72–73: 103
<i>Huszár Lajos</i> : Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken (Kovrig I.)	54–55: 71
<i>Huszár Lajos</i> : Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657 (Gedai I.)	76–77: 133
<i>Jaekel Peter</i> : Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780–1919 und der Bundesrepublik Österreich (Huszár L.)	56–57: 67
<i>Jaksch Karl</i> : Katalog des österreichischen Notgeldes 1916–1921 (Kőhegyi M.)	76–77: 136
<i>Juhász Andor</i> : Modern ezüstpénzek, emlékpénzek (Nagy Ádám)	72–73: 102
<i>Kalkowski Tadeus</i> : Tysiac lat monety Polskiej (Kőhegyi M.)	72–73: 101
<i>Keresztényi József</i> : Sportérmészet (Garam J.)	60–61: 95
<i>Kleiner F. S. – Sydney N. P.</i> : The early Cistophoric coinage (Biróné Sey K.)	76–77: 129
<i>Klenau Arnhard</i> : Grosser Deutscher Ordenskatalog bis 1918 (Kőhegyi M.)	76–77: 136
<i>Kovanje i kovnice antickog is srednjovekovnog novca</i> Narodni muzej Beograd (Gerlovics Sz.)	76–77: 137
<i>Kraft Konrad</i> : Das System der kaiserlichen Münzprägung in Kleinasien (Kőhegyi M.)	72–73: 99
<i>Krug Gerhard</i> : Die kursächsischen Kippermünzen II. (Kőhegyi M.)	70–71: 88
<i>Krug Gerhard</i> : Die Meissnisch-sächsischen Groschen 1338 bis 1500 (Kőhegyi M.)	76–77: 133
<i>Kupa Mihály</i> : Kétszázéves a hazai papírpénz 1760–1960 (Tolnai M.)	60–61: 95
<i>László Gyula</i> : Die Anfänge der ungarischen Münzprägung (H. L.)	62–63: 101

<i>Makai Ágnes</i> : A spanyol köztársasági kitüntetések (Kőhegyi M.)	76–77: 137
<i>Malter Joel L.</i> : Byzantine numismatic bibliography (Kőhegyi M.)	70–71: 84
<i>Meřička Václav</i> : Faleristik (Kőhegyi M.)	76–77: 137
<i>Metcalf D. M.</i> : Coinage in the Balkans 820–1355 (Gedai I.)	66–67: 110
<i>Metzulescu Stelian</i> : Un document heraldic (H. L.)	62–63: 101
<i>Metzulescu Stelian</i> : Un document numismatic (Gedai I.)	64–65: 98
<i>Mihailovic V. – Glogonjac D.</i> : Katalog novca srbije i crne gore 1868–1918 (Gerlovics Sz.)	76–77: 136
<i>Nemeškal Ljubomir</i> : Ceskobu dejovická mincovna v letech 1569–1611 (Kőhegyi M.)	70–71: 86
<i>Nohejlová-Prátová Emanuela</i> : Krása České Mince (Fehér I.-né)	56–57: 66
<i>Nohejlová-Prátová Emanuela</i> : Nálezy minci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (K. A.)	56–57: 65
<i>Nohejlová-Prátová Emanuela</i> : Nálezy minci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (K. A.)	58–59: 79
<i>Nohejlová-Prátová Emanuela</i> : Základy Numismatiky (Kőhegyi M.)	76–77: 138
<i>Pasquale Attianese</i> : Calabria Greca. Greek coins of Calabria I. (Huszár L.)	74–75: 111
<i>Pekáry Thomas</i> : Die Fundmünzen von Vindonissa (Biróné Sey K.)	72–73: 100
<i>Péñz! Péñz! Péñz!</i> (Érdekességek a pénzről) (Kupa M.)	58–59: 78
<i>Pohl Artúr</i> : Grenzlandprägung (Kőhegyi M.)	72–73: 101
<i>Pohl Artúr</i> : Évszám nélküli magyar denárok és obulusok 1308–1502 (Nagy Ádám)	72–73: 103
<i>Pohl Artúr</i> : Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei 1458–1490 (Nagy Ádám)	72–73: 103
<i>Pohl Artúr</i> : Ungarische Goldgulden des Mittelalters (Kőhegyi M.)	76–77: 132
<i>Pošvár Jaroslav</i> : Administrativně ekonomická opatření na Moravě v. 18. a první polovině 19. století (Pohl A.)	74–75: 112
<i>Pošvár Jaroslav</i> : Megjegyzések a XV. századi morvaországi városi pénzveréshez (Pohl A.)	64–65: 98
<i>Pošvár Jaroslav</i> : Měna v českých Zemích (Pohl A.)	62–63: 101
<i>Pošvár Jaroslav</i> : Moravské Mincovny (Pohl A.)	70–71: 86
<i>Pošvár Jaroslav</i> : Nagymorvaországi vasrögök, mint fizetési eszközök (Pohl A.)	64–65: 98
<i>Preda Constantin</i> : Monetele Geto Dacilor (Kőhegyi M.)	74–75: 111
<i>Probszt Günther</i> : Arabisches und ungarisches Silber für Regensburg (H. L.)	64–65: 97
<i>Probszt Günther</i> : Quellenkunde der Münz- und Geldgeschichte der ehemaligen Österreichisch-Ungarischen Monarchie (H. L.)	54–55: 72
<i>Rahrenführer Eugen</i> : Die Kursächsischen Kippermünzen (Kőhegyi M.)	70–71: 88
<i>Renjeo Ivan</i> : Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien (H. L.)	58–59: 77
<i>Schulten Peter N.</i> : Die römische Münzstätte Trier von der Wiederaufnahme ihrer Tätigkeit unter Diocletian bis zum Ende der Follis-Prägung (Kőhegyi M.)	76–77: 129
<i>Skaare Kolbjorn</i> : Coins and Coinage in Viking-Age Norway (Gedai I.)	76–77: 131
<i>Suchodolski Stanislaw</i> : Poczatki monnietwa w Europie Srodkowej, Wschodniej i Polnocnej (Gedai I.)	72–73: 101
<i>Suhle Artur</i> : Die Münze von den Anfängen bis zur europäischen Neuzeit (H. L.)	68–69: 83
<i>Sutherland C. H. V.</i> : Art in Coinage (RAM)	54–55: 71
<i>Sutherland C. H. V.</i> : The Roman Imperial Coinage Vol. VI. (Biróné Sey K.)	68–69: 83
<i>Sylloge Nummorum Graecorum</i> : The Collection of the American Numismatic Society. Part 2 (Biróné Sey K.)	72–73: 99
<i>Szolláth György</i> : A magyar zeneművészet érmei és plakettjei (Nagy Ádám)	72–73: 03
<i>Szórádi Zs. – Tálas G.</i> : A Magyar Néphadsereg jelvényei 1945–1970 (Nagy Ádám)	72–73: 102
<i>Szőke Béla</i> : A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei (H. L.)	62–63: 100
<i>Szpassz kij I. G.</i> : Az orosz pénzrendszer (Gedai I.)	60–61: 96
<i>Taul Antonin</i> : Olomoncké medaile, plakety, zetoný a známky (Kőhegyi M.)	70–71: 87
<i>Thompson Margaret</i> : The Athenian Agora (RAM)	54–55: 71
<i>Toxell Hyla A.</i> : The Norman Davis Collection (H. L.)	68–69: 83
<i>Török Gyula</i> : Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert (H. L.)	62–63: 98
<i>Vogelhuber Rudolf</i> : Taler und Schautaler des Erzhauses Habsburg von Erzherzog Sigismund v. Tirol 1484 bis Kaiser Franz Josef I. 1896 (Kőhegyi M.)	76–77: 134
<i>Weiller Raymond</i> : Catalogue des Folles Romains (Dynastie Constantinienne) (Kőhegyi M.)	76–77: 130
<i>Zaláni Béla</i> : A Habsburgok magyar verete I. (I. Ferdinánd, Miksa) (Nagy Ádám)	72–73: 103

b) Folyóirat – Évkönyv
(cikkek)

<i>Acta Arch.</i> 1969. Gedai István: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11–13. Jahrhunderten (Kőhegyi M.)	68–69: 85
<i>Acta Musei Napocensia VIII.</i> 1971 (Kőhegyi M.)	72–73: 104
<i>Atti de' Accademia Pontiana XVI.</i> 1967, Vajay Szabolcs: L'heraldique, image de la psychologie sociale (H. L.)	60–67: 11
<i>Jahrb. f. Num. u. Geldg.</i> 1968 – Castelin Karel: Zum „Münzrecht“ der Kelten in Böhmen (Kőhegyi M.)	70–71: 83
<i>Jahrb. f. Num. u. Geldg.</i> 1967 – Winkler Judita: Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkriege (Kőhegyi M.)	68–69: 85
<i>Jahrb. f. Num. u. Geldg.</i> 1967 – Lupu Nicolae: Aspekte des Münzumschlufs im vorrömischen Dakien (Kőhegyi M.)	70–71: 83
<i>Numismatica Moravica I.</i> 1965 – Sejbal Jiri: Moravská mince doby husitské (Gedai I.)	66–67: 111
<i>Recueil du Congrès Berne 1968</i> – Le sources numismatiques de l'héraldique d'État hongroise (H. L.)	70–71: 85
<i>Rev. Études Sud-Est Europe III</i> – Iliescu Octavian: Nouvelles informations relatives aux lingots romains d'or trouvés en Transylvanie (Biróné Sey K.)	66–67: 108
<i>Sborník Národního Muzea v. Prahe</i> – Hásková Jarmila: Studie o Jagellonských grosích z let 1471–1526 (Gedai I.)	68–69: 86
<i>Slovenská Numizmatika I.</i> (Kőhegyi M.)	70–71: 87
<i>Slovenská Numizmatika II.</i> (Kőhegyi M.)	72–73: 103
<i>Studii și cercetări de Numismatica V.</i> (Kőhegyi M.)	72–73: 104
<i>Satu Mare Studii și comunicări</i> 1969 – (Kőhegyi M.)	70–71: 88
<i>Südostdeutsches Archiv</i> 1970 – Pohl Artur: Die Münzkammer Siebenbürgens 1325–1526 (Kőhegyi M.)	70–71: 84
<i>Südost-Forschungen</i> 1968 – Pohl Artúr: Die Münzstätte Kaschau im Mittelalter (Kőhegyi M.)	68–69: 86
<i>Südost-Forschungen</i> 1967 – Pohl Artúr: Die Silberquelle der Slavonischen Bánat denare (Kőhegyi M.)	70–71: 84
<i>Wiadomości Numizmatyczne</i> 1965 – Gedai István: Kontakty handlowe Wegier w XI–XIII w. w świetle znalezisk monet (Kőhegyi M.)	66–67: 110

c) Egyéb magyar irodalom

Egyéb magyar irodalom (állandó rovat Huszár Lajos, illetve F. Fejér Mária összeállításai)
58–59: 80, 60–61: 96, 62–63: 102, 64–65: 100, 66–67: 111, 68–69: 87, 70–71: 88,
72–73: 105, 74–75: 112, 76–77: 139

d) Napilapok – Folyóiratok numizmatikai hírei

(Állandó rovat, összeállította F. Fejér Mária)

Általános: 60–61: 91, 62–63: 103, 66–67: 113, 68–69: 88, 70–71: 89, 72–73: 106,
74–75: 114, 76–77: 143,
Papírpénz: 68–69: 90, 70–71: 90, 72–73: 107, 74–75: 114, 76–77: 144,
Emlékérem: 64–65: 104, 66–67: 116, 68–69: 89, 70–71: 91, 72–73: 109, 74–75: 115,
76–77: 145,
Rendjel, jelvény: 76–77: 145,
Múzeumok, gyűjtemények: 62–63: 103, 64–65: 102, 66–67: 116, 68–69: 90, 70–71: 91,
72–73: 109, 74–75: 115, 76–77: 145,
Kiállítások: 60–61: 98, 62–63: 104, 64–65: 103, 66–67: 116, 70–71: 91, 72–73: 109,
74–75: 116, 76–77: 146,
Árverés: 76–77: 147,
Éremleletek: 60–61: 98, 62–63: 104, 64–65: 102–103, 66: 67: 114, 68–69: 89, 70–71: 90,
72–73: 108, 74–75: 115, 76–77: 144

V. Társulati élet

Csillag Ferenc: 75 éves a Magyar Numizmatikai Társulat

74–75: 3

Huszár Lajos: 60 év

60–61: 5

Társulati élet (állandó rovat): 52–53: 32, 54–55: 73, 56–57: 69, 58–59: 81, 60–61: 99,
62–63: 106, 64–65: 107, 66–67: 119, 70–71: 93, 72–73: 111, 74–75: 117,
76–77: 149

VI. Éremleletek

Alsóvadász	XVII. sz.	78 db	66–67: 105
Bajna	XVII–XVIII. sz.	738 db	56–57: 63
			74–75: 108
Bajsa	XII. sz.	81 db	70–71: 81
Bakonyszeg Guthtanya	XII. sz.	105 db	70–71: 81
Balatonboglár	római	40 db	72–73: 97
Becsehely	római	10 db	56–57: 63
Berhida	XVII. sz.	105 db	64–65: 93
Békéscsaba	XIX. sz.	18 db	60–61: 93
Bér	XVI. sz.	2594 db	62–63: 95
Bihar megye	XVIII. sz.	13 db	54–55: 70
Boldogháza	XVI. sz.	659 db	60–61: 93
Brigetio	római	17 db	56–57: 17
Brigetio	római	118 db	62–63: 3
Budapest V. Szervita tér 8.	XVIII–XIX. sz.	30 db	58–59: 75
Budapest XI. ker	XVI. sz.	342 db	60–61: 94
Buzsák	XVII. sz.	452 db	64–65: 94
Bükk	XVII. sz.	46 db	54–55: 70
Csabacsüd	XVI. sz.	85 db	70–71: 81
Dab	XI. sz.	51 db	56–57: 63
Decs	XVI. sz.	3028 db	66–67: 105
Decs (Etepuszta)	XVI. sz.	5308 db	68–69: 82
Doboz (Zala m.)	XVII. sz.	1812 db	68–69: 81
Doboz (Békés m.)	XVII. sz.	1823 db	74–75: 108
Dorogi járás	római	(több lelet)	64–65: 71
Drégelypalánk	XV. sz.	52 db	64–65: 93
Endrefalva	XVI. sz.	850 db	64–65: 93
Ercsi	római	587 db	62–63: 9
Esztergom (szórvány)	XI–XII. sz.	16 db	60–61: 93
Esztergom	XIII. sz.	133 db	60–61: 94
Esztergom	XVI. sz.	115 db	62–63: 95
Esztergom	XI–XIII. sz.	34 db	64–65: 75
Esztergom	XVI. sz.	10 322 db	68–69: 75
Esztergom környéke	XVI. sz.	15 db	66–67: 99
Esztergom környéke	római	62 db	72–73: 97
Esztergom (Kovácsi)	XIII. sz.	29 db	62–63: 95
Érd	római köztárs.	52 db	56–57: 63
Érd	XVI. sz.	33 db	60–61: 94
Érd (Téglagyár)	római köztárs.	52 db	62–63: 97
Érpatak	XVIII–XIX. sz.	1190 db	62–63: 96
Érsekvadkert	XV–XVI. sz.	351 db	60–61: 93
Fajsz (Garadomb)	XVII. sz.	4130 db	66–67: 105
Fajsz (Garadomb)	XVII. sz.	501 db	74–75: 108

Fajsz (Ősztvér)	XVI. sz.	1017 db	66–67: 105
Felsőtengelic	római	1089 db	68–69: 13
Fogaras megye	XVI. sz.	246 db	74–75: 107
Gödöllő	XIX. sz.	22 db	62–63: 97
Gyulavári	XVII. sz.	24 db	66–67: 106
Hejőpapi	XVIII–XIX. sz.	55 db	62–63: 97
Hajdúböszörmény	római	szórvány	54–55: 69
Hajdúböszörmény	XIII–XVIII. sz.	szórvány	54–55: 69
Hatvan	XVI. sz.	782 db	62–63: 97
Intercisa	római	59 db	54–55: 3
Ismeretlen (Erdély?)	XVI. sz.	31 db	72–73: 98
Ismeretlen (Jugoszlávia?)	római közt. egykorú utánz.	15 db	72–73: 7
Ismeretlen	XVII. sz.	10 db	64–65: 78
Ismeretlen	XV. sz.	9 db	64–65: 78
Ismeretlen	XVI. sz.	3459 db	72–73: 97
Ismeretlen	XVI. sz.	247 db	72–73: 98
Ismeretlen	XIX. sz.	55 db	72–73: 98
Ismeretlen	XVI. sz.	3458 db	74–75: 107
Ismeretlen	római	78 db	76–77: 127
Izsák és Orgovány között	XV. sz.	193 db	58–59: 75
Kazsok	római	748 db	66–67: 3
Kerkaszentkirály	XVIII. sz.	382 db	68–69: 81
Kérsején	XVI. sz.	302 db	60–61: 93
Kiskunmajsa	XIII. sz.	34 db	60–61: 83
Kisvejte	XVI. sz.	641 db	66–67: 106
Kunfehértó	római	17 db	54–55: 50
Kunfehértó	XVI. sz.	3273 db	64–65: 93
Kustánszeg	XVII. sz.	34 db	58–59: 76
Lábatlan	római	38 db	66–67: 95
Lengyelország	XI–XIII. sz.	szórványok	66–67: 29
Lövőpetri	XVI. sz.	2389 db	62–63: 96
Magy	XVI. sz.	47 db	56–57: 64
Makkoshotyka	XVI. sz.	3771 db	74–75: 107
Mánfa	XVI. sz.	122 db	62–63: 97
Mátraszőlős	XVI. sz.	573 db	64–65: 93
Mosul (Irak)	XVII. sz.	287 db	76–77: 89
Mór–Felsődobos	római	72 db	58–59: 16
Nagybörzsöny	XVII. sz.	35 db	64–65: 94
Nagykátá	friesach	174 db	64–65: 41
Nagykátá	XVI. sz.	5906 db	64–65: 95
Nagykőrös	XVII. sz.	237 db	58–59: 76
Németország	XI–XIII. sz.	szórvány	66–67: 29
Nógrádsáp	XVI. sz.	2918 db	62–63: 96
Nógrádszakál	XVI. sz.	102 db	76–77: 127
Nógrádverőce	XVI. sz.	1111 db	58–59: 75
Nyáregyháza	XIII. sz.	1790 db	68–69: 25
Nyírbogdány	XVII. sz.	921 db	58–59: 75
Nyíregyháza (kórház)	XVI. sz.	17 db	68–69: 82
Nyírmártonfalva	XVI. sz.	4815 db	66–67: 106
Oroszipusztá	XIII. sz.	78 db	58–59: 75
Ostffyasszonyfa	kelta	8 db	52–53: 3
Öcsény	XVII. sz.	47 db	66–67: 107
Örkénypuszta	XII. sz.	57 db	52–53: 9
Ötvöskonyi	XVII. sz.	130 db	54–55: 70

Pátroha	XII. sz.	7939 db	66–67: 37
Pilisszántó	római	115 db	64–65: 9
Rábaszécsény	XV–XVI. sz.	19 db	60–61: 94
Sarkad	XVII. sz.	52 db	68–69: 82
Silindia	kelta	727 db	72–73: 3
Siófok	XIII. sz.	316 db	60–61: 94
Solt	XVII. sz.	170 db	62–63: 95
Solt	XVII–XVIII. sz.	352 db	64–65: 94
Szakony	XVII. sz.	199 db	54–55: 70
Szank	XIII. sz.	113 db	66–67: 95
Szászsebes	római	„nagy kincs” ? db	66–67: 97
Szápár	XVI. sz.	246 db	54–55: 69
Szigetcsép	XIII. sz.	3970 db	74–75: 27
Szikáncs-pusztá	római	1439 db	74–75: 7
Szirák	XVI. sz.	15 db	64–65: 94
Szirák	XVII. sz.	35 db	64–65: 94
Szombathely	római	58 db	60–61: 19
Szombathely	római	58 db	64–65: 69
Sztálinváros	római	278 db	52–53: 5
Sztálinváros	kelta	300 db	58–59: 3
Tác	római	11 db	64–65: 13
Tiszakeszi	XVI. sz.	2415 db	58–59: 76
Túrkeve	XVII. sz.	47 db	56–57: 64
Tyúkód	római	37 db	72–73: 97
Vaszar	XVII. sz.	172 db	56–57: 64
Veresegyház	XVII. sz.	206 db	76–77: 127
Zamárdi	XIV. sz.	121 db	64–65: 94
Zirkovci	római	118 db	76–77: 13
Zsófia-pusztá	római	5217 db	60–61: 23

Irodalom

Sylloge Nummorum Graecorum – The Collection of the American Numismatic Society. Part 4 – Sicily II: Galaria-Styella. New York 1977, 748 érem, 25 tábla.

A könyv a *Sylloge Nummorum Graecorum* sorozat újabb kötete. A sorozat e kötetében is a már megszokott módon történik az anyag publikálása. Egy-egy gyűjteményen belül – ez esetben az American Numismatic Society gyűjteménye – geográfiai tagolásban, s egy-egy egységen belül – ez itt most Szicília – városok szerint betűrendben, ezen belül pedig kronológiai sorrendben publikálják az anyagot. Minden darabnál pontos meghatározás, pénzfajta, súly, pozíció és irodalom van. Ami lényege a *Sylloge* sorozatnak, hogy minden darabról képet is közöl a kötet mégpedig a leírással párhuzamos oldalon. Így könnyen kezelhető munka. A szerzőkollektívát köszönet illeti a pontos és megbízható munkáért.

Bíróné Sey Katalin

Le Rider, Georges: Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II Frappé en Macédoine de 359 á 294. Paris 1977, 484 oldal, 95 tábla, 1 térkép

A kötet II. Philippus ezüst- és aranypénzeit, illetve a makedon vereteket tárgyalja i. e. 359–294 időszakban. Külön fejezetben beszél a különböző verdékben vert ezüst- és aranypénzekről – így az amphipolisi és pella veretekről. A verdéken belül kronológiai, emissió sorrendben hozza az anyagot a fenti időn, illetve a verdék működési idején belül. Ez a tulajdonképpeni katalógus része a műnek.

A szerző itt felsorolja a darabok súlyát, pozícióját, megnevezi az irodalmat, vagy a gyűjteményt ahonnan a darab származik. Gyakori, hogy azonos típusból, illetve változatból több darabot is felsorol a különböző gyűjteményekből. A katalógus rész minden darab fotóját is hozza, csak azokét a példányokét nem mindig, ahol egy katalógusszám alatt több pénz is felsorol.

Külön fejezet tárgyalja a leleteket, amelyekben philippeusok, illetve ebből az időszakból származó, de más görög városok veretei fordulnak elő. A feldolgozott anyag katalógus szerű közlése után következik az értékelő rész.

Külön fejezet tárgyalja az ezüst- és aranyverést. Először az ezüstök verését elemzi a két verdében Pellában és Amphipolisban. A súlyváltozás, típusváltozás, az emissiók elemzése és a datálás külön fejezetet kapnak mind az ezüst- mind az aranyverés tárgyalásánál.

Tulajdonképpen Müller L. 1855-ben megjelent II. Philippos és Nagy Sándor pénzverését összefoglaló könyve óta 1976-ig nem jelent meg összefoglaló munka e témáról. Kisebb cikkek, vagy leletpublikációk láttak napvilágot ezen idő alatt. 1976-ban J. R. Ellis munkája és ez a könyv jelentik a legújabb összefoglaló és értékelő munkát.

A szerző az anyaggyűjtésből és leletpublikációkból új szempontok szerint summázza II. Philippos pénzverésének lényegét. Megállapítja, hogy II. Philippus ezüst és aranyvereteinek nagy része posthumus veret. Olyannyira, hogy még Nagy Sándor életében, de halála után is nagyobb számban vert a pella és amphipolisi verde aranyat II. Philipposnak mint neki. Rögzíti az arany és ezüst értékarányát II. Philippos pénzverésében. Röviden érinti Nagy Sándor pénzverését, amely lényegesen „jelentéktlenebb”, mint II. Philipposé. Továbbá tárgyalja a II. Philippos pénzutánzatok kérdését. A makedon pénzek kedveltek voltak a Balkánon és a Duna vidékén. A leletek nagy mennyisége bizonyítja ezt. Pink véleményével ellentétben a keleti kelta philippeus utánzatok verésének idejét az i. e. IV. század végére teszi.

A szerző nagy munkát végzett, amikor Müller után több mint 100 évvel újra elkészítette II. Philippos pénzverésének corpusát, felhasználva az eltelt száz évben megjelent irodalmat és leletpublikációkat. Ezek segítségével egy kronológiai, verdehely és emissio szempontjából is használható új munkához jutottunk.

Bíróné Sey Katalin

Newel, Edward T.: The Coinage of the Eastern Seleucid Mints from Seleucos I. to Antiochus III. Numismatic Studies No. 1. The American Numismatic Society, New York 1978.

The Coinage of Western Seleucid Mints... Numismatic Studies No. 4. The American Numismatic Society. New York 1977.

A hellenisztikus éremverés bonyolult problematikájának egy részét, a Seleucida éremverést dolgozza fel a szerző e két kötetben.

Nagy Sándor halála után birodalma felbomlott és hadvezérei osztozkodtak a különböző tartományok felett. A keleti területek és Kis Ázsia nagy része a Seleucidáknak jutott. Éremverésük részben a Nagy Sándor-féle alapokat folytatta, részben új típusokat teremtett. A pénzek kronológiája és verdéhez kötése rendkívül bonyolult feladat, a gyakran évtizedeken át ismétlődő éremképek és a hasonló nevű uralkodók miatt. Bonyolítja a kérdést, hogy sok típust több különböző uralkodó is változtatás nélkül átvett, sőt még a feliratra is elődje nevét verette.

Newel a pénzeket verdék szerint csoportosítja, amely elsősorban a nagy város-ásatások anyagán alapszik. A verdéken belül az egyes uralkodók érmeinek elkülönítésében többféle szempontot is figyelembe vesz: felirat, portré, magisztrátusok kezdőbetűi, különböző szimbólumok és ellenjegyek, illetve az éremkép stílusa. Ezek alapján nemcsak az uralkodókat, hanem azok különböző kibocsátásait is el tudja különíteni.

A mű nem törekszik teljességre, nem hoz minden ismert darabot, csak minden típust igyekszik feltüntetni egy-egy kibocsátáson belül. A leíró rész minden egyes csoportról indexek (típusok, szimbólumok, ellenjegyek, kurzív betűformák, kincsek) könnyítik meg a tájékozódást. A mű tekintélyes képanyagot tartalmaz, ahol minden típus fel van tüntetve.

A könyv első kiadása 1938-ban, illetve 1941-ben jelent meg. Az egyes típusok datálásával, illetve verdéhez kötésével kapcsolatos újabb eredményeket a kötetek elején Otto Morkholm correctio táblázata foglalja össze. A könyv nagy segítséget jelent a korszak kutatói számára, megkönnyíti a Seleucida érmek korhoz, illetve területhez kötését, amely eddig komoly problémát okozott. A szerző alapos és a lehetőségekhez képest jól áttekinthető munkát végzett.

Torbágyi Melinda

Kolniková, Eva: Keltské mince na Slovensku. Pallas 1978, 106 oldal, 46 kép

A munka népszerűsítő formában ismerteti meg az olvasót a keltákkal, vándorlásukkal. Röviden vázolja szerepüket és jelentőségüket az antik kultúrtörténetben. Ismerteti a Szlovákia területén letelepült törzsek pénzverésének előzményeit, és e területen készült kelta pénzek főbb típusait. A táblákon az érmeek nagyított, színes képét hozza, mellettük azonban eredeti nagyságban is ott a pénzek képe. Ez az egyetlen elfogadható módja a nagyított éremképek közreadásának.

A sok kép hozzásegíti a témával ismerkedő olvasót, vagy a kezdő gyűjtőt az érmeikkel való szinte közvetlen ismerkedéshez. Kár, hogy a nyomdának – gondolom technikai okokból – nem sikerült a színeket még csak megközelítően sem élethűen visszaadni.

Bíróné Sey Katalin

Kos, Peter: Keltski novci Slovenije. Keltische Münzen Sloweniens. Situla. Ljubljana 1977, 156 old. 42 tábla.

A szerző összegyűjtötte a Szlovéniában előkerült kelta pénzeket, szórványérmeket és kincsleleteket, de csak azokat, amelyeket lelőhelyhez lehetett kötni. Nemcsak a különböző jugoszláviai múzeumok anyagát vizsgálta át ilyen szempontból, hanem a környező országokét is. Összegyűjtötte a ma már csak irodalomból rekonstruálható éremanyagot is, amely az idők folyamán elkallódott. Így mondhatjuk, hogy szinte teljes a gyűjtése a szlovéniai kelta pénzekre vonatkozóan. A katalógus rész a lelőhelyek szerint betűrendben van összeállítva. Adja a típus, súly, pozíció, őrzési helyre vonatkozó adatokat, ezenkívül irodalmat, illetve megjegyzésként a lelőhelyre vagy a leletkörülményekre vonatkozó adatokat közül. Bőséges képanyaga van a kötetnek, ahol csak lehetséges a szerző hozza a darabok képét. A lelőhelyek folyamatos sorszámozást kaptak ez található a lelőhely térképén, ahol jel különbözteti meg a szórvány- és kincsleleteket. A szerző a szórvány- és kincsleleteknél azt is jelöli a szövegben, hogy kézbe vette, ellenőrizte-e az érmeiket, vagy pedig csak publikációból vagy más információból ismeri azokat.

A katalógust megelőzi az értékelő rész, amely természetesen a publikált anyag leggyakoribb típusaival kapcsolatos problémákat tárgyalja. Így tárgyalja a noricum-i kisézüstök tipológiájának és relatív kronológiájának összefüggését. Abszolút kronológiájuknál pedig a magdalensbergi analógia alapján Tiberius-kori forgalmukat is elfogadhatónak tartja.

Tárgyalja ezen típusok verdehelyének kérdését, s a noricum-i kisézüstök elterjedési térképének vizsgálata alapján az az álláspontja, hogy mindhárom nyugat noricum-i típust Magdalensbergben és Celjében verték. Celjében ugyancsak vertek kelet noricum-i nagyezüstöket is. Foglalkozik a Szlovéniában ritkábban előforduló boi nagyezüstök problémájával is. Boi aranyak – Nagy Sándor, illetve kagyló stater – előfordulnak ezüstök nem. A leletanyag elemzéséből megpróbál a szerző – a kelet és nyugat noricum-i típusú kis- és nagyezüstök elterjedéséből – a terület politikai, illetve történelmi változásaira következtetni. A nyugat- noricum-i típusú kis- és nagyezüstök elterjedése e területen Noricum politikai, illetve gazdasági hatását is jelentheti itt. Szükség szerint kommentálja a szerző a fontosabb kincsleleteket.

A munka érdeme – azontúl, hogy összeállította a szlovéniai kelta leletrepertóriumot – az, hogy az értékelésnél lényegretörő, rövid, de mégis ismerteti, értékeli, elfogadja vagy elveti a korábbi irodalom álláspontját egy-egy problémával kapcsolatban.

Bíróné Sey Katalin

R. Alföldi Mária: Antike Numismatik I–II. Mainz am Rhein 1978. Kulturgeschichte der antiken Welt. Band. 2–3. 323 old. 20 tábla, 7 térkép, 410 ábra.

A munka régen várt kézikönyve az antik numizmatikának. Bevezetőjében általános numizmatikai fogalmakkal, a numizmatika céljával, kutatástörténettel, leírással, meghatározással (általában), pénzveréssel stb. foglalkozik. Ezek a fogalmak és problémák sok esetben általában a numizmatikára vonatkoznak.

A két kötet szorosan kapcsolódik egymáshoz. Az első rész tárgyalja az előbb vázolt általános numizmatikai problémákat, majd a kimondottan antik numizmatika általános szempontjait. Külön fejezeteket szentel a görög, kelta, római köztársasági, római császárkori, bizánci numizmatikának a népvándorlás korral bezárólag. Az utolsó fejezet a pénzekhez hasonló veretekkel is foglalkozik. E kötetben szükség szerint vannak lábjegyzetek és képek.

A második kötet a bibliográfiát adja ugyanolyan tematikai felosztásban és sorrendben, mint az első kötet. A munka röviden és tárgyilagosan ismerteti egy-egy témakört, közli az általános tudnivalókat, ami a témában egyetemi hallgatónak, vagy kezdő kutatónak szükséges. A bibliográfiát kommentálja a szerző, rövid, de lényegi értékeléssel, illetve útmutatással. Gyakran utal arra, hogy hol lehet még (melyik folyóiratban, vagy szerzőnél) egy-egy témának bővebben utánaolvasni. A bibliográfia nemcsak a legújabb műveket és cikkeket adja, inkább azt mondhatjuk, hogy leglényegesebbeket a régieiből és újból is. Nem hiányoljuk a teljes bibliográfiát, hiszen nem is az a célja egy ilyen típusú kézikönyvnek.

Régóta szüksége volt a szakmának egy ilyen jellegű kiadványra, amelytől nem azt várjuk, hogy szűkebb témáinkhoz adjon új szempontokat és irodalmat, hanem azt, hogy segítsen elindulni a numizmatika egy másik területén, amivel eddig mélyebben nem foglalkoztunk. Ha az antik numizmatika más területeivel kívánunk, vagy kell foglalkoznunk, eddig elég sok időbe telt, míg a kiinduló irodalmat, vagy a lényeges kérdéseket az ember megformálta, megszerezte. Most ezt mind készen kapjuk. A kötetek kezelése egyszerű, áttekinthető, hasznos és hézagpótló munka.

Bíróné Sey Katalin

R. Alföldi, Maria: Cohen – RIC – Konkordanz. Teil 1. Von Augustus bis zur Follis-Reform Diocletians (Cohen² Bd. 1–6 und RIC Bd. I–V/1–2) Bonn 1978, Antiquitas Reihe 1, Band 30, 523 old. Bearbeitet von H. Chantraine, P. R. Franke, H. Künthmann, M. R. Alföldi, M. Rabzelj, H. W. Ritter.

A munka címében pontosan benne foglaltatik mit kap, mit várhat az olvasó – a Cohen 2. kiadásának és a RIC megfelelő köteteinek egyeztetését.

Általában a múzeumi gyűjtemények Cohen szerint voltak és vannak meghatározva. Azonban ma már nem kielégítő egy típus leírását adó meghatározás, (mint Cohen) többet várunk – kronológiát, verdejegyet, emissió és officina jegyekkel együtt. Ezt kaphatjuk a RIC-ben, amelynek még nem készült el minden kötete.

Németországban az 1950-es évek óta folyó Fundmünzen munkálatok tették szükségessé, hogy a munka meggyorsítása érdekében olyan segédkönyvvel rendelkezzenek a kutatók, amellyel aránylag rövid idő alatt nagy mennyiségű érmet lehet a Cohen meghatározásról áttenni RIC meghatározásra. Hiszen a Fundmünzen kötetek megjelentetésének lényege, hogy a lelőhelyes érme pontos kronológiáját is adja. E céllal készült el különböző kutatók közös munkájaként a Cohen² RIC konkordanc, amelyet a Fundmünzen munkálatoknál mindezideig sokszorosított kéziratban használtak. Németországon kívül azonban más országokban is folyik a lelőhelyes római pénzek gyűjtése, így a közreadott konkordanz nagy segítséget nyújt az áthatározás időrabló munkáját végző kollegáknak.

A munka hibájaként csak néhány téves számot sorolhatunk fel – ami megbocsájtható ilyen számtömegben (pl.: Gallienus Cohen 81 ≠ RIC Sa 197).

Az áthatározási munkák idejének megrövidülése e kézikönyv segítségével nem órákban, hanem években fejezhető ki.

Bíróné Sey Katalin

Walker, D. R.: The Metrology of the Roman Silver Coinage. I. From Augustus to Domitian. British Archaeological Reports Suppl. Series 5, Oxford 1976, 159 pp., 17 fig. II. From Nerva to Commodus. B. A. R. Suppl. Series 22, 1977, 120 pp., 12 fig. III. From Pertinax to Uranus Antoninus. B. A. R. Suppl. Series 40, 1978, 159 pp., 16 fig.

A szakirodalomban csak szórványosan találhatók római ezüstpénzek elemzési adatai, ezek nagyobb része is a pénzek pontos meghatározása nélkül, így sem a részletes, sem az átfogó vizsgálat céljára nem használhatók, ehhez egyébként a számuk sem elegendő. Ezért is időszerű és jelentős előrelépés Walker műve. Hatalmas munka volt maga a kémiai elemzés is: 5628 db. ezüstpénz elemzését végezte el a szerző i. e. 132–i. sz. 253 időszak, kevés híján négy évszázad anyagából összeválogatva. Hasonlóan hatalmas munka volt az eredmények értékelése is. Az elemzésre a módszer korlátainak és hibalehetőségeinek tudatában a röntgenfluoreszcenciás analízist választotta. Ez ugyan nem ad olyan pontos eredményeket, mint a destruktív kémiai analízis, de nagyszámú minta gyors elemzését teszi lehetővé.

Az anyagot a British Museum, az oxfordi Ashmolean Museum és az A. H. Baldwin and Sons cég gyűjteményéből, továbbá Curtis Clay és saját magángyűjteményéből válogatta össze. Mivel a munka elsődleges célja az ezüsttartalom vizsgálata, e mellett csak a réz-, ólom- és ha volt, az aranytartalmat határozta meg. Az eredményeket verdehelyek és évek szerint rendezve sorolja fel, grafikusán is ábrázolja, majd részletesen diszkutálja.

Az I. kötetben 1672 ezüstpénz adatait találjuk, 1378 darabát az i. e. 30–i. sz. 96 periódusból, 117 cistophorusét az i. e. 133-tól Claudius uralkodásáig terjedő időszakból, és 177 tetradrachmonét a római Egyiptomból XIII Ptolemaios (Auletes)–tól Neroig. Ebben a részben igen tanulságos ez a nehéz helyzet, amellyel kormányzása elején Vespasianus találta szemben magát, aki a 68 és 69 évek harcai, Galba, Otho és Vitellius vetélkedése után teljesen kiürült államkasszával kezdte uralkodását. Neroéhoz hasonló mértékű további pénzrontásra kényszerült, amely után csak Domitianusnak sikerült helyreállítania az ezüstpénz eredeti finomságát, de neki is csak igen rövid időre.

A II. kötet 1946 db. elemzését tartalmazza az i. sz. 96–192 időszakból. Az erre az időszakra vonatkozó egyik legérdekesebb megállapítása a szerzőnek, hogy a Traianus daciai hádjárátaiból származó hatalmas aranyzsákmánynak nem volt lényeges hatása Róma pénzügyi helyzetére és pénzverésére.

A III. kötet két részre oszlik. Az első rész 2010 ezüstpénz elemzési eredményét sorolja fel és diszkutálja a 193–253 évekből. Már e korszak elején, Septimius Severus alatt, az ezüstartalom kb. 57%-ra süllyedt, majd miután 238-ban a denarius verése abbamaradt, III. Gordianus és Philippus Arabs alatt az antoninianus már csak kb. 45% ezüstöt tartalmazott. A drachma és többszöröse is ugyanezt a képet mutatják.

A második rész koronázza meg a háromkötetes művet. Alapvető jelentőségű, kitűnő tanulmány ez, amely átfogja a római birodalom ezüstpénzverésének fejlődését egészen 253-ig. A szerző itt nemcsak metrológiai vizsgálataira támaszkodik, hanem a történeti, archaeológiai és antik irodalmi forrásokra is, figyelembe véve nemcsak a szűkebb politikai eseményeket, hanem a császár utazásait, a háborúkat, a felkeléseket és a gazdasági helyzetet is. Bizonyítja ez a tanulmány az ilyenfajta metrológiai vizsgálatok alapvető jelentőségét, nemcsak a numizmatika, hanem a történettudomány számára is. Kitűnik pl. a vizsgálatokból Róma gátlástalan kizsákmányolási politikája a keleti provinciákban. Így Szíriában 213 és 219 között a tetradrachmon ezüstartalmát 60%-ról fokozatosan 20%-ra csökkentették, ami e rövid idő alatt óriási hasznot jelentett a kincstárnak, de a tetradrachmon-pénzrendszer teljes összeomlásához vezetett.

Négy rövid függelék is csatlakozik e kötethez: a standardek kérdéséről, Traianus aranypénz-kibocsátásának volumenéről, az arany-ezüst értékarányról és a keleti verdeknek a római verdével való kapcsolatáról. Közülük legérdekesebb és legfigyelemreméltóbb az arany-ezüst értékarányról szóló függelék, amelyből kitűnik, hogy az aranykészlet növekedésével és legfigyelemreméltóbb az arany-ezüst értékarányról szóló függelék, amelyből kitűnik, hogy az aranykészlet növekedésével és az ezüstkészlet relatív csökkenésével hogyan nőtt az ezüst értéke. Jó példa erre az, hogy 208-ban még mindig ugyanennyi, holott közben a denarius ezüstartalma a felére csökkent. Ez azt jelenti, hogy a pénz értéke nem egyenes arányban csökkent az ezüstartalom csökkenésével, vagyis a pénzromlás nem mindig volt olyan nagymértékű, mint ahogy eddig gondolták.

A munkát széleskörű tárgyi tudás, rendkívüli gondosság és célratörés jellemzi. Ezek eredménye e rendkívüli mű, amely nemcsak a császárkor előtti évszázad és a császárkor első három évszázada ezüstpénzveréséről ad világos áttekintést és részletekbe menő felvilágosítást, hanem egyúttal nélkülözhetetlen segédkönyvet jelent a történészek és az archaeológusok számára is. A szerzőnek, akinek az előszó tanúsága szerint jó humora is van, melegen gratulálunk.

Bakos Miklós

Fitz, Jenő: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts. Teil 1–2. Budapest, Bonn 1978, 945 old, 32 tábla.

A mű tárgyalja az i. sz. 14–268 közötti időszakban – ezt öt periódusra bontja – Noricum, Pannónia Superior és Inferior, Dacia és Moesia Inferior egyes településeinek, illetve területeinek pénzforgalmát.

Az éremanyag értékelését táblázatok előzik meg. Az egyik fajta a császárok, illetve a pénzfajták, koloniális és viminaciumi veretek évenkénti darabszám szerinti megoszlását, továbbá az indexet adja (ez egy viszonyszám az összes periódus és az egyes periódusok évi átlaga között). A másik táblázat fajta a fenti megoszlást periódusonként vizsgálja. A harmadik féle táblázat periódusonként adja a pénzfajták százalékos megoszlását.

Az éremleletek értékelése a következő nagy anyagfeldolgozó része a munkának. A 249–259 közötti időszakban elrejtett éremkincseket tárgyalja szintén a fenti táblázatos feldolgozásban. Itt összesen mintegy 112 lelettel (135 000 érem) dolgozott a szerző, majd értékeli ezeket.

Ilyen nagy mennyiségű érem, illetve lelet összehasonlítása lehetőséget adott finom megkülönböztetésekre. A szerző az eddig használatos „kincslelet” terminus technicust árnyalni tudja.

A második kötet a verdek szerepét tárgyalja a pénzforgalomban. A viminaciumi verdét külön fejezetben tárgyalja. A viminaciumi pénzek előfordulásának statisztikai elemzése, az idevonatkozó irodalom felhasználása lehetővé tette, hogy egészen finom kronológiai besorolását adja az egyes viminaciumi emissióknak. Ebből a szempontból a könyv e része a RIC kiegészítő „kötetének” számít.

Külön fejezetben foglalkozik a teljesen hiteles gorsiumi éremlelettel (3134 db).

A vázlatosan ismertett mű alpmunka, amely új irányba tereli az elkövetkezendő évtizedek numizmatikai kutatását nemcsak Pannóniára, de a többi dunamenti provinciára vonatkozóan is.

Bíróné Sey Katalin

Alföldi, Andreas–Alföldi, Elisabeth: Die Kontorniat-Medaillons. Teil I. Katalog. Berlin, 1976, 232 p + 212 tábla.

A Magyar Numizmatikai Társulat azzal ünnepelte 40 éves fennállásának emlékét, hogy 1942-ben és 1943-ban kiadta Alföldi András vaskos kötetét a kontorniat érmekről. A munka úttörő volt a maga korában, de teljes nem lehetett, hiszen a II. világháború közepette kellett összegyűjtenie itthon, de a hajdani római birodalom egész területéről a vonatkozó anyagot. Ez persze eleve nehéz, sőt reménytelen vállalkozás volt, s ezért vált szükségessé, hogy most újra visszatérjen e kérdésre. A kontorniatok verése szoros összefüggésben volt az újévvél, amolyan szerencsét kívánó érmek voltak. Első darabjait II. Constantius uralkodása alatt kezdték verni, még pedig a 356–359 közötti évek újévé. A pontos keltezés a forgalmi pénzek elő- és hátlapjai tették lehetővé. A veretek Róma városához kötődnek s szigorúan pogány szimbólumokat használnak fel. Ezért tiltja be őket I. Theodosius 394-ben. Az öntött példányok éppen ennek következtében keletkeztek, de 410 körül ezek is befejeződnek. Kétségtelenül ugyanezt a célt szolgálták, mint a vert darabok, de ezeken megérzik a nem hivatásos éremvésnékök ügyefogyott művészkedése.

Az új kiadás tetemesen megnövekedett számú darabbal dolgozik, a szövegekötetnél legalább kétszer vastagabb táblakötet pedig – az első kiadás kétharmados arányával szemben – eredeti nagyságban hozza az érmeket. A numizmatikai világ kíváncsian várja a második kötetet, melyben az anyag értékelését ígéri a szerzőpáros.

Kőhegyi Mihály

Bíró-Sey, Katalin: Coins from identified sites of Brigetio and the question of local currency. (Régészeti Füzetek Ser. II. No. 18.) Budapest 1977, 184 p. + 9 tábla.

Előljáróban az anyaggyűjtés, a feldolgozás és az értékelés kérdéseit taglalja a szerző. Osztanunk kell azt az aggályos mérlegelést és óvatos megfogalmazást, melyet az egyes leletekkel kapcsolatban tesz, hiszen az utóbbi évtizedekben kitűnt, hogy egy-egy lelet történeti eseményekkel való összevetése, de különösen gazdaságtörténeti értékelése jóval bonyolultabb, mint ahogyan azt gondoltuk, mivel az összetevők egy részét még nem is sejtjük. A grafikus ábrázolásoknál pedig a darabszámokat tüntették fel, ami messzemenőleg nem azonos az előkerült éremanyag egykori értékével. Ez különösen Brigetia érvényes, hiszen itt kiemelkedően sok aranypénz került elő. A grafikonok adatait nem lehet mechanikusan felhasználni, mert nemcsak a pontosan évre vagy néhány évre keltezhető darabokat használják fel megajzoláshoz, hanem ennek hiányában a császár teljes uralkodási idejét vették fel s ez eleve torzítja az ábrát. A IV. századra vonatkozóan ez a közös nevezőre hozás nem is valószínűsíthető meg, hiszen a többféle bronzpénz – follis, maiorina, centenionalis – közötti finom értékkülönbséget nem ismerjük, bár az nem lehetett túlságosan lényeges.

A feldolgozott mintegy 7300 érmet három csoportba osztotta a szerző: 1. Szórványérmek (ide kerültek az egykori hamisítványok és a telepátásból származó darabok), 2. Sírokból előkerült érmek, 3. Kicsleletek. Statisztikai értékelhetőség szempontjából a szórványok a leghasználhatóbbak, mivel ezeknél a legnagyobb az esetlegesség. A kicsleletek csak egy bizonyos időszak pénzforgalmáról adnak képet, ami nem minden esetben egyezik a szórványokéval. A három leletcsoport adatait összegezve jól látszik, hogy igen kevés a köztársasági denár, de ez nemcsak Brigetia jellemző, hanem az egész Dunántúlról. A császárság első évtizedeiből kizárólag bronzpénzek maradtak ránk. Domitianus alatt kezd kiépülni a légiós tábor, Traianus uralkodásának első évtizedében pedig különböző légiók váltották egymást. Az ide telepített katonaság nemcsak a tábor és ellenerőd (Celemantia) kiépítését jelentette, hanem a katonák zsoldját képező rendszeres pénzbeáramlást is. A quad mozgolódásokat a 129–131 között csökkenő szórványérmek száma és egy 134 előtt záruló kicslelet elrejtése mutatja. A markomann háborúk második szakaszában erősen visszaesik a pénzforgalom, sőt majdnem teljesen megszűnik. A II. század végén – nem utolsósorban a markomann háborúk hatására – az eddiginél rohamosabb infláció indul meg. A denárok ezüsttartalma csökken, sok a subaeratus, sőt a teljesen bronznak látszó denár. Septimius Severus alatt szép számmal akad koloniális (Thracia, Macedonia, Mysia) veret. Ez a keleti hadjáratokban részt vett katonák hazatértevel és keleti népesség betelepülésével hozható kapcsolatba. Hasonló jelenségekkel Intercisaban és Carnuntumban is találkozunk. 240–250 között magasra szökik a veretek évi átlaga, de ebben a silány pénz is szerepet játszott, hiszen a forgalomban lévő pénznek csak a fele ezüst és annak is romlott a finomsága. A bronzpénzt a bronzzá silányult antoninianusok pótolják. A szórványok csökkenése a 290-es években összhangban áll a tábor második pusztulásával. Valentinianus és Gratianus uralkodásának ideje az utolsó fellendülés korát jelenti a pannóniai pénzforgalomban. A nagy pénzmennyiség beáramlásának oka a limes helyreállítása. A brigetioi leletek alapján is állíthatjuk, hogy 395-ig, ha csökkent mértékben is, de volt pénzbeáramlás a tartományba. Sok olyan, sajnos csak hátlati típus alapján keltezett, de pontosan meg nem határozható érem is van, melyet 423-ig verhettek. Őszintén szólva a doktori disszertációnak megírt munka méltóbb kiadást érdemelt volna meg, hiszen ez az első eset, hogy egy pannóniai város teljes római éremanyaga feldolgozásra került.

Kőhegyi Mihály

Carson, R. A. G. – Burnett, A. M. – Johns, C. M. – Macfarlane, M. C. – Ivens, S.: Recent Coin Hoards from Roman Britain. British Museum Occasional Paper No. 5. 1979, 117 old. 5. tábla

Új kezdeményezés, hogy az Occasional Paper-ben érmeleleteket közölnek. Ezek eddig a Numismatic Chronicle hasábjain jelentek meg.

E kötetben több római érmeleletet publikál több szerző. Így a Cirencester-i (zárul: 93–94), Londonthorpe-i (153–154), Waddington-i (318), Hamble-i (348–349), Chorleywood-i (348), Water Newton-i (350), a Kampston-i két lelet (az egyik 358-ban, a másik 400-ban zárul), az Otterbourne-i (400) és a Whorlton-i leletet (410–420).

A leletek az 1874–1978 időszakban kerültek elő, illetve a whorltoni lelet még 1810-ből való. Ez utóbbinak csak egy kis része (38 db) volt publikálható, amely ma is a British Múzeumban van.

A leletek közlése nagyjából azonos szempontok szerint történt. Elő- és hátlati körirat leírás, néhány szóval a hátlati ábra leírása (főként a II–III. századi érmeknél), irodalmi hivatkozás, súly – néha pozíció.

Az egyes leletleírások csak a lelet előkerülési körülményeit, majd a fenti módon történő leírását, meghatározását adják.

A chorleywoodi lelethez egy tanulmány kapcsolódik a galliai verdék (Trier, Lugdunum, Arelate) 330–341 közötti vereteiről. A finom, aprólékos megfigyeléseket az érmeképekről rajzos táblák mutatják. Ezek a különbségek kronológiai finomításra adnak lehetőséget a fenti verdékben.

A leletek ilyen módon való gyors megjelentetése követendő példa minden múzeum számára.

Bíró-Sey Katalin

Dick, Franciska: Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Österreich. Abteilung IX. Wien 1978. 240 old. 12 tábla, 2 térkép.

Az osztrák „Fundmünzen” sorozat jelentős előrehaladást tett a közelmúltban, mivel két olyan fontos római-kori településről, mint Carnuntum és Vindobona megjelent a sorozatnak egy-egy kötete.

E kötet, amely a bécsi lelőhelyes pénzeket hozza nemcsak a római, de a kelta pénzeket is tartalmazza. A 4206 érem publikálása, illetőleg összegyűjtése az irodalomból, illetőleg a múzeumok és magángyűjtemények anyagából nem kis munkát jelentett a szerzőnek.

A publikáció a leletanyagot a mai bécsi kerületek szerint hozza. Első pillantásra ez helytelennek látszik. A szerző magyarázata azonban meggyőző és elfogadható, hogy az antik helyneveket lehetetlen volt azonosítani. A munka használatossága miatt kellett a mai kerület-beosztást alapul venni. Valójában ez nem szakítja szét az egykori telephelyeket, mert az anyag nagy része a tábor és tábor környékéről került elő, ez az I. illetőleg a III. kerületben van. Így egyetérthetünk a szerző anyagrendezési elvével.

A munka az FMRD (Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland) által már kitaposott ösvényen halad, A kerületenkénti szétválasztás (az I. kerületnél különválasztja a tábor és tábor környéki érmeket) a szokásos módon történik, kincs, szórvány, telep és sír-leleteket külön tárgyalja.

A kötethez kapcsolódó különböző regiszterek – korabeli hamisítványok, medalionok, hibridek, technikai különlegességek, leletfajták (kincs, szórvány, sír, település) – lehetővé teszik a fenti csoportokba tartozó pénzek gyors kikeresését. A lelőhely mutató is ezt segíti elő, feloldja a kerületen belüli csoportosítás uniformizáltságát, bár ott is hozza a közelebbi lelőhelyet a szerző, de így áttekinthetőbb.

Külön mutatót ad a görög, kelta és koloniális veretekhez hely és időrendben. A római köztársasági és császárkori pénzek kronológiai illetőleg **veredéhek** szerinti szétválasztása – jelezve, hogy milyen fajta leletből származik a darab (kincs, szórvány, stb.) és **hányadik kerületből** – újdonsága az ilyen jellegű munkáknak. Ezzel a szerző nagyon megkönnyíti annak a munkáját, aki statisztikai összehasonlításokra akarja használni e kötet anyagát.

Végezetül annyit, hogy a kötet megérdemelt volna egy jobb térképet, nehezen olvasható, a kerületek alig kivehetők, határaik pedig egyáltalán nem. Ez azonban nem kisebbíti Franziska Dick munkájának értékét.

Bíróné Sey Katalin

Göbl, Robert: Antike Numismatik, München 1978, 1. Band – Text 284 old., 2. Band – Tafel 283 old., 176 tábla, 19 táblázat, 1 térkép.

A két kötetes mű az antik numizmatikára vonatkozó anyagot dolgozza fel. Itt antik alatt nemcsak a görög, római értendő, hanem az antik Irán, Keletírán, India és Kína és végül a barbarikum pénzverésével is foglalkozik.

Az első kötet a fenti területeken található numizmatikai anyag általános kérdéseit taglalja. Az *érem fogalmát* (tárgyalja az érmekhez hasonló, de nem pénznek számító medáliákat, kontorniatokat, tesserákat), az érmek anyagát, általános fogalmakat – mint előlap, hátlap, szél stb., a pénznek nevét, készítésük technikáját stb. – taglalja a fent említett földrajzi, illetve történeti megoszlásban.

Az általános témák után beszél a különböző korok és népek pénzveréséről a görögöktől a barbarikum pénzeiig bezárólag. Foglalkozik ezenkívül pénztörténettel, továbbá módszertani kérdésekkel, statisztikai módszerekkel, verési szisztéma rekonstrukciójával, a pénzek összetételének analízisével stb. Egy szóval minden kérdéssel, ami az antik numizmatikánál szóba jöhet.

A 2. kötet csak az apparátus részét tartalmazza a műnek. Itt találjuk a jegyzeteket, az irodalomra vonatkozó rövidítés-jegyzékeket, s a címszavak szerinti mutatót, a táblák képeire vonatkozó adatokat, továbbá a táblákat.

A munka tekintettel az átfogott anyag szerteágazóságára és mennyiségére – egy lexikonszerű kézikönyv. Szinte minden címszót megtalálunk benne, bőséges modern irodalommal ellátva. De mégis a mű tematikus feldolgozása és az anyag csoportosítása térben, időben és témában jól szemlélteti az antik numizmatikát.

Kutatók és gyűjtők egyaránt haszonnal forgathatják. Ez talán furcsán hangzik, de az első kötet ismertető fejezetei a jegyzetek használata nélkül bőségesen elegendők olyanok számára, akik általánosan kívánnak tájékozódni egy-egy témából. A jegyzet apparátus használata, a szerző rövid útmutatásai – ki szól ellene vagy mellette az egyes kérdések ilyen-olyan megoldásának – segíti a kutatókat, hogy egy-egy témát mélyebben is megismerjenek, áttekinthetnek.

Bíróné Sey Katalin

Kellner, Wendelin: Ein römischer Münzfund aus Sirmium, (Gallienus–Probus). Wien 1978, Veröffentlichungen der Kommission für Numismatik. Band 7, 57 old. 20 tábla.

1972-ben Sirmiumban (Mitrovica) találták a 2322 antoninianusból álló leletet. Elrejtése Probus 282-ben Sisciában történt meggyilkolásával hozható kapcsolatba. A lelet Gallienus, Quintillus, Aurelianus, Severina, Tacitus, Florianus és Probus vereteit tartalmazza. A legnagyobb számúak Aurelianus (1804 db.) és Probus (359 db.) veretei. A verdék szerinti megoszlás: Siscia, Kyzikos és Mediolánus verdékben készült az antoninianusok zöme, Siscia azonban messze vezet a többi verdével szemben (1078 db.). A feldolgozás RIC szerint történt, de mint tudjuk éppen a Gallienus – Probus kötetek nem a legsikerültebbek a RIC sorozatban, így rengeteg a lábjegyzet a különbségek jelölése miatt. Kár, hogy nem használta a szerző Alföldi András (Numizmatikai Közöny 34–37) sisciai verdére vonatkozó cikkeit, amely éppen a leletben foglalt korszakra vonatkozik. A feldolgozás mintaszerű, a Göbl iskolától megszokott módon történt. Bőséges képanyag egészíti ki a publikációt. Kár, hogy súly és pozíció adatokat nem közölt a szerző.

Bíróné Sey Katalin

H. Vaday, Andrea: Szolnok megyei éremtani adatok Hild Viktor jegyzeteiből. Szolnok 1975, 92 old. 5 kép.

A szerző Hild Viktor lelkes múzeumbarát és gyűjtő elveszett éremgyűjteményét ismerteti a fennmaradt naplók és feljegyzések alapján. Hild Viktor pontos éremleírásai és a lelőköörülményekre vonatkozó feljegyzései teszik ezt lehetővé. Főként a Jászságban előkerült római érmeket gyűjtötte össze. A numizmatikai anyagot Hild nyilvántartotta a Régészeti Naplóban, továbbá minden egyes érem adatait külön leírókatonra vezette és külön kartonrendszere volt az érem-székényeiről. Így teljes egészében rekonstruálni tudta a szerző az éremgyűjteményét.

A kötet teljes terjedelmében közre adja Hild Viktor régészeti naplóját, külön fejezetben értékeli az éremanyagot a szerző (204 db. érem értékelhető). Az értékeléshez egy térképet ad a Szolnok megyei éremlelőhelyekről Hild Viktor alapján, grafikonon hasonlítja össze az Alföld (Huszár-Kerényi alapján) és Szolnok megye pénzforgalmát (Hild alapján), továbbá egy táblázatot ad, amelyen feltünteti, hogy mely császároknak milyen lelőhelyeken hány pénze került elő.

A gyűjteményben több Szolnok megyében előkerült éremleletet is sikerült rekonstruálni, így a Kunhegyes Kolbászpuszta, Pusztafokoru-i, Szajol-i, az Újszász-Nagykáta közti és a Szolnok-Szelevény közti éremleleteket. Értékelésében vizsgálja a provincia és a barbarikum kereskedelmi kapcsolatait, a mindkét területet érintő háborús eseményeket, s azt hogy e két dolog hogyan mutatkozik az éremanyag tükrében. Hasznos és jó kezdeményezés, hogy egy elveszett gyűjteményt élővé tett a numizmatikai kutatás, a majdani éremleletreptórium számára.

Blérné Sey Katalin

Kubitschek, Wilhelm (+) – Dick, Franziska: Carnuntum im 18. Jahrhundert ein archäologisch-numismatischer Bericht des Obersten von Below. (Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte 349. Band.) Wien 1979. 74 old. 43 tábla.

A munka az 1760-ban osztrák fogságba került Below porosz ezredes kéziratával foglalkozik, akit 1760–1763 Hainburgnál internáltak. Őt a közeli Carnuntum római régiségei igen érdekelték. Pénzeket gyűjtött és 431 pénzről rajzokat készített. Kéziratát a környező helyiségek tájképeivel egészítette ki, ezeket a munka szintén közli.

A Below ezredes által lerajzolt és Kubitschek által az 1–32 táblázatokon feldolgozott éremképek a következők:

- 1– 19 sz. görög pénzek
- 20– 27 sz. kelta pénzek
- 28– 35 sz. római köztársasági pénzek
- 36–405 sz. római császári pénzek
- 406–410 sz. bizánci pénzek
- 411–413 sz. keleti pénzek
- 414–422 sz. újkori pénzek
- 423–431 sz. hamisítványok

A 35–43 sz. táblázatokon korabeli rajzok láthatók a következő helyiségekről: Hainburg, Petronell, Carnuntum, (itt későbbi keltezésű török, kuruc időkből származó sáncokat is felvett), továbbá Dévény és Hof, Wolfstahl, Deutsch Altenburg, Pozsony, Kopcsény és Bruck am Leitha.

A pénzek listáját dr. G. Dembski és Dick Franziska újonnan átdolgozta. A katalógusszámok és Kubitschek számainak összevetését a munka szintén közli.

Pohl Artur

Bertel, Tomaso: Numismatique Byzantine. Wetteren, 1978, 182 p. + XVI tábla.

A magyarországi pénztörténet két szakasza kapcsolódik szorosabban a bizánci numizmatikához. A Kárpát-medence egészét uralmuk alá hajtó avarok (568) sírjaiból – római pénzek mellett – bizánci darabok is előkerültek a korai avar korban. Ezek a viszonylag gyéren felbukkanó bizánci érmek igen fontos fogódzót jelentenek az avarok belső időrendje szempontjából. Egyáltalán nem közömbös tehát a pénzek egymásutjánának numizmatikai szempontból történő rendbe tétele, hiszen ez kihatással van keltező értékükre. A másik kor, melyben érezhető a bizánci éremképek hatása a magyar anyagban IV. István uralkodásának (1162–1163) ideje, de lényegében az egész XII. században nyomon követhető. Különösen érdekesek a XI–XIV. század közötti éremfinomságra és az ezüst-arany értékarányára vonatkozó közlések, mert ezeket ez ideig eléggé elhanyagolta a kutatás.

Kőhegyi Mihály

Hlinka J. – Kolníková E. – Kraskovská L. – Novák J.: Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava 1978. 296 old. 10 tábla, 2. térkép.

A kötet a sorozat harmadik könyve. Az első V. Ondrouch írta, a második J. Hlinka, L. Krasková és J. Novák kollektív munkája volt e harmadik könyv szintén közös munkája több szerzőnek.

Az előző említett 1–2 kötet folytatásaként ez a könyv is a Szlovákiában előkerült lelőhelyes pénzek – szórvány-érmek (telep, temető) és kincsleletek katalógusa. Ilyen formában tartalmazza a kelta, római, bizánci, a középkori denár periódus, majd tallér periódusból származó pénzeket.

A szórványérméknél pontos meghatározást, a kincsleleteknél globális ismertetést kapunk, hogy hány db. és milyen császárok, illetve uralkodók veretei voltak a leletben. Még az olyan leleteket is hozza a kötet, amelyek közelebből nem meghatározhatók. Gondolunk itt a régebbi múlt századi feljegyzésekre, amelyek homályosak. Lelelőhelyet, az előkerülés idejét, körülményeit, az elrejtés idejét, darabszámot, irodalmat és őrzési helyet is közöl a katalógus. E kötet név és tárgymutatója a Nálezy mincí. . . I–II. kötetére is vonatkozik.

Ezenkívül van minden korszakra – kelta, római, bizánci, középkori (denár, tallér periódus) – egy összefoglaló és értékelő része a kötetnek, amely a katalógusban közölt anyag ismeretében született.

Így a kötet rövid áttekintést nyújt, de ugyanakkor dokumentumokat is ad Szlovákia területének lelőhelyes érmeiről és pénzforgalmáról a keltáktól a tallér periódussal bezárólag.

Blérné Sey Katalin

A magyar pénzverés kezdete. Székesfehérvár 1975, 39 p.

A kis kötet címe annak a konferenciának nevét viseli, melyet 1973-ban Székesfehérvárott tartottak e kérdés tisztázása céljából. A vitában neves szakembereink sora szólalt fel és mondta el – a többinek nem egyszer ellentmondó – véleményét. Bevezető előadásában *Gedai István* a nagyharsányi lelet darabjait, illetve az ezekből levonható tanulságokat elemezve kifejtette, hogy a lándzsát tartó kéz és LANCEA REGIS feliratú pénz volt Szent István első verete és 1000–1002 között kellett készülnön. *Káplár László* gondos vegyelemzéséből kitűnt, hogy a nagyharsányi lelet két Dannenberg 1706/a denára azonos időben és helyen készült, ám ez a hely nem egyezik meg a többi darab készítési helyével. Az uralkodói lándzsa széleskörű vizsgálata, a bevont párhuzamok nyomán valószínűnek látszik – véli *Kovács László* – a pénz nem forgalmi jellege. Inkább a koronázás alkalmából kibocsátott emlékkeretre gondolhatunk. Szakirodalmunkban *László Gyula* vetette fel elsőnek Géza-kori pénzverésünk lehetőségét, melyet még mindig nem tart lezárt kérdésnek. Legkorábbi pénzverésünk helyéül 3 település került eddig szóba: Esztergom, Székesfehérvár és Pannonhalma. Az utóbbit egyértelműen elveti numizmatikai kutatásunk nesztora *Huszár Lajos*, aki a jelenleg rendelkezésünkre álló ismeretanyag alapján az esztergomi székhelyet tartja valószínűbbnek. *Bónis György* a jogtörténet oldaláról vizsgálta meg a kérdést. Rövid áttekintéséből azt a következtetést vonta le, hogy István király pénzbüntetési rendszere meglehetősen átgondolt volt és szilárdnak bizonyult a későbbiekben is. *Kralovánszky Alán* szerint Szent István gazdaságtörténeti szempontból is kiváló realpolitikusként volt, aki királyi tanácsával együtt, a keleti eredetű, adott társadalmi és gazdasági fejlettségi fok, és a nyugati hatások között, népének valós gazdasági adottságaival számolva építette ki az új feudális állam pénzgazdálkodását tinó- és ércpénzre egyaránt alapozva. *Györffy György* egyértelműen 1000-re keltezi a LANCEA REGIS feliratú pénz verését, mely István koronázására készült.

A tartalmas vita nem zárta le a nyitott kérdéseket, de nagyban hozzájárult azok végleges tisztázásához.

Kőhegyi Mihály

Slovenska Numizmatika III. Bratislava 1974, 221 p.; IV. Bratislava, 1976. 268 p.; V. Bratislava, 1978. 221 p.

A Szlovák Tudományos Akadémia folyamatosan jelenteti meg a kizárólag numizmatikával foglalkozó Évkönyvét. A tanulmányoknak, de még az apróbb leletközléseknek is szinte kivétel nélkül van magyar vonatkozása, de ezek mindegyikére nem térhetünk ki egy ismertetés szűk keretei között, meg kell elégedjünk – az egyes kötetek sorrendjében haladva – a legfontosabbak felidézésével. *Jozef Hlinka* a Szlovákia területén előkerült X–XIX. századi éremleletek egészét (összesen 580) összeállította, de ezúttal csak azt a 144-et elemzi, melyekben cseh és morva veretek fordulnak elő. Az általános kép teljesen hasonló a magyarországihoz. A nálunk is ismert gazdaságtörténész *Stefan Kazimír* azokat a tényezőket elemzi, melyek a mai szlovák terület pénzforgalmát befolyásolták. Nagy nyeresége a kutatásnak az eddig ismeretlen, felvidéki levéltárakból (Lőcse, Besztercebánya, Igló, Nagyszombat) vett adatok bedolgozása és értelmezése.

A IV. kötetben *Vladislav Vsevolodovič Kropotkin* a Lengyelországban és a Szovjetunióban talált római aranyak utánzatainak teljes anyagát dolgozta fel. Itt lényegében a nálunk is előforduló, zömmel a szarmata területről ismeretes jelenséggel állunk szemben, bár a Nagyalföldön aranyutánzatok nem fordultak elő. Ezért meglepő a nagyszámú (58 db) utánzat tőlünk északra és keletre. Pontos lelőhelye azonban csak 6 példánynak ismeretes és ez nagyon meglehetősen az értékelést. Igen fontos a magyar pénztörténet és kereskedelem ismerete szempontjából *Stefan Kazimír* cikke, melyben a XVI. századi magyar nemesérckivitel és a lengyel pénzek gyors beáramlását vizsgálja a magyar, osztrák és szlovákiai levéltárak iratanyaga alapján. A XVI. század második felében tömegesen előkerülő lengyel félgaras, garas, dutka, hatosgaras, solidus és poltura így nyer történeti háttérrel és értelmet. *Jaroslav Posvar* a magyar és a cseh aranyforint XIV–XVI. századi értékviszonyát vizsgálja és arra a következtetésre jut, hogy a magyar verés jóval szilárdabb, egyenletesebb és éppen ezért értékállóbb volt, mint a cseh és pont ennek következtében fejezték ki – elsősorban nagyobb értékek esetén – magyar aranyforintban az összeget. A szerző itt korábbi eredményeit építi tovább, de megtoldja azt okleveles anyaggal is. A körmöcbányai verde létszámát, technikai berendezéseit, új építkezéseit tárja elének *Milos Khun* cikke egy eddig kevésbé kutatott időszakra (1800–1900) vonatkozóan, mellyel méltó emléket állított a mostanában 650. éves születését ünneplő verdének. Érdeklődésre tarthat számot a Josef Hlinka eddigi numizmatikai munkásságáról *Éva Kolníková* által összeállított bibliográfia, mert benne számos magyar vonatkozású cikk van.

Az V. kötet teljes terjedelmét a körmöcbányai verde tevékenységének szentelték. Helyet kapott ebben az aranydukát verés megindulásának (*Josef Hlinka*), a verde 1300–1699 közötti tevékenységének (*Lubomír Nemeskal*), a XVI. századi ércbányászathoz (*Stefan Kazimír*), a bányajog alakulásának és a garasverés megindulásának (*Jaroslav Posvar*), a város gazdasági és politikai életének (*Stefan Kazimír*), új aranyfinomító eljárás bevezetésének (*Miloslav Khun*) valamint a bányászati tevékenységének bemutatása. Már a témák felsorolása is bizonyítja milyen sokoldalúan vizsgálták meg Magyarország egykor legnevesebb és szinte minden korban legfontosabb pénzverdájának tevékenységét a csehszlovák numizmatikusok.

Kőhegyi Mihály

Gumowski, Marian: Hebräische Münzen im mittelalterlichen Polen. Graz 1975, 136. p. + X. tábla.

A lengyel pénzverés sajátos fejezetét jelenti a XII. században nagy tömegben és igen változatos éremképpel vert zsidófeliratos brackteák sorozata. Egyes példányok már a XVIII. században ismertekké váltak, de a hibás olvasatok teljesen félrevitték a kutatókat, akik némelyike játékpénznek, másika áldásthöz amuletteknek vélte őket. A tisztánlátást azok a nagyobb tömegű ilyen brackteát tartalmazó leletek jelentették, melyek az 1910–30-as években kerültek elő,

hiszen a nagyszámú hasonló veret lehetővé tette a feliratok biztos olvasatát. Ma már – éppen Gumowski korábbi munkássága nyomán – tudjuk, hogy valamennyi héber-feliratos brackteáta a XII–XIII. századból származik és a lengyel pénzverés szerves része. Általában a nagyobb átmérőjű, nehezebb és jobb finomságú veretek a korai időkbe tartoznak, de egyes uralkodók (Kasimir, III. Miseco, Boleslav, I. és II. Premyslav) újra és újra kísérletet tettek megjavításukra, azaz trónralépésük első idejében jó pénzt verettek, de a pénzromlást megakadályozni nem tudták. Gumowski 320 típust ír le részletesen és hosszan elemzi azokat a történelmi körülményeket, melyek között ezek létrejöttek. Szépen nyomomkövethetők a zsidók XII. század eleji bevándorlása Lengyelországba, majd a pénzügyek (vámok, pénzverőhelyek, bérletek, királyi tizedszedők, kölcsönzők) fokozatos átvétele. Miután a XII–XIII. században ezek a jelenségek nálunk is megfigyelhetők, hasznos párhuzamokat nyerhetünk a könyvből, melynek megjelenését a neves szerző már nem érthette meg.

Kőhegyi Mihály

Dr Kahler, Frigyes: A pénzhamisítás magyarországi történetéhez 1848-ig. A pénzhamisítással kapcsolatos néhány kérdés. Doktori értekezés kézírata, 265 old. soksz.

Pénzhamisítással kapcsolatos publikáció és Kahler Frigyes neve hosszú évek munkája nyomán szinte elválaszthatatlan. Most – a Magyar Nemzeti Bank jóvoltából – házi sokszorosításban vehettük kézbe eddigi kutatásainak összegezését. A tekintélyes mű hat fejezetben, bőséges jegyzetekkel tárgyalja a témát.

Az első rész a pénzhamisítás fogalmának megjelenését és néhány, ezzel kapcsolatos elvi kérdést tisztáz. A vert pénzhez vezető út rövid ismertetése után meglepetésként hat, hogy a pénzhamisítás fogalma különböző korokban mennyire más tartalmú ill., hogy mennyire tükrözi a különböző társadalmi és politikai viszonyokat. Két alapvető irány mutatható ki: a hamisítás támadja a pénzkibocsátási monopóliumot, ez a politikai oldala, vagy az anyagi érdekeket támadja s ez a gazdasági oldala. A pénzhamisítás fogalmi körének bővülése és bonyolódása jól nyomomkövethető az ókori népek törvényalkotásában, a görög és római törvényekben már a pénzhamisítás alapvető formái szinte mind előfordulnak. Az első, kifejezetten hamisítás elleni jogszabály Sulla diktátorsága idején i. e. 80-ban született. Ebben a fejezetben tárgyalja a szerző a római birodalom provinciáiban és az ún. barbarikumban folyó pénzkibocsátás kérdéseit is. Leszögezi, hogy a barbár utánzatok nem hamisítványok.

A második fejezet címe: A pénzhamisítás fogalma és szerepe az Árpád-korban. A X. században, államiságunk kezdetén még a szokásjog érvényesült. Így a hamisítás korabeli megítélése csak közvetett források alapján történhet: a pénzleletek és a később leírt jogszabályok alapján. (Ehhez csatlakozik majd a perek és egyes esetek leírása.) A pénzhamisítás első írott jogi megfogalmazását az 1298. évi törvényeink tartalmazzák, amelyek már a gazdasági oldalát közelítik szemben a korábbi politikai oldal, a felségjog sértés szemlélettel. Okleveles forrásunk a XIII. század elejéről van. A leletekben található hamisítványok felismerése, megítélése igen nehéz, mivel a technikai feltételek miatt a hamisítások nagyrészt a verdékhez kapcsolódnak. Ritka az öntési eljárással és a verdén kívül, de verőtővel készített hamisítvány. A hamisításból eredő haszon egyelőre még nem csábító.

A harmadik fejezet Károly Róbert rendeleteit és az 1342. évi pénzreformját elemzi. A rendeletek már az egész pénzrendszer büntetőjogi védelmét jelentik, kiterjednek a nemesfém forgalmának szabályaira, kamataira hivatali visszaélésekre, mulasztásokra egyaránt. Egy úttal mutatják a pénzgazdálkodás szélesedését, következésképpen a pénzhamisítással való meggazdagodási lehetőséget is. A bizonytalan hatalmi viszonyok is kedveznek a hamisításnak. A XV. században pénzhamisító műhelyek működnek egy-egy feudális úr védelme alatt. De veszélyeztetni a pénzforgalmat a királyok által kibocsátott rossz pénz is. Mátyás rendeleteivel és reformjával az árutermelés létét és fejlődését biztosító értékálló pénzrendszert teremti meg. Ismét a politikai elem kerül előtérbe – a szerző szerint –, de inkább egyformán súlyos a gazdasági elemmel. A pénzhamisító műhelyek a következő században is tovább működnek.

Külön fejezet a magyarországi XVI. századi pénzhamisítás története. Ez a rész a szerző eddigi publikációiból jobban ismert. Itt csak megemlítjük, hogy a pénzhamisítás szempontjából összegezve olvashatjuk a hazai gazdasági és politikai viszonyok leírását, amely több szálon, szorosan összefügg a korabeli főúri és az ún. kovácshamisítások történetével. Mindezt – talán túlságosan is széles – kitekintés előzi meg az összeurópai gazdasági átalakulásról. Egy táblázatban áttekinthetjük a leletek hamisítvány anyagát és helység szerint a működő műhelyeket. E korszakban ismét felmerül a kutatások új lehetőségének fontos kérdése: a fémösszetétel vegyi vizsgálata, műszeres elemzése. Ezeket a hamisítványokat részben mesterek készítették, jelentős nemesfém mennyiséget használtak fel.

Az ötödik fejezet a pénzhamisítás alakulását elemzi a Kipper-korszak végétől (1624) 1848-ig, valamint a papírpénzhamisítással kapcsolatos kérdéseket. A fémpenzhamisítás a 17. század második felétől visszaszorul a szokványos bűnelkövetés keretei közé. Nem jelent gondot a törvényhozásnak sem. Kedvezett a hamisításnak a sokszor igénytelen kivitelű veretek kibocsátása. A papírpénz megjelenése új fejezet a pénzforgalom, a hitelélet és egyúttal a hamisítás terén is. Jobb lenne a korszakhatárt a hazai gazdasági élet fordulópontjával jelölni.

Az utolsó fejezet nem tartozik szorosan a hamisítás témaköréhez, bár kétségtelenül hasznos tudnivalókat tartalmaz, tisztázza: a szükségpénz, az utánzat és a fantáziapénz fogalmát, viszonyukat a hamisításhoz.

A kötet alapos kutatómunka eredménye. Első, talán legnehezebb lépés a hamisítványok tipológiájához. A feltárt és a még szinte korlátlanul bővíthető források pénz-, jog-, gazdaság- és művészettörténeti együttes értékelése a szaktudományok számára is hasznos ismereteket tár fel. Célratoróbb, ökonomikusabb szerkesztéssel, elengedhetetlenül illusztrációkkal könyv formában való megjelenése kutatóknak és gyűjtőknek egyaránt igen hasznos lenne. A szerző eredményeit királyi többes helyett egyszám első személyben is vállalhatja.

Nagy Ádám

Cercetari Numismatice I. București 1978, 129 p.

A Florian Georgescu és Constanța Sfirbu szerkesztette kötettel új sorozatot indítottak a román numizmatikusok, melynek változatos tartalmú írásai közül bennünket a Iasi közelében előkerült 6150 ezüst és 5 aranypénzből álló lelet érdekelt közelebből, mert azok két aqileiai darab kivételével mind magyar veretek. Zömük Mátyás (4435 db) és II. Ulászló (1660 db) denára, de van közte II. Lajos (11 db) és I. Ferdinánd (8 db) denár is. A lelet 1556-al zárul. A nagytömegű anyag elsősorban a verdék és a kamaragrófok tevékenysége, statisztikai megoszlása szempontjából érdekes. Zsigmond korától kezdve ugyanis állandó gyakorlattá válik, hogy a magyar pénzekben levő verdejegy két tagja közül az egyik a pénzverde kezdőbetűje, a másik a kamaragróf névjelzése. Ez időtől kezdve tehát biztos alapokon állunk a jegyek feloldása tekintetében, amennyiben a kamaragróf – Huszár Lajos, Horváth Tibor Antal és Pohl Artur levéltári kutatása és közleménye alapján – ismert. A körmöcbányai, szebeni, budai, nagybányai verdék számos kamaragrófjának betűje és jele megtalálható a leletben: Christophorus, Iános Constorffer, Kowách István, Mikola Iván, Thomas Altenberger, Péck Pál, Modrák Pál, Vitus Mühlstein, Langsfelder Ágoston, Jung Albert, Peter Schaidler, Zápolya István és sorolhatnánk még tovább a neveket, melyek nagy segítséget jelentenek az évszám nélküli denárok időrendjének megállapításában.

Kőhegyi Mihály

Acta Musei Napocensis XV. Cluj 1978, 712 p.

A minden évben megjelenő vaskos kötet számtalan, tárgyát tekintve is igen változatos rövid cikket tartalmaz, melyek közül Jámbor Pál és Pap Ferenc közös feldolgozása érdemel említést, akik egy Kolozsvár közelében talált 4307 db-ból álló leletet tettek közzé, melynek záróéve 1611. Az együttes a szokásos összetéelt mutatja, azaz a lengyel aprópénzek túlaradók bőségét (69%), az erdélyi veretek természetes jelenlétét (31%) és a magyar denárok szinte teljes (0,02%) hiányát. Ez utóbbit egyetlen denárt jelent, melyet II. Miksa nevére vertek Körmöcbányán 1572-ben. Az évenkénti darabszám erős ingadozást mutat. Különösen feltűnő az 1602–1604-es évek visszaesése, ami nyilvánvalóan összefügg az Erdély történetének mélypontját jelentő Básta-féle hadjáratral. Hogy ebből milyen nehezen ocsúdik fel a nép, azt az 1606-os érmeszám emelkedése mutatja egyértelműen. Érdemes lenne Erdély és Magyarország közgyűjteményeiből feldolgozni a korabeli leleteket, mert ezek elemzése fontos adatokkal járulhatna hozzá történeti, de főleg gazdaságtörténeti ismereteinkhez.

Kőhegyi Mihály

Anuarul Institutului de istorie și arheologie. Cluj-Napoca XIX. Cluj 1976, 434 p.; XX. Cluj, 1977. 457 p.

A kolozsvári múzeum vaskos Actája mellett évente a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának évkönyve is megjelenik és mindkét sorozat 20. kötete felé közeledik. A történészek szerkesztette Anuarul-ban természetesen újkori kérdéseket taglaló cikkek vannak túlsúlyban, de helyet kapnak időnként pénztörténeti közlemények is. *E. Chirilă* egy 204 éremből álló leletet tett közzé, melynek minden egyes erdélyi darabja szélesgaras. Közülük 203-at Bethlen Gábor nevére vertek 1622 és 1625 között, tehát meglehetősen szűk időhatárt ölelnek fel. Úgy tűnik, hogy az 1625-ös pénzreform és Bethlen halála (1629) közti időben ezek képezték a közepes váltópénz legnagyobb részét Erdélyben. Zömüket a nagybányai verdében készítették, de van köztük kassai és munkácsi veret is. A viszonylag nagyszámú, de igen egységes lelet egy gazdagabb falusi paraszt vagyona lehetett. Pénztörténeti szempontból azért érdekes, mert néhány új variáns bukkant fel benne, melynek típusát azonban már régebben ismerjük. Feltűnő az ezüst silánysága, mely néha már a bronzot közelíti.

A 20. kötet hasábjain *Eugen Chirilă* és *Ana Hopârțean* egy Torda közelében előkerült, 48 db-ból álló lelet feldolgozását teszik közzé. Valamennyi darab Szent László CNH 33. ezüstdenára. Az egységes anyagban 14 szíglát tudtak megfigyelni, melyek közül 3 eddig ismeretlen volt. Éppen a szíglák alapján igyekeztek a szerzők belső időrendet felállítani László pénzei között. S ha ez nem is mindenben teljesen meggyőző, a kérdés végleges tisztázása szempontjából mindenképpen hasznos. Három más közép- és kelet-erdélyi éremlelet összevetéséből arra a következtetésre jutottak, hogy itt a magyarok XI. század végi előretörésével kell számolnunk. Ennek az elképzelésnek hibás voltát régészeti leletek cáfolják, melyek egyértelműen bizonyítják a honfoglaló magyarok jelenlétét Erdélyben. Gazdasági érdekeik is (sóbányák) ezt kívánták.

Kőhegyi Mihály

25 Jahre Numismatische Arbeitsgemeinschaft am Oberösterreichischen Landesmuseum 1951–1976. Linz 1976, 163 p.

A linzi múzeum mellett korábban is működtek numizmatikával foglalkozó egyesületek, de ezek nem bizonyultak életképeseknek. Az 1951-ben alapított mostani munkacsoport rendszeresen tart összejöveteleket és tudományos eredményei is számottevők, amint az *Alfred Marks* beszámolójából kitűnik, *Peter Hauser* a területen született vagy itt működött híres numizmatikusok plakettjeit állította össze. Köztük több olyan személy is szerepel (Josef Colasanz Ritter von Arneth, Viktor von Müller zu Aicholz), akiknek alapvető munkáit a magyar kutatók is sűrűn forgatják. A jubileumi kötet legfontosabb írása *Heidelinde Jungé*, aki a Kipper és Wipper időszak történeti forrásait gyűjtötte együvé. A német pénztörténeti irodalom ezen a néven foglalja össze azt a pénzrontási folyamatot, amely a német birodalomból elindulva sugárzott szét a szomszédos területekre és Magyarországon az aprópénzek finomságának tetemes romlásában jutott kifejezésre, bár nálunk nem tombolt olyan végetlen formában, mint a német és osztrák területeken. A pénzromlás gyökere

voltaképpen az 1551-ben „Reichsmünzordnung” rendelkezéseiben keresendő. Ez a rendelet nagyon hosszú időre (kb. 1590-ig) rendet teremtett a pénzverés terén, de a későbbi bajok csíráit már magában hordta. Egyrészt az ezüst árát túl alacsonyra szabta, pedig annak értéke állandóan emelkedett, másrészt a váltópénzek ligáját túl magasra értékelte úgy, hogy ezek verése jóformán semmi haszonnal sem járt. Így az aprópénz lassan valósággal ritkasággá vált a kisméretű verés következtében. Ezt a folyamatot előkerülő pénzleteinkben és írásos forrásokban viszonylag jól nyomon tudjuk követni. Jung újabb levéltári anyagot megmozgató feldolgozása az összefüggések jobb megértését teszi lehetővé. *Fritz Hippmann* a felső-ösztriai tartomány egyházi és világi személyeiről reánk maradt érmek sorozatát mutatja be. Köztük XVI–XVII. századi darabok is szép számmal találhatók.

Kőhegyi Mihály

Trapp, H. – Winkler, L.: Der Tiroler Taler (Die Prägungen der Münzstätte Hall in Tirol), Innsbruck 1972, 68 old., 42 tábla (A tiroli tallér – a Hall-i pénzverde veretei.) 68 oldal, 42 táblázat.

A monográfiái és katalógus az 1972 május 25 – június 10 közötti nürnbergi kiállítás alkalmára, 1486 számozott példányban készült.

Nürnberg városa a XV–XVI. századi középkori kapitalizmus pénzügyi központja és az ezüst-, réz- és egyéb bányakincsekben gazdag és az olasz és német világ közötti, rendkívül előnyös közlekedési helyzetű Tirol között az említett századokban szoros gazdasági együttműködés és összefonódás létesült. Ezen közös múlt arra ösztönözte a Tiroli Országos Múzeumot és a Tiroli Numizmatikai Társulatot, hogy a Nürnbergi Thurn-Taxis-féle Bank meghívására és közreműködésével Nürnbergben a fentemlített időpontban kiállítást rendezzen a halli veretekből. E kiállításra készült az igen szép kivitelű monográfia és katalógus.

E munkának legnagyobb érdeme, hogy a nürnbergi-tiroli összeköttetés leírása alkalmával nagyszámú és pontos adatot szolgáltat a verdemesterekről, vésnökökről és az éremrajzokat készítő – együttműködő nürnbergi művészekről, akik között oly nevek tűnnek fel mint Stoss Veit és Dürer Albert.

Leírják az előzetes meráni pénzverést, az első krajcárok létrehozását, melyek később a birodalmi pénzrendszer fontos alkotórészeivé váltak. Majd midőn 1450 után Schwaz-ban megduplázódott az ezüstkitermelés, a pénzverés áthelyezését Meranból Hall-ba.

Majd sor került nagyobb ezüstmérmék veretése műszaki problémájának megoldására és 1486-ban a híres Guldiner veretésére. Behatóan leírják Miksa császár (1490–1519) által előszeretettel rendelt arcképes emlékpénzek veretését. A verdemester ekkor id. Beheim Bernát (1490–1507) volt s ezt fia ifj. Beheim Bernát követi – rövid időre – (1506–1507) mivel őt II. Lajos királyunk felesége, Habsburg Mária Körmöcbányára szerződtette. A halli tallérverés II. Ferdinánd főherceg alatt érte el csúcspontját (ennek magyar vonatkozásait az Éremgyűjtő Egyesület „Tiroli Tallérok” című füzeté tárgyalja).

A katalógus 68 oldalon részletezi a halli pénz- és egyéb érmeverés részletes történetét, majd egyenként sorolja fel az összes halli veretet – pénzeket, emlékérmeket, számolási jetonokat (Raitpfennigekeket) stb. és 31 táblázaton igen jól sikerült fényképekkel mutatja be a 610 kiemelt veretet. További 11 táblázattal pedig érdekes képeket hoz a verde múltjából. Munkafolyamatokat, épületeket, pénztervezeteket, okmányokat stb. mutat be.

A korlátozott számú számozott példányban megjelent monográfia és katalógus nagy sikere ösztönözhetette H. Moser és H. Tursky: „Die Münzstätte Hall in Tirol” 1477–1665 című 1977-ben kiadott munka megírását, melyben a verdehely története 572 oldalon részletes leírást nyert.

Pohl Artur

José Gentil Da Silva: Pénz és ember. A pénz XVII. századi története apropóján

Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominante, Acta Historica. Studia mediaevalia historiae universalis IX. 3–32. p. Szerk.: Dr. Gyimesi Sándor

Hosszú évek kutatásának néhány kérdését tárgyalja sűrítve ez a tanulmány. A szerző eredményeiről több cikkben számolt be olasz, francia, spanyol nyelven, s megjelent: A bank és a hitel Itáliában a XVII. században címmel – egy terjedelmes könyve is.

A munka ára: a rossz pénz című első részben főként észak-olaszországi, piemonti XVII. századi adatok alapján ismerteti az ottani korabeli bér- és ársz viszonyokat. A szerző arra a megállapításra jut, hogy az értékpénzek nem vesznek részt a mindennapi forgalomban. Általában a belső értékkel nem rendelkező, különben is kisebb értékű, zömmel rézből vert pénzeket használták. Ezzel fizettek naponta a munkáért, s a lakosság szegény rétegei ezekkel a pénzekkel voltak kénytelenek lebonyolítani kis adás-vételeiket. Az alacsony fizetések és a létfenntartáshoz szükséges minimális vásárlások így szükségtelenné és egyben lehetetlenné is tették az értékes ezüst- vagy aranypénzek forgalmát. A szerző ebben szándékosan irányított tendenciát lát. Ennek bizonyítására pénzverési rendeleteket és különböző pénzek vásárlóérték-változási adatait idézi a XV. századtól kezdve különböző területeket összehasonlítva (Flandria, Szavója, Milánó, Nizza). Felhívja a figyelmet arra is, hogy a rendeletektől függetlenül a pénzverés nem minden verdében történt a törvény szerint. Az derül ki, hogy a pénzmérmék mozgását a helyváltoztatással megszerezhető profit kezdi meghatározni. A nyereség, amely a különböző helyeken kiadott pénzek árfolyamkülönbségéből származott, gyakorlatilag a kisember tulajdonának elnyelését jelentette. Leginkább csak a kisértékű pénzek elértéktelenedéséről beszélhetünk. Ez a pénzek közötti ellentmondás, amelyet a termelő munka értéke és a belső értékkel bíró pénz fejez ki.

Ez a tendencia a felhalmozott pénzeszközöket nem a termelésre irányította, hanem a spekulációra, a pénzzel való kereskedelemre. Így terjedtek el a különböző váltóügylek, törlesztési szisztémák.

Az arany- és ezüstpénzek az ártértékelődési folyamatban mindig megőrzik vezető szerepüket. Ha a leértékelés elért egy meghatározott szintet, akkor a kis pénzek megszűntek teljesíteni funkciójukat.

Így jelentek meg a pénzkonjunktúra ciklusok. Ezt a folyamatot követte, ill. ez a folyamat kísérte a fő kereskedelmi útvonalak áthelyeződését a Mediterraneumból az Atlantikumba.

A közölt tanulmányban – bizonyára a sűrítés miatt – sok felvetett kérdést nem sikerült kifejteni. Sok az utalás (30 oldalon 200 jegyzet) ami miatt a szerző állásfoglalásai nehezen érthetők, homályosak. Nem egyértelműek a használt fogalmak – ezüstdukát, sok más pénznem – a sokféle adat nem áll össze egy képpé, nem meggyőző.

Mindenesetre jobban figyelemre méltó lehetne Da Silva kutatása és módszere, hiszen a kibontakozó nyugat-európai kapitalizmus és ebben Kelet-Európa szerepe számunkra is fontos gazdaságtörténeti kérdés.

Nagy Ádám

Arnold, Paul – Quellmalz, Werner: Sächsisch-thüringische Bergbaugeschichte. Gewinnung und Verhüttung von Gold, Silber und Kupfer im Spiegel der Münzen und Medaillen. Leipzig 1978, 4 t, 240 p.

A szászországi Érchegeységben folytatott bányászat a maga idejében dús ezüsttermelést eredményezett, ami rendkívül gazdag éremverésnek lett az alapja. Ennek a pénzverésnek sajátos, különleges bányászati vonatkozású pénzfajok is lettek a termékei, magának az egész bányaművelésnek az eseményeire, illetve annak intézményeire pedig számos emlékérem vonatkozik. Ennek a gazdag anyagnak az összefoglaló feldolgozása ennek a munkának a tárgya. Az első három fejezetben részletes pénztörténeti és bányatörténeti ismereteket kapunk, majd ezek után következik az éremanyag voltaképpeni feldolgozása.

Pénztörténeti szempontból jelentős a munkának a negyedik fejezete, amelyik az ún. „Ausbeute” – vereteket ismerteti. Ez a magyar nyelven a „nyereség” szóval nehézkesen visszaadható kifejezés azokat a pénzeket jelenti, amelyeket bizonyos bányákból nyert arany vagy ezüst anyagából vertek és errenézve általában a feliratuk is utal. Leggyakoribb veret a nyereségtallér, de ismeretes ez dukát, garas stb. értékekben is. Az ilyen veretek néha díszesebb külsőt mutatnak és a rendes forgalmi pénzeknél általában ritkább példányok. Szászországban 1756–1871 között volt ezek verésének a divatja. Veretésük összefüggött a bányászatnak a hétéves háború utáni újjászervezésével és a nyereségtallérok további készítésének a birodalmi valuta bevezetése után az 1873-i törvény vetett véget. A tallérok leírását mindenütt ábra és bőséges irodalom kíséri, de ismertetve van a pénztörténet és a bányanyereség fizetésének a korábbi módszere is.

A munka legterjedelmesebb része az emlékérmeket ismertető ötödik fejezet. Átfogó művelődéstörténeti bevezető után következnek a személyekre, majd az egyes bányákra vonatkozó emlékérmek feldolgozása a bányavárosok sorrendjében. Különösen Annaberg, Freiberg és Ilmenau szerepének gazdag anyaggal. A feldolgozásnak nagy érdeme, hogy nemcsak egyszerű felsorolást nyújt, hanem az egyes emlékérmeket tág kultúrtörténeti és művészettörténeti keretben ismerteti. Ennek érdekében látképek, egykorú iratok és főként különféle éremtervek teszik nemcsak változatossá a feldolgozást, hanem egyben tanulságosabbá is az egész ismertetett anyagot. Az egyes érmeknél a történeti háttér felvázolásával az érem keletkezési körülményeinek a részletes feltárása párosul. Mindezt pontos név és tárgymutató, valamint kimerítő irodalmi felsorolás teszi még használhatóbbá. Végeredményben megállapítható, hogy a munka a szászországi pénztörténet és éremművészet feladatát kitűzött anyagának az adott körülmények között elérhető legrészletesebb és legkimerítőbb feldolgozása.

Huszár Lajos

Plaček, Alois: Přehled ruských a sovětských mincí. Brno 1978, 195 p. + XV tábla.

Pénzleteinkben szinte alig fordulnak elő orosz leletek, de nagyobb közgyűjteményeinkben a fontosabb darabok megtalálhatók. Ezért jelent hasznos segédeszközt e kis könyv, bár új eredményeket egyáltalán nem hoz. Célja is csupán csak az eddigi ismeretek összefoglalása, világos formában való rögzítése. Használható, bár igen rövid fejezetekben tárgyalja az orosz fennhatóság alá tartozó szibériai, krími, moldvai, grúzai, lengyel és finn területek számára kibocsátott érmeiket. Különösen használható a királyokat, cárokat felsoroló időrendi táblázat, mert nem kell ezután fáradságos munkával egy csomó helyről, kézikönyvből összeszedni őket a leírásuk. Közli a grúz és ósláv évszámok latin átíratát, az orosz pénzek váltószámát uralkodókra bontva, tehát a változásokat nyomon kísérve. Hasznos a viszonylag nagyszámú moszkvai és vidéki verdejegyek, valamint a vésnökök betűjeleinek feloldása. Érdekesen színezi az együttest I. Miklós 1828–1845 között platinából vert 3, 6 és 12 rubelese, mely alighanem a világ első ilyen pénze. A leíró rész viszont semmitmondóan rövid és az ábrák minősége is kifogásolható.

Kőhegyi Mihály

Andrej Nyikolajevics Dacsikov – Vaszilij Vasziljevics Uzgyenyikov: Moneti Rosszii i SzSzSzR. (Oroszország és a Szovjetunió pénzei.) Moszkva, 1978. (650. p.)

Az egyre növekvő numizmatikai érdeklődés és a közgyűjtemények számára is haszonnal forgatható kézikönyv igénye: ez a két motívum volt a szerzők számára irányadó, amikor hazájuk pénztörténetének megírására vállalkoztak.

A terjedelmes kötet két részre tagolódik: a monográfiászerűen megírt történeti részre és a tulajdonképpeni katalógusra, amely gazdag képanyagával segít eligazodni a XVIII–XX. sz. orosz és szovjet pénzkibocsátásban.

A XII. századig idegen pénzek forogtak Oroszország területén, majd a XIV–XV. sz.-ban megkezdődik az egyes feudális fejedelemségek önálló pénzkibocsátása, a XVIII. századtól pedig – I. Péter reformjai nyomán – Oroszország állami pénzkibocsátása.

A katalógus ettől a korszaktól kezdve tárgyalja az állami vereteket, évenként véve sorra az éremfajtákat, külön sorszám alatt hozva a változatokat (mint pl. Gumowski katalógusa). Közli a próbavereteket, majd a különböző tartományok részére vert pénzeket. Ismerteti a pénzverőhelyeket és jegyeiket, a pénzverő mesterek jegyeit, a pénzek feliratában található rövidítések feloldásait, a nem arab számjegyekkel feltüntetett évszámok feloldásait (pl. grúz, ukrán), a címereket stb.

A kötetet három oldalnyi bibliográfia zárja.

Krasznai Krisztina

Ambrus, Béla: Magyarország papírszükségpénzei 1723-tól 1914-ig. Budapest 1977, 201 old.

Régen várt szakkönyvnek örülhettek a papírpénzzel foglalkozók és a helytörténet kutatói. Ambrus Béla e könyvében a numizmatikának a „perem-területéhez tartozó” papírszükségpénzeivel foglalkozik kezdettől 1914-ig. Hogy a gazdaságtörténet kutatásban a szükségpénzek bizonyító ereje még felfedezetlen terület, annak egyik oka lehet a numizmatika eddigi lépéshátránya e területen, ám Ambrus Béla most megjelent munkája nagy törlesztés.

A papírszükségpénzek feldolgozása, a kibocsátók helyiséghez kötődése alapján, betűrendes beosztás szerint készült, felölve a történeti Magyarország egész területét. A könyvet szervesen egészíti ki, a szükségpénz hamisítások című fejezet. A felsorolt szükségpénzeket a szerző bőszes fényképanyaggal dokumentálja. Nagy erénye a könyvnek, hogy a leíráshoz tartozó képeket nem kell külön táblán keresgelnünk, hanem közvetlen a leírás mellett megtaláljuk.

Hisszük, hogy e könyv kapcsolatot teremt az egyéb társtudományokkal foglalkozó kutatókkal is.

B. Nánási Éva

Ambrus, Béla: A magyarországi Tanácsköztársaság pénzrendszere, Budapest 1979, 286 old. 72 tábla

A könyv a Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója alkalmából jelent meg.

Nem könnyű feladatra vállalkozott Ambrus Béla. A munka nehézsége mellett szól az a tény is, hogy eddig feldolgozatlan volt e rövid, de pénztörténetileg annál bonyolultabb korszak. A Tanácsköztársaság pénzeiről a szerző tollából elszórt, apróbb részmunkákat már ismertünk, de teljességében átfogó művet, csak most kaphattak kezükbe az e korról foglalkozók.

A szerző levéltári adatokra és az 1919. évi sajtó anyagára támaszkodva dolgozta fel a kor általános pénzügyi helyzetét, valamint számos köz- és magángyűjtemény ismeretében a pénzkibocsátást, a bankjegy-felülbélyegzést, a korabeli hamisítást és a szükségpénz-kibocsátást.

A téma bonyolultságából adódóan a könyv szerkezete is összetett. A leíró részt külön „függelék”, majd bőszes jegyzetanyag egészíti ki, amelyek ugyan szükségesek, de ebben az összeállításban zavaróak.

A könyv legnagyobb érdeme a szükségpénz-kibocsátások katalogikus feldolgozása. A szerző annyira igyekezett a legteljesebb „feltérképezéssel”, hogy a nem létező, csak irodalomból ismert példányokat is katalógus-rendbe sorolta. A teljességre törekvés igénye magyarázza azt is, hogy a felsorolásban helyet kaptak azok a szükségpénz-kibocsátások is, amelyek ugyan időbelileg a Tanácsköztársaság idejére esnek, de a kibocsátó megkérdőjelezhető.

Ha a könyv olvasása kapcsán egy-két kérdés, vagy megjegyzés fel is merül bennünk, ez is csak Ambrus Béla érdeme, mert most már van min vitatkozni.

B. Nánási Éva

Slovenska partizanska placilna sredstva, Narodna Banka Slovenije, Ljubljana 1977. 183 old., 53 színes képtábla.

A mű írója és összeállítója: Peter Kos és Branko Simčič. A megjelenés időszerezését a Szlovén Kommunistapárt megalakulásának 40. évfordulója és Tito elnök születésének 85. évfordulója adta.

A könyv részletesen elemzi a szlovén partizán fizetőeszközök megjelenésének történelmi körülményeit. Bepillantást nyerhetünk az 1941 áprilisát követő időszak éveibe, amikor a Jugoszláv Királyi Hadsereg veresége után németek, olaszok és magyarok osztoztak Szlovénia területén. Közvetlenül a megszállás után, a megszállók – több, a gazdasági életet érintő intézkedés között – rögzítették a pénz új átváltási arányát is, amely szerint 100 háború előtti dinár egyenlő lett: 5 német márkával = 30 olasz lírával, = 10 magyar pengővel. A könyv színes képeken bemutatja az 1941-től 1945-ig forgalomban volt papír fizetőeszközöket, elsőként az 1941-es nagyszegű, kamatozó, líra címletű utványokat. De megtalálhatjuk azokat a jegyeket is, amelyek forgalomba nem kerülhettek, de tervezeteik fentmaradtak.

Az összeállítást szép kivitel, gondos szerkesztés teszi teljessé, s a három nyelv – szlovén, angol francia – segít az eligazodásban.

B. Nánási Éva

A magyar népköztársaság kitüntetései. Szerkesztő: dr. Besnyő Károly

A szerzői munkaközösség tagjai: dr. Besnyő Károly, dr. Csáky László, dr. Horechky Károly, Kovács Józsefné, Lempel József, dr. Makai Ágnes, dr. Monus Lajos, Ruda Ilona. Budapest 1979, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 325 oldal, 24 képes tábla, szöveg között is illusztrálva.

A nagyon várt könyv szakemberek (falerisztikával és numizmatikával foglalkozók) és gyűjtők számára nélkülözhetetlen kézikönyv lesz. A tíz fejezetre osztott tematika egy eddig alig feldolgozott részét ismerteti a kitüntetések történetének.

Az eddig megjelent munkák részben terjedelmileg voltak korlátozva, részben Ruda Ilona és dr. Besnyő Károly 1966-ban megjelent pontos és megbízható könyve óta újabb kitüntetések alapítására, mások megszüntetésére került sor. Ezért mindenképpen időszzerű volt egy olyan munka megjelentetése, amely a mai viszonyoknak megfelel.

Az első fejezet a kitüntetések osztályozásával foglalkozik, a második az Elnöki Tanács kitüntetéseivel, a harmadik a Minisztertanács, miniszterek és országos hatáskörű szervek vezetőinek kitüntetéseivel, a negyedik a munkaversenymozgalom kitüntetéseivel, az ötödik a fegyveres testületek, a hatodik a társadalmi és tömegszervezetek kitüntetéseivel foglalkozik, a hetedik témája a tanácsok kitüntetései. Külön fejezet ismerteti a kitüntetésekéről rendelkező jogszabályokat, és az adományozás nemzetközi vonatkozásait. Ez a fejezet szól a kitüntetések történetéről. Ez utóbbi, melynek Makai Ágnes a szerzője, az első jelentékeny marxista értékelés a rendjelek és kitüntetések történetéről. Az eddig megjelenő kevés számú rendjeltörténettel foglalkozó könyv általában terjedelmi kötöttségek miatt csak leírást tudott adni, vagy csak egy kiragadott korszak rövid értékelésével tudott foglalkozni. A most megjelenő könyv a választott korszak feldolgozásában a teljességre törekedett.

Igen szerencsés, hogy a szakemberek tudományos igényén túl – a kibocsátott és adományozott példányok számának feltüntetésével – a gyűjtőknek is segít eligazodni a korszak kitüntetései ritkasági fokát illetően.

Héri Vera

Mitchinen, Michael: The world of Islam. Oriental coins and their values. London 1977. 511 old. képekkel.

A katalógus célja, hogy keresztmetszetet adjon az iszlám pénzverésről. Egyaránt tartalmazza az általánosan használt és elterjedt pénzeket és a szakirodalomban kevésbé ismert, ritkábban előforduló, kisebb dinasztiák által veretett érmekeket. Néhány olyan éremtípus is szerepel ebben a kiadványban, amelyet korábban egyetlen katalógus sem közöl.

A bevezetőben rövid áttekintést kapunk az iszlám kalifátus kialakulásáról, és az önálló iszlám pénzverés megjelenéséről. Ezután területenként – természetesen az időrendet is figyelembe véve – ismerteti a szerző az iszlám pénzverés jellemző és kevésbé ismert darabjait. Az éremképek közlése mellett foglalkozik azok külső megjelenésével, az elő- és hátlapokon megjelenő feliratokkal. Csoportosítva közli a legelterjedtebb vallási szövegeket, uralkodói titulusokat, a verdejegyeket és a verdék nevét, valamint a keltezési formákat.

Az arab-bizánci és a szasszanida pénzverés típusai után a megreformált Omayyad pénzverés bemutatása következik, melyeken már megjelennek az iszlám világban elterjedő feliratminták. Keresztmetszetet kapunk az Omayyadok keleti (heftalita) és nyugati (Bagdad, Abbasid kalifátus) kortársainak éremkibocsátásáról is. Külön tárgyalja a szerző a sajátos kulturális egységet képviselő közép-ázsiai törökség (Buchará, Horezm), valamint a középkori Spanyolország és Észak-Afrika pénzverését is. Ez utóbbival kapcsolatosan ismerteti a keresztény Spanyol Királyság által veretett érmekeket is, egészen Spanyolország egyesítéséig, amelyekre jellemző, hogy őrzik még az arab írás hagyományait. Majd a késő Abbasid dinasztia kibocsátásairól van szó a nyugati (Kréta, Jemen, Egyiptom, Szíria) és a közép-keleti provinciákban. Ezt követi a szeldzsuk, a mameluk-oszmán korszak, valamint Dél-Arábia és Kelet-Afrika pénzverésének ismertetése. Majd a mongolok és a Timuridák által uralt Közép-Ázsia, valamint Irán és Afganisztán pénzverését ismerteti a szerző. Végül szó esik azoknak az államoknak a pénzeiről is, amelyek az iszlám országokkal való kereskedelmi kapcsolatok következtében iszlám hatást mutató érmekeket is kibocsátottak. Ezek között bemutatásra kerülnek III. Béla pénzei is. A katalógust a Mogul Birodalom és Délkelet-Ázsia érmei zárják.

A függelék iszlám pecsétlők bemutatása mellett táblázatban közli a szerző gyűjteményéből származó pénzek súlyát, a pénzértékeket fontban megadva, és a közölt pénzek gyűjteménybe-tartozásának pontos helyét.

Bellér Idikó

Fengler, H. – Gierow, G. – Unger, W.: Lexikon der Numismatik. Berlin 1976, 429 p.

1971-ben Drezdában tartották a Német Demokratikus Köztársaságban élő pénzügyűjtők második összejövetelüket, melyen egy olyan numizmatikai lexikon összeállítását és kiadását határozták el, amely tudományos igénnyel, de közérthető formában tárja a gyűjtők elé a pénztörténet alapvető és általános ismereteit. A háromtagú szerkesztőbizottság példás gyorsasággal 1975 végén le is zárhatta a kötet kéziratát, melyet aztán a következő év első felében már könyvalakban vehettek kézbe az érdeklődők. A címszavak zömében az újabb korra vonatkoznak és viszonylag keveset foglalkoznak az ókorral és középporral. Ez az egyoldalú válogatás még akkor sem indokolt, ha az 1930-ban kiadott „Wörterbuch der Münzkunde” szinte kizárólag csak az ókori és középkori numizmatika köréből veszi tárgyát, hiszen bizonyos, hogy hasonló lexikon évtizedekig nem jelenik meg újra s így a kettő csak együtt használható, ha persze az előbbi rendelkezésére áll a pénztörténelemnek. A szövegben közölt ábrák, rajzok és az érmekeket 1:1 arányban bemutató fényképek jó szolgálatot tesznek a megértésben. Őszintén sajnáljuk, hogy a magyar anyaggal igen mostohán bánt a lexikon és egyes címszavak alatt (denár, dukát) csak elvéve lelhetünk hazai vonatkozásokra.

Kőhegyi Mihály

Kroha, Tyll: Lexikon der Numismatik. Göttersloh 1977, 512 p.

Elsősorban gyűjtők számára készült ez a reprezentatív kiállítású kötet. Közel 3000 címszava magában foglalja a legfontosabb numizmatikai alapfogalmakat. Átfogó ismereteket nyújt a pénzverés kezdetétől napjainkig, s címszavai között megtalálhatók minden korszak pénzfajtáiról, pénzverési technikájáról a leglényegesebb tudnivalók és a vonatkozó pénztörténeti adalék is. A kötet foglalkozik a segédtudományok – régészet, mitológia, stb. – legjellemzőbb elemeivel. Tartalmaz a pénzverésre, ill. a pénzekre vonatkozó gazdaságtörténeti és kortörténeti információkat. Ezek közül sajnos néhány pontatlanság is előfordul azonban: pl. a „Malkontenten” címszó alatt a szerző „Rákóczi Györgyöt” nevezi az 1703-as Rákóczi-szabadságharc vezérének. A verdejegyek felsorolása között is találunk téves leírásokat.

A függelékben mérték- és súlyegységekre vonatkozó átszámításokat közöl, ez azonban csak informatív jellegű. Segítséget jelenthet a gyűjtőknek a fontosabb írásmódok és számjelek ismertetése, bár Kroha itt is csak a legszükségesebb adatokra szorítkozik.

Megtalálhatjuk a legjelentősebb numizmatikai szaklapok, valamint ugyancsak kizárólag az NSZK területén lévő egyesületek és társulatok felsorolását. Országok szerinti bontásban közli a világ legnagyobb múzeumi éremgyűjteményeit.

A nagyszámú, igen jó minőségű fekete-fehér fényképanyag, valamint a térképek és rajzok Tyll Kroha munkáját alátámasztják és a szó pozitív értelmét alapul véve még hatásosabbá teszik.

Végül soron megállapíthatjuk, hogy bár a Lexikon der Numismatik a szakirodalomban nem tekinthető alapműnek, de alkalmanként hasznos segítséget nyújthat számunkra.

Ábrányi Hedvig

Pick, Albert: Papiergeld Lexikon. München 1978, 416 old.

A XX. század domináló fizetőeszköze a papírpénz, mégis – az utóbbi éveket leszámítva – oly kevés az irodalma. Pick LEXIKONA egy általános pénztörténet keretén belül kiemelve tárgyalja a papírpénzt. Nemcsak a papírpénz helyét határozza meg a numizmatikában, hanem összefüggéseit is a pénz-, társadalom- és banktörténet kapcsolatában.

Útbaigazító kézikönyv ez, amely a definíciókat és a szaknyelvet megmagyarázva sok peremterületet is érint. A német ábécé sorrendjének megfelelően az egyes országok papírpénz-kialakulásáról és fejlődéséről rövid összefoglalót ad. Nagyszámú képanyag illusztrálja a könyvet, ezzel is segítve az áttekintést a föld országainak papírpénzeiről.

B. Nánási Éva

Weber, Ingrid: Deutsche, niederländische und französische Renaissanceplaketten 1500–1650. Modelle für Reliefs an Kult-, Prunk- und Gebrauchsgegenständen. 1–2., Verlag Bruckmann, München 1975, 443 old. 302 képes tábla.

Az imponálóan nagyszabású munka a művészettörténet egyik legtermékenyebb korszakának eddig kissé elhanyagolt műfaját ismerteti. A szöveges kötet bevezetőjében a szerző kiindulva a plakett fogalmának tisztázásától a műfaj egészének problematikájával foglalkozik. Megállapítja, hogy a plakett elnevezést a XIX–XX. század az egyoldalú többnyire szögletes reliefekre alkalmazta, de a szerző kitágítja a plakett tartalmát, és idesorol olyan egyéb kislasztikai alkotásokat, melyek eredetileg modellek voltak egyéb plasztikákhoz, esetleg később díszítő elemekként funkcionáló műveket is.

Foglalkozik ezek anyagával, készítési technikájával, ötvösök és aranyművesek ilyen irányú tevékenységével. Külön tárgyalja az eredetiség kérdését, bevezetést szentel a galvanó, utánöntés és anyagvizsgálat problematikájának is. Felsorolja a jelentékenyebb gyűjteményeket, majd vázlatos ismertetést ad a tárgyalt korszak kiemelkedő mestereiről és műhelyeiről.

A katalógus részben 1062 tárgy leírása szerepel országok szerinti csoportosításban. Igen bő irodalmat ad, művésznév, ~ helység név és szakmutató segít a katalógusban való eligazodásban. A kép-kötet kitűnő fotókkal illusztrálja a szöveges részt, és külön ki kell emelni a gondos képszerkesztői munkát.

Az egész kiadvány tudományos értéke mellett kiemelkedően szép nyomdatermék.

Héri Vera

Huszár, Lajos-Varannai, Gyula: Medicina in nummis. Budapest, 1977. Medicina, 216 p. CIV. t.

A napjainkban szinte divattá váló numizmatikai tárggyűjtés terén egyre szükségesebb a specializálódás. Talán ennek köszönhető, hogy az éremgyűjtők tábora is növekedni kezd. Ez a tény különösen aktuálissá teszi a könyv megjelenését, a tartalom minőségére nézve pedig garancia a két szerző ismert elméleti és gyűjtő tevékenysége.

A mű corpus igényű katalógus, amelyben feldolgozták a nagyobb közgyűjteményeket (Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Hadtörténeti Múzeum, Szegedi Orvostudományi Egyetem), jelentősebb magángyűjtemények (főként Varannai Gyula speciális gyűjteménye) éremanyagát és az irodalomban ismert érmeket. A felsorolásban szerepel minden olyan emlékérem, plakett, forgalmi pénz, zseton, bárca, jeivény és rendjel, amely valamilyen összefüggésben van a magyarországi orvostörténettel, vagy kapcsolatba hozható az egészségügy bármely területével.

A leírt érmek csoportosítása témák szerint, azok rendeltetése alapján, logikus elgondolás útján történt. Végeredményben a hatalmas tömegű anyagot 29 csoportra osztották. Ez nagyon megkönnyíti a keresést, mert külön találhatók természetesen a személyi érmek, a vöröskereszt több alpontra, gyógyulás, betegápolás, jótékonykodás, gyermekvédelem, hadsegélyezés; külön csoport a társulatok, egyetemek, kiállítások, kongresszusok, egyes betegségek és szakágak szerinti éremsorozatok.

Időben áttekinti a legkorábbtól kezdve a napjainkig megjelent éremanyagot, jelen esetben a XVI. századtól az adatgyűjtés befejezéséig, 1974-ig. Földrajzi szempontból az 1918 előtti időt tekintve a történeti Magyarországot vették alapul a szerzők.

Az érmeek leírásánál olvashatjuk az éremkép témáját, a rajta található összes feliratot, ábrázolt személy esetében az élettrajzi dátumokat és foglalkozását. Közlük az érmeek anyagát, méreteit, lelőhelyét és az irodalmi előfordulást is. A szerzők különös gondot fordítottak az érmeek készítő mesterek kilétének megállapítására, ill. a jelvényeknél pl. közlik a készítő cég, műhely nevét. Ez is bizonyítja a könyv sokrétű értékét. A leírást követi három mutató: személyek, városok és készítő mesterek nevei szerint, valamint 104 jó minőségű tábla.

Az emlékérmek rendszeres gyűjtésére érdemes – manapság is – több gondot fordítani, hiszen közismert azok történeti, helytörténeti, művészettörténeti értéke. A gazdag tartalmú, gondosan összeállított könyv példázza, hogy kultúrtörténetünk mennyi sok más ismeretének lehet forrása egy tematikus gyűjtemény. Az orvosi érmeek gyűjtésének persze már hagyományai vannak a természetes emberi érdeklődés, csodálat és érdekből fakadóan. Mindenesetre más szakterületek számára is ösztönző példa ez a kiadvány. Hatását bizonyára máris megtette, mert a közzétett sorozat természetszerű hiányainak pótlására, apró adatainak bővítésére serkenti a köz- és magángyűjtőket egyaránt.

Nagy Ádám

Nuss, Fritz: Medaillen. Theiss Verlag, Stuttgart-Aalen 1977, 145 old., ebből 115 képes tábla.

A reprezentatív kiadvány az NSZK kitűnő szobrászának érmeit mutatja be. Négy nyelvű előszavát dr. Ottó Marzinek írta. Főleg élettrajzi adatokat közöl az 1907-ben született művészről. Megjegyzi, hogy csak az 1949 után keletkezett érmeeket mutathatja be, mivel korai művei a II. világháború alatt elvesztek. Az ő nevéhez fűzi a németországi éremművészet megújulását, s külön erényének tartja, hogy a rendelésre készült érmeek esetében is – ahol a megrendelő kívánságaihoz is alkalmazkodni kell – egyénit és kitűnőt alkot.

Ottó Heuschele professzor szintén négy nyelven írt tanulmányában főleg a művész filológiájával, az érmeekről leolvasható eszmerendszerrel foglalkozik. Véleménye szerint Nuss kizárólagos témája a fáradt, a zenélő, táncoló, vidám és szomorú ember. Egyedül, vagy csoportosan, de csak az ember. Kiemeli gondolatvilágának rokonságát az antikvitással, valamint azt, hogy e rokonság mellett Nuss megőrizte szellemi függetlenségét, s a mitológiát is egyéni módon kezeli.

Érmeinek formai jegyei is magukon viselik az antik művészet hatását, de a barokk mozgalmasság épp úgy jellemző rá, mint a vonalakkal és síkokkal való modern játék. Heuschele professzor szerint alakjait hol barokk teljességben és szépségben mintázza, hol kissé elvontabb szikárabb módon, a humort sem mellőzve.

Erényei között említi az érem hagyományos síkjainak felbontását, a szélek többszörös lezárását, a köralak, és négy szög között látványkülönbség felhasználásának különös érdekességét.

A 115 táblán látható érmeeket szemlélve nem hallgathatjuk el Fritz Nussnak a magyar éremművészekre gyakorolt hatását sem.

Héri Vera

Észrevételek dr. Gerhardt Hochstrasser: „Erdélyi vagy magyar pénzek?” c. cikkére

A „Geldgeschichtliche Nachrichten” 1980. júliusi (Nr. 78) számában (207 old.) és a „Mony Trend” 6/1980. számának 9. oldalán közzétett olvasó levélben dr. Gerhardt Hochstrasser úr többek között azért bírálta Huszár Lajos: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute c. művét, mert II. József uralkodásától kezdve az Erdélyben vert pénzeket magyar veretekként sorolja fel. Úgy véli, hogy Huszár Lajost nemzeti büszkeség vezette és lehetetlen logikával a magyar pénzverést Erdélyben mindjárt 100 évvel idősbíti. Álláspontját azzal indokolja, hogy Erdély a török kiűzése után közvetlenül *császári* (kiemelés tőlem K. F.) vezetés alá került a Diploma Leopoldinum rendelkezései szerint, s ezt a helyzetet a török a Karlócai békében elismerte. Arra nézve pedig, hogy Erdély a török kiűzésétől kezdve 1867-ig nem volt Magyarország része azzal is bizonyítani igyekszik, hogy az 1848 márciusi magyar polgári forradalom követeléseit tartalmazó pontok 12.-e követeli az uniót Erdéllyel. – Hochstrasser úr okfejtése történelmietlen. Egyrészt teljesen figyelmen kívül hagyja a Diploma Leopoldinumnak Erdély statusára vonatkozó több alapvető megállapítását, másrészt a Magyar Királyságnak Lipót korában – és az azt követő időben érvényes közjogi szabályait. Nyilván ez utóbbi okból következik a 12 pontnak az „unióra” vonatkozó teljesen hibás értelmezése is.

Sorrendben: A Diploma Leopoldinum (eredeti szövege: A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Szer.: Marczali, Henrik Budapest 1901/577–595 old.) praeambulum világosan rögzíti: „... legfőbb *királyi* kötelességünknek (amelyből, ha a seregek ura támogatja, az idők viszontagságai közepette szerencsés eredmények szoktak fakadni) ismertük el azt, hogy e számunkra annyira kedves *erdélyi országrészt* – mely századok óta a mi *dicő Magyar Királyságunk része* – egyre inkább úgy kell szeretnünk, mint a lelkünk üdvösségét”. (Kiemelések tőlem K. F.) A Diploma Leopoldinum harmadik pontja szerint: „Kijelentjük, hogy ennek a hazának jóváhagyott és összegyűjtött törvényei, végzései, Werbőczy Hármaskönyve ... továbbá jogszabályai, a szász nemzet törvényhatósági joga sértetlenül érvényben maradnak ...”

A hetedik pont szerint pedig: „Főkörmányzóinkat, akit a régi időben vajdának neveztek, vagy annak helyettesét a mi erdélyi honos nemeseink és előkelőink soraiból fogjuk kiválasztani. ...”

Az idézett helyekből következik, hogy Lipót *nem császári* joghatósága alá vetette Erdélyt, hanem azt *magyar királyi jogcímén, mint a Magyar Királyság részét kormányozta*, s a Diploma Leopoldinum csupán Erdély sajátos *történelmi* körülményeiből adódó, a Magyar Királyság egyéb részeitől különböző viszonyait vette figyelembe, amikor a kormányzás eltérő *eszközeit* írta elő. Ez az eljárás egyébként nem ismeretlen a Magyar Királyság egyéb országrészeiben sem. Az úgynevezett déli határőr vidék pl. szintén ilyen kivételes eszközökkel igazgatott terület volt. Hogy Lipót „az erdélyi

ország rész – mely századok óta a mi dicső Magyar Királyságunk része – „a Diploma Leopoldinum kibocsátása után is a Magyar Királyság részének tekintette, nem hagy kétséget az a rendelkezés sem, hogy a harmadik pont a magyar jogot – többek közt a Werbőczy által szerkesztett Tripartitumban összefoglalt magyar szokásjogot is – érvényesnek tekintette Erdélyben. Közismert, hogy a Lajtán túl ezek a jogszabályok nem voltak érvényben, sem az úgynevezett örökös tartományokban, sem a Német-Római Császárság más területein.

A hetedik pont pedig az 1541 előtti állapotra utal vissza, amikor is Erdélyt a király nevében vajdák kormányozták. Hasonló megoldást ugyancsak találunk a Magyar Királyságban pl. Szlavóniában, ahol a király nevében a bán kormányzott.

Ezzel el is érkeztünk a magyar közjognak a Magyar Királyság idején – tehát I. Lipót korában is – érvényes egyik alapvető tételéhez, nevezetesen, hogy a magyar király koronázása előtt hitlevelet adott ki és koronázási esküt tett. Ezek a dokumentumok a Corpus Iuris Hungariciben feltalálható törvények és részét képezik a Tripartitumnak is. A koronázási eskü kötelezi a magyar királyt – és a Habsburg uralkodókat is – magyar királyi minőségükben, az ország határainak megvédésére. A Magyar Királyság 1541-től külső támadás következtében valóban három részre szakadt. Az ezt követő török háborúk célja a magyar király részéről a török kiűzésével az ország integritásának helyreállítása volt. Kétségtelen, hogy ez a törekvés csak a Karlócai békével teljesedett be, s közben a Magyar Királyság területének jelentős része török fennhatóság alá került; Erdély területein pedig önálló állam alakult, amely többé-kevésbé török befolyás alatt állt. A legjelentősebb erdélyi politikusok és fejedelmek elismerték a magyar király felsőbbbségét és fejedelemségüket maguk is úgy tekintették, mint „szükségalakulatot” amelynek létalapja a török hatalom.

A XVI. század legnagyobb erdélyi államférfiai arra törekedtek, hogy az erdélyi országrész ismét egyesüljön a királyi kormányzás alatt levő országrésszel. Fráter György 1551-ben életét áldozta a szétszakadt országrészeknek a magyar korona alatt történő egyesítéséért (Vö: Károlyi, Á: Fráter György levelezése . . . Történelmi Tár. 1881. 75–77); Báthori István – a későbbi lengyel király – politikája más eszközökkel ugyancsak a Magyar Királyság egységének helyreállítását célozta. Később a XVII. században a helyzet több tekintetben megváltozott ugyan, de nem volt vitás, hogy az erdélyi országrész a Magyar Királyság része, s csupán arról volt szó, hogy Habsburg uralom, vagy a Felső-Magyarországon is erős pozíciókat kiépítő erdélyi állam jogosult-e a régi egységes monarchia Hungarica visszaállítására. Ezt a kérdést végül I. Lipót fegyvereinek ereje döntötte el. A Karlócai békében a török hatalom kénytelen volt elismerni, hogy a Magyar Királyság a területén létrehozott vazallus állama megszűnt és a terület visszatért a magyar korona szuverenitása alá. Figyelmet érdemel, hogy I. Lipót utódai sem császári joghatóságuk, hanem magyar királyi mivoltuk jogán kormányozták Magyarország erdélyi részeit. Példaként említjük, hogy III. Károly 1715. évi I. decretumának sem a praeambulum, sem pedig 3. §-a – amely felsorolja az uralkodó hercegi, ögrófi, sőt grófi címeit is – nem tett említést erdélyi fejedelmi mivoltáról; az I. arcitus pedig kifejezetten „Magyarország és ennek részei” királyává koronázásáról beszél. Erdély kormányzásának pedig ez utóbbi volt mindvégig a közjogi alapja.

Mi a helyzet akkor, az 1848. évi tizenkét pont „unió” követelésével? Nos semmi esetre sem arról van szó, hogy „Erdélynek Magyarországgal egyesítése” ez a követelés. Erre nem volt szükség, mert Erdély I. Lipót korától a magyar királyság része volt. (A szóbanforgó tizenkettedik pont nem szól Erdélynek Magyarországgal történő egyesítéséről. Pontos szövege: „Unió”.) A polgári forradalom „Unió” követelése valójában éppen arra irányul, hogy a Magyar Királyság területén ne legyen olyan országrész, amelyet más eszközökkel kormányoz a magyar király. Az „Unió” követelés a felelős minisztérium feállításával állt összhangban és azt célozta, hogy a király az ország egész területén csak a felelős miniszterelnök ellenjegyzésével hozhasson rendeleteket. Az „Unió” követelése tehát az egységes – polgári berendezkedésű – kormányzási mód követelése és nem érinti a Magyar Királyság területi viszonyait.

A kifejtettek alapján magunk is bíráljuk Huszár Lajos álláspontját, mert tévedett, amikor csak II. Józseftől kezdődően sorolja az erdélyi országrészben vert pénzeket a Magyar Királyság pénzeihez. Helyes álláspont szerint az önálló erdélyi állam megszűnését követően I. Lipót magyar királynak a Magyar Királyság erdélyi részében vert pénzei, éppen úgy magyar pénzek, mint az ország bármely más pénzverdejében készült darab. Ime ezek a történelmi tények, amelyek előtt valóban mindenkinek meg kell hajolni, minden nemzeti büszkeség nélkül.

Kahler Frigyes

Egyéb magyar vonatkozású irodalom*

- Ákoshegyi Ferenc: II. Rákóczi Ferenc pénzeinek modern hamisításai. – The contemporary and recent counterfeits of II. Rákóczi Ferenc's copper coins, 1–2. rész. = Az Érem 33(1977) :1. p. 36–37. 6 ill., 33(1977) :2. p. 20–22. 2 t.
- Ambrus Béla: Az államjegyek nyomdajelzései (1920–1923). – Printing marks of banknotes (1920–1923). = Az Érem 33(1977) :1. p. 38–41. 2 ill.
- Ambrus Béla: Az 1849-es komáromi „bankók”. – Die Komaromer „Banknoten” von 1849. = Num. Közl. 76–77(1977–1978) p. 111–120.
- A[mbrus] B[éla]: A „koronás Wargha”. – The crown of Saint Stephen is again in Hungary. = Az Érem 34(1978): 1. p. 46–48. 4 ill.
- Ambrus Béla: Magyarország papírszükségpénzei 1723-tól 1914-ig. Bp.: Magyar Éremgyűjtők Egyesülete 1977. 201 p. 1 térk. 418 ill. Rec.: R[ádó] Gy[örgy] = Az Érem 34(1978) :1. 48. p.

*Ezúton mondok köszönetet Ábrányi Hedvignek, a M. Numizmatikai Társulat könyvtárosának az anyaggyűjtésben nyújtott értékes segítségért.

- Ambrus Béla:* A magyarországi Tanácsköztársaság pénzürendszere. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1979. 286 p. 72 t. 118 ill.
- Ambrus Béla:* Szécsény papírszükségpénzei 1919-ből. – The paper emergency money of Szécsény 1919. = *Az Érem* 33(1977): 2 p. ill. 27–29. 5 ill.
- Ambrus Béla:* Szeged város szükségpénze 1945-ből. – The history of the emergency money of 1945 in Szeged. = *Az Érem* 34(1978): 1 p. 12–16. 6 ill.
- Ambrus Béla:* Szükségpénz kibocsátás és kísérletei a Nikolszk-Usszurijszk tábor fogolycseré időszakában (1919–1920). – Emitting and experiments of emitting of emergency money at Nikolsk–Ussurijsk in the time of the exchanging of the prisoners of war (1919–1920). = *Az Érem* 34(1978): 2 p. 16–20. 4 ill.
- Arisztotelész-emlékérem.* = *Él. Tud.* 33(1978): 42. 1340. p. 2 ill.
- Askarecz Éva:* Az I. országos érembiennale Sopronban. = *Soproni Szemle* 23(1978): 4. p. 366–371. 10 ill.
- A[uer] M[iklós]:* A pénzek nevének eredetéről. = *Az Érem* 33(1977): 1. 6, 31, 42. p., 33(1977): 2. 26, 30. p., 34(1978): 1. 4. 30. p. 35(1979): 1. 39. p.
- Bakos Miklós:* Adatok a viminaciumi koloniális pénzverés kérdéséhez. – Zur Frage der kolonialen Münzprägung von Viminacium. = *NumKözl* 76–77(1977–1978) p. 19–25. 1 ill. 6 táblázat.
- Bányászati érem-kiállítás 1600–1975.* A kiállítást és a katalógust tervezte: *Roznai István*. Tatabánya: 1978. 27 p.
- Bíró-Sey Katalin:* Contemporary Roman counterfeit coins in the Miklovits Collection. – Római pénzek egykorú hamisítványai a Niklovits-gyűjteményből. = *FoArch* 28(1977) p. 91–103. 2 t.
- Bíró-Sey Katalin:* A döbrentei későrómai érelelet. – The late Roman coin find of Döbrente. = *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 13(1978) p. 51–88. 1 t. 1 ill.
- Bíró Tiborné:* Újabb avar utánzatú ezüstpénz a MNM éremgyűjteményében. – Eine neuerliche von Awaren nachgeahmte Silbermünze im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums. = *Num. Közl.* 76–77(1977–1978) p. 49–52. 1 t.
- Bíró-Sey Katalin – Goldman György:* A dobozi érelelet. – The Greek coin from Doboz. = *ArchÉrt* 105(1978): 2. p. 223–234. 8 ill.
- Bóna Endre:* Éremoszlat Szent-Györgyi Albertről. – A serie of medals from Albert Szent-Györgyi. = *Az Érem* 34(1978): 2. p. 28–34. 15 ill.
- Bóna Endre:* Nyírbátor város érmei a zenei napok tükrében. = *Szabolcs-Szatmári Szemle* 14(1979): 3. p. 67–74. 17 ill.
- Borsos Miklós* szobrászművész érmeinek és plakettjeinek jegyzéke. – Catalogue of medals and plaquettes made by Miklós Borsos. Összeáll.: *Gosztonyi József*. 1–3 rész. = *Az Érem* 33(1977): 1. p. 46–48., 33(1977): 2. p. 46–47., 34(1978): 2. p. 47–48.
- A budapesti XVII. FIDEM kongresszus nemzetközi éremkiállítása.* A katalógust szerk. és a kiállítást rendezte: *Csengeryné Nagy Zsuzsa*. Bp. 1977. 263 p. 175 t.
- Sz. Burger Alice:* Ein spätrömischer Münzschatz aus Mernye. – Későrómai érelelet Mernyéről. = *FoArch* 29(1978) p. 135–150.
- Buzdugan, G.–Luchian, O.–Oprescu, C. C.:* Monete si bancnote românești. București: Ed. Sport – Turism, 1977. 429 p.
- Rec.: Tóth József* = *Az Érem* 34(1978): 1. 48. p.
- Büki Ferenc:* A császári és királyi 4-es számú gyalogezred jubileumi emlékérmé. – The jubilee medal of the k. u. k. Foot-Regiment No. 4. = *Az Érem* 33(1977): 2. p. 33–34. 4 ill.
- Büki Ferenc:* A Magyar Királyi Honvédség ejtőernyős-jelvényei. – Badges of the hungarian royal paratroopers. = *Az Érem* 34(1978): 2. p. 36–37. 5 ill.
- Castelin, Karel:* Zu den gefütterten (plattierten) Goldmünzen der böhmischen Kelten. = *Num. Közl.* 76–77 (1977–1978) p. 7–11.
- Chirilă, E.:* Der Münzhort von Șilea, 17. Jahrhundert. Beiträge zur Methodik der Erforschung des Münzumschlags in Transsilvanien (Siebenbürgen) in der ersten Hälfte des 17. Jhs. = *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie. Cluj-Napoca* 19(1976) p. 291–297.
- Chirilă, E.–Gudea, N.–Stratan, I.:* Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat. Lugoj, 1974. 104 p. 35 t. 1 Ldkrt.
- Rec.: Fitz Jenő* = *Alba Regia* 16(1978) 359. p.
- Ciofu, Valerian L.:* Ungarische Denkmünzen aus den Jahren 1865 und 1867. = *Geldgeschichtliche Nachrichten (Frankfurt a. M.)* 14(1978): 66. p. 168–170. 7 ill.
- Élesztős László:* Magyar pénzverés a XV. században. = *ÉlTud* 32(1977): 43. 1371. p. 3 ill.
- Erdőhelyi Kálmán:* Augurok és Augustusok egyező rövidítései. – Abbreviations of „Augur” and „Augustus”. = *Az Érem* 34(1978): 2. p. 1–3.
- Erdőhelyi Kálmán:* Nero nevének törlése egy ellenjegyen. – The erasure of the name of Nero on a countermark. = *Az Érem* 33(1977): 2. p. 1–3. 3 ill.
- Erdőhelyi Kálmán:* A római pénzek rövidítésének feloldása és fordítása. – Explaining and translation of the shortenings on roman coins. = *Az Érem* 35(1979): 1. p. 1–10.
- Az Érem.* A magyar Éremgyűjtők Egyesületének Lapja. Bp. 33(1977): 1–2., 34(1978): 1., 2., 35(1979): 1. Mindegyik szám, 48 p. ill.
- Éreleletek.* – Schatzfunden. = *Num. Közl.* 76–77(1977–1978) 127. p.
- R. Facsády Annamária:* Az éremkeretelés szokása a római birodalomban. – The custom of coin setting in the Roman Empire. = *Arch. Ért.* 104(1977): 1. p. 94–97. 2 ill.
- F. Fejér Mária:* Egyéő magyar vonatkozású (numizmatikai) irodalom. = *Num. Közl.* 76–77 (1977–1978) p. 139–142.
- F. Fejér Mária:* Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények. = *Num. Közl.* 76–77 (1977–1978) p. 143–147.

- F. Fejér Mária–Huszár Lajos: *Bibliographia numismatica hungaricae*. A magyar numizmatika bibliográfiája. Bp. Akad. Kiadó, 1977. 322 p. *Rec.*: Burgyn Miklós = Reformátusok Lapja 23(1979): jan. 7., Buza János = Arch. Ért. 105(1978): 2. p. 304–305., Deutsche Literaturzeitung (Berlin) 99(1978): 7–8., Galambos Ferenc = A Könyvtáros 37(1977): 12. p. 753–754., Jontes, Günther = Südost-Forschungen (München) 37(1978) 271. p.; MittÖstNumGes 20(1978): 8. 64. p., Varannai Gyula = Az Érem 33(1977): 2. 19. p., Winkler, Judita = Acta Musei Napocensis (Cluj-Napoca) 15(1978) p. 693–694.,
- Fengler, Heinz: 650 Jahre Mincovňa Kremnica ČSSR. = Sammler Express 33(1979): 5. sz. 165. p.
- Festmények a pénzekben, pénz a festményeken. A Magyar Nemzeti Galéria és az Orsz. Takarékpénztár kiállítása. Budapest, 1977. okt.-nov. Rend. és a katalógust összeáll.: L. Kovácsnai Viktória Bp.: M. Nemzeti Galéria, 1977. 23 sztl. p. ill.
- Fitz Jenő: Der Geldumlauf der römischen Provinzen in Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts, 1–2. Bp., Akad. Kiadó – Bonn: Habelt Verl. 1978. 945 p. (57 t.)
- Flören, Reinhard: Symposium Münznachahmungen und Fälschungen in der Antike und im Mittelalter. – Symposium Warschau–Budapest, 13–18, Sept. 1976.
- Fritz, M.: Nemzetközi éremművészeti alkotótélp. Nyíregyháza–Sóstó, 1977. 59 p. ill.
- Gedai István: Az Árpád-kor pénzverése. = Él. Tud. 32(1977): 34. 1081. p. 4 ill.
- Gedai István: Az első magyar pénz történeti körülményeinek kérdéséhez. – Die geschichtlichen Umstände des ersten ungarischen Geldes. = Num. Közl. 76–77(1977–1978) p. 53–55.
- Gedai István: Éremtár. = Magyar Nemzeti Múzeum (Bp. 1977.) p. 271–292. t. 125–140.
- Gedai István: Körmöcbánya emlékezete. = Él. Tud. 33(1978): 49. 1563. p. 2 ill.
- Gedai István: A külföldi numizmatikai gyűjtemények és kutatások főbb irányai. = Muz. Közl. 1977: 1–3. p. 125–132.
- Gedai István: Magyarországról keletre került pénzek. – Hungarian coins in the East. = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 89–93. 1 térk..
- Gedai István: Magyar pénzverés a XV. században. = Él. Tud. 22(1977. X. 28) 1371. p. 3 ill.
- Gedai István: A Nemzeti Múzeum új kincse. Apafi Mihály erdélyi fejedelem 50 dukát súlyú aranypénze. = Él. Tud. 33(1978): 41. 1310. p. 1 t. 1 ill.
- Gedai István: Novy poklad v MNM = Správy (Košice) 6(1979): 1. p. 24–25. 2 ill.
- Gedai István: Pénzek Diósgyőr életében. Kiállítás a diósgyőri várban. Diósgyőr; Vármúzeum, 1978. 8 p. ill.
- G[edai] I[stván]: Társulati élet (Magyar Numizmatikai Társulat). – Gesellschaftliches Leben. = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 149–152.
- Gedai István: Történelmünk pénzekben. Bp.: Közg. és Jogi Kiadó, 1975. 112 p. 14 t. *Rec.*: Kőhegyi Mihály = Acta Arch. Hung. 30(1978): 1–2. 298. p., Kőhegyi Mihály = Num. Közl. 76–77(1977–1978). 133. p.
- Gedai István: Út az első magyar pénzhez. = Él. Tud. 32(1977): 31. 987. p. 4 ill.
- Gindl, Jozef: Kremnický rytec želiez Krištof Füssl bankským podnikateľom. = Správy (Košice) 5(1978): 1. p. 8–9.
- Gindl, Jozef: Mince a medaily v pozostalostiach bankovníckych obyvateľov. = Správy (Košice) 5(1978): 4. p. 5–6.
- Gindl, Jozef: Za diplomátar k dejinám slovenského mincovníctva. = Správy (Košice) 4(1977): 4. p. 9–11.
- Gindl, Jozef: Úvahy o žalození mincovne na Spiši. = Správy (Košice) 5(1978): 2. 18. p.
- Gosztonyi József: Egy magyar éremművészeten. – Endre Ady in the Hungarian art of medallists. = Az Érem 33(1977): 2. p. 39–46. 3 t.
- Gosztonyi József: A budapesti XVII. FIDEM Kongresszusának XV. Nemzetközi Éremkiállítás. – The FIDEM arranged its 17. Congress and 15. International Medal–Exposition of the year 1977. in Budapest. = Az Érem 34(1978): 1. p. 17–22. 3 ill.
- Gosztonyi József: Martsa István éremművészete. – The coin-art of István Martsa. = Az Érem 34(1978): 2. p. 20–27. 11 ill.
- Gosztonyi József: Móricz Zsigmond a magyar éremművészeten. – Zsigmond Móricz in the hungarian art of medals. = Az Érem 35(1979): 1. p. 35–39. 7 ill.
- Héri Vera: Mária királyné érmei. – Die Medaillen Königin Maria. = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 85–88. 1 t.
- Huszár Lajos: Balla Károly emlékérmé. – The commemorative medall of Károly Balla. = Az Érem 35(1979): 1. p. 32–33. 2 ill.
- Huszár Lajos: Éremművészet Erdélyben. = Él. Tud. 34 (1979. okt. 12.) 41. sz. 1310. p. 2 ill.
- Huszár Lajos: Habsburg-házi királyok pénze 1526–1657. Bp.: Akad. Kiadó, 1975. 168 p. 24 t. *Rec.*: Gedai István = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 133–134.
- Huszár Lajos: A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. (3. rész.) – Die urkundlichen Quellen der ungarischen mittelalterlichen Münzgeschichte. (3. Teil.) = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 71–84.
- Huszár Lajos: Krajcárverés Magyarországon. = Él. Tud. 33 (1978. jan. 27.) 4. sz. 123. p. 4 ill.
- Huszár Lajos: A manierizmus érmei. = Él. Tud. 34(1979): 37. 1179 p. 2 ill.
- Huszár Lajos: Médailles Jankovich. = Acta Hist. Art. 24(1978): 1–4. p. 383–386.
- Huszár Lajos–Varannai Gyula: Medicina in nummis. Hungarian coins and medals related to medicine. Bp.: Semmelweis Orvostört. Múz. 1977. 216 p. 104 t. *Rec.* = Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft (Wien) 20(1978): 8. 64. p.
- Huszár Lajos: Der Münzfund von Szank aus dem 13. Jahrhundert. – A Szank községben talált XIII. századi éremlelet. Cumania (Kecskemét, 4(1976) p. 265–274. 2 t.
- Huszár Lajos: A régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégibb időkől 1850-ig. I. Történeti érmek. 4. Újkor 1705–1740. Bp. 1978. 44 p. 30 t. (168 db érem felsorolása.)
- Huszár Lajos: Reneszánsz éremművészetünk. = Él. Tud. 34 (1979. aug. 10) 32. sz. 1019. p. 2 ill.
- Huszár Lajos: A tallér virágkora Magyarországon. = Él. Tud. 32 (1977. nov. 25) 47. sz. 1499. p. 4 ill.

- Huszár Lajos*: A tallértől a dollárig, 1–2. rész. – In *between thaler and dollar*. = *Az Érem* 33 (1977):1. p. 1–6. 2 t., 33 (1977):2. p. 6–9. 20 ill.
- Huszár Lajos*: Der ungarische Goldgulden im mittelalterlichen Münzverkehr. = *Hamburger Beiträge zur Numismatik*. (Hamburg) 24–26 (1970–1972) p. 71–88.
- Iambor, P.–Pap, F.*: Tezaurul monetar din sec. XVI–XVII de la Cluj–Napoca. = *Acta Muzei Napocensis* (Cluj–Napoca) XV (1978) p. 331–347.
- Ilosvay György*: Szent László pénze. = *Él. Tud.* 33 (1978. feb. 10.) 6. sz. 185. p.
- Iványosi–Szabó Tibor*: A rézpénz forgalmának és értékváltozásának alakulása a Rákóczi-szabadságharc idején. – Die Gestaltung des Verkehrs und der Wertveränderungen von Kupfergeld während des Rákóczi'schen Freiheitskrieges. = *Num. Közl.* 76–77 (1977–1978) p. 95–104.
- Jízdy, Miroslav*: Vzácná chyborazba duária Leopolda I. = *Správy* (Košice) 5(1978):3. p. 19–20. 2 ill.
- Kahler Frigyes*: A magyarországi középkori pénzhamisítás. (I. rész.) – Mittelalterliche Fälschgeldprägung in Ungarn. (I. Teil) = *Num. Közl.* 76–77 (1977–1978) p. 57–65.
- Kahler Frigyes*: Pénzhamisítás a középkorban. = *Él. Tud.* 33 (1978. márc. 17.) 11. sz. 347. p. 4 ill.
- Kahler Frigyes*: Új- és legújabb kori pénzhamisítók. = *Él. Tud.* 1979. jan. 12. 62. p. 1 ill.
- Kelták Észak–Magyarországon*. Kiállítási vezető. Irta: *B. Sey Katalin* és Hellebrandt Magdolna. Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 1979. 12 p. 23 ill.
- Khun, Miloslav*: Jubilejný rok 1978 mesta Kremnice. A kremnickej mincovne – Spomienky na rok 1918. = *Správy* (Košice) 5(1978):4. p. 7–8.
- Khun, Miloslav*: 215. výročie vzniku Banskej Štiavnici. = *Správy* (Košice) 5(1978):3. p. 16–19.
- Khun, Miloslav*: Kremnická mincovňa v minulosti a súčasnosti. = *Správy* (Košice) 4(1977):4. p. 24–26.
- Khun, Miloslav*: Revolučné roky 1848–1849 a ich odraz na mincovanie v Uhorsku. = *Správy* 6(1979):1. p. 9–12.
- Khun, Miloslav*: Výpisky z listín panovníkov o mincovníctve zo 14–16. storočia. = *Správy* 5(1978):4. p. 21–24.
- Khun, Miloslav*: Z histórie mincovníctva a mincovne v Kremnici, 1–2. = *Správy* 5(1978):1. p. 23–27., 5(1978):2. p. 8–14. 1 ill.
- Korek József*: A 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára. – Das Münzkabinett des 175 jährigen Nationalmuseums. = *Num. Közl.* 76–77 (1977–1978) p. 3–5.
- Kos, P.*: Keltski novci Slovenije. – Keltische Münzen Sloweniens. = *Situla* (Ljubljana) 18(1977) 156 p. 42 t. *Rec.: Fitz Jenő* = *Alba Regia* 16(1978) 359. p.
- Kovács László*: Melyik István király verette és mikor? (Vélemények a magyar pénzverés kezdeteiről) = *Tiszatáj* (Szeged) 32(1978):2. p. 48–55. 3 ill.
- L. Kovásznai Viktória*: Reményi József művészi pályája. = *Művészettörténeti Értesítő* (Bp.) 26(1977):3–4. p. 241–260.
- Kóhegyi Mihály*: II. Ferenc patense a bankócédulák ügyében 1796-ban. – Das Patent von Franz II. in Angelegenheit der Bancozetteln. = *Num. Közl.* 76–77 (1977–1978) p. 105–110.
- Kőszegi Tivadar*: Verőtő variációk és hibrid veretek. – Die linkages and hybrid coins. = *Az Érem* 33(1977):2. p. 23–26. 9 ill.
- Krasznai Krisztina*: A Magyar Nemzeti Bank bankjegy- és éremgyűjteménye. = *Él. Tud.* 34 (1979. márc. 2.) 9. sz. 283. p. 2 ill.
- Krasznai Krisztina*: Az osztrák értékű valuta kora. = *Él. Tud.* 33 (1978. nov. 10.) 45. sz. 1435. p. 4 ill.
- Krasznai Krisztina*: A szabadságharc fémpénzei. = *Él. Tud.* 33 (1978. máj. 19.) 20. sz. 638. p. 4 ill.
- Kupa Michael*: Die Notgeldscheine der größten Inflation in Ungarn (1944 bis 1946). Teil II.: Provinzen. = *Geldgeschichtliche Nachrichten*. (Frankfurt am Main.) 13(1978):65. p. 111–115. 27 ill.
- Lázár László*: Az alumínium a magyar numizmatikában. – Aluminium in the hungarian numismatics. = *Az Érem* 34(1978):1. p. 9–11. 2 ill.
- Lázár László*: A Fémipari Kutató Intézet utánveretei. – The imitating coins of the Research Institute of Metal Industry. = *Az Érem* 33(1977):2. p. 35–37. 1 ill.
- Leányfalusi Károly*: Kiskőrös első városi érme. = *Az Érem* 33(1977):2. 37. p. 2 ill.
- Leányfalusi Károly*: Magyarország fémpénzei. Bp.: Éremgyűjtők Egyesülete, 1974. 71 p. ill. (1976-ban megjelent a 2. bőv. kiad.) = *Petőfi Népe* 1977. dec. 9.
- Lédai Ákos*: Eddig ismeretlen adópengő-jegy. – About an unknown „adópengő” ticket. = *Az Érem* 33(1977):1. p. 42–43. 1 t. 1 ill.
- Lévay Ladislav*: Hradý ako falošné mincovne v XVI. storočí. = *Správy* (Košice) 6(1979):1. p. 27–28.
- Lieskovský, Rudo*: Keressük az eperjesi és a lipótvári ostrom szükségpénzeit. – Look for the siege-emergency coins of Eperjes and Lipótvár. = *Az Érem* 33(1977):2. p. 31–32. 11 ill.
- Limet, Monique*: FIDEM 1977 Budapest. = *Le Club Française de la Médaille*. (Paris.) 1978:58. p. 30–33.
- Lom, Ladislav*: Vysvetlení zpráv o tzv. „usterských dukátech”. = *Numismatické Listy*, (Praha) 33(1978):4. p. 108–116.
- Sz. Lukács János*: Adalékok a Magyar Érdemrend történetéhez. – Contributions to the history of the Order of Merit. = *Az Érem* (Bp.) 34(1978):1. p. 31–40. 4 ábra, 2 ill.
- Sz. Lukács János*: A signum laudis. – The signum laudis. = *Az Érem* 35(1979):1. p. 40–48. 8 ill.
- A Magyar Néphadsereg jelvényei 1970–1976*. Bp.: Éremgyűjtők Egyesülete, 1976. 12 p. 6 t.
- Makai Ágnes*: A spanyol köztársasági kitüntetések. Bp. Hadtörténeti Múzeum, 1976. 30 p. 4 t. 4 ill. (Múzeumi Füzetek, 1.)
- Rec.: Kóhegyi Mihály* = *Num. Közl.* 76–77 (1977–1978) 137. p.
- Manifestazioni 1977*. Budapest, F.I.D.E.M. XVII. Congresso ed Esposizione Internazionale della medaglia (5–10 Sett. 1977.) = *Medaglia* (Milano) 7(1977):14. p. 121–133. 1 ill.

- Márton Sándor*: Katonai Érdemkereszt. (Das Militär-Verdienstkreuz.) – The military Cross of merits. = Az Érem 34(1978) :2. p. 38–45. 13 ill.
- Marzinek, Otto*: Professor József Reményi (1886–1977). = Geldgeschichtliche Nachrichten (Frankfurt am Main) 13(1978) :65. p. 137–138. 1 ill.
- Marzinek, Otto*: XVII. F.I.D.E.M. 1977. Budapest. = Medaillenkabinett (Köln) 1978: 3. p. 1–3. 6 ill.
- Mészáros Gyula*: A regályi alán fejedelelemnő kincse. = Él. Tud. 33(1978) :6. 191. p.
- Nagy Ádám*: A konvenció pénzrendszer. = Él. Tud. 33(1978. IV. 21.) 16. sz. 505. p. 4 ill.
- Nagy Lóránt*: Az Árpád-házi, néma denárok nagyságváltozatai. – The order of size by the silent denars from the house of Árpáds. = Az Érem 35(1979) :1. p. 15–18. 9 ill.
- Nagy Lóránt*: Hunyadi János első kormányzói denárjának köriratváltozatai. – The legend variations on „regency” denar of Hunyadi János. = Az Érem 33(1977) :1. p. 29–31.
- Nagy Lóránt*: A Magyar Éremhatározó 236. és 269. számú obulusainak hibridverete. – The hybrid coins of the obols No 236 and 269. of the Hungarian Coin Determiner. = Az Érem 33(1977) :2. p. 10–11.
- Nemeškal, Lubomír*: Z historie styků kremnické a kutnohorské mincovny (k 650. výročí založení kremnické mincovny). = Správy (Košice) 5(1978) :3. p. 4–7.
- B. Nánási Éva*: Bankók és bankok. = Múzsák 1977: 4. p. 34–35. ill.
- B. Nánási Éva*: Emlékpénztervezet a Magyar Numizmatikai Társulat 75. évfordulójára. – Gedenkmünzen–Entwurf zur 75. Jahressfeier der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft. = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 125–126.
- B. Nánási Éva*: A Magyarországon forgott első papírpénzek. = Él. Tud. 33 (1978. jun. 30.) 26. sz. 821. p. 2 ill.
- B. Nánási Éva*: Az osztrák papírpénz-kibocsátás áttekintése. – Survey of the emissions of Austrian Papermoney. = Az Érem 35(1979) :1. p. 26–31. 5 ill.
- B. Nánási Éva*: Papírpénztervezetek. – Papiergeld-Entwürfe. = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 121–123.
- B. Nánási Éva*: A forintrendszer = Él. Tud. 34 (1979. IV. 13.) 15. sz. 475. p. 2 ill.
- B. Nánási Éva*: A szabadságharc papírpénzei. = Él. Tud. 33(1978) :36. 1145. p. 2 ill.
- Nemzetközi éremművészeti alkotótételep*, Nyíregyháza–Sóstó, 1977. – Symposium internationale de l'art des médailles. Nyíregyháza: Városi Tanács V.B. 1977. 59 p. ill.
- Nohejlova–Prátova, Emanuela*: Základy numismatiky. Praha: Academia, 1975. 263 p. 64 t. *Rec.: Kőhegyi Mihály* = Acta Arch. Hung. 30(1978) :1–2. 298. p.
- Novotný, Mojmír*: Kremnické mincovnictví krále Ludvíka I. Velikého (1342–1382). = Správy (Košice) 1 (1978) p. 20–22. 3 ill.
- Novotný, Mojmír*: Kremnické mincovnictví Zikmunda Luxemburského 1387–1437. = Správy (Košice) 5(1978) :4. p. 15–20. (11 ill.
- Novotný, Mojmír*: Kremnické mincovnictví královny Marie z Anjou 1382–1395. = Správy (Košice) 5(1978) :2. p. 15–17. 4 ill.
- Novotný, Mojmír*: Počátky kremnického mincovnictví za krále uhorského Karla Roberta (1308–1342). = Správy (Košice) 4(1977) :4. p. 12–20. 7 ill.
- Novotný, Mojmír*: Uherské denáry Moneta Nova krále Ludvíka II. razene ve Slezsku v letech 1524–1525. = Správy (Košice) 6(1979) :1. p. 15–18. 2 t.
- Novotný, Mojmír*: Varianty denárů s Hlavou Mouřenína z let 1372–1382. = Správy (Košice) 5(1978) :3. p. 21–23. 2 t.
- Numizmatikai Közlöny 76–77 (1977–1978)*. Szerk.: Bíróné Sey Katalin. Szerk. bizottság: Fitz Jenő és Gedai István. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1978. 152 p. 13 t.
- II. Országos Érembiennále*. Sopron, 1979. szept. 23 – okt. 29. Sopron: Városi Tanács, 1979. 52 p. ill.
- Óvári Ferenc*: Statistikai elemek alkalmazása a pannóniai és egyéb római ezüstpénzletek összehasonlító analiziséhez (238–253). – Die Verwendung statistischer Elemente bei pannonischen und anderen römischen Silbermünzen Funden zur vergleichenden Analyse. = Num. Közl. 76–77 (1977–1978.) p. 27–48. 9 ill.
- P[ohl] A[rúr]*: A magyar pénzverés története. – The historical Exposition of Hungarian Coinage. = Az Érem 34(1978) :1. 23. p.
- Pál Imre*: A római pénzverés hajnala és fejlődése a köztársaság bukásáig, I. – The dawn and development of the roman coinage until the downfall of the republic. = Az Érem 35(1977) :1. p. 11–14. 2 t.
- Papanek János*: Közlekedési érem kiállítás. – The medal exposition of traffic in Budapest. = Az Érem 34(1978) :1. 27. p.
- Pásztor Tibor*: A Batthyány hercegek pénzverése. – The ducal coinage of the Battyány's. = Az Érem 33(1977) :2. p. 16–19. 16 ill.
- Petách, Emil*: Kontakty vsl. mincovní s Kremnickou v Minulosti. = Správy (Košice) 5(1978) :3. p. 1–3.
- Petách, Emil*: K začiatkom košickej mincovne, (časť 3.) = Správy (Košice) 4(1977) :4. p. 4–8.
- Petách, Emil*: Z dejín košickej mincovne, (časť 4–8.) = Správy (Košice) 5(1978) :1. p. 16–19., 5(1978) :2. p. 2–4., 5(1978) :3. p. 24–25., 5(1978) :4. p. 13–14., 6(1979) :1. p. 4–7.
- Petényi Katalin*: Medaglie dell'artista ungherese Robert Csikszentmihályi. = Medaglia, (Milano). 8(1978) :15. p. 43–48. 8 ill.
- Pohl Artúr*: A bécsi denárok és magyarországi forgalmuk. – Denars of Vienna and its currency in Hungary. = Az Érem 33(1977) :1. p. 16–28. 9 t.
- Pohl Artúr*: Jolsvai György kamaragrófsága és Steck Gáspár verdejegye. – The count of chamber Georgius de Ilswa and the mintmark of Gaspar Steck. = Az Érem 34(1978) :1. p. 1–2.
- Pohl Artúr*: Kőrmöcbánya bányavárossá avatásának 650 éves jubileuma. – The 650th anniversary of the constitution of Kremnitz as a minting town. = Az Érem 33(1977) :2. p. 4–5.

- Pohl Artúr: A magyar arany pénzverés kezdete. – Der Beginn der ungarischen Goldprägung. = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 67–70. 1 t.
- Pohl Artúr: A magyar pénzrendszer korszerűsítése a XIV. században. = Él. Tud. 32(1977) :38. 1210. p. 2 ill.
- Pohl Artúr: Mátyás király pénzreform kísérletei Sziléziában. – The coin-reform experiments of king Mathias Corvinus in Silesia (1470–1475). = Az Érem 34(1978) :2. p. 9–12. 8 ill.
- Pohl Artúr: A Szepesség pénzverése 1452-ben Cillei Ulrik védnöksége alatt. – Coinage in the Scepus (1452) under the protectorate of Ulrich von Cillei. = Az Érem 35(1979) :1. p. 21–22. 5 ill.
- Pohl Artúr: Ungarische Goldgulden des Mittelalters, (1325–1540). Graz: 1974. 50 p. 2 t. 59 táblázat. Rec.: Kőhegyi Mihály = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) 132. p.
- Preda, Constantin: Monedele Geto-Dacilor. București: Bibl. de Arh. 1973. 484 p. 80 t. (Acad. de Științe Sociale și Politică a Republ. Soc. Româna, Inst. de Arh.) Rec.: Huszár Lajos = Századok 112(1978) :4. p. 771–772.
- Price, M.: Coins of Macedonians. London: British Mus. 1974. 47 p. 16 t. Rec.: Biróné Sey Katalin = Arch. Ért. 105(1978) :1. p. 136–137.
- Rádóczy Gyula: Adatok Mária Terézia pénzveréséhez 1741–1768 között, 3–5. rész. – Dates to the coinage of Maria Theresia between 1741–1768. = Az Érem 33(1977) :1. p. 32–35. 4 grafikon. 33(1977) :2. p. 12–15. (4 táblázat.), 34(1978) :1. p. 5–8. 4 grafikon.
- Rádóczy Gyula: Ki verette a CNH I. 360. sz. denárt? – Who had coined the denar CNH I. 360? = Az Érem 35(1979) :1. p. 18–20. 6 ill.
- Reece, R. M.: Coins and frotiers – or supply and demand. = Akten des XI. Internationalen Limeskongresses (Székesfehérvár, 1976.) p. 643–646. 1 ill.
- Reményi József: (1887–1977). Nekrológ = Az Érem 34(1978) :1. 40. p. 1 ill.
- Sassi Nagy Béla: Báthori Zsigmond tallérjának bélelt hamisítványa. – A subaeratus-counterfeited Taler of Sigismund Báthori. = Az Érem 34(1978) :1. p. 3–4. 2 ill.
- Sassi Nagy Béla: Ismeretlen évszámú I. Lipót NB PO XV. krajcárosának hamisítványa. – The counterfeit of a XV. kr. coin NB/PO of Leopold I. with unknow date. = Az Érem 35(1979) :1. p. 24–25. 4 ill.
- Schweitzer, Wolfgang: XVII. FIDEM-Kongress 1977. = Geldgeschichtliche Nachrichten (Frankfurt am Main) 12(1977) :62. 305. p. 2 ill.
- Sillanpää, Kari J.: Unkarin Pyhän Lászlón vejestön merkit. = Numismaatikko 1978:5. sz. p. 182–183.
- Somogyi Tamás: Mit ért a pénz Mária Terézia korában? – What was the value of the money in the times of Maria Theresia? = Az Érem 34(1978) :2. p. 12–15.
- Špetuch, Karol – Špetuchová, Vierá: Reminiscencie na numismatické dni v Kremnici, 1. = Správy (Košice) 6(1979) :1. p. 19–23. 2 ill.
- Știrbu, Constanța – Petolescu, Carmen Maria – Stancu, Paraschiva: Un tezaur din sec. al XVI-lea descoperit în satul Buhăeni, com. Andrieșeni, Jud. Iași. – Un trésor du XVIe siècle découvert dans le village de Buhăeni, commune d'Andrieșeni, dép. de Jassy. = Cercetări Numismatice (București) 1(1978) p. 42–82. 4 t. 2 függelék.
- Szabó János József: Középkori éremlelet Csorváson. = Múz. Hir. Békéscsaba 1974 :3. p. 1–2.
- Szigei István: Kovács Mihály huszárezredes bronzplakettje. – A bronze-plaquette of Hussar-Colonel Mihály Kovács. = Az Érem 34(1978) :2. 35. p. 1 ill.
- Szolláth György: Az Első Orsz. Érembiennálé Sopronban. – The First National Medal-Biennale in the city Sopron. = Az Érem 34(1978) :1. p. 26–27.
- Szolláth György: Kúnvári Lilla szobrász- és éremművész 80 éves. – The sculptor and medallist Lilla Kunvári celebrates her 80th birthday. = Az Érem 34(1978) :1. p. 28–30. 4 ill.
- Szolláth György: Magyar éremantológia, 1945–1976. = Az Érem 34(1978) :1. 26. p. 3 ill.
- Szolnok megyei régészeti adatok. Hild Viktor jegyzeteiből összeáll.: H. Vaday Andrea. Szolnok: Damjanich János Múz. 1975. 92 p. 5 t. (Szolnok Megyei Múzeumi Adattár, 27.)
- Tóth András: Régi orvosi emléklapok felfedezése. – Discovery of an old medical commemorative plaque. = Az Érem 33(1977) :1. 45. p. 1 ill.
- Tóth Endre: Elfelejtett római éremleletek, I. rész. – Vergessene römische Münzfunden, Teil I. = Num. Közl. 76–77 (1977–1978) p. 13–18.
- Tóth Sándor: Szobrászművész kiállítása. Nyíregyháza, 1977. szept., 15. 6 p.
- Trenčan, Ľudovít: Banské výplatné znaky Kremnice z roku 1669 zn. G–K/H. = Správy (Košice) 6(1979) :1. p. 13–14. 2 ill.
- Trenčan, Ľudovít: A ligetbányai bányapénzek. – Mining-coins of Ligetbánya. = Az Érem 34(1978) :2. 15. p. 3 ill.
- Trenčan, Ľudovít: 10 denára Mária Terézia kremnické razby. = Správy (Košice) 5(1978) :4. p. 2–4.
- Uhliar, Eduard: Papierové platidlá na území našej vlasti. = Správy (Košice) 5(1978) :4. p. 25–27.
- Urbanová, Norma: Medaliárska tvorba na Slovensku od XVI. do polovice XVIII. storočia. = Správy (Košice) 5(1978) :2. p. 5–7. 1 ill.
- Vadász György: Éremkép-szerkesztés pénzverésünk kezdetén. – Construction of coin-pictures by the beginning of our coinage. = Az Érem 34(1978) :2. p. 3–9. 9 ábra, 8 ill.
- Vadász György: Regensburgi-magyar „rokonság” a pénzek betűin. – The Regensburg-Hungary affinity by letters on early Middle Ages denars and obols. = Az Érem 33(1977) :1. p. 7–15. 3 t. 2 ill.
- V[arannai] Gy[ula]: Folyóiratszemle. = Az Érem 33(1977) :1. 44. p.
- Varannai Gyula: Külföldi recenziók a budapesti FIDEM '77 Biennáléről. – Foreign reviews of the FIDEM '77 Biennale in Budapest. = Az Érem 35(1979) :1. 34. p.
- V[arannai] Gy[ula]: Reményi József 90 éves. – Reményi József ninety years old. = Az Érem 33(1977) :1. 44. p. 2 ill.

- Varannai Gyula:* A XVII. FIDEM Biennale Budapestén. = *Az Érem* 33(1977) :2. 38. p.
Várhidy Imre: A magyar méhészek érmei és pecsétnyomói. – Medals of the hungarian bee-keepers. = *Az Érem* 34(1978) :1. p. 41–45. 9 ill.
Velter, Ana-Maria: Date privitoare la un tezaur din sec. al XV-lea descoperit la Turda. – Données concernant un trésor du XVe siècle découvert à Turda. = *Cercetări Numismatice (București)* 1(1978) p. 32–41. 6 ill.
Vissi Zsuzsa: Medicina in Nummis. Éremkiállítás a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban. = *Az Érem* 34(1978) :1. p. 24–25. 5 ill.
Zombori Lajos: Új adatok a magyar konvenciók 20 krajcárosokhoz. – New datas to the hungarian Convention-Twenties. = *Az Érem* 35(1979) :1. p. 22–23. 5 ill.

F. Fejér Mária

Rövidítések:

Acta Arch. Hung.	=	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Bp.
Arch. Ért.	=	Archaeologiai Értesítő, Bp.
Él. Tud.	=	Élet és Tudomány, Bp.
Fol. Arch.	=	Folia Archaeologica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve. Bp.
Múz. Hír.	=	Múzeumi Híradó. Bp.
Num. Közl.	=	Numizmatikai Közlöny. Bp.
Rég. Közl.	=	Régészeti Füzetek, Bp.

Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények

a) Pénzverés, pénztörténet

Antik pénz

- Gerlovics Szilveszter:* A primitív pénzformák. = *Magyar Szó, Szivárvány melléklete*, 1978. máj. 24.
Gift coin. = *Daily News*, 1977. febr. 17. 1 ill.
A harmadik század első feléből való római pénzeket találtak Bulgáriában. = *Magyar Nemzet*, 1978. dec. 8.
Óperzsa pénzeket találtak az indiai Vidasha falu közelében. = *Népszava*, 1977. júl. 15.
Római kori aranypénzek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből. = *Kelet-Magyarország*, 1978. febr. 1. 1 ill.
Római kori pénzérmét talált Vilim István baji fiatalember. = *Dolgozók Lapja*, 1978. márc. 25.
Római kori pénzlelet Jugoszláviában a Francsac melletti dombon. = *Előre*, 1977. márc. 16.
Római pénzek Indiában, Karmataka államban. = *Csongrád Megyei Hírlap*, 1979. márc. 23., *Észak-Magyarország*, 1979. márc. 18.

Magyar pénz

- Alexander, David T.–Coffing, Courtney L.:* Hungary's current coins, available. = *Coin World*, 1977. máj. 25. 3 ill.
Bányapénz 1628-ból. *Hétfői Hírek*, 1978. máj. 22., *Magyar Hírlap*, 1978. máj. 20.
Bíró Miklós: A Bank 1976–77. évi pénzérme kibocsátásáról. = *Bankszemle*, 1978. 5. sz.
Bús Gyuláné: Az első magyar aranyforint emlékére. = *Forint*, 1978. 6. sz.
Coin honors Hungary's National Museum. = *Coin World*, 1977. oct. 26. 60. p. 2 ill.
Dukát és Lajos arany. = *Esti Hírlap*, 1978. febr. 3.
Eöry Éva: Dénár, dukát, forint. = *Képes újság*, 1978. aug. 19.
Ezüst 200.-Ft-os emlékpénz a Nemzeti Múzeum alapításának 175. éves évfordulójára. = *Dolgozók Lapja*, 1978. márc. 4. 2 ill.
Gedai István: A pénz szerepe és készítése Magyarországon az államalapítástól a 17. század végéig. (Ápr. 23-án előadás az ifjúsági klubban. = *Tolna Megyei Népújság*, 1979. ápr. 22.
Heitler László: Pénztervek a Magyar Tanácsköztársaság részére. = *Népújság (Tolna)*, 1979. ápr. 30. 6 ill.
Kétszáz forintos ezüst érmét bocsátott ki a Nemzeti Bank az első magyar arany forint emlékére. = *Kossuth Rádió, Esti Magazin* 1978. jún. 15. 18.30^h.
Krasznai Krisztina, Lienerné: Pénzkibocsátás Magyarországon. = *Forint*, 1978. 10. sz.
A Magyar Nemzeti Bank bevonja az 1946–48 között kibocsátott 2, 10, 20 filléresket és 5 forintosokat. = *Kossuth Rádió, Esti Magazin*, 1977. jún. 6.
A magyar pénzverés története. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában. = *Magyar Rádió, Reggeli Krónika*, 1977. szept. 6. 7^h.
Tormási Tamás: Múltról valló denárok, tallérok. = *Pest megyei Hírlap*, 1978. nov. 15.

Egyéb pénz

- A fejedelem pénze.* Az Ukrán Történelmi Kincsek Múzeumában Vlagyimir Szvjatoszlavics óorosz fejedelem aranypénze látható. = Fáklya 22 (1978. nov. 5.) 21. sz. 22. p. 2 ill.
- Fémről készült 5 lejest adtak ki Romániában.* = Magyar Nemzet (1978. nov. 26.)
- Gerlovics Szilveszter:* A pénz története. = Magyar Szó, Szivárvány melléklete, 1978. márc. 8.
- Harmat Endre:* Történelem színézüstben. = Esti Hírlap, 1978. jún. 19.
- Ritka cent.* 1974-ben 1 centes alumínium érmét készítettek az USA-ban, amiből 15 db nem került vissza beolvasztásra. = Déli Hírlap 1979. jan. 6.
- Rubel és társai.* = Esti Hírlap, 1978. febr. 28.
- A teljes értékű pénz az aranyérme,* amelynek súlya kifejezte annak értékét. Az aranyérme rendszert az I. világháborúig tartották fenn. = Magyarország, 1978. jan. 31.

b) Papírpénz

- Egyfontos bankjegy Nagy-Britanniában.* = Esti Hírlap, 1978. febr. 9.
- Először kerül női arckép az amerikai dollárra.* = Hétfői Hírek, 1978. okt. 30.
- Az első infláció.* = Ország-Világ 1978. márc. 29.
- Elvis Presley látható az egydolláros bankjegyen.* = Magyar Nemzet 1978. febr. 5.
- Az éremgyűjtők Fejér megyei csoportja az István Király Múzeum papírpénzgyűjteményének kiegészítését vállalta.* = Észak-Magyarország 1979. jan. 5.
- Feljegyzés a Kossuth-bankón.* = Észak-Magyarország 1977. dec. 25.
- Híres inflációk.* = Magyarország 1979. 2. sz. 17. p. (iglói): Két Kossuth-bankó. = Magyar Hírlap 1978. jan. 4. 5. p.
- Indiában bevonják a nagy címletű bankjegyeket.* = Világgazdaság, 1978. jan. 19.
- Mini bankjegy, maxi öröm.* Kevés az aprópénz Olaszországban. = Magyarország 1977. 13. sz.
- Szabó József:* I. Ferenc József és Kossuth Lajos bankóprése. = Közalkalmazott, 1978. júl. 6.
- Tandi Lajos:* A forradalom pénzei. = Délmagyarország, 1979. márc. 28.
- Új bankjegyek Jugoszláviában.* = Esti Hírlap, 1979. jan. 15.
- Üzenet Batthyányról egy Kossuth-bankón.* Érdekes emlék a Pécsi Múzeumban. = Esti Hírlap, 1977. dec. 13.

c) Pénzhamisítás

- Hamis dollárok Belgiumban.* = Magyar Hírlap, 1977. aug. 4.
- Hamis pénznek ellendáll.* Fejlesztik a pesti automata hálózatot. = Hétfői Hírek, 1977. márc. 28.
- Hamis pénzt felismerő műszerek.* = Él. Tud. 32(1977):51. 1627. p.
- Középkori pénzhamisítók „leleplezése”* a nagykovácsi szurdok egyik barlangjában. = Hajdú-Bihari Napló, 1979. ápr. 11., Hétfői Hírek, 1979. ápr. 17., Nógrád, 1979. ápr. 11. 2 ill., Szolnok megyei Hírlap, 1979. ápr. 12. 1 ill., Tolna megyei Népiújság, 1979. ápr. 22. 2 ill.
- Pénzhamisítás.* Hamis 500 dinárosok árasztották el a trieszti feketepiacot. = Hétfői Hírek, 1978. júl. 3.
- Pénzhamisítók.* Hatmillió holland forint értékű pénzt hamisítottak. = Magyar Hírlap, 1978. ápr. 6.

d) Éremleletek

- Avar kori húszfilléreseks.* = Csongrád megyei Hírlap, 1978. márc. 30.
- Elismerés a kincselelő pécsi bányászoknak.* (Arany- és ezüstpénzeket találtak.) = Mecseki Bányász, 1979. jan. 9., Somogyi Néplap, 1979. jan. 5.
- Észtországban, Olustvere településen XI. sz.-i két ezüst pénzleletet találtak.* = Csongrád Megyei Hírlap, 1979. febr. 10., Dolgozók Lapja, 1979. ápr. 7., Fejér megyei Hírlap, 1979. jan. 18. Kelet-Magyarország, 1979. jan. 31., Nógrád, 1979. febr. 9., Petőfi Népe, 1979. jan. 30.
- Ezüstkincseleltre bukkantak csaknem azonos időben Pécsen és Olaszországban.* = Déli hírlap, 1979. máj. 11. 1 ill., Dolgozók Lapja, 1979. máj. 10., Esti Hírlap, 1979. máj. 8. 1 ill., Fejér megyei Hírlap, 1979. máj. 10., Magyar Hírlap, 1979. ápr. 21., Napló (Veszprém) 1979. ápr. 21., Somogyi Néplap, 1979. máj. 10. 1 ill., Vas Népe, 1979. ápr. 21.
- Foltényi Tibor:* Kilencszáz dénár. Az adonyi kincselet. = Fejér Megyei Hírlap, 1979. ápr. 21.
- Hegyes Ferenc* szakolyi lakos, csatornaásás közben 6 tallért, 30 dénárt és 1900 garast talált. A pénzlelet a nyíregyházi Múzeumba került. = Békés megyei Népiújság, 1978. ápr. 19., Délmagyarország, 1978. ápr. 21., Dolgozók Lapja, 1978. ápr. 19., Esti Hírlap, 1978. ápr. 18., Észak-Magyarország, 1978. ápr. 19., Kelet-Magyarország, 1978. ápr. 19., Magyar Hírlap, 1978. ápr. 19., Magyar Rádió, 1978. ápr. 18., Népszabadság, 1978. ápr. 19., Népiújság (Heves) 1978. ápr. 19., Népiújság (Tolnai) 1978. ápr. 19., Szolnok megyei Hírlap, 1978. ápr. 19.,
- Két kilogramm súlyú aranypénzt találtak Portugáliában.* = Magyar Nemzet, 1978. márc. 8.
- Kilencvenhárom dekányi Lipót-ezüstöt találtak Pécsen a 2-es belklinika udvarán.* = Dunántúli Napló, 1978. nov. 19.
- Kincseket találtak.* Aranypénzekre és ezüstermekre bukkantak a pécsi belváros pincéiben. = Észak-Magyarország, 1978. dec. 1., Somogyi Néplap, 1978. nov. 30., MTI 1978. nov. 29.
- Kincskereső szerencse.* Bert Webber, a dominikai köztársaság partjainál 10 kilogramm aranypénzt hozott fel a tengerfenékről. = Népszava, 1979. jan. 14.
- Maine szövetségi államban (USA) XI. sz.-ból való pénzermét találtak.* = Magyar Hírlap, 1979. jan. 13. 10. p.

Négyszáz éves arany- és ezüstpénzek Pécssett. = Kisalföld, 1979. jan. 5.
Ötszáz kiló marokkói és spanyol ezüstpénzt találtak. = Előre, 1978. dec. 24., Hétfői Hírek, 1979. jan. 15.
Pénz a csatornában. 200 régi pénzt találtak Szokolyán. = Esti Hírlap, 1978. ápr. 18., Népszabadság, 1978. ápr. 19.
Szamarkandi XVII. századi éremlelet. = Delta, 1978. dec.
Tallergyűjtemény Esztergomban. (Kresz Károly dózervezető találta.) 556 db XVI. sz.-i tallér került elő. = Népújság (Heves) 1979. ápr. 4.
Török arany Pécssett. = Keletmagyarország, 1978. nov. 30.
Vidisha falu közelében (India) I. évezredből való ősi érmeket találtak. = Esti Hírlap, 1977. júl. 14..

e) Emlékérmek

Asszonyi Tamás érmei. = Új Tükör, 1978. máj. 7.
Bartha László: Derkovics emlékérmé. = Népszabadság, 1978. aug. 5.
Emlékéremmel jutalmazták a kistarcsai kórház építésében résztvevőket a társadalmi munkáért. = Mezőgazdasági mérnök, 1979. ápr. 2. 1 ill.
Emlékérmek a világbajnokságra. = Világ Ifjúsága, 1978. 8. sz.
G. Héri Vera: Gazdasági díjérmek a reformkortól napjainkig. = Budapest 15(1977) :10. p. 40–41. 8 ill.
Horváth Teréz: Új magyar éremművészet. = Népszava, 1977. aug. 28. 1 ill.
Kovats bicentennial memorial week. (Bodo Sándor által készített emlékérem.) = Coast. The Vacationer's Guide, May 6–12. 1979. 1 ill.
Kulcs és érem Fehérgyarmat városá alakulása tiszteletére. = Kelet-Magyarország, 1979. febr. 28. 1 ill.
Medaillen aus der UdSSR. = Sammler Express 20 (1977) 467 p. 10 ill.
Olimpiai érmek. (A moszkvai Olimpiáról.) = Népújság (Tolna) 1979. márc. 14.
Olimpia 1980 (Moszkva). Érmek a győzteseknek. = Népújság, Eger, 1979. jún. 8. 1 ill., Vas Népe, 1979. jún. 14. 11. p. 2 ill.
Pursell, Julie: Bodo designs Charleston medal. = The Nashville Banner, 1979. March. 9. 1 ill.
Sárvár emlékérem. = Magyar Nemzet, 1978. aug. 10.
Vasas Károly és Czinder Antal érmei. = Dolgozók Lapja, 1979. ápr. 8. 3 ill., Szolnok megyei Hírlap, 1979. ápr. 15. 4 ill.

f) Rendjel, jélvény

Jélvények, dísztárgyak a pénzverdéből. = Esti Hírlap, 1978. márc. 22.
Újlaki László: Ahol a kitüntetések készülnek. = Népszabadság, 1979. aug. 19. 10. p. 3 ill.

g) Múzeumok, gyűjtemények, egyesületek

Éremgyűjtés. Bányászattörténelem érmeken, 1–2. = Dolgozók Lapja, 1978. ápr. 6. 4 ill., máj. 4. 2 ill.
Éremgyűjtés megyénkben. = Napló (Veszprém) 1978. febr. 25. 1 ill.
Éremgyűjtők figyelmébe. = Csongrád megyei Hírlap, 1978. szept. 30.
Éremgyűjtők összjövele. = Csongrád megyei Hírlap, 1978. szept. 5.
Éremgyűjtők találkoztak szombaton az Építők Pintér Károly Művelődési Házában. = Fejér Megyei Hírlap, 1979. ápr. 25. 1 ill.
Éremtár Pannonhalmán a várban. = Békés megyei Népújság, 1977. júl. 14., Csongrád megyei Hírlap, 1977. júl. 21., Déli Hírlap, 1977. júl. 13., Déli Hírlap, 1977. júl. 13., Dolgozók Lapja, 1977. júl. 14., Előre 1977. júl. 22., Magyar Rádió, 1977. júl. 13., Pest megyei Hírlap, 1977. júl. 14.
Gerlovics Szilveszter: Numizmatika. Mit gyűjtsünk, 1–2. = Magyar Szó, Szivárvány melléklete, 1978. júl. 2., 19.
Helytörténetek programja: Pilisszentkereszten megtekintik Szabó Sándor numizmatikai gyűjteményét. = Pest megyei Hírlap, 1977. márc. 19.
Kay, Marvin torontói orvos a lepratelepeken használt különleges pénzeket gyűjti. = Hétfői Hírek, 1979. febr. 12.
Mezei Imre asztalos segédmunkás az érmek tudósa. = Magyar Hírek, 1979. febr. 10.
Numizmatikai múzeum Havannában. = Békés Megyei Népújság, 1978. márc. 12., Magyar Nemzet, 1978. jan. 11., Petőfi Népe, 1978. márc. 26.
(n.p.): Tűzoltótörténelem érmékben. Pataki Ferenc gyűjteménye. = Hétfői Hírek, 1979. ápr. 23.
Pannonhalmán régi kínai rézpénzt találtak. = Esti Hírlap, 1977. júl. 13., Szolnok megyei Néplap, 1977. júl. 14.
Rákóczi forintja, Ferdinánd tallérja Szabó Sándor pilisszentkereszti nyugdíjas tulajdonában. = Hétfői Hírek, 1979. ápr. 9., Pest megyei Hírlap, 1977. aug. 3.
Régi pénzek. Egy magángyűjtő (Györffy István) kincsei. = Zalai Hírlap, 1979. márc. 18.
Szabados: „Kossuth-díjas” érmész (Nagy Szabolcs). Régi pénzek gyűjtői. = Déli Hírlap, 1977. márc. 12. 3 ill.
Tamasi Tamás: Egyékes gyűjtemény. Múltról valló dénárok, tallérok. A ceglédi Kossuth Múzeum éremgyűjteménye. = Pest megyei Hírlap, 1978. nov. 12. 7. p.
Vámosi László: Éremgyűjtés. Ércbe öntött történelem. = Dolgozók Lapja, 1978. márc. 9.
Zágoni Erzsébet: Fejér megyei numizmatikák. Verdefényes szenvedély. = Fejér megyei Hírlap, 1979. jan. 6. 1 ill.

h) Kiállítások, kongresszusok

- Borsos Miklós* érmeinek kiállítása a miskolci Herman Ottó Múzeum képtárában. = Észak-Magyarország, 1979. ápr. 20.
- Az egri Dobó István Vármúzeumban kiállítás nyílt az ásatások során felszínre került XVI–XVII. századi pénzérmékből.* = Magyar Nemzet 1977. aug. 28.
- Az első országos érem-biennálé díjnyerteseinek kiállítása.* = Kisalföld, 1978. jún. 25.
- Éremkiállítás, árverés.* Numizmaták évfordulója. = Nógrád, 1979. jan. 11.
- Éremkiállítás és biennálé.* A: FIDEM XVII. Kongresszusa a Nemzeti Galériában. = Dolgozók Lapja, 1977. szept. 4. Esti Hírlap, 1977. szept. 6., Magyar Hírlap, 1977. aug. 26. 2 ill., Magyar Ifjúság, 1977. aug. 26. 2 ill., Magyar Televízió 1978. febr. 18. 14.25h.
- Éremritkaságok Keszthelyen.* = Petőfi Népe, 1977. dec. 1. 4 ill.
- Érmek a vitrinben.* Régi pénzekből és érmekből kiállítás nyílt Marcaliban. = Somogyi Néplap, 1978. máj. 18. 1 ill.
- A fűzesabonyi művelődési központban kiállítást rendeztek az éremritkaságok gyűjtői.* = Népújság (Heves) 1979. máj. 3.
- Györffy Sándor* karcagi éremművésznek kiállítása nyílt a hatvani galériában. = A Nap Hírei, 1979. febr. 6. 9. p.
- Hódmezővásárhelyen éremkiállítást nyitottak,* ahol az ókori pénzekről az inflációs pénzekig láthatók a bankjegyek. = Magyar Hírlap, 1978. jún. 27.
- Gy. Kárpáti György:* Itt minden tárgy egy-egy darabja a történelemnek. Szépségversenyt nyert a magyar ötpengős. Kiállítás nyílt a M. Nemzeti Bankban. = Esti Hírlap, 1979. jan. 27.
- A kelták Észak-Magyarországon címmel 1979. máj. 10-én kiállítás nyílt a miskolci Herman Ottó Múzeumban,* ahol kelta érmek is láthatók. = Észak-Magyarország 1979. máj. 11.
- Kettőszázhuszonöt éves a magyar szénbányászat.* Emlékérem az évforduló jegyében. = Dolgozók Lapja, 1978. máj. 20. 1 ill.
- Közlekedési éremkiállítás nyílik a Közlekedési Múzeumban,* Bp. XIV. Városligeti körút 11. sz. alatt. = Hétfői Hírek, 1977. jún. 27., Nép szabadság, 1977. júl. 14., Népszava, 1977. jún. 24., Vas Népe 1977. júl. 16.
- A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum terve:* Kék pénz – fehér pénz c. numizmatikai kiállítás. = Magyar Hírlap, 1979. jan. 3. 6. p.
- Medicina és művészet.* Gyógyul a magyar falu címmel a kisteleki napok keretében érembemutató nyílt. = Délmagyarország, 1978. okt. 22. 3 ill.
- Molnár Angéla:* Régi pénzek vallomása. Tárlat a prágai Fővárosi Múzeumban. = Új Szó, 1979. febr. 17. 2 ill.
- A Munkásmozgalmi Múzeum tanácsköztársasági emlékkiállításán bemutatásra kerül a Tanácsköztársaság alatt készített 400-nál több szükségpénz.* = Magyar Televízió, 1979. márc. 8. 17.15h
- A Nemzeti Galériában ma nyílt egy kamarakiállítás,* mely Asszonyi Tamás éremszobrász munkáit mutatja be. = Magyar Televízió, 1978. ápr. 26.
- Numizmatikai kiállítás Szegeden.* = Délmagyarország, 1978. dec. 19.
- Numizmatikai kiállítás a szegedi konzervgyárban.* = Délmagyarország, 1978. okt. 11.
- Pauer Éva:* Bányásztörténelem érmeken, III. rész. = Dolgozók Lapja 1978. aug. 24. 2 ill.
- Pédery Hunt Dóra alkotásaiból kiállítás nyílt.* = Magyar Hírek, 1979. márc. 10. 4 ill.
- Pénzek Diósgyőr életében* címmel kiállítás nyílik a diósgyőri vár rondellájában, jún. 9-én. = Észak-Magyarország, 1978. jún. 7. TV. Híradó, 2. 1978. jún. 10 21h.
- Pénztörténeti kiállítás* a Petőfi Művelődési Központban. = Békés megyei Népújság, 1978. márc. 11.
- Petric, Alfred E. H.:* Art medal devotees. FIDEM holds Congress in Budapest. = Coin World International, 1977. okt. 26. p. 56, 60. 6 ill.
- Régi pénzek és érmek* címmel kiállítás nyílt Tatabányán. = Esti Hírlap, 1978. okt. 30.
- Renner Kálmán* éremkiállítása. = Magyar Rádió, Esti magazin, 1978. febr. 16. 18.30h., Reformátusok Lapja, 1978. febr. 26.
- A Tanácsköztársaság pénzei* címmel kiállítást rendez a Móra Ferenc Múzeum és a Magyar Numizmatikai Társulat. = Délmagyarország, 1979. márc. 23.

i) Árverés

- Csillógó antik aranypénzek* kerültek árverésre a párizsi V. György Szálloda termeiben. = Északmagyarország, 1978. febr. 4.; Fejér megyei Hírlap, 1978. febr. 4.
- Éremaukció* a Magyar Optikai Művek Csörsz utcai művelődési központjában. = Televízió, 2. műsor 21.20. TV Híradó 2.
- Numizmatikai árverés* Párizsban. = Petőfi Népe, 1978. febr. 4.
- Numizmatikai- és képaució.* = Magyar Nemzet, 1978. szept. 0.

j) Vegyes

- Coffing, Courtney L. – Alexander, David T.:* Hungarian Museum preserves rich legacy. = Coin World, 1977. May. 25. 62. p.
- Coins on Bulgarian stamps.* = Coin World 1977. May 25. 62. p. 5 ill.
- Faluvégi Lajos* pénzügyminiszter kérdezi: 1. Hogyan osztanak be az állam pénzt? Hogyan növelnék a forint munkafedezetét? = Ludas Matyi 34 (1978. júl. 6.) 27. sz. ill.
- Fengler Heinz:* Budapest, ein Mekka der Münzen- und Medaillenfreunde. = Sammler Express 20 (1977) 466. p. 6 ill.
- Földi S. Péter:* Kutatási témájuk: a pénz. = Csongrád megyei Hírlap, 1978. okt. 31.
- Follinus Könyves János:* Pénz! Pénz! Pénz! = Világ Ifjúsága 1978 :8. sz.

- Gedai István*: Vadas József és az érem agóniája című kritikájával vitatkozik. = *Élet és Irodalom* 1977. nov. 5. 2. p.
- Gedai István*: Zavarok a pénztörténeti kifejezésekénél. = *Bankszemle*, 1978. 9. sz.
- Gerlovics Szilveszter*: A numizmatika, mint gyűjtési ág. = *Magyar Szó*, Szivárvány melléklete, 1978. ápr. 5.
- Gerlovics Szilveszter*: A numizmatika, mint tudomány, 1–2. = *Magyar Szó*, Szivárvány melléklete, 1978. máj. 3, 10.
- Hajdú János*: A pénz főhadiszállása. = *Világ Ifjúsága*, 1978 :8. sz.
- Horváth Kálmán*: Hetven millió az asztalon. A pénzszámláló egy napja. = *Népszabadság*, 1978. aug. 22.
- K. S.-né*: Numizmatika. = *Forint*. 1978:2. sz.
- Münzvorlesungen im Pergamon-Museum*. Ki Biró-Sey und I. Gedai, 12. Nov. numismatische Vorlesungen halten. = *Neues Deutschland*, 1977. okt. 27. 4. p., *Neue Zeit*, 1977. okt. 28.
- Nemes Gábor*: Pénz, pénzkérdés, pénzügy. = *Világ Ifjúsága*, 1978. 8. sz.
- Régi magyar pénzeket bemutató két sorozatot terveznek a Filatéliában*. = *Hétfői Hírek*, 1979. aug. 27. 1 ill., *Magyar Hírlap*, 1979. jan. 3. 11. p.
- Régi pénzek*. = *Északmagyarország*, 1977. febr. 24.
- Szűcs Gábor*: Hét kiló ezüstpénz a kocsiban. Nem gyűjtött – üzérkedett. Milliós forgalom. Az ítélet: vagyonelkobzás. = *Esti Hírlap*, 1978. ápr. 13.
- T. P.*: Pengőgép. = *Népszava*, 1978. aug. 29.
- Wiesel István*: Új aranykor? (Az aranyérme-rendszer. Cikksorozat.) = *Békés megyei Népművelési Lap*, 1977. nov. 13. 1 ill., *Fejér megyei Hírlap*, 1977. nov. 27. 1 ill., *Napló*, *Veszprém* 1977. nov. 19, 27. 1 ill., *Petőfi Népe*, 1977. nov. 20, 24. 1. ill., *Somogyi Néplap*, 1977. dec. 11, 25. 1 ill.
- Zsigmondi Mária*: Akiket a pénz nem boldogít. = *Nők Lapja*, 1977. dec. 31. 13 ill.

F. Fejér Mária

Társulati élet

Általános események.

Krónika. Az 1978–79-as években Társulatunk fő tevékenysége tudományos ülések rendezésére, előadásokra és a munkacsoportok munkáira irányult. E feladatnak megfelelően 1978 október 26.-án a Magyar Tudományos Akadémián emlékülést rendeztünk Kőrmöcbánya várossá nyilvánításának 650. évfordulójára. Csillag Ferenc elnöki megnyitója után két előadás hangzott el: Kubinyi András: A kőrmöcbányai pénzverde jelentősége a magyar történelemben. B. Nánási Éva: Adatok a kőrmöcbányai verdéből az I. világháború végén. 1979-ben gazdag programmal ünnepeltük a Tanácsköztársaság 60. évfordulóját. 1979. március 23.-án Szegeden Nagy Ádám tagtársunk által rendezett kiállítás nyílt meg, amelyet szakmai tanácskozás követett, előadást tartottak: B. Nánási Éva: A magyar Tanácsköztársaság pénzei és pénzügyi tervei, és Huszka Lajos: Pénzforgalom Szegeden 1918–20-ban. A múzeumi hónap keretében pedig október 11.-én Debrecenben Kahler Frigyes tartott előadást: Hatvan éve történt címmel. November 22-én – közgyűlésünk programjában – ugyancsak ünnepi ülésen emlékeztünk meg a Magyar Tudományos Akadémia székházában Bethlen Gábor halálának 350. évfordulójára. Huszár Lajos: Megemlékezés Bethlen Gáborról és pénzveréséről címmel tartott előadást.

Az 1979 november 22.-én tartott közgyűlés tisztújító közgyűlés is volt egyben. A közgyűlést, valamint mind a régi, mind az új vezetőséget Rottler Ferenc a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Főosztályának vezetője köszöntötte. Ez alkalommal az alábbi összetételű vezetőséget választotta meg a közgyűlés:

elnök: Gedai István

alelnök: Fitz Jenő és Kahler Frigyes

főtitkár: Rádóczy Gyula

másodtitkár: Vadász György

Numizmatikai Közlöny szerkesztője: Bíró Sey Katalin

A választmány tagjai: Bakos Miklós, Beszeda Róbert, Bódy László, Ferenczy Mária, Gosztonyi József, Grád Gusztáv, Káplár László, Ludvig Ferenc, Makai Ágnes, Martin Ferenc, Nagy Ádám, B. Nánási Éva, Pál Ferenc, Roznai István, Sz. Lukács János.

Számvizsgáló bizottság: Leányfalusi Károly, Saltzer Ernő, Tóth József.

A közgyűlés Társulatunk volt elnökét – Csillag Ferencet – és alelnökeit – Pohl Arturt és Varannai Gyulát – a Magyar Numizmatikai Társulat tiszteletbeli tagjává választotta; Gedai Istvánt pedig a Réthy László éremmel tüntette ki.

Nemzetközi kapcsolataink: legjelentősebb nemzetközi esemény volt az 1979 szeptemberében, a svájci Bernben megtartott IX. Nemzetközi Numizmatikai Kongresszus. A hat évenként megrendezésre kerülő kongresszuson a magyar numizmatikát Bakos Miklós, Bíró Sey Katalin, Ferenczy Mária, Gedai István, Héri Vera, Huszár Lajos, Krasznai Krisztina, Makai Ágnes, B. Nánási Éva, Pohl Artur, és Roznai István tagtársaink képviselték.

A kongresszus tudományos ülései 10 szekcióban folytak. Mivel a fő tudományos célkitűzés a numizmatika és a történettudomány kapcsolatának megvitatása volt, a legtöbb előadás a numizmatika gazdaságtörténeti jelentőségét hangsúlyozta. Korban túlsúlyban voltak az ó- és középkori témák, viszonylag kicsi számban a kelet-kutatás eredményei, az emlékérem és a legújabbkori téma. Magyar részről az alábbi előadások hangzottak el:

Bíró Sey Katalin: Pannónia pénzforgalma

Gedai István: Kereskedelmi kapcsolatok Közép- és Észak-európa között a X.–XI. században

Huszár Lajos: XVII. századi német guldinerek a magyar gazdasági életben

B. Nánási Éva: Svájci–magyar kapcsolatok a pénzverésben és bankjegy készítésben az I. világháború után

Ferenczy Mária: Numizmatikai adatok Kína gazdaságtörténetéhez.

Mivel az előadások ideje maximálva volt, így lehetőséget teremtettek a tudományos kérdések élénk vitájára. Jelentős szervezése volt a kongresszusnak, hogy külön értekezletet tartottak a numizmatikai folyóiratok szerkesztőinek, ahol a Numizmatikai Közlönyt Bíró Sey Katalin képviselte.

A kongresszus záró programja a közgyűlés volt, ahol a beszámoló után megválasztották a Nemzetközi Numizmatikai Bizottság új vezetőségét a következő összetétel szerint:

elnök: Robert A. G. Carson, London

alelnök: Peter Berghaus, Münster

alelnök: Gedai István, Budapest

titkár: Kolbjorn Skaare, Oslo

pénztáros: Herbert Cahn, Basel

tanácsstagok: Michael Bates, New York – Ernesto Bernareggi, Milánó – Jean-Baptiste Giard, Párizs – Octavian Illiescu, Bukarest.

További eseménye volt még a közgyűlésnek, hogy megválasztották a nemzetközi szervezet új tiszteletbeli tagjait, közöttük Huszár Lajost.

Ugyancsak 1979 szeptemberében tartotta kétévente megrendezendő kongresszusát a FIDEM is. Sajnos Társulatunk ezen a kongresszuson senki nem tudta képviselni.

A két nemzetközi kongresszus egyéb nemzetközi kapcsolatainkat jelentősen felülmúlta. Ezek között azonban elsődlegesen említendő a Kőrmöcbányán rendezett tudományos ülés a várossá nyilvánítás 650. évfordulója alkalmából, ahol magyar részről Huszár Lajos tartott előadást. Társulatunk tagjai közül még Gedai István két külföldön tartott előadását említhetjük meg, egyiket stockholmi meghívásra tartotta a svéd fővárosban, másikat a morva pénzverés szimpoziómán Brnóban.

Felolvasások. 1978–79-ben Társulatunkban a következő előadások hangzottak el: 1978. január 26: Gosztonyi József: Ló és lovas az éremművészetben. Február 23: J. P. Divo: Napóleon érmei. Március 16: Kupa Mihály: Korona-lei. Április 6: Bíró Tiborné: Dunavideki kelták pénzverése. Szeptember 21.: Káplár László: A gyűjtés kezdete Magyarországon. Október 19.: Székely György: Szlavon báni pénzverés. November 16: Hidvégi Erzsébet: Éremleletek restaurálása. December 14.: L. Kovásznai Viktória: Reményi József éremművészete. 1979. január 25.: Gosztonyi József: A színház az éremművészetben. Február 15.: Nagy Ádám: XVI. századi Dél-Magyarországi pénzforgalom egy lelet tükrében.

Április 12.: Kupa Mihály: Pécs-Baranya Köztársaság pénzjegyei. Május 17.: Bakos Miklós: Az első tetrarchia follisai. Szeptember 27.: Ludovít Trencan: Bányapénzekről. December 13.: Barna János: Alexander Severus és Maximinus Thrax korabeli gazdasági helyzet tükröződése a pénzverésben.

Munkacsoportok. Társulatunkban római, középkori, újkori, papírpénz, emlékérem és kitüntetés munkacsoportok működnek.

Társulatunk a munkacsoportokon keresztül gyakorolja legfőképp a képzés terjesztését, a szakmai ismeretek fejlesztését. Az értekezleteken nemcsak megvitatják a problémákat, hanem egyes kérdésekben munkájuk nyomán új eredmények is születnek.

A munkacsoportok – alkalmanként más – keddenként tartják összejöveteleiket.

Könyvtár. Összejöveteli időközön és a munkacsoport foglalkozásokon kívül Társulatunk könyvtára szerdán 10–16 óráig tart olvasószolgálatot. Könyvtárosunk: Ábrányi Hedvig.

Kiadványunk. A Magyar Numizmatikai Társulat állandó kiadványa a Numizmatikai Közlöny, szerkesztője Biróné Sey Katalin.

Serlegvacsorák. 1978 december 6.-án Csillag Ferenc emlékezett meg Mócsy János elhunyt tagtársunkról, Társulatunk volt alelnökéről; 1979. november 22.-én pedig Székely Dénes tagtársunk tartott megemlékező beszédet Ákoshegyi Ferenc elhunyt tagtársunkról, Társulatunk volt háznagyáról.

Halálos esetek. Az 1978–79-es években az alábbi tagtársak halálával érte veszteség Társulatunkat: Ambrus Béla, Auer Miklós, Bacsa István, Bácsi Imre, Berta István, Büki Ferenc, Doró Gábor, Illyés Sándor László, Lenhardt György, Lázár Károly, Nyitrai István, Nagy Sándor, Papp Elek, Papp Lajos, és Thuróczy Rezső. Emléküket kegyelettel őrizzük.

Összejöveteleinket minden héten csütörtökön tartjuk 17–19,30 között. Ez idő alatt tagtársaink elintézhetik hivatalos ügyeiket a vezetőség tagjainál, illetve a Társulat gazdasági ügyintézőjénél, Lódi Józsefnénél.

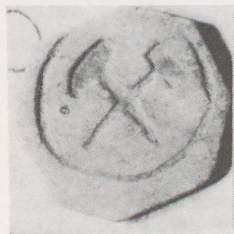
Összejövetelünk helye a Magyar Numizmatikai Társulat hivatalos helyisége 1085. Bp. VIII. Csepregy u. 4. II. 15., Levélcím: 1445. Bp. Pf. 282.; telefon: 131–058.

MTA NUMIZMATIKAI ALBIZOTTSÁG

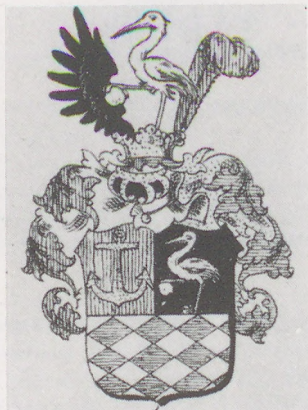
Társulatunk továbbra is ellátja a Numizmatikai Albizottság adminisztrációját. Az Albizottság a Numizmatikai Közlöny előző számában közölt változatlan összetételben végzi munkáját. Az elmúlt két esztendő ülésein a Múzeumok numizmatikai gyűjteményeivel, kutatási programokkal foglalkozott, valamint állást foglalt időszzerű kérdésekben és állásfoglalását illetékes szervek felé továbbította.

G. I.

TÁBLÁK

1

3

2

Excelsa Austria Comore,
Domini Dni Dominissimi, Excellentissimi.

Dopschensium Comorem Incomendat ex Mandato Ex-
celsae Austriae Hungariae Comore mudi per Dnium
Secretarium perlelele lunt, super gros debita cum Ple-
rentia deinde representando necessarium esto in xi,
legentia:

Dopschenses, gra Coloni ex subditi hris Dominis Tereaffi-
bus, gromadumim perindi ibidem Pogestosi Residence
mer Coloni a luntis hris Centum deinde.

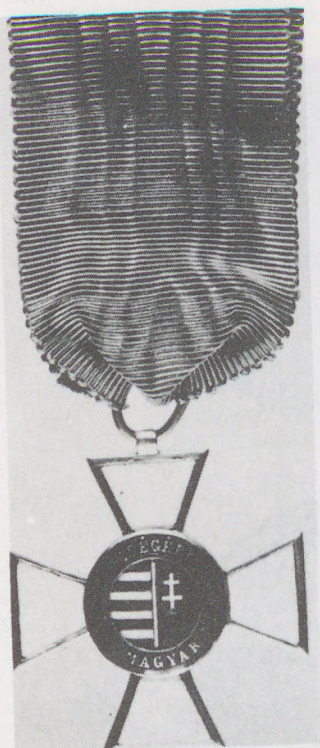
Ego vero a Cyprio Uebwam lunt Alai fones decimum
septimum Consensum,

Et per Officium Tereaffi nris Comore universis Dominis
deinde oblige. Hinc Dominis nris deinde, neulla
eidem / piti tantum Opinaiva, gratis etiam in Cyprio,
que admercent / inferent Inquis, gram de luntiam
Inferentiam et gromadumim Cyprio lunt diffensum
admercentiam piti Dominis deinde inferentiam piti
comperant, et diversa comperant Operationem in lunt,
nam meam agere intendent, que rament majoris
pate jam comperant lunt, et lunt etiam lunt
ex luntis luntis, que lunt Dominis per tales
Operationes audeant, in consensu vero per rament
luntis in alios deinde, accepta deinde me,
lunt;

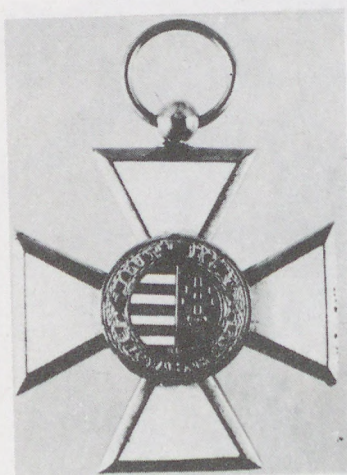

1

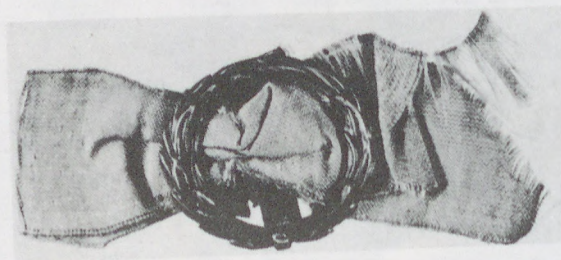
2

3

4

5

1

2

3

4

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

A

B

C

D

E

F

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE

A Társulat kiadványaiból az alábbiak vásárolhatók meg:

Numizmatikai Közlöny	1969–70	80,– Ft
	1971–72	80,– Ft
	1973–74	80,– Ft
	1975–76	100,– Ft
	1977–78	150,– Ft
Évkönyv	1970	30,– Ft
	1971	50,– Ft
	1972	50,– Ft

A Társulat 70 éves fennállására készült bronzéremből 100,– Ft-os áron lehet vásárolni..

